هەرێمی کوردستان - عێراق
زانکۆی جیهان
پێداگۆجی مامۆستا

پێداگۆجی مامۆستا

سەرپەرشتیاری بەرهەم و پێشکەشکردنی
د. نوزاد یحیی باجگر
سەرۆکی دەستەی ئەمینداری زانکۆ و پەیمانگاو قوتابخانەکانی جیهان

ئامادەکردنی
د. سەرباز عزیز علی

2025

- ناونیشان: پێداگۆجی مامۆستا
- سەرپەرشتیاری بەرهەم و پێشکەشکردنی: د. نوزاد یحیی باجگر
- ئامادەکردنی: د. سەرباز عزیز علی وەرتی
- بابەت: پەروەردەیی
- دیزاین و ڕێکخستن: عبدالستار احمد کریم
- بەرگ: نور محمد جواد
- بڵاوکراوە: زانکۆی جیهان
- تیراژ: 1000 دانە
- ساڵ و شوێنی چاپ: 2025 - هەولێر

✓ د. سەرباز عزیز علی، پێداگۆجی مامۆستا، بڵاوکراوەی زانکۆی جیهان، هەولێر، 2025.

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان/ هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی (875)ی پێدراوە.

بۆ تێبینی و سەرنج و پێشنیارەکانتان:
ped@cihanuniversity.edu.iq
sarbazazeez@gmail.com

ناوەڕۆک (Content)

پێشەکی د. نوزاد یحیی باجگر 2

پێشەکی (Introduction) 2

مۆدێلی یەکەم/ چەمک و ڕێگاکانی وانە وتنەوە (Concept and Teaching Methods) 6

مۆدێلی دووەم/ بەڕێوەبردنی پۆل (Classroom Management)..... 116

مۆدێلی سێیەم/ دەروونناسی پەروەردەیی (Education Psychology) .. 140

مۆدێلی چوارەم/ پێوانە و هەڵسەنگاندن (Measurement and Evaluation) 252

مۆدێلی پێنجەم/ تەکنەلۆجیا و AI لە پەروەردەدا (Technology Module and AI): 277

لیستی ژێدەرەکان 289

پێشەکی:

لە هەموو سیستەمێکی پەروەردەیی سەرکەوتوودا لێوەشاوەیی وانەوتنەوە گرنگترین هۆکارە. لە پشت هەموو قوتابییەکی گەشەسەندووەوە مامۆستایەکی دڵسۆز هەیە، لە پشت هەموو مامۆستایەکی سەرکەوتوو بناغەیەکی بەهێز لە پێداگۆجی هەیە. پەڕتوکی "پێداگۆجی مامۆستا" زیاترە لە ماددەیەکی خوێندن- ڕێبەرێکی کارەکییە و هاوڕێیەکی پیشەییە بۆ ئەو پەروەردەکارانەی، کە پابەندن بە خۆ پێگەیاندن و گەشەپێدانی خۆیان. پەڕتوکەکە ستراتیژییە سەلمێنراوەکانی وانەوتنەوە، بنەما پەروەردەییە مۆدێرنەکان و چارەسەرە ڕاستەقینەکانی پۆلی تێدا کۆکراوەتەوە، بۆ یارمەتیدانی مامۆستایان بۆ دابینکردنی پێداویستییە سەردەمییەکانی قوتابیان. ئامانجمان لە پیشکەشکردنی ئەم پەڕتوکە بەرزکردنەوەی ئاستی وانەوتنەوەیە لە ڕێگای پێشەکەشکردنی خولی تایبەت بە مامۆستایانی ناوەندە پەروەردەییەکان. ئێمە پێمان وایە کە پەرورده بنەما و داهاتووی هەر نەتەوەییەکە، ئەگەر بەباشی بنیاتبنرێت، گەشەکردن دەبێتە بەشێکی دانەبڕاو لەو نەتەوەییە.

هیوادارم سەرکەوتوبن.....

د.نوزاد یحیی باجگر

سەرۆکی دەستەی ئەمینداریەتی زانکۆ و پەیمانگە و قوتابخانەکانی جیهان

پێشەکی (Introduction):

مامۆستا ڕۆڵێکی بەرچاو دەگێڕێت لە پێکهاتەی دەستکەوتە ئابووری و کەلتوورییە نوێیەکانی کۆمەڵگادا. ئەگەر فێرگەکان تاکەکان ئامادە نەکەن کە توانای چارەسەرکردنی کێشەکانی وڵاتیان هەبێت لەسەر ئاستی پێداویستییەکانی ئێستا و سبەینێ، ئەوا هیواکانمان بۆ ئایندەیەکی سەقامگیر و دڵنیایی بەبێ ئەنجام دەمێنێتەوە. هەر بۆیە هەڵبژاردنی پیشەی مامۆستایی گرنگییەکی مەدەنیی هێندە بەرزی هەیە، شارەزاترین، بەتواناترین، بەرپرسیارترین مامۆستایان پێویستە ڕێگەیان پێبدرێت بۆ خوێندنی بنەڕەتی و پەروەردەکردن - قۆناغی ژیانی منداڵ ئەوەندە گرنگە لە پێکهاتن و چارەنووسی مرۆڤدا، ڕەنگە ئەمەش هۆکارێک بێت بۆ ئەوەی مامۆستای قوتابخانە بنەڕەتییەکان هیچ بوارێکی هەڵەیان نەبێت.

بە یەک کردەوەی هەڵە، ئەویش وەک پزیشکێک دەتوانێت زیانێکی قەرەبوو نەکراو بگەیەنێت. لەبیرمان نەچێت لە قۆناغی بنەڕەتی، مرۆڤ زیاتر لە 80%ی هەموو زانست و لێهاتوویی و کردار و شێوازەکانی بیرکردنەوە بەدەست دەهێنێت، کە لە داهاتوودا بەکاری دەهێنێت. قوتابخانەی بنەڕەتی ئەمڕۆ لە چاوەڕوانی مامۆستایانی پیشەیی بەرزدایە. ئەو کێشانەی کە تێیدا پێگەیشتوون پێویستییان بە بیرۆکەی تازە هەیە، کردەوەی یەکلاکەرەوە بۆ گۆڕینی قوتابخانە کە لەسەر بەهاکانی ڕاستی و چاکە پێکهاتە و ناوەڕۆکی بابەتەکانی قوتابخانە گۆڕانکاری بەسەردا دێت، شێواز و تەکنەلۆجیای نوێ دەردەکەوێت. گرنگی زیاتر بە پەروەردەی ڕۆحی دەدرێت. هەر لە ئێستاوە لەسەر کورسی یەدەگی قوتابیان، مامۆستای داهاتوو دەست دەکات بە تێگەیشتن لەوەی کە بەها سەرەکییەکانی قوتابخانەکە قوتابی و مامۆستایە، کاری هاوبەشیانە. منداڵ ئامرازێک نییە، بەڵکو ئامانجی پەروەردەیە، بۆیە نابێت لەگەڵ قوتابخانەدا بگونجێنرێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە قوتابخانەکە لەگەڵیدا بگونجێنرێت، بۆ ئەوەی بەبێ شکاندنی سروشتی، منداڵەکە بەرزبکاتەوە تا ئەوپەڕی ئاستی گەشەسەندن کە لەبەردەستیدایە. هەروەها دەبێت لە دەرەوەی قوتابخانە کاربکەیت، چونکە مامۆستا هێزی سەرەکیی بیر و هزری کۆمەڵگایە، پیشەکەی خزمەتکردنی خەڵکە، ڕێبەری زانستە.

بۆ ئەوەی ببیتە وەستای پیشەکەت، سەنتەری وانەکە دەبێت فێرخواز بێت. ئەمەش بە شێوەیەکی سەرەکی لەوەدا دەردەکەوێت کە جەختکردنەوە لە پەروەردەدا گۆڕاوە بۆ داواکاری فێرخواز و بەرژەوەندی و پێداویستییەکانی. هەروەها پێویستە پێداگۆجی بزانیت، فێری بیرکردنەوە و مامەڵەکردنی پیشەیی ببیت. پێداگۆجی پەیوەندی گشتی نێوان بارودۆخ و ئەنجامی چالاکییە پەروەردەییەکان ئاشکرا دەکات، ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن ئەنجامی ڕاهێنان و پەروەردە بەدەست دێت، بۆچی هەندێک کێشە سەرهەڵدەدەن؟ ئاماژە بە ڕێگاکانی زاڵبوون بەسەر کێشە ئاساییەکاندا دەکات. پێداگۆجی وەک هەر زانستێکی تر تەنها لە وەسفکردنی بارودۆخ و نموونە یان ڕێسای تایبەتدا سنووردار نییە. بەڵکو تیشک دەخاتە سەر شتە سەرەکییەکە. لە پەیوەندییە پێداگۆجییەکاندا هۆکار و دەرئەنجامەکانی پرۆسەی پێداگۆجیک ئاشکرا دەکات. لە پەرەپێدانی پێداگۆجیدا، دوو ئاراستەی پێکدادان هەیە - تاکڕەوانە و مرۆڤدۆستانە. یەکەمیان بە شێوەیەکی نەریتی مامۆستا دەخاتە سەروی قوتابیانەوە، دووەمیان هەوڵدەدات ببێتە بەشداربوویەکی یەکسان لە پرۆسەی پێداگۆجیدا. هەرچەندە ڕەگ و ڕیشەی پاوانخوازی بەهێز بێت، بەڵام پێداگۆجی جیهانی هەڵبژاردنێکی مرۆڤدۆستانەی کردووە. ئەم پەرتوکە پەیوەندی نوێی مامۆستا لەگەڵ قوتابیان و لێکتێگەیشتن و هاوکاری یەکتریان لە سەرجەم قۆناغەکانی پرۆسەی خوێندندا ڕێبەری دەکات.

پێداگۆجی زانستی پەروەردەیە، مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی بایۆلۆجی لەدایک دەبێت، بۆ ئەوەی ببێتە مرۆڤ دەبێت پەروەردە ببێت. پەروەردەکردنەکە بەرزی دەکاتەوە، سیفەتی پێویست دەچێنێت. پسپۆڕانی ڕاهێناوی باش و تەواوی زانستی پەروەردە، کە پێی دەوترێت پێداگۆج، سەرقاڵی ئەم پرۆسەیەن. ناوەکەی لە وشەی یۆنانی "paides" - منداڵان و "ago" - وەرگرتووە بۆ سەرکردایەتیکردن، لە وەرگێڕانی زارەکیدا بە واتای هونەری ئاراستەکردنی پەروەردەکردنی منداڵ دێت، و وشەی "مامۆستا" دەتوانرێت بە "مامۆستا" وەربگێڕدرێت. لە هەموو کاتێکدا مامۆستایان بە دوای باشترین ڕێگادا دەگەڕێن بۆ ئەوەی یارمەتی منداڵان بدەن بۆ درککردن بەو دەرفەتانەی کە دێتە پێشییان، دروستبونی سیفەتە نوێیەکان، وردە وردە

زانیاری پێویست کەڵەکە بوو دەبێت. دروستبونی زانستی پەروەردە - ئەرکی سەرەکی کەڵەکەکردن و سیستماتیککردنی زانستی پێداگۆجییە، تێگەیشتن لە یاساکانی پەروەردەی مرۆڤە، زۆرجار قوتابیان، ئەرکەکانی پێداگۆجی ئاشکرا دەکەن، دەڵێن: پێداگۆجی قوتابی پەروەردە دەکات، و لە قاڵبی دەدات. نەخێر! مامۆستایان، پەروەردەکاران، دایک و باوکان بە تایبەتی سەرقاڵی ئەم کارەن. وە پێداگۆجی ڕێگاکان، شێوازەکان، ئامرازەکانی پەروەردەیان پیشان دەدەن. هەموو مرۆڤەکان پێویستییان بە ڕێنمایی پێداگۆجی هەیە. بەڵام ئەم پرسانە بەتایبەتی لە تەمەنی پێش قوتابخانە و بنەڕەتیدا تووندترن، چونکە لەم ماوەیەدا سیفەتە بنەڕەتییەکانی کەسی داهاتوو بنیات دەنێت. پەروەردەی منداڵانی تەمەنی پێش قوتابخانە و سەرەتایی لە لایەن لقێکی تایبەتی زانستی پێداگۆجییەوە مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت، کە بە کورتی پێی دەڵێین پێداگۆجی قوتابخانەی بنەڕەتی. هەندێک جار دابەش دەکرێت بەسەر چەند لقێکی پەیوەندیدار بەیەکەوە - پێداگۆجی خێزان، پێداگۆجی پێش قوتابخانە و پێداگۆجی قوتابخانەی بنەڕەتی.

جیگای ئاماژەیە ناوەڕۆکی ئەم پەرتووکە پێنج مۆدێل لە خۆدەگرێت، هەر یەکێک لەوانە بەهاو گرنگی تایبەت بەخۆیان هەیە لە بواری بەرەوپێشڤەچوونی مامۆستا، پێداگۆج، پەروەردەکار، ڕاهێنەر، قوتابی.

لە مۆدێلی یەکەمدا چەمک و میتۆدە گرنگەکانی وانە وتنەوە و دیداکتیک باسییان لەبارەوە کراوە، لە مۆدێلی دووەم باسی بەڕێوەبردنی پۆل لە لایەن مامۆستا و تایبەتمەندییەکانی مامۆستای سەرکەوتوو لەخۆ دەگرێت، هەروەها لە مۆدێلی سێیەمدا دەروونناسی پەروەردەیی و دەروونناسی گەشە و نمونەی سیستەمی پێشەنگی پەوەروەردەی چەند وڵاتێک و ژینگە و جۆرەکانی و کاریەگەرییان لەسەر پەروەردە خراوەتە ڕوو، مۆدێلی چوارەم تەرخانکراوە بۆ بواری پێوانە و هەڵسەنگاندن وەک پێویستییەکی گرنگ بۆ بواری پەروەردە، لە مۆدێلی پێنجەم و کۆتاییدا تەکنەلۆجیا و بەرنامە کۆمپیوتەرییەکانی وابەستە بەم بوارە لەخزمەتی مامۆستا و ئاشنا بوونیان بە تەکنەلۆجیای سەردەمی وەک AI و هەندێک لە ئەپە سەرەکییەکانی باس کراون.

وەک تێبینییەکی گشتی هەر یەکێک لەم مۆدێلانەی لێرەدا باسکراون، پێویستە مامۆستای پسپۆڕ بە گوێرەی هەر یەک لەو مۆدێلان ئەو بابەتە بڵێتەوە، بۆ گەیاندن و سودی زیاتری ئەو زانست و زانیاری و فێرکاری و فێربوونە، لە سەروی هەموشیانەوە پەروەردەکردن وەک خۆی بگات.

تێبینی/ ئەرکی ئامادەکردنی مۆدێلی پێنجەم تەکنەلۆجیا و AI لە پەروەردەدا (Technology Module and AI)، بەزمانی ئینگلیزی، لە لایەن بەڕێز (عبدالستار احمد کریم) پسپۆڕ لە کۆمپیوتەر و تەکنەلۆجیادا.

مۆدێلی یەکەم/ چەمک و ڕێگاکانی وانە وتنەوە (Concept and Teaching Methods)

لە خوارەوە بەڕوونی پێناسەی هەریەک لەو چەمکانە دەکەین کە ئاماژەمان بۆ کردوون، هەروەها پرسیار و ئامانجە دیداکتیکەییەکانیش بە کورتی ڕون دەکەینەوە.

چەمکی وانە وتنەوە (Concept of Teaching):

چەمکی وانە وتنەوە: وانە وتنەوە بریتییە لە ئەرکێکی گران و ئاڵۆز، پیشەیەکی هونەری وردە، پێویستی بە مەعریفەیەکی جۆراو جۆرو توانا و لێهاتویی بەرز هەیە، بەتەنهاش بە مانای گواستنەوەی زانیاری بۆ فێرخواز نایەت، بەڵکو لە بنەڕەتدا بۆ ڕاستکردنەوەی ڕەفتار بە ئامانج دەگیرێت.

کەواتە وانە وتنەوە کۆمەڵێك چالاکی و ڕەفتارە، کە مامۆستا دەینوێنێ لە پێناو دروستکردنی کەشێکی کۆمەڵایەتی و زانستی، بۆ دەستخستنی باشترین دەستکەوتی فێرکاری پەروەردەیی، ئەمانەش لە ئەنجامی پیادەکردنی و ئەداکردن و دەربڕینی دەنگ و جولەکانی فێرکارەوە دێنەدی.

لەبەر ئەوەیە کە دەوترێت مامۆستایەتی (زانست و هونەر)ە، زانستە بەو مانایەی، کە هەر مامۆستایەك لە بواری پسپۆڕییەکەی خۆیدا ئەوەندە زانستەی لایە کە بتوانێت کاتەکانی وانەی پێ بەسەر بەرێت، ئەوە لە کەمترین حاڵەتدا.

چۆنیەتی گەیاندنیشی گرنگە، کە تەواوکەری پیشەی مامۆستایەتییە، کە ئەویش لایەنە هونەرییەکانی وانە وتنەوە دەگرێتەوە، وەك چۆنییەتی هەڵسوکەوت کردن و دەستەبەری دەنگ و کەسایەتی و شێوازی وانە وتنەوە و جۆری پەیوەندی لەگەڵ فێرخوازان و ئارەزوو ویستی بۆ پیشەی مامۆستایەتی.

چەمکی دیداکتیک (Didactic Concept):

دیداکتیک: بریتییە لە پەیوەندی نێوان فێربوون و فێرکردن "وانە وتنەوە"، لە جەوهەری پرۆسەکانی پەروەردە و فێربوون دەکۆڵێتەوە بۆ سەرجەم ئاستەکان هەر لە فێرگە سەرەتاییەکانەوە تاوەکو زانکۆ، ئەم چەمکە بۆ یەکەمجار لەلایەن پەروەردەکاری ئەڵمانی ڤۆڵفگانگ ڕاتکە لە سەدەی 17دا باسی لێوەکراوە. بە چەندین گۆڕانکاریدا تێپەڕیووە، بەڵام بنەما سەرەکییەکانی خۆی پاراستووە.

سەرچاوەی وشەکە یۆنانییە. ئەمە وەرگیراوێکە لە دیداکیتۆس - "فێرکردن" و دیداسکۆ - "خوێندن". لە پێداگۆجیدا دیداکتیک ئەو بەشەیە کە باس لە بنەماکانی تیۆری پەروەردە و ڕاهێنان دەکات. جەوهەری پەروەردە و یاسا و بنەما و شێوازەکانی کۆنترۆڵکردنی پرۆسەی فێربوون و شێوازەکانی وانە وتنەوە و تایبەتمەندییەکانی دیسیپلینە جیاوازەکان بۆ پۆلە تەمەن ئاست جیاوازەکان ئاشکرا دەکات.

پسپۆڕی زانستە پێداگۆجییەکان **ئەندرێی خوتۆرسکۆی** لە کتێبێکی مەنهەجی خوێندنی مۆدێرن بۆ زانکۆکان لەسەر ئەم بابەتە دەنووسێت - هەندێک لە زاناکان، دیداکتیک بە زانستی فێربوون و پەروەردە پێناسە دەکەن. ئێمە پێداگۆجی بە زانستی پەروەردە دەناسێنین، دیداکتیکیش بە زانستی فێربوون. پەیوەندی نێوان فێربوون و پەروەردە هەمان پەیوەندی نێوان دیداکتیک و پێداگۆجییە. پەروەردە جگە لە ڕاهێنان و پەروەردەکردن و گەشەکردنی مرۆڤ لەخۆدەگرێت. دیداکتیک-

وانه وتنەوە وەک ئامانجی تایبەتی خۆی سەیر دەکات، ، هەر بۆیە بە مانا سادەکەی دیداکتیک زانستی پڕۆسەی فێربوونە بە مانا گشتییەکەی، هەر بۆیە دەتوانین بڵێین پەروەردەش پڕۆسەیەکی مەبەستدار و ڕێکخراوی پێکهێنانی کەسایەتییە. لە فێرکاریدا ئەم چەمکە بە مانای فەلسەفی و کۆمەڵایەتی فراوان و بە مانای پەروەردەیی تەسکتر بەکار دەهێنرێت.

ئەرکە سەرەکییەکانی دیداکتیک:

- ناوەڕۆکی پەروەردە بۆ نەوەکانی داهاتوو دەستنیشان بکات؛
- کاریگەرترین ڕێگاکان هەڵدەبژێرێت بۆ گواستنەوەی زانیاری و لێهاتوویی و توانا بەنرخەکان؛
- بە شێوەیەکی کۆنکرێتی و مەنتقی بنەماکانی ڕێکخستنی پڕۆسەی فێربوون دادەڕێژێت، ئاراستە و شێوازەکان بۆ نیشاندانی سەربەخۆیی لە بەدەستهێنانی زانست و پەرەپێدانی چالاکی و دەستپێشخەرییدا دەخاتە ڕوو؛
- دیاریکردنی پێوەرەکانی پێکهێنانی ناوەڕۆکی پەروەردە، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە کتێب و پڕگرامەکانی خوێندن بارگرانییەکی زۆریان هەیە، کە تێگەیشتنییان قورسە و گرنگییەکی لاوەکییان هەیە؛
- هاوسەنگکردنی ئامانجە کۆمەڵایەتی و کەسییەکان لە پڕۆسەی پەروەردەدا؛
- دروستکردنی تەکنەلۆجیای نوێی فێرکردن؛
- بەدوای وەڵامی ئەو پرسیارانەدا دەگەڕێت کە "بۆچی فێر بکەین؟"، "چی فێربکەین؟" و "چۆن فێرکاری بکەین؟" کێ فێر بکەین؟" ؛
- باسکردن و ڕوونکردنەوەی پڕۆسەی فێربوون و مەرجەکانی؛
- پەرەپێدانی سیستەمی نوێی فێرکردن، تەکنەلۆجیای پەروەردەیی، فۆڕم و شێواز و تەکنیکەکانی فێرکردن؛
- دروستکردنی سیستەم بۆ دەستنیشانکردن و چاودێریکردن و هەڵسەنگاندنی ئەنجامە پەروەردەییەکان.

ئامانج و بنەما سەرەکییەکانی دیداکتیک:

ئامانجی دیداکتیک بە باشترین شێوە پرۆسەی فێرکردن/فێربوونە لە رێگەی گەڕان بەدوای شێواز و ستراتیجی و سەرچاوە کاریگەرەکان. هەوڵدەدات کەلێنی نێوان تیۆری و پراکتیکی پڕ بکاتەوە، دڵنیابێت لەوەی کە فێرکردن سەرنجڕاکێشە، مانادارە و لەبارە بۆ فێربوون و گەشەپێدانی قوتابی.

1. بنەمای رۆڵی پێشەنگی زانستی تیۆری لە خوێندنی سەرەتاییدا؛
2. بنەمای فێربوون لە ئاستێکی بەرزی سەختدا؛
3. بنەمای فێربوون بە خێرایی؛
4. بنەمای هۆشیاری قوتابی لە پرۆسەی فێربووندا؛
5. گەیاندنی زانیاری پێویست؛
6. رێکخستنی دۆخی کێشەکان، چارەسەرکردنی کێشە تایبەتەکان؛
7. شیکاری ناچاری لەلایەن قوتابیانەوە بۆ چالاکییەکانیان لەگەڵ مامۆستا و گروپ؛
8. ئامانجی پێشبینیکردنی دەروونناسی قوتابیان لە کاتی ڕاهێنان و جوڵەی دەروونییان؛
9. بنەمای بەستنەوەی فێربوون بە ژیانەوە؛
10. بنەمای دروستکردنی هەلومەرجی لەبار بۆ فێربوون؛
11. پرەنسیپی کاری ئامانجدار و سیستماتیکی لەسەر گەشەپێدانی گشتی سەرجەم قوتابیان بە لاوازترینیشەوە.

گرنگییەکی تایبەت بە بنەمای فێربوون لە ئاستێکی بەرزی سەختیدا دەدرێت. بەپێی ناوەرۆک و شێوازەکانی فێرکردن بە شێوەیەک کە چالاکیی مەعریفی لە شارەزابوون لە بابەتە پەروەردەییەکاندا بوروژێنن. سەختی وەک بەربەستێک تێدەگات. کێشەکە لە تێگەیشتن لە وابەستەیی دیاردەکان، پەیوەندییە ناوخۆییەکانیان، لە بیرکردنەوە لە زانیاری و دروستکردنی پێکهاتەی ئاڵۆزیان لە مێشکی قوتابی دایە. ئەمەش ڕاستەوخۆ

پەیوەندی بە بنەمای ڕۆڵی پێشەنگی زانینی تیۆریەوە هەیە. واتا دروستبوونی مەعریفە و لێهاتوویی، کارپێکراو لەسەر بنەمای تێگەیشتن لە چەمکە زانستییەکان، پەیوەندییەکان، وابەستەییەکان، لەسەر بنەمای مەعریفەی تیۆری قوول و گەشەسەندنی گشتی ڕوودەدات. دەوڵەمەندکردنی بەردەوامی مێشکی قوتابی بە ناوەڕۆکی جۆراوجۆر، هەروەها ئاستی بەرزی سەختی پەیوەستە بە بنەمای فێربوون بە خێراییەکی خێرا. جەوهەرەکەی لە زیادکردنی قەبارەی بابەتە پەروەردەییەکان یان کەمکردنەوەی ماوەی خوێندندا نییە، بەڵکو لە دەوڵەمەندکردنی بەردەوامی مێشکی قوتابی دایە بە ناوەڕۆکی جۆراوجۆر، لەوانەش زانیاری کۆن و نوێ لە سیستەمی زانست و زانین و پەروەردە و فێرکردندا.

لەو هەلومەرجەدا کە پێشکەوتنی زانستی و تەکنەلۆجی دایدەنێت، زانست وردە وردە دەست دەکات بە بەکارهێنانی وەک هێزێکی بەرهەمدار. پەروەردەی قوتابخانە پێویستە نەک تەنها ڕەچاوکردنی چارەسەری زانستی و کێشەکان بۆ قوتابیان دابین بکات، بەڵکو ئاشکراکردنی بژاردەکانی بەکارهێنانیان لە بواره جۆراوجۆرەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا، نموونەی بوارەکانی بەکارهێنان بریتین لە پیشەسازی، کشتوکاڵ و ژیانی گشتی. جێبەجێکردنی ئەم بنەمایە یارمەتی قوتابیان دەدات بە ئاسانی چەمکی پەیوەندی نێوان زانست و پراکتیک لە ژیانی واقیعیدا هەست پێبکەن.

بنەمای دروستکردنی هەلومەرجی لەبار بۆ فێربوون- ئاستی کاریگەری پڕۆسەی پەروەردەیی بە شێوەیەکی بەرچاو وابەستەی بوونی ئەم گروپە سەرەکییانەی خوارەوەن:

- پەروەردەیی و مادی؛
- ئەخلاق و دەروونی؛
- پاکوخاوێنی قوتابخانە؛
- جوانی و پۆشتەیی.

ئەم بنەمایانە داوا لە مامۆستا دەکەن، کە کاری ئامانجدار و سیستماتیکی لەسەر گەشەپێدانی گشتیی سەرجەم قوتابیان بە لاوازترینیشەوە ئەنجام بدات. بۆ ئەوەی سەرکەوتووانە شارەزا بێت لە زانست، پێویستە گۆڕانکاری لە گەشەسەندنی گشتیدا بۆ هەموو کەسێک، بەتایبەتی لاوازەکان دابین بکرێت. ئەمەش پێویستی بە گرنگیدانی تایبەت هەیە بە پێکهاتنی پاڵنەرەکانی فێربوون، پاڵنەرە ناوخۆییەکان، بەرژەوەندی زانستی و مەعریفی، گەشەی فیکری و هزری قوڵ.

ڕێگاکانی وانە وتنەوە (Teaching Methods):

کارێکی ئەستەمە مامۆستا بتوانێ یەك ڕێگای وانە وتنەوە دیاری بکات بۆ وتنەوەی وانەکانی، چونکە ڕەنگە ئەو شێواز و ڕێگەی وانە وتنەوەی مامۆستا بۆ وتنەوەی بابەت و وانەیەک دەیگرێتەبەر بۆ بابەت و وانەیەکی تر گونجاو نەبێ بۆ فێرکردن و فێربوونی فێرخوازەکانی، هەر بۆیە شێواز و ڕێگای وانە وتنەوەی

جۆراوجۆر لە بەردەستی مامۆستایە بۆ بەکارهێنانی، وە لە ڕێگەیەوە مامۆستا بتوانێ ئامانجە پەروەردەییەکان لە بوارەکانی (مەعریفی، وێژدانی، جووڵەیی) پراکتیک بکات، هەر بۆیە لەسەر مامۆستا وەستاوە کە بە لێهاتوویی خۆی چ ڕێگا و شێوازێك لە چ کات و شوێنێکدا بەکاربهێنێ، دەتوانین بەکورتی چەند هۆکارێك دیاری بکەین کە کاریگەرییان هەیە لە دیاریکردنی ڕێگای وانە وتنەوەی مامۆستا لەوانە:-

هۆکارەکانی دیاریکردنی ڕێگای وانە وتنەوە (Reasons for identifying Teaching Methods):

- **قۆناغی فێرکاری:** ئەو ڕێگای وانە وتنەوە و شێوازەی بۆ قۆناغی بنەڕەتی بەکاردێت جیاوازە لەو ڕێگای وانە وتنەوە و ئەو شێوازەی بۆ ئامادەیی یاخود پەیمانگا و زانکۆ بەکار دەهێنرێت؛

- **ئاستی فێرخوازان و جۆریان:** لێرەدا مەبەست ئەوەیە ئەو قوتابی و فێرخوازانەی وانەیان پێ دەڵێینەوە لە ڕووی ئاستی زیرەکییەوە لە چ ئاستێکدان زیرەك (110 پلە سەرەوە)، مامناوەند (90 – 110 پلە)،

لاواز (90 پله کەمتره). هەروەها لە چ تەمەنێکدان (منداڵ، هەرزەکارن، بەتەمەنن)؛

- **ئامانجی دیاریکراو:** ئەو ئامانجە چییە مامۆستا لە پێناویدا هەوڵدەدات، ئایا دەیەوێت فێرخوازەکانی بۆ تاقیکردنەوەیەکی گشتگیر ئامادە بکات یاخود بەدەستهێنانی مەعریفەی جیاوازە، یان مەبەستی گەشەکردنی جۆری بیرکردنەوەیە، یان ئامانجەکە ستراتیژ و دوور ڕەهەند و مەودایە یاخود تایبەت و ماوە کورتە؛
- **سروشتی بابەت و پڕۆگرام:** واتە جۆر و ئاستی زانیاری بابەتەکە بە چ ڕێگا و شێوازێك گونجاوە بۆ وتنەوەی؛
- بۆچوون و فەلسەفەی مامۆستا لە پڕۆسەی فێربوون و فێرکردن.

هەر بۆیە پەروەردیاران چوار جۆر مامۆستا دەستنیشان دەکەن بەم شێوەیە:-

1. مامۆستای لاواز دەڵێتەوە؛
2. مامۆستای مامناوەند شرۆڤە دەکات؛
3. مامۆستای باش دەخاتە ڕوو؛
4. مامۆستای نایاب بیرکردنەوە لای قوتابی دروست دەکات.

پۆلێنکردنی شێوازەکانی وانە وتنەوە (Classification of Teaching Styles):

لە پێداگۆجیدا، هێشتا هیچ ڕێبازێکی پەسەندکراوی گشتی بۆ پۆلێنکردن و سیستماتیککردنی شێوازەکانی وانە وتنەوە نییە. ڕەنگە لەبەر ئەوەی پڕۆسەی فێربوون خۆی لە چەندین توخمی پەیوەندیدار بە یەکترەوە پێکدێت، جگە لەوەش دەبێت هەم لە لایەنی مامۆستا و هەم لە لایەنی فێرخوازەوە لەبەرچاو بگیرێت. بۆیە لە هەوڵدان بۆ هێنانی تەواوی شێوازە جۆراوجۆرەکان بۆ سیستەمێکی دیاریکراو، توێژەران بنەمای جیاواز بۆ پۆلێنکردن هەڵدەبژێرن:-

بەپێی ئەرکە دیداکتیکییەکان: شێواز هەیە بۆ بەدەستهێنانی زانیاری، پەرەپێدانی کارامەیی و تواناکان، بەکارهێنانی زانست، چالاکیی داهێنەرانە، چەسپاندن و تاقیکردنەوەی زانست، لێهاتوویی و تواناکان. ئەم چەمکە لەلایەن میخائیل دانیلۆڤ و بۆریس ئێسسیپۆڤەوە پێشنیاز کراوە.

بەپێی سەرچاوەی گواستنەوەی زانیاری: شێوازەکان بریتین لە زارەکی (کۆڕ، گفتوگۆ، کارکردن بە کتێبی خوێندن)، بینراو (کارکردن بە وێناکردن و دیاگرام، سەیرکردنی ڤیدیۆ)، وە پراکتیکی (چارەسەرکردنی کێشە، کاری تاقیگەیی، یاری دیداکتیک). ئیڤگێنی گۆڵانت، میخائیل ڤێرزلین و مامۆستاکانی دیکە کاریان لەسەر ئەم پۆلێنکردنە کردووە.

بەپێی سروشتی چالاکی مەعریفی فێرخوازان: شێوازی وەرگرتنی زانیاریی (کاتێک مامۆستا زانیاری دەگوازێتەوە بۆ فێرخواز)، بەرهەمداریی یان زاوزێ (فێرخواز شوێن پێی کردارە نموونەییەکانی مامۆستا پەیڕەو دەکات)، شێوازی خستنەڕووی کێشەیی (مامۆستا کێشەکە فۆرمولە دەکات و... هەنگاوی لۆژیکی نیشان دەدات بۆ چارەسەرکردنی)، خود بەڕێسیی "هێوریستی" (مامۆستا نەخشەی کێشەکە دەکێشێت بۆ ئەرکی هەر یەک لە فێرخوازان بەجیاواز، وە فێرخوازان لەسەریانە چارەسەریان بۆ بدۆزنەوە)، توێژینەوەیی (فێرخوازان بەدوای چارەسەردا دەگەڕێن بۆ ئەو کێشانەی کە تازەن بۆیان). نووسەرانی ئەم ڕێبازە کە ڕەنگدانەوەی پەرەسەندنی ئۆتۆنۆمی فێرخوازانە، بریتین لە ئیسحاق لێرنەر و میخائیل سکاتکین.

بەپێی لۆژیکی پێشکەشکردن و تێگەیشتن لە زانیاری: ڕێگای هەڵهێنجان "ئیندوکتیڤ" (کاتێک مامۆستا سەرەتا ڕاستییە تایبەتەکان دەخاتە ڕوو، پاشان برگەی گشتی دەخاتە بەرباس، یان فێرخوازان کێشەکان چارەسەر دەکەن، بۆ ئەوەی بگەنە فۆرمولەیەکی گشتی).

ڕێگای لێبڕین "دێدوکتیڤ" لە (چەمکە ئەبستراکتەکانەوە یان یاسا گشتییەکانەوە، فێرخوازان دەچنە سەر دەرئەنجامە کۆنکرێتییەکان، واتا لە

تیۆرییەوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان). ئەم پۆلێنکردنە لەلایەن ئەناتۆلی ئەلێکسیوکەوە پەرەی پێدراوە.

یوری بابانسکی مەیلی بەرەو ڕوانگەیەکی گشتگیر کێشا و سیستەمی تایبەتی خۆی پێشنیاز کرد، کە تا ڕادەیەک هەموو پۆلێن بەندییەکانی دیکە یەکدەخات. کەواتە بەپێی چەمکی بابانسکی، شێوازەکانی وانە وتنەوە بەسەر سێ گروپی گەورەدا دابەش دەکرێن:-

- شێوازەکانی ڕێکخستن و جێبەجێکردنی چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکان (زارەکی، بینراو و پراکتیکی، هەڵێنجان و لێڕین "ئیندوکتیف و دێدوکتیف"، بەرهەمداریی یان زاوزێ و گەڕان بەدوای کێشە، شێوازەکانی کاری سەربەخۆ)؛
- شێوازەکانی هاندان و پاڵنەر بۆ چالاکیی پەروەردەیی و مەعریفی (شێوازەکانی بەشداریکردن و پێکهێنانی بەرژەوەندی مەعریفی، هەروەها شێوازەکانی هاندان و لۆمەکردن - بۆ پەرەپێدانی بەرپرسیارێتی بۆ مەبەستی وەدەستخستنی ئەنجامێکی باشی فێربوون)؛
- شێوازەکانی کۆنترۆڵکردن و خۆکۆنترۆڵکردن لەسەر کاریگەری چالاکیی پەروەردەیی و مەعریفی (شێوازەکانی کۆنترۆڵکردنی زارەکی و نووسراو، کۆنترۆڵکردنی کاری تاقیگەیی، تاقیکردنەوەی کۆمپیوتەری).

شایانی باسە کە ئەم شێوازانە بۆ هەموو دیسیپلینەکان هاوبەشن، بەڵام لە پراکتیکدا دەتوانن ئەو فۆرمە وەربگرن کە گونجاوترینە بۆ بابەتێکی دیاریکراو.

ئێمە لەسەرەوە باسی پۆلێنەکانی وانە وتنەوەمان کرد، بەڵام دەکرێت بڵێین بە گشتی شێوازەکانی وانە وتنەوە لەمانەی خوارەوەدا کورت دەبنەوە:-

(Teacher as Hybrid, Teacher as Delegator, Teacher as Demonstration, Teacher as Authority, Teaching as Facilitation).

چۆنیەتی هەڵبژاردنی شێوازی وانە وتنەوە:

شێوازی فێرکردن، جۆراوجۆرییەکی زۆری هەیە و توێژەران هاوڕان لەسەر ئەوەی کە هیچ یەکێک لەو میتۆدانە "خراپتر" یان "باشتر"یان نییە- هەریەکەیان کەم تا زۆر لە چوارچێوەی پەروەردەی جیاوازدا کاریگەری خۆیانییان هەیە- بۆ نموونە ناتوانرێت بگوترێ کە شێوازە داهێنەرەکان هەمیشە کاریگەرترن لە شێوازە تەقلیدییەکان و فێربوون بە ئەنجامدان باشترە لە تیۆری- لە هەندێک بارودۆخی پەروەردەییدا، کارکردن بە کتێبی خوێندن یان وتارێک بەسوودتر دەبێت لە کاری پڕۆژە یان ڕۆڵێک.

یوری بابانسکی بنەمای ئۆپتیمالیتی لە هەڵبژاردنی شێوازەکانی وانە وتنەوەدا دارشت، لەسەر بنەمای ئەوەی کە هەریەکەیان سەرنجیان لەسەر چارەسەرکردنی هەندێک کێشەی پێداگۆجی و پەروەردەییە. بۆیە زۆر گرنگە مامۆستا، ڕاهێنەر یان میتۆدۆلۆجیست لە سوود و زیانەکانی شێوازە جیاوازەکان تێبگات بۆ ئەوەی زۆرترین کاریگەرانە جێبەجێ بکات.

جگە لە ئەرک و ئامانجەکانی وانە وتنەوە، هەڵبژاردنی شێوازەکان (میتۆدەکان)، بێگومان کاریگەری لەسەر تایبەتمەندییەکانی تەمەن و گەشەی تاکەکەسی قوتابیان هەیە (منداڵ و پێگەیشتوو، تەمەن گەورە بە شێوەیەکی جیاواز وانە دەخوێندرێن)، هۆکارە دەرونییەکانی دیکە، تایبەتمەندییەکانی خولی ڕاهێنانەکە و بابەتی تایبەت.

بۆ نموونە، زانستە مرۆییەکان بواریکی زیاتر بۆ چوارچێوەدان بە کێشەکان پێشکەش دەکەن لە چاو دیسیپلینە تەکنیکییەکان، وە کاری پڕۆژەی گروپی زۆر باشە بۆ پەرەپێدانی کارامەییەکانی تیم. بێگومان فاکتەری کاتیش گرنگییەکی زۆری هەیە- کات و هەوڵی زۆر زیاتری دەوێت بۆ جێبەجێکردن و بەردەوام بەکارهێنانی هەندێک شێوازی فێرکردن نەک بەکارهێنانی شێوازی سادەتر و ئاشناتر. لە کاتی بەکارهێنانی شێوازی فێرکاری تەواو نوێ و داهێنەرانەدا، گرنگە پشت بە مۆدە و بانگەشەی گەورە

نەبەستێت، بەڵکو پشت بە ڕێبازێکی بەڵگەدار ببەستێت، تەنها ئەو شتانە وەربگرێت کە کاریگەریان سەلمێنراوە، یان لانیکەم بە وریاییەوە شێوازی نوێ بناسێنرێن- بۆ نموونە بیرۆکەی فێرکردن لای خەڵکان بەپێی جۆرەکەیان- بیستن، بینین یان جوڵەیی.

چ میتۆدێکی فێرکاری مۆدێرن بەسوودە؟

بۆ ئەوەی بزانیت پێداگۆجی لە شوێنی خۆیدا ناوەستێت و بە شێوازی مۆدێرن هەمیشە لەنوێبوونەوەدایە. وەک باوە جیاوازی هەیە لەگەڵ میتۆدە کلاسیکییەکاندا، چونکە فێرخواز ڕۆڵێکی زۆر بەرچاوتر دەگێڕێت، تەنانەت ڕۆڵێکی ناوەندیشی هەیە لە پڕۆسەی فێربووندا. بە واتایەکی تر ئەمانە شێوازی فێربوونی چالاکن- بە پێچەوانەی مۆدێلی پاسیڤەوە، فێرخواز تەنها گوێ لە مامۆستا ناگرێت یان کتێبی خوێندن ناخوێنێتەوە، بەڵکو خۆی کاری مەعریفی بەڕێوە دەبات. جگە لەوەش ئەم شێوازانە یارمەتیدەرن بۆ پەرەپێدانی کارامەیی نەرم، تێکەڵکردنی زانیاری و کارامەییەکانی دیسیپلینە جیاوازەکان.

تەکنەلۆجیای فێرکاری و پڕۆسەی پەروەردە (Educational Technology and Process of Education):

فێرخوازان خەڵکی دیجیتاڵین. ئەوان بە تەکنەلۆجیا گەورە بوون.

تەکنەلۆجیا لە ژیانیاندا بەڵام تەکنەلۆجیا لە پەروەردەدا تەنها بەکارهێنانی ئامێری دیجیتاڵی نییە- شتێکە کە کارلێکی نێوان مامۆستا و فێرخواز ئاسان دەکات، ئەمەش کاریگەری زیاد دەکات، و لێرەوە کوالێتی پڕۆسەی پەروەردە زیاد دەکات. خواستی فێربوون و کارکردن لەنێو نەوەی گەنجدا لە نزمترین

ئاستدایە و پەروەردەکاران کێبڕێ لەگەڵ کات بەسەربردنی بێشومار دەکەن لەسەر مۆبایل و تابلێت و لاپتۆپ... هتد. دەتوانرێت تەکنەلۆجیا وەک تاوانباری پشت زۆرێک لە کێشەکانی پەروەردە سەیر بکرێت، یان دەتوانرێت بۆ باشترکردنی هاوکاری و کارایی بەکاربهێنرێت.

پەروەردەی دیجیتاڵی دەرفەتی نوێ بۆ فێربوون دروست دەکات. دەرفەتەکانی فێربوونی تاکە کەسی سەرهەڵدەدەن، مۆدێلی نوێی هاریکاریکردن سەرهەڵدەدەن و مەودای ستراتیژییەکانی فێربوونی داهێنەرانە و دۆستانە بۆ فێرخوازان فراوانتر دەبن. بەڵام جگە لە سوودە ئاشکراکانی تەکنەلۆجیا مۆدێرنەکان لە پەروەردەدا، زیانەکانیش هەن، کە مامۆستایان ڕووبەڕووی دەبنەوە لە کاتی جێبەجێکردندا.

سودە گرنگەکانیشی بریتین لە:-

1. تەکنەلۆجیا ڕێگە بە تاقیکردنەوەی زیاتر دەدات لەسەر پێداگۆجی و فیدباکێکی خێرا. تەکنەلۆجیا مۆدێرنەکان ڕێگە بە فێرخوازان دەدەن کە ببنە بەشداربوویەکی چالاکتر لە پڕۆسەی پەروەردەدا، هەروەها مامۆستایان ڕێگە و شێواز و مۆدێلی نوێی پەروەردە و پەروەردەکردن دروست بکەن. بۆ نموونە مامۆستا دەتوانێت لە هەر قۆناغێکی وتارێکدا ڕاپرسییەکی ئۆنڵاین ئەنجام بدات بۆ دیاریکردنی ئاستی ئاسمیلەکردنی ئەو ماددەیەی کە لێکۆڵینەوەی لەسەر کراوە. پڕۆسەی فێربوون بە بەکارهێنانی کتێبی خوێندنی دیجیتاڵی زیاتر دینامیکی دەبێت، کاتێک فێرخواز دەتوانێت لینکی ماددە یان سەرچاوە پەیوەندیدارەکان بەکاربهێنێت. فێرخوازان دەتوانن بەدوای وەڵامی ئەو پرسیارانەدا بگەڕێن و هەڵوێستی خۆیان پێکبهێنن و دواتر بەرگری لێبکەن. بەکارهێنانی ئامرازە تەکنەلۆجییەکان بۆ ڕێکخستنی چالاکییەکانی پڕۆژە دەتوانێت گۆڕانکاری بەرچاو لە دەرئەنجامەکانی فێربووندا بەدەستبهێنێت. لەم تەکنەلۆجیا پەروەردەییەی سەردەمدا، مامۆستا سەرەتا دەرفەت دەدات

به فێرخوازان که به شێوەیەکی سەربەخۆ لە ماڵەوە ماددەی نوێ بخوێنن، و پاشان چەسپاندنی پراکتیکی ئەم ماددەیە لە پۆلدا ڕێکدەخات؛

2. تەکنەلۆجیا یارمەتیدەرە بۆ دڵنیابوون لەوەی کە فێرخوازان چالاکانە بەشداری پڕۆسەی فێربوون دەکەن. ڕاپرسییە ئۆنڵاینەکان و ئامرازە دیجیتاڵییەکانی تر یارمەتیدەرن بۆ بەشداریکردنی هەموو فێرخوازان لە پڕۆسەی فێربووندا، لەوانە ئەوانەی شەرمن و نائارام و شڵەژاون بەزۆری دەستپێشخەری نیشان نادەن. سیستەمی ئۆنڵاین ڕێگەت پێدەدات فیدباکێکی بەردەوام وەربگریت، لەوانەش فیدباک لەلایەن فێرخوازانەوە سەبارەت بە بەردەستبوونی کەرەستەی فێربوون و ئەرکەکان، شیکاری داتاکان ڕێگە بە مامۆستا دەدات کە بە ئاسانی و خێرا، سەختییەکانی هەر فێرخوازێک دەستنیشان بکات و هاوکاری لە کاتی خۆیدا بکات، ئەو بوارانە دیاری بکات کە فێرخوازان دەتوانن ڕکابەریی تێدا بکەن و بەو هۆیەوە بە ئاسانی کاری هەر فێرخوازێک ڕێکبخات یان بە گروپێک کار بکات- بۆ نموونە تەکنەلۆجیا دەتوانێت کاریگەری بەکارهێنانی شێوازی فێربوونی چالاک وەک کویز زۆر باشتر بکات.

لە سەرەتای وانەکەدا مامۆستا دەتوانێت بە بەکارهێنانی ئامێرە تەکنیکییەکان کویزێک ئەنجام بدات و بە خێرایی ئاستی دەستپێکی قوتابیان هەڵسەنگێنێت، تەنها چەند خولەکێک بۆ بەدەستهێنانی زانیاری متمانە پێکراو و شیکردنەوەیان تەرخان بکات. جگە لەوەش، مامۆستا دەتوانێت دەستکاری لە ڕێکخستنی پڕۆسەی پەروەردەدا بکات، بە شێوەیەکی بابەتییانە تێبگات کە هەوڵەکانیان بۆ کوێ ئاراستە بکات و چۆن کاری فێرخوازان ڕێکبخات، ئەنجامدانی هەمان کویز لە کۆتایی وانەکەدا دیسانەوە ڕێگەت پێدەدات بە کەمترین کات فیدباک وەربگریت، و فێرخوازان ئەنجام و سەرکەوتنی ڕاهێنانەکان هەڵسەنگێنن؛

3. سەرچاوەی زۆر هەیە بۆ ڕێکخستنی چالاکییەکانی فێربوونی بەرهەمدار بۆ فێرخوازان، لە بەرنامەکانی پلاتفۆرمی مۆبایل و کتێبی خوێندنی ئەلیکترۆنیدا ئامراز کەم نییە کە ڕێکخستنی چالاکییەکانی فێربوون بە شێوەیەکی بەرچاو دەگۆڕێت. هەندێک لە ئامێرە تەکنەلۆجییەکان جۆری جیاوازی هاندان و یارمەتیدەر لە فێربوون بەکاردەهێنن لەگەڵ فێربوونیان، و سیناریۆی کێبڕکێ بەکاردەهێنن بۆ تەرخانکردنی خاڵ و پاداشتەکان بۆ ئەوەی پڕۆسەی فێربوونەکە خۆشتر و سەرنجڕاکێشتر بێت، مەرجێکی گرنگ بۆ بەکارهێنانی ئەم جۆرە ئامێرە تەکنیکییانە بریتییە لە گەیشتن بە ئامانجەکانی فێربوون؛

هەندێک لە پلاتفۆرمە مۆبایلەکان و کتێبە ئەلیکترۆنییەکان یارییە ڕۆڵگێڕانەکان لەخۆدەگرن کە تێیدا دەرفەت بە فێرخوازان دەدرێت ڕاستییەکان و ئارگیومێنتەکانیان لە بەرژەوەندییە، بۆ نموونە کەسایەتییە میژوویییەکان یان چەمکە زانستییەکان بخەنەڕوو، جگە لەوەش تەکنەلۆجیاکانی یاریکردن بەشدارن لە هێنانە ناوەوەی کێبڕکێی تەندروست بۆ ناو پڕۆسەی پەروەردەیی، سیستەمی فێربوونی ئۆتۆماتیکی مۆدێرن دەتوانێت یارمەتیدەرێکی زۆر بێت لە ڕێکخستنی چالاکییەکانی فێربوونی بەرهەمدار و بە شێوەیەکی واقیعی هەڵسەنگاندن بۆ دەستکەوتەکانی هەر فێرخوزێک بکات؛

4. تەکنەلۆجیا یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ ئۆتۆماتیکی کردن یان ئاسانکردنی ئەنجامدانی کۆمەڵێک ئەرکی ماندووکردن، ئۆتۆماتیکی دەتوانێت کات لە ئەرکە ڕۆتینییەکان پاشەکەوت بکات، بەڵام کات بەفیڕۆ دەرەکان وەک بەدواداچوون بۆ ئامادەبوونی فێرخواز و دەرئەنجامەکانی فێربوون ئاسان بکات و پاشەکەوت بکات ،ئامرازە تەکنەلۆجییە مۆدێرنەکان سیستەمکردن و هەڵبژاردنی ئەرکە تاکەکەسییەکان بۆ فێرخوازان ئاسان دەکەن، یارمەتی بەدواداچوونی چالاکی بەشداریکردنییان لە گفتوگۆکەدا دەدەن... هتد.

توانای ئامرازە تەکنەلۆجییە مۆدێرنەکان بۆ بینینی ماددە پەروەردەییەکان کە هەستکردن و تێگەیشتنیان قورسە، ئەو هەوڵ و کاتە کەمدەکاتەوە کە مامۆستا بۆ ڕوونکردنەوە بەسەری دەبات، بۆ نموونە تەکنەلۆجیای واقیعی زیادکراو ڕێگە بە فێرخوازان دەدات کە بە بەکارهێنانی دەستی خۆیان خانەی پێکهاتەیەکی کیمیایی ئاڵۆز لە ئەتۆمەکانەوە لە ژینگەیەکی مەجازیدا دروست بکەن، بەهۆی ئەو کاریگەرییە ئامادەییەی کە بەهۆی کاریگەریکردن لەسەر هەستەکانی مرۆڤەوە دروست دەبێت، ئەم تەکنەلۆجیایە وا دەکات بتوانرێت بە شێوەیەکی کاریگەرتر پڕۆسەی دروستکردنی خانە (مالیکوڵی) یان ماددەیەک نیشان بدرێت نەک پێشکەشکردن لەسەر شاشە یان وێنەیەک لەسەر کاغەز؛

5. تەکنەلۆجیا دەستڕاگەیشتنێکی خێرا بە زانیارییە دروستەکان دابین دەکات و پەرە بە کارامەیی گرنگ دەدات لە کارکردن لەگەڵ سەرچاوەکاندا. بەهای پڕۆسەی پەروەردەیی زیاد دەبێت ئەگەر زانیارییەکانی ناو کتێبی خوێندن یان ئامرازەکانی فێرکردن بە خێرایی نوێبکرێنەوە و تەواوکەر بن، لەنێویاندا لەلایەن خودی فێرخوازانەوە. تەکنەلۆجیا مۆدێرنەکان ئەگەرەکانی پەیوەندیکردن فراوانتر دەکەن و ژینگەیەکی فێرکاری بەرهەمدارتر دروست دەکەن. قوتابیان بە کۆمەڵ لە ئینتەرنێتدا یەکدەگرن، دەتوانن زانیاری ئاڵوگۆڕ بکەن، پێکەوە کار لەسەر پڕۆژەی گروپی بکەن و لەگەڵ مامۆستادا کارلێک بکەن. بەم شێوەیە سەرچاوەی ئازادی (Scratch Community) ڕێگەت پێدەدات بە شێوەیەکی کاریگەر نەک تەنها تواناکانی میدیا (کارکردن لەگەڵ مۆسیقا، گرافیک...هتد) بەکاربهێنیت، بەڵکو ئەگەرەکانی کارکردنی هاوبەش لەسەر ئەرکەکان، کارلێکی تۆڕ، خۆ ڕێکخستن و کاریگەرییەکانی تری سیستەم. کاری فێرخوازان لە گروپێکدا ڕێگە بە پڕکردنەوەی بۆشایی نێوان کەلتوری کلاسیک و دیجیتاڵی دەدات بەهۆی ئەوەی دامەزراوە ڕۆشنبیرییەکان (کتێبخانەکان، مۆزەخانەکان، ناوەندەکانی هونەری هاوچەرخ) کەرەستەی سەرچاوە (دەق،

وێنەکێشان، تۆمارە مۆسیقییەکان) دابین دەکەن بۆ بەکارهێنانی زیاتر لەلایەن منداڵەکانیانەوە لە دروستکردنی یاری کارتۆنی و چیرۆکی دیجیتاڵی؛

6. زانینی بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا کارامەییەکی ژیانە و جۆرێکی گرنگی خوێندەواریە. خوێندەواربوون لە ڕووی دیجیتاڵییەوە زیاترە لە هەبوونی "کارامەیی تەکنەلۆجی گۆشەگیر". ئەمڕۆ باس لە

تێگەیشتنێکی قوواڵە لە ژینگەی دیجیتاڵی، کە ڕێگە بە گونجانی ئینتێسیڤانە لەگەڵ چوارچێوەی نوێ و دروستکردنی ناوەڕۆکی هاوبەش لەگەڵ فێرخوازانی دیکە دەدات. دروستکردنی پێشکەشکردن، فێربوونی چۆنێتی دۆزینەوەی سەرچاوەی متمانەپێکراو لە ئینتەرنێت، پاراستنی ئەتەکێتی ئۆنڵاین...هتد. ئەمانە کارامەیی ژیانن کە فیرخوازان دەتوانن لە ڕێگەی پڕۆسەی فێربوونەوە فێری ببن، و بە درێژایی ژیانی بۆ هەموو فێرخوازێک بەسوود دەبن. خوێندەواری دیجیتاڵی دەتوانێت یارمەتی ڕێکخراوە پەروەردەییەکان بدات نەک تەنها کوالێتی فێربوون باشتر بکەن، بەڵکو دەرئەنجامەکانی فێربوون هەمیشە لە نوێترین ئاستدا بهێڵنەوە.

تەکنەلۆجیاکان لە پەروەردەدا سوودەکانی لە زیانەکانی زیاترە، بەڵام کلیلی ناساندنی تەکنەلۆجیا لە پەروەردەدا هەمیشە بە پەیوەندی ماموستا و فێرخواز دیاری دەکرێت، چونکە پەروەردە لەوێدا ڕووەدات. تەکنەلۆجیا دەتوانێت ئامرازێکی زۆر کاریگەر بێت، بەڵام تەنها ئامرازێکە.

تەکنەلۆجیا مەبەست لێی جێگرتنەوەی پەروەردەکار نییە، بەڵکو بیرۆکەکە بریتییە لە دروستکردنی ژینگەیەکی فێربوون کە ڕێگە بدات

ڕێکخستنی پڕۆسەی فێربوون لە "شانۆی یەک کەسییەوە" بگۆڕدرێت بۆ چالاکییەکانی فێربوونی هاوبەش و بەرهەمدار. ئەمڕۆ لە قۆناغی یەکەمی ناساندنی تەکنەلۆجیا داین بۆ ناو پەروەردە، پڕۆسەی جێبەجێکردن دەتوانێت بۆ هەندێک کەس بێزارکەر و کات بە فیڕۆدەر بێت، بەڵام لە کۆتاییدا تەکنەلۆجیا دەتوانێت "دەرگاکان بکاتەوە" بۆ ئەزموونی نوێ، دۆزینەوەکان، ڕێگەی فێربوون و هاوکاری نێوان فێرخوازان و پەروەردەکاران.

هەروەها لێرەدا پێویستە ناساندن بۆ ئەم چەمکانە بکەین:-

- **تەکنەلۆجیا:** بریتییە لە گشت ئەو ئامرازانەی کە بەکاردێت بۆ بەرهەمهێنانی پێداویستیە گرنگەکانی خۆشگوزەرانی مرۆڤ.
- **تەکنەلۆجیای پەروەردەیی (Educational Technology):** بریتییە لە میتۆدێك بۆ پلاندانان یان دیزاینکردن و جێبەجێکردن و هەڵسەنگاندنی گشتی سیستەم و پڕۆسەی پەروەردەیی، لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لە دەرئەنجامی لێکۆڵینەوە زانستییەکان کە لە بوارە جیاوازەکان ئەنجام دەدرێت بە تایبەت بوارەکانی "تیۆرییەکانی فێربوون" و "تیۆرییەکانی پەیوەندیکردن".
- **تەکنەلۆجیای فێرکاری (Instructional Technology):** بریتییە لە میتۆدێك بۆ پلاندانان و جێبەجێکردن و هەڵسەنگاندنی پڕۆسەی فێرکاری، لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لە دەرئەنجامی لێکۆڵینەوە زانستییەکان و بە تایبەت بوارەکانی تیۆرییەکانی فێربوون و تیۆرییەکانی پەیوەندی.

لە گرنگترین پاساوەکانی بەکارهێنانی تەکنەلۆجیای فێرکاری لە پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردن بریتین لە:-

1. زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان (الأنفجار السكاني) دواتریش زۆربوونی خواست لەسەر فێربوون پڕۆسە فێرکارییەکە سیمایەکی ئەم سەردەمەیە، بە تایبەت ئەوە بزانین کە دەزگا فێرکارییەکان دوچاری

چەندین ئاستەنگی وەك کەمی بینا و پێداویستییەکانی فێرکاری و گرانی تێچوونەکانی فێربوون بوونەتەوە؛

2. فراژوو بوونی قەبارەی مەعریفە (الأنفجار المعرفي) یاخود ئەوەی کە بە شۆڕشی زانیاری ناو دەبرێت و سەرجەم بوارەکانی ژیانی گرتۆتەوە، هەر بۆیە لەسەر فێرخوازان پێویست کراوە لە ماوەیەکی کەمدا ڕایەڵەی زانیارییەکان یاخود هیچ نەبێت زۆرینەی بکەن پێویستیان بە بەکارهێنانی سەرچاوە و ئامرازەکانی تەکنەلۆجیا دەبێت؛
3. بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا بۆ پڕکردنەوەی ئەو ژمارە کەمەی کە لە ستافی وانە بێژیدا هەیە یاخود کەمی شارەزایی و ئەزموونی کادیرە پەروەردەییەکاندا هەیە، دەتوانرێت لە ڕێگەی بەکارهێنانی تەکنەلۆجیاوە ئەو ناتەواویانە پڕبکرێتەوە؛
4. دواکەوتنی دەزگا فێرکارییەکانی بە بەروارد بە دام و دەزگاکانی تری کۆمەڵگە لە ڕووی پێشکەوتن و بەکارهێنانی تەکنەلۆجیاوە، وا دەخوازێت سێکتەری پەروەردە گرنگی زیاتر لە بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا لە پڕۆسەی فێرکاری و فێربوون بدات، چونکە سەردەمی ئێستا کە بە سەردەمی تەکنەلۆجیا ناو دەبرێت، تەکنەلۆجیا هەژموونی کردۆتە سەر تەواوی بوارەکانی ژیان و کۆمەڵگە، دەبینین لە بواری سەربازیدا ئەتۆم و فڕۆکەی بێ فڕۆکەوان و لە بواری گەشت و گوزار و شارە یارییەکان و پێشەنگای ژێر دەریایی وا دروست کراوە سەرسوڕهێنەرن لە ڕووی داهێنانەوە بە تازەترین تەکنەلۆجیای سەردەم، تەنانەت ئامێرەکانی پەیوەندیکردن و تۆڕەکانی ئینتەرنێت ئەوەندە پێشکەوتوون ناتوانرێ مەزەندەی داهاتوویان بکرێت، لەگەڵ ئەو پێشکەوتنەی هەموو ئەم بووارانەی ژیانی گرتوەتەوە کەچی دەبینین سێکتەری پەروەردە کۆنترین و هەژارترین بوارە لە سوود وەرگرتن لە ئامرازەکانی تەکنەلۆجیا؛
5. بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا لە نێو پڕۆسەی فێرکاری و فێربوون دەتوانرێ سوودی لێ ببینرێت بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو ئەزموون و شارەزاییانەی کە قوتابیەکانمان لە نێو پۆلی خوێندندا لە دەستیان دەچێت بۆ دووبارەکردنەوە و وەرگرتنەوەی لە دەرەوەی هۆبەی خوێندن.

ڕێگای ئۆنڵاین (فێربوونی دوور) (Distance Learning):

خوێندن و فێربوونی ئۆنڵاین چالاکانە گەشە دەکات، هەموو فێرخوازان لە یەک کاتدا لە پۆلی ئۆنڵایندان. تەنانەت دەتوانن لەگەڵ ماموستاکەیان بەشداری گفتوگۆ بکەن. کاتێک باس لە فێربوونی ئۆنڵاین

دەکرێت، دەتوانێت بەکارهێنانی زانیاری نوێ و تەکنەلۆجیاکانی پەیوەندیی ڕێگە بە کارلێکی بەشداربووان دەدات. فێربوونی دوور بەبێ گوێدانە شوێنەکەیان لە ڕێگەی ئیمەیڵەوە، چات، مەکۆ، ڤیدیۆ کۆنفرانس، وێبینار، سیمیناری ئۆنڵاین. یان ڕاهێنانی ئۆنڵاینەوە بێت. چالاکییەکی لەم جۆرە لە زۆر ڕووەوە هاوشێوەی وانەیەکی تەقلیدییە. بەڕاستی جیاوازییەکی گرنگ هەیە- ماموستا ناتوانێت کاردانەوەی فێرخوازان هەڵسەنگێنێت.

لەم ماوەیەدا فێرخواز لەگەڵ ماموستادا کۆدەبێتەوە و کارلێک لەگەڵ ماموستادا ناکات. بۆ نموونە دەتوانێت کۆڕسی ئەلیکترۆنی، کۆڕسی سی دی، سکرینکاست، ڤیدیۆی یوتیوب بێت. تایبەتمەندی میتۆدۆلۆجی فێربوونی ئۆنڵاین (دوور) ئەوەیە کە ئاسمیلەکردنی زانست و لێهاتوویی و تواناکانی دابینکراو لەلایەن مەنهەجەکانەوەیە نەک لە فۆرمەکانی پەروەردەی تەقلیدی (کۆڕ، وانە، سیمینارو ...هتد)، بەڵکو لە ڕێگەی کاری سەربەخۆی فێرخوازەوە ئەنجام دەدرێت کە ئامرازی جۆراوجۆر بەکاردەهێنێت. لە ناوەندی پڕۆسەی فێربوونی ئۆنڵاینەوە فێرکردن نییە، بەڵکو فێربوونە، واتە چالاکی مەعریفی سەربەخۆی فێرخوازە لە شارەزابوون لە زانست و لێهاتوویی و تواناکاندا. لە هەمانکاتدا پێویستە فێرخواز تەنها شارەزا بێت لە کارامەییەکانی کارکردن بە

کۆمپیوتەر، بەڵکو چۆنییەتی کارکردن لەگەڵ زانیارییە پەروەردەییەکان کە لە پڕۆسەی خوێندنی دووردا تووشی دەبێت. هەروەها تایبەتمەندی تری هەیە وەکو: ڕۆڵێکی نوێ دەبەخشێت بە مامۆستا؛ نەرمییەتی (مرونەت)؛ کۆنترۆڵی تایبەتمەندی کوالێتی پەروەردە.

فێربوونی ئۆنڵاین جۆرێکە لە پەروەردە، کە لەسەر بنەمای کارلێکی پەروەردەیی مامۆستا و فێرخواز لە یەکتر دوورن، بە بەکارهێنانی تەکنەلۆجیای پەیوەندی و سەرچاوەکانی ئینتەرنێت جێبەجێ دەکرێت. فێربوونی ئۆنڵاین بە هەموو پێکهاتەکانی سیستەمی فێربوون تایبەتمەندە، کە لە پڕۆسەی پەروەردەدا هەن: ئامانجەکان، ناوەڕۆک، فۆڕمەکانی ڕێکخستن، ئامرازەکانی فێرکردن، سیستەمێک بۆ چاودێریکردن و هەڵسەنگاندنی ئەنجامەکان. مەبەست لە خوێندن بە ئۆنڵاین ئەوەیە کە فێرخوازان ڕاستەوخۆ لە شوێنی نیشتەجێبوونیان دەرفەتی خوێندن و پەروەردەیان دەبێت.

بنەمای پڕۆسەی پەروەردەیی لە میتۆدی ئۆنڵاین کارکردنی سەربەخۆیە لە شوێنێک و خێرایی و کاتێکی گونجاودا. لە هەمانکاتدا دەرفەت بە فێرخوازان دەدرێت، بەپێی مۆدێلی فێربوون (بە بژاردەی جیاواز)، بۆ پەیوەندیکردن هەم لەگەڵ مامۆستا و هەم لەگەڵ یەکتر. ئەمەش دەتوانێت هەم بە شێوەیەکی کەسی و هەم لە ڕێگەی تەکنەلۆجیای زانیارییەوە ڕووبدات (ئیمەیڵ، ڤیدیۆ کۆنفرانس، تەلەفۆن).

ئاشکرایە کە گوێگری فێربوونی دوور مەرجی بەرزی هەیە بۆ سیفاتە کەسییەکان: کۆڵنەدان، ئامانجداربوون، ڕاستگۆیی و هتد. دەبێت شارەزا بن لە بنەماکانی میتۆد و تەکنیکەکانی کاری سەربەخۆ و خۆبەدەستهێنان و پڕکردنەوەی زانیاری بە بەرزترین پاڵنەر. جگە لەوەش بۆ فێربوونی کاریگەر دەبێت شارەزایی کارکردنییان لەگەڵ ئامرازەکانی تەکنەلۆجیای زانیاری هەبێت. کاریگەری فێربوونی دوور بەندە بە کوالێتی

ئەو کەرەستانەی کە بەکاردەهێنرێن (خولی ڕاهێنان) و لێهاتوویی ئەو مامۆستایانەی بەشدارن لەم پڕۆسەیەدا.

لە ناوەندی پڕۆسەی فێربوواندا چالاکی مەعریفی سەربەخۆی فێرخوازە (فێربوونە نەک فێرکردن). گرنگە فێرخواز فێربێت، کە بە شێوەیەکی سەربەخۆ زانیاری بەدەستبهێنێت، بە بەکارهێنانی سەرچاوەی زانیاری جۆراوجۆر، بزانێت چۆن کار لەگەڵ ئەم زانیارییانەدا بکات بە بەکارهێنانی شێوازی جۆراوجۆری چالاکی مەعریفی. خۆبەدەستهێنانی مەعریفە نابێت پاسیڤ بێت، بەپێچەوانەوە پێویستە فێرخواز هەر لە سەرەتاوە بەشداربێت لە چالاکی مەعریفیدا، نەک تەنها بە شارەزابوون لە زانستدا، بەڵکو بە دڵنیاییەوە دابینکردنی بەکارهێنانیان بۆ چارەسەرکردنی کێشە جۆراوجۆرەکانی واقیعی دەوروبەری. ڕێکخستنی چالاکییە سەربەخۆکان (تاک یان گرووپ)ی فێرخوازان، کە بریتییە لە بەکارهێنانی نوێترین تەکنەلۆجیای پێداگۆجی، کە گونجاون لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی ئەم فۆرمەی پەروەردە.

فێربوونی دوور کە بە یارمەتی پەیوەندییەکانی کۆمپیوتەر ئەنجام دەدرێت، ئەم جۆرە کڵاسانەی خوارەوەی هەیە:-

- **کڵاسەکانی چات** - بریتین لە کۆبوونەوەی ڕاهێنان کە بە بەکارهێنانی تەکنەلۆجیای چات ئەنجام دەدرێن. ئەم وانانە بە شێوەیەکی هاوکات بەڕێوە دەچن، واتە هەموو بەشداربووان لە یەک کاتدا دەتوانن بچنە ناو چاتەکەوە. لە چوارچێوەی زۆرێک لە دامودەزگاکانی خوێندنی دوورەوە، قوتابخانەی چات هەیە، کە تیایدا، بە هاوکاریی ژووری چات، چالاکییەکانی مامۆستایانی دوور و قوتابیان ڕێکدەخرێن؛

- **کڵاسەکانی وێب** - وانەی دوور، کۆنفرانس، سیمینار، یاری بازرگانی، کاری تاقیگە، وۆرک شۆپ و جۆرەکانی تری کۆبوونەوەی ڕاهێنان کە بە بەکارهێنانی پەیوەندییەکان و تایبەتمەندییەکانی تری ئینتەرنێت ئەنجام

دەدرێن. بۆ ئەم کۆلانە، مەکۆی وێبی پەروەردەیی تایبەتمەند بەکاردەهێنرێت- کە جۆرێکە لە کارکردنی بەکارهێنەر لەسەر بابەتێکی دیاریکراو یان کێشەیەک بە یارمەتی ئەو تۆمارانەی کە لە یەکێک لە مالپەڕەکاندا بەجێماوە و بەرنامەی هاوبەشی لەسەر دانراوە. وێب مەکۆکان جیاوازن لە فۆرمی یەکەمی پۆلەکان لە ئەگەری کارکردنی درێژتر (چەند ڕۆژە) و سروشتی ناهاوسەنگی کارلێکی نێوان فێرخوازان و مامۆستایان؛

- **کۆنفڕانسی تەلەفۆن** - وەک یاسایەک لەسەر بنەمای لیستی پۆستەکان بە بەکارهێنانی ئیمەیڵ بەڕێوە دەچن. تەلەکۆنفڕانسی پەروەردەیی بە گەیشتن بە ئامانجە پەروەردەییەکان تایبەتمەندە. هەروەها شێوازی خوێندنی دوور هەیە، کە تێیدا کەرەستەی پەروەردەیی لە ڕێگەی پۆستەوە بۆ ناوچەکان دەنێردرێت.

ئەمڕۆ خوێندن لە دووڕەوە سیستەمێکی دیموکراسی و سادە و ئازادی پەروەردەییە. فێرخواز بەردەوام ئەرکە پڕاکتیکییەکان ئەنجام دەدات، کارامەیی ئۆتۆماتیکی جێگیر بەدەست دەهێنێت. زانیاری تیۆری بەبێ هەوڵی زیاتر ئاسمیلە دەکرێت، بە شێوەیەکی ئۆرگانیک لە کۆنترۆڵەکانی ڕاهێنانداا ئاوێتە دەبێت. پێکهێنانی کارامەیی تیۆری و پڕاکتیکی لە پڕۆسەی لێکۆڵینەوەی سیستماتیکی کەرەستە و گوێگرتن و دووبارەکردنەوەی ڕاهێنان لەسەر دەنگ و دەنگی دوای قسەکەر بەدەست دێت.

بەپێی شێوازی پەیوەندی نێوان مامۆستا و فێرخواز، ئەم شێوازانەی خوارەوەی خوێندنی ئۆنلاین جیا دەکرێنەوە:-

- شێوازی وانە وتنەوە لە ڕێگەی کارلێک و پەیوەندی فێرخوازانەوە، ڕاوێژکاری یان پڕۆفەکردن بە سەرچاوە پەروەردەییەکان بە کەمترین بەشداری مامۆستا، مامۆستای وانەبێژ، ڕاوێژکار، سەرکردەی زانستی و تەکنیکی (خود فێربوون). بۆ جێبەجێکردنی ئەم شێوازە مامۆستایان، سەرچاوەی پەروەردەیی جۆراوجۆر دروست دەکەن و هەڵدەبژێرن:

کەرەستەی چاپکراو، دەنگی و ڤیدیۆیی، هەروەها ئامرازەکانی فێرکردن کە لە رێگەی تۆڕەکانی پەیوەندییەوە دەگەیەنرێن (داتابەیسی کارلێککاران، بڵاوکراوە ئەلیکترۆنییەکان و سیستەمی ڕاهێنانی کۆمپیوتەر)؛

- شێوازی فێربوونی تاکەکەسی، کە تایبەتمەندە بە پەیوەندی فێرخواز، کە ڕاوێژکاری لەگەڵ دەکرێت، کە پێویستی بە ڕێنمونیی زانستی و تەکنیکی هەیە، داواکارێک بۆ بڕوانامەی زانستی لەگەڵ یەک مامۆستا، مامۆستای وانەبێژ، ڕاوێژکار یان... سەرپەرشتیاری زانستی و تەکنیکی (ڕاهێنانی یەک بە یەک). ئەم شێوازە دەتوانرێت لە فێربوونی دووردا بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕێگەی تەکنەلۆجیاکانی وەک تەلەفۆن، پۆستی دەنگی، فاکس، ئیمەیڵ، سیستەمی سکایپ جێبەجێ بکرێت؛

- شێوازێکە لەسەر بنەمای پێشکەشکردنی بابەتی پەروەردەیی لەلایەن مامۆستاوە، لەکاتێکدا فێرخواز ڕۆڵێکی کارا ناگێڕێت. ئەم شێوازە لەلایەن مامۆستا، پەروەردەکار، ڕاوێژکارێکەوە بەکاردەهێنرێت، کاتێک هەموو گرووپەکە ڕاهێنان و ڕاوێژکارییان بۆ دەکرێت، بە یەکسانی ئامادە دەکرێن و ئەنجامی کۆتایی بۆ هەمووان وەک یەکە- بۆ نموونە ئەمە کاتێک ڕوودەدات کە مامۆستا منداڵانی قوتابخانە ئامادە دەکات بۆ تاقیکردنەوەی نیشتیمانی، یان لەکاتی ئامۆژگاریکردنی فێرخوازان لە بەشە جیاوازەکاندا. ئەم شێوازە کە تایبەتمەندی سیستەمی پەروەردەیی تەقلیدییە، لەسەر بنەمای تەکنەلۆجیای زانیاریی مۆدێرن پەرەی پێدەدرێت. بەم شێوەیە، ئەو وتار و وانانەی کە لەسەر کاسێتی دەنگی یان ڤیدیۆیی تۆمار دەکرێن کە لە ڕادیۆ یان تەلەفزیۆن دەخوێندرێنەوە، لە فێربوونی دووری مۆدێرن بە وانەکانی بەناو ئەلیکترۆنی کە بەسەر تۆڕەکانی کۆمپیوتەردا دابەش دەکرێن بە بەکارهێنانی سیستەمی بۆردی ئاگادارکردنەوە تەواو دەکرێن؛

- شێوازێکە کە بە کارلێکی چالاک لە نێوان هەموو بەشدار بووانی پڕۆسەی پەروەردەدا (فێربوونی زۆر بۆ زۆر) تایبەتمەندە. ئەم شێوازە لەسەر کاری گروپی قوتابیانە و زۆرترین گرنگی هەیە بۆ فێربوونی دوور. بەکارهێنانی بەربڵاوی توێژینەوە و شێوازەکانی فێربوون لەسەر بنەمای کێشە دابین دەکات. ڕۆڵی مامۆستا لەم جۆرە ڕاهێنانەدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بابەت یان (ئەرکێکی فێربوون)، بۆ قوتابیان دادەنێت، پاشان دەبێت ژینگەیەکی پەیوەندی و کەشوهەوای دەرونی لەباری وا دروست بکات و بیپارێزێت، کە فێرخوازان بتوانن هاوکاری بن. مامۆستا بەرپرسیارە لە هەماهەنگی و بەڕێوەبردنی گفتوگۆکە، هەروەها ئامادەکردنی کەرەستە و داڕشتنی پلانی کار و بابەت و بابەتەکانی گفتوگۆکردن؛
- شێوازی پڕۆژە بریتییە لە پڕۆسەیەکی ئاڵۆزی فێربوون، کە ڕێگە بە فێرخواز دەدات سەربەخۆیی خۆی نیشان بدات لە پلاندانان و ڕێکخستن و کۆنترۆڵکردنی چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفییەکانیدا، کە دەرئەنجامەکەی دروستکردنی بەرهەمێک یان داهێنانێکە. بنەمای میتۆدی پڕۆژە بریتییە لە پەرەپێدانی بەرژەوەندییە مەعریفی و داهێنەرانەی فێرخوازان، لە توانای پێکهێنانی سەربەخۆیی زانستەکانیان؛

- شێوازی بنەمای کێشە لەسەر بنەمای ڕەچاوکردنی ئەرکە مەعریفییە ئاڵۆزەکانە، کە چارەسەرکردنیان جێگەی سەرنجی پراکتیکی یان تیۆری بەرچاوە. لە پڕۆسەی فێربوون لەسەر بنەمای کێشە، سەرنجی فێرخوازان لەسەر کێشە گرنگەکانە، چالاکی مەعریفی هان دەدەن، هەروەها بەشداری دەکەن لە پەرەپێدانی کارامەییەکان بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشانە. ڕۆڵی مامۆستا لە سەرپەرشتی و پاڵپشتیدا کورت دەبێتەوە، بەڵام نەک زیاتر.

شێوازەکانی فێرکردنی ئۆنڵاین لە ئێستادا لە هەموو شوێنێکدا هەن و بە تۆندی شوێنی خۆیان داگیرکردووە.

ڕێگای تەقلید (کلاسیک) Lecture Method or (Traditional Method):

سیستەمی پەروەردەی کلاسیک یان ئاسایی ئەو جۆرە شێوازەی فێرکردنە: بریتییە لە پێدانی پەروەردە بە منداڵان لە ڕێگەی کارلێکی ڕووبەڕووی ڕۆژانە لە نێوان مامۆستا و قوتابیدا. قوتابیان لە هەمان کاتدا

هەمان بابەت دەخوێنن و سیستەمێکی نمرەدان دادەڕێژرێت بۆ پێوانەکردنی ئاستی زیرەکی قوتابیان و ئەگەر نمرەی باشیان بەدەستهێنا، ئەوا بەرز دەکرێنەوە بۆ ئاستی داهاتوو کە زۆرجار بە پۆلی داهاتوو ناودەبرێت .

بەڵام بە جیهانی بوونی دیجیتاڵیزەیشن ئێستا هەموو شتێک دەبێتە بەشێک لە شۆڕشی دیجیتاڵی، پەروەردەش لەوە بێبەری نییە. لە سیناریۆی ئێستادا پەروەردەی کلاسیک پێدەچێت سیستەمێکی بەسەرچوو بێت. لەم بابەتەدا باس لە لایەنە باش و خراپەکانی سیستەمی پەروەردەی تەقلیدی دەکەین:

- مامۆستا ناوەندی پۆلە؛
- مامۆستا تاکە سەرچاوەی زانیارییە؛
- مامۆستا ئەو کەسەیە کەسەرکردایەتی پۆلەکە دەکات و ناوەڕۆکەکەی لەسەر تەختە ڕوون دەکاتەوە و دەنووسێت و

قوتابیان دەبێت ئەو زانیارییانەی پێیان دراوە لەبەر بکەن و بیخوێننەوە؛

- هەروەها قوتابی دەبێت ئەو بڕیارانە وەربگرێت و جێبەجێ بکات کە مامۆستا دەریان دەکات. بەپێی ئەم شێوازە قوتابیان توانای بڕیاردان و چارەسەرکردنی کێشەیان نییە. قوتابی تەنها بۆ دەرچوون لە وەرز و دەرچوون لەتاقیکردنەوەکان فێر دەکرێت.

کۆمەڵێک تیۆری هەبوون بۆ ڕوونکردنەوەی سروشتی ئاڵۆزی پڕۆسەی فێربوون:

ڕەفتارگەرایی یەکەم تیۆری بوو کەبەشداری کرد لە ڕوونکردنەوەی پڕۆسەی فێربوون لەسەرەتای سەردەمی ئەرستۆ و سکینەرەوە، کە مۆدێلێکی فێربوونی تەقلیدی وەک مۆدێلی دیار و بەرچاوی فێربوون بۆ چەندین سەدە بەردەوامبوو. لە فێربوونی تەقلیدیدا مامۆستا سەرچاوەی باڵادەستی زانیارییە لە پۆلدا، مامۆستا زانست و زانیاری بەخشە، قوتابیش وەرگرە. واتا پەیوەندییەکی یەک لایانەیە نەک دوو لایەنە، زۆرێک لە پەروەردەکاران پێیان وایە کە لە فێربوونی تەقلیدیدا قوتابی دەرفەتی بەشداریکردنی چالاکانەی نییە لە پڕۆسەی فێربووندا مەگەر مامۆستاکە داوای تەواوکردنی ئەرکێکییان لێ بکات، یان پرسیارێکییان لێ بکات. ئەو زانیارییانەی مامۆستا پێشکەشی دەکات قوتابیان پێویستە قبوولی بکەن.

لە مۆدێلی کلاسیکدا قوتابی چالاک و ناچالاک بەرهەم دەهێنێت و مامۆستا هەمیشە زیاتر لە قوتابییەکانی قسە دەکات، کە تیایدا هیچ جۆرە هاوبەشی تاکە کەسی یان گروپی نییە، مامۆستا دەسەڵات و بەرپرسیارێتی سەرەکی لە پۆلدا دەگرێتە ئەستۆ، چونکە پێی وایە پێداویستییەکانی قوتابیان دەزانێت و پۆل و کڵاسەکان دەبێت بە تۆندی کات و شوێنی دیاریکراو پەیڕەو بکەن. بەڵام لەهەمان کاتدا بەشداریکردنی قوتابیان لە دانوستان و گفتوگۆکان لەناو پۆل و کڵاسەکاندا دەبێتە هۆی

زیادکردنی خوێندەواریان و پەرەپێدانی زانیاری کۆمەڵایەتی و کەلتوری و زمانەوانی و هتد.

لە کۆتاییدا مامۆستا وانەکانی بە پێی بەرنامەی خوێندن بۆ مەنهەجی دیاریکراو پێشکەش دەکا، کە ڕێگر دەبێت لە گەشەکردنی لەسەرخۆ و بەشێوەیی وردە وردەی زانستی و پەروەردەیی قوتابیان دەکات. جگە لەوەی کە هەندێک لە پێداگۆج و پسپۆڕی بواری پەروەردەیی وەکو ئینتویسڵ و تایت ڕەخنەیان لە تاقیکردنەوە لە فێربوون و مۆدێلی تەقلیدی گرتووە وەک بەربەستێک لە بەردەم پەروەردەی قوتابیان بۆ بە دەستهێنانی تێگەیشتنێکی قوڵتر لە زانست و زانین، تاقیکردنەوە دەبێتە هۆی ڕێبازێکی فێربوونی ڕووکەش، واتە زانیاری لە بیرکراوی قوتابیان نەک لێی تێبگەن. هەر بۆیە ئەمەش بۆ قوتابیانی مۆدێلی تەقلیدی لە بوارەکانی زانستی پراکتیکی و پڕۆسەی چارەسەرکردنی کێشە و گرفتەکان تیایدا لاواز دەبن و بەمەش دەبێتە هۆی لە دەستدانی متمانە.

لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا داوای چاکسازی لە مۆدێلی تەقلیدی دەکرێت، لە جیاتی ئەوەی مامۆستا سەنتەری پراکتیکی بێت، پێویستە زیاتر سەرنج لەسەر قوتابی بێت وەک سەنتەر. توێژەران باسیان لەوە کردووە کە بیرۆکەی مۆدێلی کلاسیکی سەرنجی لەسەر فێرکردنە نەک فێربوون. ئەم توێژەرانە <**گرینبێرگ، دیوی، میترا و روسیل**> ئاماژەیان بەوە کردووە کە لەهەر خولەکێکی وانە وتنەوەدا، ئەو گریمانەیەی کە قوتابییەکان خولەکێک لە فێربوون بەدەست دەهێنن، هەڵەیە. بەم شێوەیە گۆڕانکارییەکە لە مامۆستاوە بۆ فێربوونی **فێرخواز-سەنتەری** لەگەڵ ڕەوتێکی نوێی بوونیادگەرایی بوو، کە ئاماژەیان بە گرنگی پراکتیک لە فێربووندا دەکرد.

لێرە چەند پرسیارێک دێتە پێشەوە- تا چەند ڕێگای تەقلیدی ئەولەوییەتی قوتابییە لە پەرەپێدان و گەشەکردنی زانست و زانیاری و لێهاتوویی؟

لایەنە ئەرێنییەکان (Advantages):

- لە بەڕێوەبردن و کۆنترۆڵکردنی پۆل مامۆستا سەرکەوتووە، بەهۆی خود سەنتەری کاراکتەرەکەیەوە، کە تەنها خۆی قسەکەر و قوتابیان گوێگرن، بەمەش هێمنی و ئاسودەیی لە پۆلدا دێتە ئاراوە؛
- کەمترین بەرکەوتنی دژبەری قوتابیان بەهۆی نەبوونی هیچ جۆرە گفتووگۆیەکی کراوەی ناو پۆل، کە ئەمەش لەلایەکی ترەوە خاڵێکی نەرێنیش دێتە هەژمار؛
- قوتابی لە ڕێگەی شاردنەوەی ئاستییان بەهۆی کەمی بەشداریکردنی ناو پۆل و پێدانی نمرە، کە تەنها تاقیکردنەوە هۆکاری دیاریکردنی ئاستییانە، ئارامی و ئاسودەیی زیاتر هەست پێدەکەن؛
- لە مۆدێلی کلاسیکدا قوتابی چالاک و ناچالاک بەرهەم دەهێنرێت، ئەمەش جیاوازی چینایەتی کەمتر دەکاتەوە.

لایەنە نەرێنییەکان (Disadvantages):

- نەبوونی پاڵنەر: فاکتەری سەرەکی پڕۆسەی فێربوونی سەرکەوتوو پەڵنەری قوتابییە، بۆ ئاسانکاری پڕۆسەی زیادکردنی ئارەزووی قوتابی بۆ چالاکییە زانستی و پەروەردەییەکان واتا بەسەنتەرکردنی قوتابی؛
- بێ تووانایی قوتابی لە دەستڕاگەیشتن بە تەکنیکەکانی کەنگەشە و گفتووگۆ و چالاکی ناو پۆل و لێکۆڵینەوەی سەردەمی، کە ئەمە خاڵێکی وەرچەرخانی چارەنووسسازە بۆ بەرەوپێشچوون؛
- سنووردارکردنی پڕاکتیکی لە چوارچێوەی فێربووندا: لە مۆدێلی تەقلیدیدا پەروەردە و فێربوونی سنووردارکردن سەپێنراوە لە لایەن مامۆستاوە؛
- نەبوونی گفتووگۆی کراوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان، کە پێویستە قوتابی تیایدا ڕۆڵی سەرەکی بگێڕێت و بیر و هزری خۆی بخاتە ڕوو، بۆ دروستکردنی متمانە بەخۆبوونی زیاتر؛

- قەتیس کردن و سەرکوتکردن و کۆنترۆڵی ژینگەی پۆل بە تەنها لەلایەن مامۆستاوە، ئەمەش دەبێتە مایەی بێزاری و بێ تاقەتی قوتابی؛
- ژینگەی پۆل بێزارکەر دەردەکەوێت، چونکە گەرم و گوورییەکی هاوبەشی بەشداریکردن لە پۆلەکەدا بەدی ناکرێت، قوتابیان زیاتر توشی وەرەزی و بێ تاقەتی دەکات؛
- مامۆستا ناتوانێت ئاستی قوتابییەکانی بە تەواوی و وردی دەستنیشان بکات، بەهۆی ئەوەی هیچ جۆرە دیموکراسییەک لە پۆلەکاندا نییەو خود سەنتەری تەنها بۆ مامۆستایە؛
- ئەم ڕێگەیە دەبێتە هۆی وەستان لە بەرەو پێشچوونی مامۆستا بەهۆی ئەوەی هیچ جۆرە پشکداربیەکی چالاکی لە وانەکاندا نییە، مامۆستا لەچوار چێوەی پڕۆگرامی کتێبەکە دەرناچێت بەهۆی ئەوەی مامۆستا قۆرخکارە و قوتابیش بێزار و وەرەز. لە هەمانکاتدا قوتابییانیش کەمترین پرسیار و گفتووگۆیان هەیە لەسەر بابەتەکە؛
- لاوازی ئاستی بیرکردنەوە و داهێنان و دابەزینی ئاستی زانست و زانیاری بەهۆی ئەوەی مامۆستا بەتەنها کۆنترۆڵی پۆل و لیدەری پۆلەکە دەکات؛

سوودەکانی پەروەردەی تەقلیدی:

1. **پێکهاتەی ڕێکخراو-** لە سیستەمی خوێندنی تەقلیدیدا قوتابخانەکان یان دامەزراوەکان پێکهاتە و بناغەیەکی باشیان هەیە. هەموو شتێک پێشوەختە پلانی بۆ دانراوە، جا چ مەنهەج بێت یان چالاکییەکانی دەرەوەی مەنهەج یان خشتەی کاتی ڕۆژانە؛

2. **لە کاتی خۆیدا و دیسیپلین-** گەیشتن بە قوتابخانە لە کاتی خۆیدا، هەبوونی کاتێکی دیاریکراو بۆ هەموو ماوەیەک، کاتی پشوو، و کاتی کۆژانەوە، هەموو ئەمانە پێشوەختە پلانیان بۆ دانراوە و وەک شتێکی ڕۆتینی ئەنجام دەدرێن. ئەمەش هەستێکی یەکپارچەیی بە قوتابیان و مامۆستایان دەبەخشێت؛

3. **گشتگیربوون-** لەکاتی خوێندن لە ناوەندێکی تەقلیدیدا، هەمووان دەبێت هەمان یاسا و ڕێساکان پەیڕەو بکەن و هەمان جۆری مامەڵە لەگەڵ هەموو قوتابیەکدا دەکرێت، گرنگ نییە چ باوەڕێک، چینێک، یان پاشخانێکی هەبێت. هەستکردن بە سەربەخۆیی بە هەموو کەسێک دەبەخشێت بەبێ ئەوەی جیایان بکاتەوە بۆ چین و گروپی جۆراوجۆر؛

4. **فێربوونی ڕووبەڕوو-** پەروەردەی نەریتی ڕێگە بە قوتابیان دەدات لەگەڵ مامۆستا و هاوتەمەنەکانیان کارلێک بکەن. ئەم کارلێکە پەیوەندی جەوهەری نێوان قوتابیان و مامۆستایان پەرەپێدەدات و یارمەتی قوتابیان دەدات سوود لە ڕێنمایی و ڕاهێنەری مامۆستایان وەربگرن؛

5. **کۆمەڵایەتی بوون-** هەروەها کارلێککردن لەگەڵ هاوتەمەن و هاوڕێیان زیاد دەکات بۆ پڕۆسەی فێربوونی قوتابیان. فێردەبن تەحەمولی جیاوازی بکەن و فێربن بۆچوونەکانی یەکتر هاوبەش بکەن و ڕێز لە یەکتر بگرن. هەروەها ئەم جۆرە کارلێککردنە بەها ئەخلاقییەکان لە قوتابیاندا پەرەپێدەدات؛

6. **چالاکییەکانی دەرەوەی مەنهەج-** چالاکییەکانی دەرەوەی مەنهەج متمانە بە قوتابیان دەچێنن. دەرفەتیان پێدەدات بۆ هەڵکەندن و دەرهێنانی ئەو بەهرە شاراوانەی کە هەیانە و لەگەڵ جیهاندا هاوبەشیان بکەن. ئەم کارامەییانەی لێرەدا پۆلێن دەکرێن یارمەتیان دەدەن لە دواتردا لە ژیانی پیشەیی خۆیاندا سەرکەوتوو بن. بۆ نمونە خوێندنی ئۆنڵاین هیچ دەرفەتێکی لەو جۆرە ناڕەخسێنێت؛

7. **سیستەمی نمرەدانان-** سیستەمی نمرەدانان یارمەتی قوتابیان دەدات لە ماوەی خولی خوێندنیان وریا بن و یارمەتی دەدات، بەسەر نەزانی و دواکەوتندا زاڵ دەبن؛

8. **توانای کێبڕکێ-** سیستەمی پەروەردەی نەریتی هاندەری کێبڕکێیە لە نێوان قوتابیان. هاندەدرێن و دەرفەتیان بۆ دەڕەخسێنرێت بۆ ئەوەی ڕکابەری یەکتر بکەن و باشترینیان لە خۆیان وەربگرن؛

9. **پلە-** بڕوانامەی بەدەستهێنراو لە ڕێگەی پەروەردەی نەریتی لەلایەن هەموو ناوەندێکی پەروەردەیی لە سەرانسەری جیهان دانپێدانراوە. ئەو پارچە کاغەزە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە تۆ ستانداردێکی دیاریکراوت تێپەڕاندووە کە پێویستە بۆ ئەوەی بیسەلمێنیت کە تۆ شایستەیت.

زیانەکانی پەروەردەی تەقلیدی:

1. **گران بەها-** خوێندنی نەریتی زۆر تێچووی هەیە بە بەراورد بە هەندێک خوێندنی جێگرەوە یان خوێندنی ئۆنڵاین، بە تایبەت لە کۆلێژ و زانکۆ. هەموو کەسێک توانای خوێندنی وەها گرانبەهای نییە؛

2. **پەروەردەی گشتی-** پەروەردەی گشتگیری سەردەمەکان ڕێگری دەکات لە فێربوونی ئەو شتانەی کە ئارەزووی دەکەن؛

3. **فێرخوازانی پاسیف-** لە سیستەمی تەقلیدیدا مامۆستا تاکە سەرچاوەی زانیاریيە. قوتابیان هەوڵی فێربوونی شتە نوێ و سەردەمییەکان نادەن؛

4. **نەبوونی بەشداریکردنی دایک و باوک-** بەشدارینەکردنی دایکان و باوکان دەتوانێت کێشەیەک بێت، ئەمەش بەشێکە لە سیستەمی قوتابخانەی تەقلیدی. ئەمەش وا دەکات دایک و باوک و قوتابی وەک خێزانێک لە یەکتر دوور بن؛

5. **ڕادەی زانیاری-** وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، لە پۆلی تەقلیدیدا مامۆستا و کتێب تاکە سەرچاوەی زانیارین، کە دەتوانرێت سنووردار

بکرێت به بەراورد به فێربوونی ئۆنڵاین که تێیدا زانیاری ئۆنڵاین بێ سنوورە؛

6. **سنووردارکردنی کات-** خەڵک که دەبێت کار بۆ ڕزق و ڕۆزی بکەن، سیستەمی پەروەردەی نەریتی به ماندوو دەزانن و هەندێک جار مەحاڵە هاوسەنگی له نێوان کار و پەروەردە و ژیانی کەسیدا دروست بکەن؛

7. **کارلێکی سنووردار-** کارلێکی کۆمەڵایەتی سنووردارە به خەڵکی ناوچەکە و بنکەی زانیارییان سنووردارە سەبارەت بەو کەسانەی له دەرەوەی بازنەی نزیکیانن. به پێچەوانەی پەروەردەی ئۆنڵاین، دەستیان به دیدگای جیهانی ناگات؛

8. **خۆدیسیپلین-** تا له ژێر چاودێری مامۆستادا بیت، دیسیپلینێک له خوێندن و چالاکییەکانی تردا دەپارێزیت. ئەگەرنا سەیری ناکەیت، وەک چۆن فێر نەبوویت خۆت دیسپلین بیت؛

9. **ڕۆتین دەتوانێت بێزارکەر بێت-** هەندێک جار، سیستەمی تەقلیدی دەتوانێت فێربوون بکاته چالاکیەکی بێزارکەر، ئەمەش کرداری فێربوون هیلاککەر دەبێ وەک بارگرانییەک دەردەکەوێت؛

10. **توانای فێربوونی تاکەکەسی-** قوتابیان توانای فێربوونی جیاوازیان هەیە، کە تاکە مامۆستا ناتوانێت له پۆلێکی 50 کەسیدا باسی بکات. بەهۆی نەبوونی سەرنجی تاکەکەسی مامۆستا ڕێگری له توانای فێربوونی دەکات.

ڕێگای فێربوونی کارلێککارانە، تەکنەلۆژیای مۆدێرن لە پۆلدا:

لە پەروەردەدا سێ شێوازی وانە وتنەوە بەکاردێت: پاسیڤ، ئەکتیڤ و کارلێک. شێوازی پاسیڤ یەک ئەکتەر لەخۆدەگرێت - مامۆستا، کە کۆنترۆڵی ڕەوتی وانەکە دەکات و قوتابیان وەک گوێگر مامەڵە دەکەن. ئەم فۆرمە زۆرجار لە وانەکانی زانکۆدا پراکتیزە دەکرێت.

بە شێوازی چالاک، مامۆستا و قوتابی بە درێژایی وانەکە کارلێک لەگەڵ یەکتر دەکەن. بژاردەی سێیەم هەیە - کارلێککارانە.

فێربوونی کارلێککارانە لە بنەڕەتدا جۆرێکە لە فێربوونی چالاک، کە گەشەی کردووە و بووەتە شێوازێکی جیاواز. کارلێککردن نەک تەنها لە نێوان مامۆستا و فێرخوازدا ڕووەدات، بەڵکو لە نێوان گروپەکان یان تاک فێرخوازەکانیشدا ڕووەدات. بە پێچەوانەوە پێی دەوترێت **<فێربوونی گفتوگۆ>.** فۆرمی کارلێککارانە یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ ئەوەی قوتابیان لە وانەکەدا سەرقاڵ بکات، پاڵنەریان بێت بۆ بەشداری چالاکانە و بەدەستهێنانی ئەنجام و کارکردنی پێکەوەیی.

چالاکیی کارلێککارانە لە قوتابخانە و ماڵەوە:

بۆ پۆلەکان، ئێمە پلاتفۆرمێکی تایبەت بەکاردەهێنین کە وێبیناڕەکانی لەسەر ئەنجام دەدرێن، تۆمارەکانی وانەکان هەڵدەگیرێن و زانیارییەکان چاودێری دەکرێن. قوتابی تەنها پێویستی بە کۆمپیوتەر، لاپتۆپ یان تابلێت هەیە. بە تەواوکردنی ئەرکەکانی ماڵەوە لەسەر

پلاتفۆرم، قوتابی لەبری نمرەکان خاڵەکانی ئەزموون وەردەگرێت. مامۆستاکە بە کامێرای ڤیدیۆییەوە لە پۆلدایە، قوتابییەکانیش لەبەردەم کۆمپیوتەرەکانیاندان. دەتوانن لە چاتەکەدا پرسیار بکەن و دەستبەجێ وەڵام وەربگرن. وێبینارەکان بریتین لە ڕاپرسی کە یارمەتی فێرخوازان و مامۆستایان دەدەن کارلێک بکەن.

لەوێ زانیاری نوێ بەدەستدەهێنن و بیرورا و هەواڵ ئاڵوگۆڕ دەکەن. فێربوونی کارلێککارانە یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی وانەکان سەرنجڕاکێش بن، دەرفەت بە قوتابییەکە دەبەخشێت کە ببێتە بەشداربوویەکی چالاک لە پڕۆسەی فێربووندا، بۆچوون و ئەزموونی خۆی هاوبەش بکات، فێری کارلێککردن لەگەڵ تیمێک بێت و بڕیاری سەربەخۆ بدات.

بنەماکان:

ڕاهێنانی کارلێککارانە واتای:

- چالاکییەکان و پەیوەندییەکان، کە بەهۆیەوە هەم مامۆستا و هەم قوتابی بەشدارن لە پڕۆسەکەدا و بەدوای چارەسەردا دەگەڕێن؛
- یەکسانی لە پەیوەندیکردندا، کە یارمەتیدەرە بە ئاشکرا گفتووگۆکردن لەسەر دەرئەنجامە ئەگەرییەکان؛
- تاقیکردنەوەکان، داهێنان.

واتە ئامێری فێرکاری ئەو شتانەن کە مامۆستا بۆ پڕۆسەی وانە وتنەوە و پێشکەشکردنی کەرەستە بەکاری دەهێنێت لە پۆلدا. بنەمای فێربوونی کارلێککارانە بریتییە لە بینین، بەو پێیەی منداڵ لە ڕێگەی بینینەوە 80%ی زانیارییەکان هەست پێدەکات.

- وایت بۆردی کارلێککەر؛
- پڕۆجێکتەرەکان (سمارت بۆرد)، داتاشۆ؛
- ڕۆبۆتیک و دروستکەرانی لێگۆ؛
- خشتەی کارلێککارانە؛

- تابلێتی بێ وایەر (وایەر لێس)؛
- کامێرای بەڵگەنامە - ئامێرێکە کە کتێبی خوێندن لە ژێرپدا دادەنرێت و وێنەکەی لەسەر کۆمپیوتەر و وایت بۆرد کارلێککارانە نمایش دەکرێت؛
- کۆمپیوتەر و ئامێرە ئۆفیسییەکان.

جگە لەوەش، شایەنی باسە فێربوونی ئەلیکترۆنی، کە وێبیناری کارلێککارانە و کۆنفرانسی ئۆنلاین تێیدا بەڕێوەدەچێت.

فۆرمەکانی فێربوونی کارلێککارانە:

فۆرمەکانی پەروەردە جۆرێکن لە چالاکییەکان. لێرەدا مامۆستا پێویستی بە چالاکی و داهێنەری زیاترە لە چاو بژاردەکانی تر بۆ بەڕێوەبردنی وانەکان. لەم حاڵەتەدا لە کاتی ئامادەکاری بۆ هەر بابەتێک یان بابەتێکی دیاریکراو دەتوانێت فۆرمی جیاواز یان تێکەڵەیەک لەوانە بەکاربهێنیت:

- کڵاسەکانی ماستەر- گواستنەوەی ئەزموونی کردەیی لە مامۆستاوە بۆ قوتابی؛
- وێبیناری کارلێککارانە- وتارێکی تەقلیدییە لەگەڵ گفتووگۆ، شیکاری، یان نمایشکردنی سلاید یان فیلم؛
- کەیسەکان- چارەسەرێکن بۆ دۆخێکی دیاریکراو؛
- دەنگدان، ڕاپرسی- گفتووگۆیەک کە لەم ماوەیەدا قوتابیان چالاکانە بەشدارن لە گەڕان بەدوای ڕاستیدا، بە ئاشکرا بۆچوونەکانیان هاوبەش دەکەن و فێردەبن دیدگاکەیان موناقەشە بکەن؛
- چڕکردنەوە و کۆکردنەوەی مێشک- بریتییە لە نەوەی هاوبەشی بیرۆکە و گەڕان بەدوای چارەسەری داهێنەرانەی ناستاندارد؛
- پڕۆژەکان- کارێکی سەربەخۆن لەسەر ئەرکێکی دیاریکراو؛
- ڕاهێنانەکان- بریتین لە گەڕانێکی هاوبەش بۆ چارەسەرێک بۆ کێشەیەک و دواتر گفتووگۆکردن؛

- مایکرۆفۆن، بڵندگۆ- لێدوانی قوتابییەکە لەسەر ئەو کێشەیەی کە دروستبووە، ئەوانی دیکە هیچ لێدوانێک نادەن؛
- "جوولەی براونی "- جوولەی ئاژاوەگێڕانەیە بە دەوری پۆلدا بەدوای چارەسەرێکدا؛
- مشتومڕەکان لێدوانی ئامانجدار و هۆکاردارن لە دوو لایەنەوە؛
- یارییە بازرگانییەکان- یاریکردن بە دۆخەکان؛
- "ئەکواریۆم- جۆرێکە لە یاری بازرگانی کە بەشداربووان، بەشدار نەبوون لە پرۆسەی لێدوانەکە لەسەر ئەوەی ڕوودەدات؛
- سێ کەسی خولانەوەیی- لە گروپێکی سێ کەسیدا کاردەکەن، کە تێیدا پێکهاتەکە لەگەڵ هەر ئەرکێکی دواتردا دەگۆڕێت؛
- جووت و گروپی بچووک- لەگەڵ دوو کەس یان زیاتر کار بکەن؛
- " بڕیار دار" کارکردن لەگەڵ کاغەزی واتمان (Whatman paper) گروپەکان چارەسەرێک بۆ دۆخەکە دەنووسن، و پاشان کاغەزی واتمان ئاڵوگۆڕ دەکەن، بیرۆکەکانیان زیاد دەکەن بۆ کاغەزی واتمان، ئەم کاغەزە ئاماژەیە بۆ جۆرێک لە کاغەزی وێنەکێشان.

سوودەکانی بۆ منداڵ:

1) بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە؛
2) کارامەیی داهێنەرانە؛
3) کۆنترۆڵکردن و ئاسانکردنی ماددەکە؛
4) توانا مەعریفیەکان فراوانتر دەکات؛
5) پەرەپێدانی تواناکانی پەیوەندیکردن بۆ هاوبەشکردنی ئەزموونەکان؛
6) سەربەخۆیی، وەک چۆن پێویستە لە سەرچاوە جیاوازەکاندا بەدوای زانیاریدا بگەڕێیت؛
7) تەندروستی دەروونی، بەو پێیەی شێوازەکە یارمەتیدەرە بۆ ڕزگاربوون لە زیادبوونی فشاری دەروونی و ئەکادیمی.

کێشەکان بۆ ماموّستا:

- بەکارهێنانی وزە؛
- پاراستنی هاوسەنگی لە نێوان یاریکردن و فێربوون؛
- ڕێکخستنی ئاستی بەرزی لێهاتوویی؛
- بەفیڕۆ چوونی کات بۆ فێربوونی شێوازێکی نوێ؛
- گونجاندنی شێوازەکە لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی کارەکتەر و ڕەفتاری منداڵان؛
- بەرەنگاربوونەوەی دڵەڕاوکێ و نارەحەتی منداڵان لە کاتی ناساندنی شێوازێکی نوێ؛

زیانەکانی شێوازەکە:

- ژمارەیەکی کەم لە پێشکەوتنە میتۆدۆلۆژییەکان؛
- ناتەواوی بڕوانامەی ماموّستایان؛
- تێچووی داراپی زۆر بۆ ئامێرەکان.

ڕێگای پۆلی پێچەوانە، هەڵگەڕاوە (Flipped Classroom):

چۆن ئەو شێوازە هاتە ئاراوە؟

لەوانە وتنەوەی مۆدێرندا پۆلی پێچەوانە شێوازێکی بەناوبانگە، لە ساڵی 2007 پرۆفیسۆر بێرگمان و سامس دەستیان کرد بە تۆمارکردنی وتار و وانەکانییان، لەگەڵ پێشکەشکردنی پاوەرپۆینت ئەم تێبینیانە بۆ ئەو قوتابیانە بوو کە لە پۆل بێبەش بوون. بە شێوەی ئۆنڵاین وتارەکانی دەستی بە بڵاوبوونەوە کرد، ئەم شێوازە بەهۆی بەکارهێنانی بەربڵاوی تەکنەلۆژیا نوێیەکانەوە ناوبانگێکی زۆری بەدەستهێنا و دەستیکرد بە بەکارهێنانی لە پرۆسەی فێربوون و فێرکردندا.

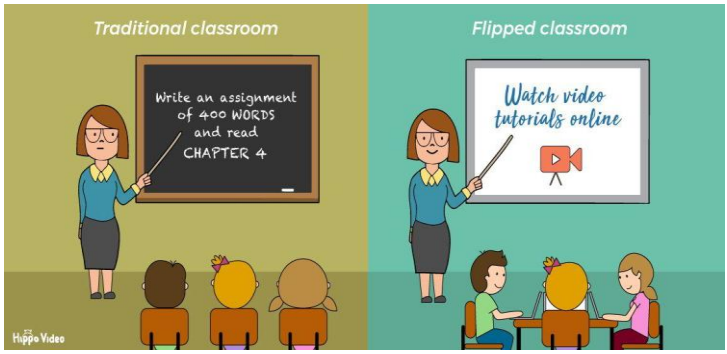

پۆلی کلاسیکی	پۆلی پێچەوانە
ماموستا لەناو پۆل وانە پێشکەش دەکات؛	ئەرکی ماڵەوە (ڕوونکردنەوە بەشێوەی ڤیدیۆیی لەلایەن ماموستا و گفتوگۆی ئۆنڵاین لەگەڵ هاوپۆلەکانی)؛
پرکتیزە و مەشقکردن 30-40%	پراکتیزەکردن 90%
ئەرک و واجباتی ماڵەوە.	فیدباکەکانی ماموستا.

بە پێچەوانەی پۆلێکی تەقلیدی، پۆلی وەرگەڕاو بەشێک لەو کارانەی تێدایە کە بە شێوەیەکی سەربەخۆ لەلایەن قوتابیانەوە ئەنجام دەدرێن، و مەشقێکی زۆری تێدایە. ماموستا لە هەموو قۆناغەکاندا پشتگیر

و پاڵپشتکاره، ئەگەر لە کاتی سەیرکردنی وانەکەدا شتێک ڕوون نەبوو، ئەوا دەرفەتت هەیە پرسیار لە ڕاهێنەر یان هاوپۆلەکانت بکەیت بە شێوەی ئۆنلاین.

لێرەدا پێوسیتە بۆ جیاکردنەوە و زیاتر تێگەیشتن لەم میتۆدە ناساندنێکی سادە بکەین، کە **پۆلی تەقلیدی** ئەو جۆرەیە کە مامۆستا لە کلاس وانە دەڵێتەوە و وەڵامی پرسیار و تێبینییەکان دەداتەوە و ئەرک دەداتە قوتابیان و قوتابیانیش لە ماڵەوە ئامادەی دەکەن و لە کلاس مامۆستا تێبینی لەسەر دەدات، بەڵام **پۆلی پێچەوانە** گرنگی زیاتر دەدات بە تەکنەلۆژیا و لەو ڕێگەیەوە مامۆستا ئەرکەکان لە ڕێگەی دیجیتاڵ و تەکنەلۆژیاوە دەنێرێت بۆ قوتابییەکانی، بەڵام دواتر لە کلاس و پۆلەکان شیتەڵ و جوابی پرسیار و وەڵامەکان دەدرێتەوە. واتا ئەرکەکان پێچەوانەی یەکن، لە پۆلی پێچەوانەدا وەک ئەوە وایە مامۆستا وانەکان ڕێک لە ماڵەوە بڵێتەوە و قوتابیانیش ئەرکی ماڵەوەیان لە قوتابخانە و ناوەندەکانی خوێندن جێ بەجێ بکەن. بەمەش ناوی پۆلی پێچەوانە یان هەڵگەڕاوە هەر لەوەوە ناونراە.

پۆلەکە دەبێتە وۆرک شۆپێک کە قوتابیان دوای ئەوەی پێشوەختە خوێان بە بابەتی وانە ئاشنا بوون، دەتوانن ئەو لایەنانە ڕوون بکەنەوە کە بە ناڕوونی ماونەتەوە، ئەو زانیارییە بەدەست هێناوانە تێیدا جێبەجێ بکەن بە شێوەیەکی پراکتیزە، و هەروەها ئەزموونی پراکتیکی لەگەڵ یەکتردا هاوبەش بکەن. لە کاتی وانەکەدا مامۆستا وەک ڕاهێنەر و ڕاوێژکارێک کاردەکات، ئیلهامبەخشە بۆ قوتابیان بۆ ئەنجامدانی هەم کاری تاکەکەسی و هەم کاری گروپی.

تۆمارکردنی وانەکان دەتوانێت لە شێوەی پۆدکاست، سکرینکاست، ڤیدیۆدا بێت. گرنگە کە ڕوونکردنەوەکان بە بابەتی بینراو پشتگیری بکرێن، بۆ نموونە پێشکەشکردنێک، وێنەی شاشە یان وێنەیەک کە لە یەک کاتدا لەگەڵ وانەکەدا یان بە یەکەوە پیشان دەدرێن.

بۆ تۆمارکردنی وانە:

- پێشوەختە سیناریۆکە ئامادە بکە "بیر لە دەقەکە بکەرەوە، جگە لە ڤیدیۆکە چیتر، نیشان دەدەیت"؛
- ماوەی ڤیدیۆ یان پۆدکاست 5-7 خولەک، واتا پێویستە کورت بێت؛
- زانیاری زۆر لەخۆ نەگرێت، قوتابی دەتوانێت بەشێک لە تیۆرییەکە بە شێوەی دەق بخوێنێتەوە؛
- دەتوانیت کاری تۆمارەکە بە مۆبایل یان کامێرا بێت، پاشان بە بەکارهێنانی بەرنامەی Movie maker یان بە وەشانی پێشکەوتووتری Adobe premiere، ئینسەرتی بینراو دروست بکەیت؛
- دەتوانن لە یوتیوب و یان هەر شوێنێکی تر بڵاوی بکەنەوە، کە مەبەستتانە.

بۆ ئەوەی نمونەیەکی زیندووت بەردەست بێت، لە یوتیوب سەیری تۆمارکردنی ڤیدیۆ بکە بە نووسینی ناونیشانی بابەتەکە زانیاری زیاترت دەست دەکەوێت.

بۆ ئەوەی قوتابیان سەرقاڵ بکەیت و تەکنیکە ئاساییەکەی دۆزینەوەی ڕێنمایی کراو بەکاربهێنیت، دەتوانیت پرسیارەکان لەم ڕێگەیەوە ئاراستە بکەی، کە ناچاریان دەکات بیربکەنەوە نەک تەنها بە شێوەیەکی "پاسیڤ" زانیاری وەربگرن. بۆ دانانی ئەو پرسیارانەی کە لەگەڵ پەخشکردنی ڤیدیۆکەدا دەردەکەون، دەتوانیت بەرنامەکە بەکاربهێنیت.

پلانی چۆنیەتی ئەنجامدانی کاری ناو پۆل، بەزۆری پێکهاتەی وانەکە لەکاتی بەکارهێنانی مۆدێلی "پۆلی هەڵگەڕاو" ئەمانە لەخۆ دەگرێت:

- دووبارەکردنەوەیەکی کورت یان گفتوگۆ لەسەر ئەو بابەتانەی کە لە ڤیدیۆکە پێشکەش کراون؛

- وەڵامی پرسیارە کێشەدارەکانی قوتابیان سەبارەت بە بابەتە پەیوەندیدارەکان؛

- ئەنجامدانی ئەرکی پراکتیکی بە ئامانجی پتەوکردن و پەرەپێدانی ئەو بابەتانەی کە قوتابیان لە ماڵەوە فێری بوون. لە هەمان کاتدا دەتوانرێت پۆلەکە دابەش بکرێت بۆ گروپی بچووک و مامۆستا ڕۆڵی ڕێکخەر و ڕاوێژکار دەگێڕێت. هەروەها گرنگە داوا لە قوتابیان بکرێت پێشوەخت پرسیاری تیۆری ئامادە بکەن. ئەمەش وایان لێدەکات لە ماڵەوە بە وردی بابەتەکە بخوێنن؛

- ڕێکخستنی کۆنترۆڵ لە کۆتایی وانەکە لە شێوەی تاقیکردنەوە یان کوێزێک بۆ بەدواداچوونی ئەنجامەکان و بەرەوپێشچوونی هەر قوتابییەک لە پڕۆسەی فێربوون.

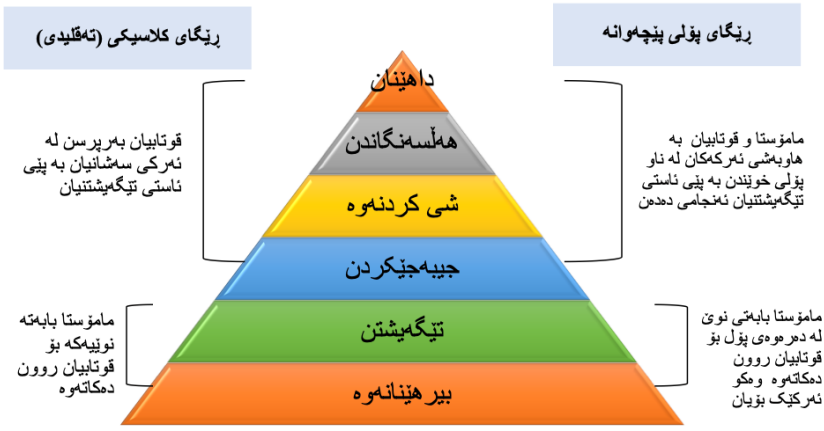
ڕێگای کلاسیکی (تەقلیدی)
ڕێگای پۆلی پێچەوانە
داهێنان
هەڵسەنگاندن
شی کردنەوە
جیبەجێکردن
تێگەیشتن
بیر هێنانەوە
قوتابیان بەرپرسن لە ئەرکی سەشانیان بە پێی ناستی تێگەیشتنیان
مامۆستا و قوتابیان بە هاوبەشی ئەرکەکان لە ناو پۆلی خوێندن بە پێی ناستی تێگەیشتنیان ئەنجامی دەدەن
مامۆستا بابەتە نوێیەکە بۆ قوتابیان ڕوون دەکاتەوە
مامۆستا بابەتی نوێ لە دەرەوەی پۆل بۆ قوتابیان ڕوون دەکاتەوە وەکو ئەرکێک بۆیان

جیاوازی نێوان ڕێگای پۆلی کلاسیک و ڕێگای پۆلی پێچەوانە

سودەکانی پۆلی پێچەوانە:

- پاشەکەوتکردنی کاتێکی بەرچاو، کە رێگەت دەدات بابەتەکە بە گروپ/جووت لە ژێر چاودێری مامۆستایەکدا پراکتیزە بکەیت. لەبری 20 خولەک مەشقکردن، 40 خولەک کاتی مەشقکردن. بە بڕوای دامەزرێنەرانی میتۆدەکە، مامۆستا کات بەفیڕۆ نادات لەسەر ڕوونکردنەوەی وانەکە؛
- لە کاتی خوێندنەوەی بابەتەکەدا قوتابیان فێری بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە دەبن، ئەم شێوازە سەربەخۆی زیاتر بە قوتابی دەدات؛
- دەرفەتی جێبەجێکردنی ڕێبازێکی تاکەکەسی لە کاتی کارکردن لەگەڵ گروپێکدا، هەر قوتابییەک پێویستی بە کاتێکی دیاریکراو هەیە بۆ وەرگرتنی زانیارییەکان. هەندێک کەس کاتی زیاتر یان کەمتری دەوێت، لە کاتێکدا هەندێکی تر باشترە چەند جارێک بەناو بابەتەکەدا گوزەر بکەنەوە. بەهۆی لێکۆڵینەوەی سەربەخۆی بابەتەکەوە، دەتوانیت زۆرترین کات تەرخان بکەیت بۆ تێگەیشتن لە مادەکە و ئاسمیلەکردنی بە خێراییەکی ئاسوودە؛
- زۆر باشە بۆ دووبارەکردنەوە، چونکە هەمیشە دەتوانیت گوێ لە وتار و ڤیدیۆکە بگریتەوە، تەنانەت مامۆستا لە تۆمارێکدا ڕوونی دەکاتەوە کە دەستڕاگەیشتن بەو شیوازی تۆماری ڤیدیۆییە لەوەی لە کتێبی خوێندندا نووسراوە باشتر و زیاترە؛
- بۆ ئەو قوتابیانەی کە وانەکەیان لەدەستداوە، ئێستا پێویست ناکات بۆ تاکە کەسێک بەتەنها بابەتەکە ڕوون بکرێتەوە، ڤیدیۆ تۆمارکراوەکە هەیە؛
- ئەم میتۆدە سودی زیاتری هەیە بە بەراورد لەگەڵ میتۆدی کلاسیکی ناو پۆل؛
- ئاشناکردنی زیاتری قوتابیان لەسەر دنیای دیجیتاڵی و ڕاهاتنی زیاتر لەسەر ئەو مۆدێلە.

زیانەکانی پۆلی پێچەوانە:

- دووبارە کارکردنەوە لەسەر بەرنامەی ڕاهێنان و ماندووبوونی دروستکردنی وتارێکی ڤیدیۆیی بۆ مامۆستا، پێویستی بە شارەزایی تەکنیکی باش هەیە. هەموو وتارەکان لە تۆمارەکاندا نادۆزرێنەوە چونکە هەر ئاستێک بەرنامەی تایبەتی خۆی هەیە؛
- ئەم ڕێبازە وەک بەدیلی میتۆدەکانی تر نایەتە هەژمار؛
- بۆ ئەو قوتابیانەی بێ پاڵنەر گونجاو نییە کە بە هەر نرخێک بێت خۆیان لە ئەنجامدانی ئەرکەکانی ماڵەوە بەدوور دەگرن. لەسەر بنەمای بەردەوام، شێوازی پۆلی وەرگەڕاو هەمیشە لەگەڵ گروپەکاندا کارناکات. بیهێنە بەرچاوت لە کۆی 10 کەس، تەنها نیوەیان پێش وانەکە ماددەکانیان خوێندووە، بەڵام ئەوەی تر چی بکەن؟
- هەموو قوتابیان ڕاهاتوون بە کارکردنی سەربەخۆ لە کەرەستەی فێربوونداو بەبێ مامۆستا نائاسایین؛
- ناوەندەکانی خوێندن بە تایبەت قوتابخانە حکومییەکان بێ بەشن لە ئینتەرنێت و ئامێر و کەرەستە دیجیتاڵیی و تەکنیکە سەردەمییەکان و نەبوونی ئامێری تایبەتمەند لە لایەن هەندێک لەقوتابیان.

ڕێگای کاری گروپ (Group Method):

گفتوگۆی گروپی بریتییە لە ڕێکخستنی چالاکی هاوبەشی قوتابیان لەژێر ڕێنوێنی مامۆستایەک بەمەبەستی چارەسەرکردنی کێشەی گروپی یان کاریگەری لەسەر بیروڕای بەشداربووان لە پرۆسەی پەیوەندیکردندا. بەکارهێنانی ئەم شێوازە ڕێگە بە قوتابیان دەدات لە گۆشەنیگای جیاوازەوە کێشەکە ببینن و ڕوانگەی کەسی ڕوون بکەنەوە و

چارەسەرێکی هاوبەش بۆ پۆلەکە دابڕێژن و ئاڕەزووی قوتابیان بۆ کێشەکە زیاد بکەن، ئەمەش دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی چەندین بیرۆکە.

ئامانجی ئەم میتۆدە قوتابیان فێری بڕیاردانی سەربەخۆ دەکات، پەرە بە تواناکانیان دەدات بۆ مشتومڕکردن، بەرگریکردن لە بۆچوونەکانیان، پرسیارکردن و چالاک بن لە بەدەستهێنانی زانیاری نوێ. دەروونناسەکان سەلماندوویانە کە بۆ بیرکردنەوەی سەربەخۆی قوتابی و دەستپێشخەری مەعریفی کاری تاکەکەسی نییە لە ژێر ڕێنمایی گەورەسالێکی هەرچەندە هەستیاردا، بەڵکو چالاکییە لە کۆمەڵێک قوتابیدا کە پێکەوە کاردەکەن. مەرجی لەدایکبوونی یەکەم پرسیارە مەعریفیەکان بۆ مامۆستا، ناکۆکی نێوان قوتابیانە کە ڕێگەی جیاواز پێشنیار دەکەن بۆ چارەسەرکردنی کێشەیەکی هاوبەش. بەڵام بۆ ئەوەی ئارگومێنتی قوتابی مانادار بێت و نەگۆڕێت بۆ شەڕ و تۆمەتی یەکتر، دەبێت قسەکەرەکان لانیکەم بتوانن ئەم کارانەی خوارەوە بکەن:

1. دیدگای خۆت دابڕێژە؛
2. دیدگای هاوبەشەکانت بزانە؛
3. جیاوازی لە دیدگاکاندا دیاری بکە؛
4. هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییەکان بە یارمەتی ئارگیومێنتە لۆژیکییەکان، بەبێ گواستنەوەی دژایەتییە لۆژیکییەکە بۆ ناو چوارچێوە پەیوەندییە کەسییەکان.

کاری گروپی یەکێکە لە بەرهەمدارترین فۆرمەکانی ڕێکخستنی هاوکاری پەروەردەیی قوتابیان، بەو پێیەی ڕێگە دەدات:

- پشتگیری هەست و سۆزی مانادار بە هەر قوتابییەک بدرێت، بەبێ ئەو پشتگیرییە قوتابیانی ترسنۆک و لاواز تووشی دڵەڕاوکێی قوتابخانە دەبن، و گەشەکردنی کارەکتەری سەرکردەکان دەشێوێت؛
- دەرفەت بدات بە هەر قوتابییەک/منداڵێک بۆ ئەوەی خۆی جێگیر بکات، دەستی خۆی لە ناکۆکییە بچووکەکاندا تاقی بکاتەوە؛
- ئەزموونی هەر قوتابییەک بدات لە ئەنجامدانی ئەرکەکانی کۆنترۆڵکردن و هەڵسەنگاندن، و دواتر دانانی ئامانج و پلان؛
- دابینکردنی ئامرازی پاڵنەری زیادە بۆ مامۆستا بۆ بەشداریکردنی قوتابیان لە ناوەڕۆکی فێربووندا.

پێویستە گرنگییەکی تایبەت بە پەرەپێدانی وردە وردەی هەر جۆرە کارێک بدرێت، بەتایبەتی کاری گروپی. لە ئێستادا ئامانجی پێشەنگی پڕۆسەی فێربوون، فێرکردنی منداڵە بۆ فێربوون بە بەدەستهێنانی زانیاری نوێ بە شێوەیەکی سەربەخۆ لە پڕۆسەی توێژینەوە و چالاکییەکانی گەڕان، جێبەجێکردنی ئەم ئامانجە بەهۆی کاری گروپییەوە ئاسانکاری دەکرێت و ئەمەش پەیوەندی و کارپێکردنی بەرفراوانی ئەم فۆرمەیە.

ئەنجامە چاوەڕوانکراوەکان:

1) کوالێتی ئاسمیلەکردنی مادەی بەرنامە باشتر دەبێت؛
2) قوتابیان و منداڵان بە مەزاجێکی باشەوە دەچنە قوتابخانە؛
3) وانەکان سەرنجڕاکێش و مانادار دەبن؛
4) ئاستی پەیوەندییەکان باش دەبن و گەشەی زیاتر دەکەن؛
5) باوەڕبەخۆبون و توانای پەیوەندیکردنی قوتابیان زیاد دەکات؛
6) پەرەپێدانی توانای قسەکردن و داهێنەرانەی قوتابیان زیاد دەکات؛
7) دۆخی سەرکەوتن بۆ هەر قوتابیەک دروست دەبێت؛
8) کاری گروپی کاریگەرە، پەیوەندیدارە، دروستبوونی بەهۆی کاتەوەیە.

ئامانجی سەرەکی پۆلی کاری گروپی پەرەپێدانی بیرکردنەوەی فێرخوازانە. گرنگە منداڵان فێری ئەوە بکەین کە پێکەوە فێربن. بۆ ئەوەی زانیاری نوێ لە ڕێگەی هەوڵی هاوبەشەوە بدۆزرێتەوە، بیرکردنەوەیەکی باشی هەبێت و کێشەکان پێکەوە چارەسەر بکرێن.

سوودەکانی کاری گروپی:

1. قەبارەی وەرگرتن و هەزمکردنی بابەتەکان زیاد دەکات؛
2. سەربەخۆیی لە کاری داهێنان و مەعریفی زیاد دەکات؛
3. سروشتی پەیوەندییەکانی نێوان قوتابیان لە گۆڕاندایە؛
4. پۆلەکە یەکگرتووتر دەبێت؛
5. دەرفەتی زیاتر دەدات بۆ دابینکردنی ڕێبازێکی تاکەکەسی بۆ قوتابیان؛
6. فێرخوازان چێژ لە کاری پێکەوەییان وەردەگرن.

لە پڕۆسەی ئەنجامدانی کاری گروپیدا تیشک دەخەینە سەر ئەم توخمانەی خوارەوە:

- دانانی ئەرکێکی مەعریفی "دۆخی کێشە"؛
- دابەشکردنی مادەی دیداکتیک؛
- پلاندانان بۆ کارکردن لە گروپێکدا؛
- تەواوکردنی ئەرکی تاکەکەسی، باسکردنی ئەنجامەکان؛
- باسکردن لەسەر ئەرکی گشتی گروپەکە "سەرنج، زیادکردن، ڕوونکردنەوە، ڕەخنە، پرسیار هتد"؛
- پەیامەکان سەبارەت بە ئەنجامی کارەکانی گروپەکە؛
- ئەنجامی گشتی سەبارەت بە کاری گروپەکان و بەدیهێنانی ئەرکەکە.

ئامانجی کاری گروپی بەشداری چالاکانەی هەر قوتابییەکە لە پڕۆسەی شارەزابوون لە ماددە پەروەردەییەکان. لە هەفتەی یەکەمی وانەکاندا هەموو قوتابیان، تەنانەت ترسنۆکترین و قەلەقترین، ئەم بەربەستە تێدەپەڕێنن، بەڵام سەرەتا نەک بە تاک، بەڵکو وەک بەشێک لە گروپێکی قوتابیان. کەواتە، دوو یان تەنانەت شەش قوتابی دێنە سەر تەختەکە، لە بازنەیەکدا وەستاون، کۆنفڕانس دەکەن و تەنها دوای ئەو وەڵامە. پۆل و مامۆستا بە گروپەکە دەڵێن کە چی بە تایبەتی لە وەڵامەکەیاندا باش بووە و توانای یارمەتیدانی یەکتر هەڵدەسەنگێنن. هەموو "ڕەخنەکان" لەسەر فۆرمێک دامەزراون، <چی دەتوانێت یارمەتی ئەم گروپە باشە بدات کە هێندەی تر باشتر بێت؟> لە پۆلدا، وەک لە هەر کۆمەڵگەیەکی مرۆڤایەتیدا، بیرۆکەی دامەزرێنەری دەروونناسی مرۆڤدۆستانە، کە ئەوەندە پێویستە بۆ هاوکاری چالاکانە و ناتەقلیدی، خۆی ڕەوایەتی دەدات بە قوتابی لەگەڵ مامۆستا، بۆ گفتوگۆی مانادار لە نێوان قوتابی و هاوپۆلەکاندا.

دابەشکردنی قوتابی بۆ گروپ:

سەرکەوتنی کاری گروپی پەیوەستە بەوەی کە گروپەکان چەندە بە دروستی و سەرکەوتووانە پێکدەهێنرێن. ئەزموونەکان دەریدەخەن کە هەموو گروپەکان ئەنجامێکی بەرز نادەن، هەروەها باشترە بزانین چ مەترسییەک لەوانەیە لە چاوەڕوانیدا بێت بۆ مامۆستایان. دەتوانرێت پۆلەکە دابەش بکرێت بەسەر گروپەکاندا:

- لەخۆوە، بە هەڕەمەکی؛
- لاواز و بەهێز؛
- بەپێی بەرژەوەندییەکان:-

1. ئارەزوو "هاوڕێیەتی"؛
2. پەیوەندی کێشەکە، بە بابەتەکەوە؛
3. بەپێی ئاستی چالاکیی مەعریفی، "تاک ئاست – فرە ئاست".

گرنگە لەبیرت بێت! هەڵبژاردنی شێواز بۆ پێکهێنانی گروپەکان لەلایەن مامۆستاوە دیاری دەکرێت بەپێی سەرچاوەی کاتیی بەردەست، بوونی/نەبوونی ناکۆکی لە پۆلدا، نەریتە دامەزراوەکانی کاری گروپی و هتد.

لە کاتی دیاریکردنی ژمارەی قوتابیان لە گروپێکدا، وابَاشە ڕاددەی ئامادەکارییان بۆ کاری هەماهەنگ و کاریگەر لەبەرچاو بگیرێت، واتە لەگەڵ بەدەستهێنانی ئەزموونی پەیوەندیدار، ژمارەی قوتابیانی ناو گروپەکە دەتوانێت زیاد بکات.

پێشنیار دەکرێت پێکهاتەی گروپەکان بگۆڕدرێت. لەم حاڵەتەدا قوتابیان هەرجارە فێردەبن کارلێک و هەماهەنگی کارەکانیان لەگەڵ کەسانی جیاوازدا بکەن و چانسی زیاتریان دەبێت بۆ خۆسەلماندن لە کاری گروپیدا بە شێوەیەکی جیاواز لە گروپی پێشوو.

لە کاتی ڕێکخستنی کاری گروپیدا دەبێت گرنگییەکی تایبەت بدرێت بە!

- ڕێکخستنی کات بۆ پێکهێنانی گروپ؛
- ستانداردکردنی کارەکانی داهاتوو؛
- ڕوونی و تێگەیشتن لە ئەرکەکە؛
- دابەشکردنی ساتەوەختی دەستپێکردنی کار "بۆ نموونە بە زەنگ"؛
- تەنها کۆمەڵێک قوتابیی لاواز قبوڵ ناکرێت؛
- کاری گروپی لە وانەکەدا لە 10-15 خولەک زیاتر نەخایەنێت؛
- بە زەوتکردنی مافی بەشداریکردن لە کاری گروپیدا سزا نادرێن؛
- ئەو قوتابیانەی کە ڕەتیدەکەنەوە بە جووت یان گروپ کار بکەن، نابێت ناچار بکرێن! بەڵام سبەی جارێکی تر دابەشکارییەکە دەکرێت.

شێوازەکانی دابەشبوون بەسەر گروپەکاندا:

- لە قۆناغی یەکەمدا مامۆستا قوتابی بەسەر گروپدا دابەش دەکات بۆ ئەوەی هەر گروپێک قوتابییەکی بەهێزی هەبێت. مامۆستا خۆی ڕۆڵەکان بۆ گروپەکان دیاری دەکات؛
- مامۆستا دابەش دەبێت بەسەر گروپەکاندا، ڕێکخەرێک دیاری دەکات. ڕێکخەر ڕۆڵەکان دابەش دەکات و چاودێری دروستی گفتووگۆکە دەکات؛
- مامۆستا بۆ هەر گروپێک لە بەتواناترین قوتابییەکان سەرکردەیەک دیاری دەکات، سەرکردەکانیش بە نۆرە یەک بەشداربوو لە یەک کاتدا هەڵدەبژێرن، بەم شێوەیە بەهێز و لاوازەکان بە یەکسانی لە نێوان خۆیاندا دابەش دەکەن.

ڕێگا نەریت و باوەکانی دابەشبوون بەسەر گروپەکاندا:

1. "بە ئارەزوومەندانە" واتا قوتابیان خۆیان دیاری دەکەن کە لەگەڵ کێ کار دەکەن و بە گروپ یەکدەگرن. شێوازەکە سەرەتایی دەردەکەوێت و پێویستی بە ڕاهێنانی تایبەت نییە لەلایەن ماموستاوە، بەڵام پێکهاتەی گروپەکان بەزۆری وەک یەکن؛

2. "چۆن دادەنیشن" ئەو قوتابیانەی لەسەر یەک مێز دانیشتوون پێکەوە کاردەکەن. دووانییەکان کە لەسەر مێزەکانی تەنیشت یەکتر دانیشتوون، "شێوازەکە کات دەپارێزێت و پێویستی بە شوێن گۆڕین نییە" کێشەکانی شێوازەکە پێکهاتەی بەردەوامی گروپەکان، خووگرتنی قوتابیان لەگەڵ یەکتر، پەیوەندی داخراو لە نێوان تاکەکانی قوتابیان؛

3. لێدانی هێما یان ژمارەی دیاریکراو، بە پشتی کورسییەکان پێش دەستپێکردنی وانەکان. بۆ نموونە: گرنگی بەو ستیکەرانە بدە کە لە ناوەوەی مێزەکەدا لێدراون. چ ڕەنگێکە؟ بە کۆمەڵ کۆببنەوە.

ماموستا لە یەکەم ڕۆژی خوێندنەوە دەست دەکات بە ڕێکخستنی کاری گروپەکان، ڕێورەسمەکان و ئەتەکێتی کاری تیمی و کارامەیی سەرەتایی هاوکاری سەرەتا لەسەر مادەی دەرەوەی مەنهەج ڕاهێنان دەکەن، بۆ ئەوەی پێویست نەکات دوو شتی زۆر ئاڵۆز لە یەک کاتدا فێر بکرێن، هەم کارامەیی کارکردن لەگەڵ مادەی پەروەردەیی و هەم کارامەیی هاوکاری. چۆن لەسەر مێزێک دابنیشین بۆ ئەوەی پەیوەندی لەگەڵ تەنیشتەکەتدا گونجاوتر بێت، چۆن قسەی لەگەڵ بکەین "بە چرپە، بە میهرەبانی" یاساکانی گفتووگۆی هاوبەش، هەموو ئەم شتە بچووکانە لە هەموو وانەیەکدا باس دەکرێن و تاقی دەکرێنەوە. بە وردی چاودێری کاری گروپەکان بکرێت و تیشک بخرێتە سەر سەرکەوتووترین و ناکۆکترین ڕێگاکانی بنیاتنانی کارلێک. دواتر داوا لەو قوتابیانە دەکرێت کە زۆرترین هاوسەنگی کاریان کردووە کە شێوازی کارکردنیان بۆ پۆلەکە نیشان بدەن،

باقی قوتابیەکان دەبێ بڵێن چییان بەدڵ بووە لە کارەکانی گروپەکەدا. بۆ نموونە بۆ ئەوەی فێرخوازەکان فێری کارکردنی پێکەوەیی ببن، باشترە ئەو گروپانە بەکاربهێنن کە مامۆستا هەڵیبژاردووە و دەتوانن بۆ چەند هەفتەیەک وەک خۆیان بمێننەوە. کاتێک قوتابیان پێشتر شارەزا بوون لە کارامەیی سەرەتایی کارکردن بە گروپ. مامۆستا دەتوانێت ئەرکی فێربوونیان بۆ دابنێت کە پەیوەندییەکی ئاسایی کارکردن لەگەڵ هەر هاوپۆلێکدا دروست بکەن، تەنانەت ئەگەر حەزیان لە یەکتریش نەبێت.

وابا‌شە قوتابیانی ڕەگەزی جیاواز کە ئاستی خوێندنیان جیاوازە لە یەک گروپدا دابنرێت. پێویستە ڕێگە بدەین قوتابیەکان هەست بە بەرپرسیارێتی کەسی بکەن لە چۆنییەتی کارکردنی گروپەکە و ڕۆڵەکان دیاری بکەین. قوتابیان بە باشترین شێوە پێکەوە کاردەکەن ئەگەر هەموو کەسێک ڕۆڵی هەبێت لە تەواوکردنی ئەرکێکدا و ڕۆڵەکان دیاری بکەین.

- خوێنەر - بە دەنگی بەرز دەخوێنێتەوە؛
- سکرتێر - بەناوی گروپەوە شتێک دەنووسێت؛
- وتاردەر - لە بۆردەکەدا باس لەوە دەکات کە گروپەکە بڕیاری چی داوە؛
- کاتپارێز - ئاگاداری کات دەبێت؛
- کارمەند – ئەندامێکی گروپ کە بەشداری لە گفتوگۆکەدا دەکات.

بە بەکارهێنانی ئەم شێوازەی وانەوتنەوە، چالاکییە پەروەردەییەکانی قوتابیان سوودی حاشا هەڵنەگر بەدەست دەهێنن:

- ئاسوودەیی دەروونی لە پەیوەندیکردندا؛
- بەهای بەرزی پەروەردەیی؛
- دروستکردنی بیرکردنەوەی داهێنەرانە لە کاردا؛
- هیچ پێشێلکارییەکی دیسپلینیی نییە؛
- دەرفەتی یارمەتیدانی یەکتری بە ئاشکرا؛

- دەرفەتی بەدەستهێنانی زانیاری بە شێوەیەکی سەربەخۆ؛
- مامۆستا زاڵ نییە، بەڵکو هاوکار و هەماهەنگی چالاکییەکانی قوتابیان دەکات؛
- توانای چارەسەرکردنی هەر بارودۆخێک بە شێوەیەکی سەربەخۆ یان بە هاوکاری هاوڕێیان؛
- قوتابی بە ئازادی هەڵەکانی خۆی شی دەکاتەوە و درک بە سنووری نەزانینی خۆی دەکات.

ڕێگای مۆنتیسۆری، پەروەردەی مۆنتیسۆری (Montessori):

ماریا مۆنتیسۆری مامۆستایەکی ئیتاڵییە و یەکێکە لە یەکەم پزیشکە ژنەکانی سەدەی نۆزدەهەم کە سیستەمی پێداگۆجی خۆی دروستکردووە. مۆنتیسۆری هەمیشە خەباتی بۆ دادپەروەری دەکرد، لەکاتێکدا وەک یاریدەدەری پزیشکێک لە کلینیکێکی دەروونیدا کاردەکات، زۆر کارلێکی لەگەڵ منداڵانی خاوەن پێداویستی تایبەتدا دەکرد و نیگەران بوو لەوەی کەس ئاگاداریان نەبێت، بەڵام هەموو کەسێک پێویستی بە پەروەردە هەیە.

ماریا دەستی کرد بە پەرەپێدانی شێوازەکانی خۆی بۆ گەشەکردنی منداڵ، سەرەتا تەنها بۆ ئەو منداڵانەی کە گەشەکردنیان دواکەوتووە. بەڵام، ماریا بە قەناعەت بە سەرکەوتنی سیستەمی پەروەردەیی و

گەشەپێدانی خۆی، بۆ هەموو منداڵان گونجاند. ئەو تێگەیشت کە شێوازە کلاسیکییەکان هەمیشە کاریگەر نین.

مۆنتیسیۆری دوو ئامانجی بۆ پەروەردە هەبوو:-

- ئامانجی بایۆلۆجی- بەپێی گەشە و قۆناغی فێرکاری ئەزموون و شارەزایی و مەعریفە بە منداڵ بدرێت؛
- ئامانجی کۆمەڵایەتی- پێویستە تاک بۆ ژینگەکەی ئامادە بکرێت.

ئەم ئامانجانەش ڕۆڵی گەورە دەبینن لە گەشەپێدانی هەستەوەرەکانی مرۆڤ، ئەم گەشەسەندنەش دەبێتە هۆی بەرهەمهێنانی کردە هزریە باڵاکان، گەشەکردنەکەش لە تەمەنی سێ بۆ حەوت ساڵیدا لە قۆناغی یەکەمدا دەبێت.

نوسەر میتۆدەکەی بە "سیستەمێک ناوبردووە کە منداڵ بە شێوەیەکی سەربەخۆ گەشە دەکات، پشت بە ژینگەیەکی ئامادەکراوی دیداکتیک دەبەستێت". بنەمای سەرەکی میتۆدی مۆنتیسۆری ئەوەیە: **"یارمەتیم بدەن بۆ ئەوەی خۆم بیکەم"** ئەوە دەگەیەنێت کە گەورەساڵ تێدەگات کە منداڵەکە حەزی لە چییە، بنەمایەک بۆ چالاکییە سەرنجڕاکێشەکان بۆ دابین دەکات و فێری بەکارهێنانی دەکات.

مۆنتیسۆری شێوازێکی پەروەردەییە، کە لەسەر بنەمای چالاکیی خۆئاڕاستەکراو و فێربوونی دەستی و یاری هاوبەش دامەزراوە. پۆلەکانی مۆنتیسسۆری ژینگەیەکی جوانن، کە بە شێوەیەک دیزاین کراون پێداویستییەکانی منداڵان لە مەودای تەمەنێکی دیاریکراودا دابین بکەن، مامۆستایانی مۆنتیسۆری کارەکانیان زۆر خۆشدەوێت. پۆلەکانی مۆنتیسۆری شوێنێکی ئارام و خۆشن، کە بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی گەشەکردنی هەر منداڵێک لە هەموو قۆناغەکانی ژیاندا

داڕێژراون. چەندین شوێنی فێربوون و یاریکردنی منداڵان لەخۆدەگرن گروپی بچووک، گروپی گەورە، لە ناوەوە، دەرەوە، لەسەر مێزەکان، لەسەر زەوی. هەموو شتەکانی ناو ژینگە بە قەبارەی منداڵەکە پێوانە دەکرێن، لەوانە مۆبیلیات، ڕەفە، کەلوپەل، قاپ و کەلوپەل، ئامێری پاککردنەوە و خودی کەرەستەی مۆنتیسۆری. هیچ ناوەندێکی فۆکەسی بۆ پۆلەکە نییە ئەمەش ئەوە دەردەخات کە مامۆستا جێگەی سەرنجی منداڵان نییە، بەڵکو هەموویان پێکەوە یەک کۆمەڵگەن. ڕەنگی گەشاوە و وێنەی سەرنجڕاکێش لەسەر دیوارەکە هەموویان ئەزموونی هەستیاری و بیری ئاڵۆز پێشکەش بە منداڵان دەکەن. کاتێک منداڵان بۆ یەکەمجار دەچنە ناو ژینگەیەکی مۆنتیسۆری، ساتێکی دەستبەجێ کاریگەری هەیە تێدەگەن ئەم شوێنە بۆ ئەوانە.

بنەما سەرەکییەکانی تەکنیکەکە:

- مۆنتیسۆری شێوازێکی گەشەسەندنی سەرەتاییە، بەڵام گروپەکان هێشتا تەمەنیان جیاوازە. منداڵانی گەورەتر فێری منداڵە بچووکەکان دەکەن و سیفەتی سەرکردایەتی بەدەست دەهێنن. گەنجەکان فێر دەبن ئاگاداری یەکتر بن. هاوکاری یەکتر دروست دەبێت، هەرچەندە هەندێک جار لێک تێنەگەیشتن ڕوودەدات؛
- وانەکان لە ژینگەیەکی تایبەتدا بەڕێوەدەچن. بنەماکانی پێداگۆجی مۆنتیسۆری لەم جۆرە پۆلەدا دەبێتە هۆی تێگەیشتنێکی قووڵتر لە زانستی سروشتی، ژیانی پراکتیکی، هەستیاری، زمان، بیرکاری، زانست، مۆسیقا، کارلێکە کۆمەڵایەتییەکان و زۆر شتی تر، بەڵام داهێنەرانە و یاریکردن و وەرزشیش زیاد دەکەن. منداڵ دەتوانێت لەو شوێنەی کە حەزی لێیە بخوێنێت، تەنانەت بە درێژایی ڕۆژ. ئەرکی مامۆستا ئەوەیە کە خۆی لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی منداڵدا بگونجێنێت. گرنگە ئازادی بیرکردنەوە و کردار و هەستکردن بدرێت. بەم شێوەیە منداڵان بە

ئاسانی و به چێژەوە هەموو شتێک فێر دەبن، بەبێ ئەوەی "پابەندبوون" و کێبڕکێ لەگەڵ هاوتەمەنەکانیان بکەن؛

- گەورەساڵ ڕۆڵێکی لاوەکی دەگێڕێت لە فێربووندا: ڕاهێنەر نییە، بەڵکو یاریدەدەرە. ئەرکی گەورەساڵ تەنها سەرنجڕاکێشکردنی منداڵەکەیە. ماموستا پەیوەندی لەگەڵ منداڵەکاندا دەکات، بەڵام بۆچوونی خۆی ناسەپێنێت و منداڵ بەرەو وەڵامی خوازراو بۆ پرسیارەکان نابات؛
- بە دڵنیاییەوە یاساگەلێک هەن کە یارمەتی ڕێکخستنی پڕۆسەکان دەدەن لە گروپێکی مۆنتیسۆریدا. بۆ نموونە دوای خوێندنەوەی کتێبێک پێویستە بیخەیتەوە شوێنی خۆی یان یارییەکان لەو شوێنە دابنێیت کە کۆرپەکە لێیەوە وەریگرتووە. بەم شێوەیە منداڵان فێر دەکرێن کە ڕێکوپێکی بپارێزن؛
- ئاراستەکردن بۆ گەشەکردنی تواناکانی جوڵەی ورد، هەستەکان: بینین، بیستن، تامکردن، بۆنکردن و دەست لێدان. ماریا مۆنتیسۆری پێی وابوو، کرداری ورد لەگەڵ شتە بچووکەکان، عەقڵ پێکدەهێنن، پەرە بە قسەکردن و سەرنجدان و یادەوەری دەدەن. بۆیە لە سیستەمەکەیدا چالاکییەکی زۆر هەیە کە پەیوەندی بە ڕێزکردنی شتەکانەوە هەیە، پێشبینیکردنیان بە دەست لێدان و پێکهاتە و ڕێزکردن؛
- ڕەخنە و قەدەغەکردن جێگەی قبوڵکردن نییە. منداڵ مافی خۆیەتی هەڵە بکات. ئەو تەواو توانای بەدەستهێنانی هەموو شتێکی هەیە لەسەر خۆی؛
- سەربەخۆیی لە منداڵدا پەروەردە دەکرێت. هەموو کتێبی ڕێنماییەکان لەسەر ڕەفەکان دانراون بۆ ئەوەی بتوانێت هەڵبژێرێت و بیخاتەوە شوێنی خۆیان. هەموو کتێبەکان لە یەک نوسخەدان - بەم شێوەیە منداڵان فێری دانوستان لەگەڵ یەکتر دەبن.

سودەکانی:

- منداڵان بە خێرایی خۆیان فێر دەبن، بەبێ ئەوەی کێبڕکێ لەگەڵ هاوتەمەنەکانیان بکەن و بەرنامەیەکی ناچارییان هەبێت؛
- پۆلەکان بێزارکەر نین، منداڵەکان پرسیارکەر و چالاکن؛
- دەتوانن خۆیان سەرقاڵ بکەن و ڕێز لە پێداویستییەکانی ئەوانی تر بگرن و بە باشی ڕووبەڕووی بەرپرسیارێتی ماڵەوە ببنەوە؛
- منداڵان دەزانن "سنووری کەسی" و "من کێم" چین.

زیانەکانی:

- دوای میتۆدی مۆنتیسۆری، منداڵان لەگەڵ دیسیپلینی باخچەی ساوایان و قوتابخانە ئاساییەکان قورسە ڕابێن، کە هەمووان پێکەوە هەمان کار دەکەن و پێویستە مامۆستا وەک دەسەڵاتدارێک هەست پێبکرێت، نەک وەک یارمەتیدەرێک؛
- سوودەکان تاڕادەیەک گرانە، و پێویستە جۆراوجۆر بکرێن بۆ ئەوەی بۆ منداڵان سەرنجڕاکێش بمێننەوە و دەبێت ژمارەیەکی پێویستیان هەبێت؛
- زەحمەتە ژینگەیەکی مۆنتیسۆری لە ماڵەوە دروست بکەیتەوە.

سیستەمی مۆنتیسۆری بۆ کێ گونجاوە؟

ئەو دایک و باوکانەی نزیکبوونەوەی تاکەکەسی لەگەڵ منداڵەکەیان گرنگە بۆیان، بەڵام بە پێچەوانەوە بۆ دایک و باوکێک، کە داخراون ئامادە نین ڕێگەی منداڵەکە بدەن، بە ئەگەرێکی زۆرەوە شێوازەکە گونجاو نابێت.

ئەو منداڵانەی کێشەی پەیوەندی و کۆمەڵایەتیبوونییان نییە، کاتێکی ئاسانتریان دەبێت لە چاو ئەوانەی کە دووڕە پەڕێزن. ئەوانەی حەزیان لە یاریکردنە بە بێدەنگی یان یەکسانبوون، ئاسانتر ڕاهاتن

لەگەڵیدا لە چاو ئەوانەی کە پێویستیان بە یارییەکی زۆر چالاک هەیە لە ڕۆژدا.

لە هەندێک لە وڵاتان ڕوسیا وەک نمونە لە باخچەی ساوایانی ئەهلی مۆنتیسۆریدا، سەنتەری گەشەپێدانی پێشوەختە یان ئەوگروپانەی کە منداڵان بەپێی سیستەمەکە دەخوێنن، تاڕادەیەک باون. بەزۆری ژوورەکە بەسەر زۆنەکاندا دابەش دەکرێت، کە لە هەر زۆنێکدا منداڵ دەتوانێت بە ئارەزووی خۆی بێت. وانەکان بە تاک لەگەڵ هەر منداڵێک ئەنجام دەدرێن.

لە باخچەی ساوایانەوە منداڵان دەتوانن بچنە پۆلەکانی مۆنتیسۆری، کە نمرەکان لەسەر بنەمای "سەرکەوتن یان شکست" دەدرێت. ئەم جۆرە قوتابخانانە زۆر دەگمەنن هەندێک جار دامەزراوە تایبەتەکان بنەما تاکەکەسییەکانی مۆنتیسۆری دەگرنەبەر. بەڵام هەردووکیان بە شوێنی تاقیکاری دادەنرێت. لە قوتابخانەدا منداڵان نەک تەنها ڕووبەڕووی "دەمەوێت" دەبنەوە، بەڵکو ڕووبەڕووی "ئێستا پێویستمە"، واتە وانە ناچارییەکان دەبنەوە.

خوێندنی مۆنتیسۆری تەنها یەک شێوازە. دەتوانرێت لەگەڵ ڕێگەکانی تردا تێکەڵ بکرێت. بۆ نموونە، فێربوونی کارلێککارانە، پۆلی پێچەوانە...هتد.

ڕێگای فێربوونی هاوبەش (Cooperative Learning):

ئەم ڕێگایە بە یەکێک لە ڕێگا سەرکەوتووەکانی وانە وتنەوەی زانستەکان دادەنرێت لە سەرجەم پسپۆڕییەکاندا و بەشێوەیەکی بەرفراوان لە وڵاتانی دەرەوە (بەتایبەت ڕۆژئاوا) بەکاردەهێنرێت، لەڕاستیدا سەرەتای سەرهەڵدانی ئەم ڕێگایەی وانە وتنەوە لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوو، بەتایبەت کاتێك

پەروەردیاران بینیان کە ئاژانسی (ناسا)ی تایبەت بە گەشتە ئاسمانیەکان کێشە و مشتومڕ لە نێوان زانایان لەمەڕ بابەت و کارە زانستییەکانیان ڕوودەدات کە زۆرجار دەبووە ڕێگر و ئاستەنگ لەبەردەم بەرەوپێشچوونی ئیش و کارەکانیان، بۆیە پەروەردیاران بیریان کردەوە لە داهێنانی ڕێگایەک کە هەموو پێکەوە و بە هاوکاری و هەماهەنگی کارەکانیان ئەنجام بدەن، بێ ئەوەی هەریەکەیان ئەویتر ڕەتبکاتەوە و خۆی بەزاناتر و باشتر لەوەی تر بزانێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە توانا و ژیرییەکانیان کۆبکرێتەوە بۆ بڕیاردان لەسەر کێشە و گرفت و بابەتێکی زانستی، هەر بۆیە پەروەردیاران هەر بەناوی ڕێگای گروپەکان زیاتر لە (25) جۆر و شێوازییان داهێنا کە ئێمە چەند شێوازێکیان لێ باس دەکەین.

فێربوونی هاوبەش ڕێبازێکی پەروەردەییە کە فێرخوازان بە گروپ یان تیمی بچووک پێکەوە کاردەکەن بۆ گەیشتن بە ئامانج یان ئەرکە هاوبەشەکانییان. جیاوازە لە شێوازە تەقلیدییەکانی فێرکردن کە بە پلەی یەکەم سەرنجییان لەسەر فێربوونی تاکەکەسی و کێبڕکێیە.

لە فێربوونی هاوبەشدا بەشداربووان پێکەوە کاردەکەن و قسە لەگەڵ یەکتر دەکەن و یارمەتی یەکتر دەدەن بۆ فێربوون. ئەوان پێیان وایە بە ئەنجامدانی ئەم کارە دەتوانن باشتر لەوە تێبگەن و بیخەنە ڕوو.

فێربوونی هاوبەش کۆمەڵێک سوودی بەرفراوان بۆ هەر یەک لە قوتابی و مامۆستا پێشکەش دەکات، لێرەدا پێنج سوودی سەرەکی دەخەینەڕوو:

1. **باشتربوونی دەرئەنجامە پەروەردەییەکان:** کاتێک قوتابیان پێکەوە کاردەکەن، دەتوانن چەمکەکان بۆ یەکتر ڕوون بکەنەوە، بۆشاییەکانی زانیاری پڕبکەنەوە و دیدگای جیاواز پێشکەش بکەن، ئەمەش دەبێتە هۆی تێگەیشتنێکی باشتر و مانەوەی مادەکان؛

2. **کارامەیی کۆمەڵایەتی باشتر:** کارکردن بە گروپ یارمەتی فێرخوازەکان دەدات فێربن قسە لەگەڵ کەسانی تر بکەن و بە باشی گوێبگرن و کێشەکان چارەسەر بکەن کاتێک ناکۆک بن. ئەم کارامەییانە نەک تەنها لە پۆلدا بەنرخن، بەڵکو لە پیشەی داهاتوو و ژیانی ڕۆژانەشدا بەنرخن؛

3. **پاڵنەر و بەشداریکردن زیاد بکە:** زۆرجار قوتابیان زیاتر پاڵنەر و سەرقاڵن کاتێک بە گروپ کاردەکەن. زانینی ئەوەی کە بیرۆکەکانیان بۆ گروپەکە گرنگە، وایان لێدەکات ئارەزووی بەشداریکردنی زیاتر بکەن و چێژ لە فێربوون وەربگرن؛

4. **پەرەپێدانی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و توانای چارەسەرکردنی کێشەکان:** فێربوونی هاوبەش پێویستی بە شیکردنەوەی زانیاری و چارەسەرکردنی کێشەکان بەکۆمەڵ لە فێرخوازان هەیە. ئەمەش

یارمەتیان دەدات ببنە بیرمەندی ڕەخنەیی باشتر و چارەسەرکردنی کێشە ئاڵۆزەکان؛

5. **ئامادەبە بۆ کاری تیمی ڕاستەقینە:** فێربوونی هاوبەش ڕەنگدانەوەی بارودۆخی ژیانی ڕاستەقینەیە کە هاوکاری زۆر پێویستە. بە کارکردن بە گروپ، فێرخوازان باشتر ئامادە دەکرێن بۆ پیشەی داهاتوو و سیناریۆی ژیان کە پێویستیان بە کاری تیمی و هاوکاری هەیە.

✓ مۆدێل و شێوازی هاوکاری (هەماهەنگی):

لە چوارچێوەی مۆدێلی هاوکاریدا، باوترین فۆرمەکانی فێربوونی هاوبەش بریتین لە:

- **یەکێکیان وانە دەڵێتەوە، ئەوەی تریش لە کاتی پێویستدا یەشداری دەکات:**

ئەم ڕێبازە بە "یەکێک فێر دەکات و یەکێکیش یارمەتی دەدات" ناسراوە. ئەم ڕێبازە تا ڕادەیەک بە شێوەیەکی بەرفراوان لەلایەن مامۆستایانەوە بەکاردەهێنرێت. ئەم ڕێبازە سادەیە شوێنێکی باشە بۆ دەستپێکردنی پڕۆسەی هاوبەشی وانە وتنەوە چونکە پێویستی بە کاتێکی زۆر نییە بۆ پلاندانانی هاوبەش. بەڵام ئەم ڕێبازە پێویستە بە وریاییەوە بەکاربهێنرێت چونکە ڕێگەدان بە مامۆستایەک بۆ ئەوەی بەردەوام ڕۆڵی سەرەکی بگرێتە ئەستۆ لەوانەیە ڕۆڵی مامۆستاکەی تر کەم بکاتەوە یان ببێتە هۆی

لەدەستدانی متمانە بەو مامۆستایە. هەروەها دەتوانێت پشتبەستنی فێرخوازان بە مامۆستا زیاد بکات بۆ یارمەتیدان. مامۆستای سەرەکی ڕێکخستنی ناوەڕۆکی وانەکە، ئەو لێهاتوویی و تەکنیکانەی کە پێویستن بۆ پۆل و تاکەکانی قوتابی بۆ تەواوکردنی ئامانجەکانی وانەکە دیاری دەکات. ئەو مامۆستایەی کە هاوکارە بەشە جیاوازەکانی وانەکان بە گروپی بچووک بەڕێوە دەبات.

- **فێرکردنی هاوتەریب (پارالێل):**

جەوهەری ئەم ڕێبازە ئەوەیە کە هەردوو مامۆستا بە هاوبەشی بەرپرسیارن لە پلاندانان و وانە وتنەوە. پۆلەکە بەسەر گروپی جیاوازدا دابەشکراوە و هەر مامۆستایەک هەمان ماددە وانە دەڵێتەوە. ناوەڕۆکی ئەوەی لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت وەک خۆی دەمێنێتەوە، بەڵام ڕەنگە شێوازەکانی پێشکەشکردنی جیاواز بن. هەردوو مامۆستاکە دەبێت زانیاریەکی باشیان هەبێت لەسەر ئەو ناوەڕۆکە کە بۆ فێرخوازان دەخوێندرێت. ئەم ڕێبازە پێویستی بە ئاستێکی بەرچاوی هەماهەنگی هەیە لە نێوان مامۆستایان بۆ دڵنیابوون لەوەی کە هەموو قوتابیان لە بنەڕەتدا هەمان وانە وتنەوە وەردەگرن، و بڕیاری پێکهێنانی گروپەکان لەسەر بنەمای مەرجی پاراستنی هەمەجۆریی بێت. بەو پێیەی هەردوو مامۆستاکە دەبێت زانیاریان هەبێت لەسەر ناوەڕۆک، ئەم ڕێبازە لە سەرەتای هاوکارییەکەدا بەکارهێنانی تەواو قورسە. مامۆستای پێشەنگ و مامۆستای یاریدەدەر بە هاوبەشی وانەکە ڕێکدەخەن و سەرکردایەتی دەکەن، شێوازەکانی وانە وتنەوە کە پێویستن بۆ گروپ و تاک قوتابی دیاری دەکەن، قوتابیان یەکبخرێن بۆ دوو گروپ و بە شێوەیەکی سەربەخۆ پلانی وانە لەگەڵ هەر گروپێک جێبەجێ بکەن.

➢ **وانە وتنەوە لە شوێنی وانە خوێندندا:**

جەوهەری ئەم ڕێبازە ئەوەیە کە مامۆستایان بەگوێرەی خشتەکە لە شوێنێکی وانە وتنەوە بۆ شوێنێکی تر دەگوازرێنەوە. ئەوان ڕاهێنانەکە بۆ هەر گروپێک دووبارە دەکەنەوە کە دێنە شوێنی مەشقەکانیان،

سروشتی پێشکەشکردنی ماددەی پەروەردەیی ڕەنگە جیاواز بێت بەپێی پێویستی فێرخوازان. بەو پێیەی هەر مامۆستایەک بەرپرسیارێتی جیاوازی هەیە بۆ وانە وتنەوە، دەتوانرێت ئەم ڕێبازە بەکاربهێنرێت ئەگەر مامۆستایان ڕێبازی پێداگۆجی جیاوازیان هەبێت. مامۆستایان بە شێوەیەکی دادپەروەرانە بەرپرسیارێتی پلاندانان و وانە وتنەوە هاوبەش دەکەن.

مامۆستای پێشەنگ و مامۆستای یاریدەدەر ژمارەی ئەو شوێنانەی وانە وتنەوە کە بەرپرسیارن لە نێوان خۆیاندا دابەش دەکەن. هەردوو مامۆستا پلان و ڕێکخستنی کار لە شوێنی خۆیان، بە لەبەرچاوگرتنی جیاوازییە ئەگەرییەکان لە گروپەکاندا.

زیانەکانی ئەم ڕێبازە دەتوانێت ئەو بڕە بەرچاوەی جوولە و ژاوەژاو بێت کە ڕووبەدات - ئەمە دەتوانێت سەرقاڵکەر بێت. بەڵام شوێنی خوێندن یان سەنتەری فێربوون لە زۆرێک لە پۆلەکاندا هەن، بۆیە بەزۆری دەتوانرێت ئەم ڕێگایە لە ناوەندی فێرگەکە جێگیر بکرێت.

➢ **وانە وتنەوە لە تیم و گروپدا:**

لە کاتی کاری تیمیدا، مامۆستایان باس لە ناوەڕۆکی فێرکاری دەکەن، کار لەسەر پەرەپێدانی کارامەیی دەکەن، باس لە زانیاری نوێ دەکەن، بڕیار لەسەر ناوەڕۆکی وانەکان و ڕێکخستن دەدەن، و ستراتیژییەکانی وانە وتنەوە و بەڕێوەبردنی پۆل بەرهەم دەهێنن. مامۆستای سەرەکی و مامۆستای یاریدەدەر لە یەک کاتدا وانە بە تەواوی پۆلەکە دەڵێنەوە، هەریەکەیان دەتوانن فێرکاری بنەڕەتی ئەنجام بدەن. لە کاتێکدا مامۆستایەک ڕوونی دەکاتەوە، لەوانەیە ئەوی دیکە سلاید یان ئامێری بینراو پیشان بدات.

مامۆستایان بەرپرسیارێتی پلاندانان و وانە وتنەوەیان هاوبەشە. بەم شێوەیە ڕێکخستنی کاری هاوبەش پێویستی بە تەرکیزێکی بەرز هەیە، بۆیە ئاستی ئاسوودەیی و ڕەزامەندی لە کاری هاوبەش دەبێت تا ڕادەیەک بەرز بێت. دەبێت ئاستێکی بەرزی متمانە و ڕێزگرتنی یەکتر لە نێوان مامۆستایاندا هەبێت، دەبێت ئامادەبن دانوستان لەسەر شێوازی وانە وتنەوەکانیان بکەن.

✓ **شێوازی کێبڕکێ، پێشبڕکێ (آسلوب المسابقة):**

لەم شێوازەدا مامۆستا پۆلی خوێندن دەکات بە دوو یان سێ گروپ و هەر گروپێك ناو و هێمایەکی دەداتێ، پاشان پرسیارێکیان ئاڕاستە دەکات و داوای وەڵامیان لێدەکات، هەر گروپێك زۆرترین وەڵامی ڕاست بوو یاخود زۆرترین خاڵی کۆکردەوە ئەوا دەبێت بە براوە و سەرکەوتووی پێشبڕکێکە، بۆ وانەی داهاتوو مامۆستا دەتوانێت ناو یاخود ئەندامانی گروپەکە بگۆڕێت، لە ڕاستیدا لەم جۆرە شێوازە هەندێک جار گیانی مونافەسە و دەمە قاڵێ و تەنانەت ڕق لێبوونەوەش دروست دەکات.

✓ شێوازی کۆمەڵە گۆڕاوەکان (مجموعات المتبادلة):

لەم شێوازەدا مامۆستا لە سەرەتای ساڵەوە هەڵدەستێت بە دابەشکردنی پۆلی خوێندن بۆ چەند گروپێکی بچوك بچوك فێرخوازەکان بە پێی ئاستیان (زیرەك، مامناوەند، لاواز) بەسەر گروپەکان دابەشدەکات، پاشان پەرتوکی خوێندن دەکات بە چەندین وانە بۆ نموونە هەر وانەیەك لە (سێ پەڕە) زیاتر یان کەمتر دابەشدەکات بەسەر گروپەکان و پرسیاریشیان لەگەڵدا دەداتێ، پاشان داوای وەڵامدانەوەیان لێدەکات لەکاتی وەڵامدانەوەدا هەر جارەی فێرخوازێک دەبێتە سەرکردەی گروپەکە و باس لە بابەتەکە دەکات و وەڵامی پرسیاری مامۆستا دەداتەوە، بەم جۆرە بۆ وانەیەکی تر فێرخوازێکی تر دەبێتە سەرکردەی گروپ، ئەگەر لە ڕۆژێکدا گروپێك سەرکەوتوو بوو، ئەوا ڕەنگە بۆ وانەیەکی تر گروپێکی تر سەرکەوتوو بێت، لەڕاستیدا ئەم شێوازە وا دەکات فێرخوازە لاوازەکان ئاستییان بەرز بێتەوە و هەمووان سوود لە توانا و لێهاتوویەکانی یەکتری وەربگرن، ئەمە جگە لەوەی دەبێتە هاندەرێکی باشی خوێندن و شارەزایی زیاتر و قوڵتری بابەتی خوێندن.

ڕێگای قوتابی سەنتەر/خۆ سەنتەری، بنیاتنەر (Student-centered learning):

چۆن قوتابیەکەت بکەیتە کەسی سەرەکی لە پۆلدا؟ یەکێک لە بیرۆکە سەرەکییەکانی "مامۆستایان بۆ وانە وتنەوە"، ڕێبازی چالاکیی سیستەمە. بەم ڕێکخستنەی وانەکان قوتابیان زۆرترین بەشداری لە پڕۆسەی فێربووندا دەکەن و دەرفەتی نیشاندانی سەربەخۆیی و چالاکییەکانیان هەیە. مامۆستا هەموو هەوڵێک دەدات بۆ ئەوەی وردە وردە بەرپرسیارێتی

گەیشتن بە ئامانجە پەروەردەییەکان بخاتە ئەستۆی منداڵان: کەلتوری پەیوەندیکردن لە پۆلدا پێکدەهێنێت، پەرە بە تواناکانی بەڕێوەبردنی پۆل دەدات و بەکاریان دەهێنێت، جیاوازی دەکات لە فێربوون. هەموو ئەمانە متمانە بە منداڵان دەبەخشن کە بۆچوونەکانیان لەبەرچاو دەگیرێن و خۆیان ڕێگای گەشەسەندنی خۆیان هەڵدەبژێرن. پۆلەکە دابەش بکە بەسەر سێ بەشدا: **یەکەمیان موناقەشە لەسەر بابەتەکە دەکات، دووەمیان دژایەتی دەکات و سێیەمیان دادوەری دەکات.** هەموو گروپەکان دەبێت بە تەواوی سەرقاڵی بابەتەکە بن و بە تەواوی ئاگاداری ئەو پرسە بن لە مشتومڕەکە. کاری سەربەخۆ لە پۆلدا، لەم بابەتەدا باس لە فێربوونی قوتابی دەکەین، چۆن جیاوازە لە شێوازی فێربوونی کلاسیکی.

شێوازی مامۆستا- سەنتەری (فێربوونی کلاسیکی، کۆن):

دوگ لیمۆف، توێژەری پەروەردە، لە کتێبی (پیشەی مامۆستا)دا باس لە پێکهاتەی کلاسیکی بەڕێوەبردنی پۆل دەکات، کە هەموو چالاکییەکان ملکەچی ئیرادەی مامۆستایە:

- مامۆستا لە پۆلێکی لەو جۆرەدا تاکە سەرکردەیە کە زانیارییەکی نایابی لەسەر شێوازەکانی فێربوون و فێرکردن هەیە و بۆ سەرپەرشتیکردنی قوتابیان بەکاریان دەهێنێت؛
- مامۆستا گەورەسالێکی بەرپرسیارە و هەموو کارەکان ئەنجام دەدات و پرۆسەی فێربوون رێکدەخات، ڕەنگە چەند قوتابییەک لەم کارەدا یارمەتی دەربن؛
- مامۆستا ڕێساکانی بۆ پۆلەکە داناوە، و دەرئەنجامەکانی شکاندنی یاساکان بۆ هەمووان وەک یەکن؛
- مامۆستا لە پۆلێکی لەو جۆرەدا زیاتر کۆمەڵە پاڵنەرێک بەکاردەهێنێت – وەک نمرە، ستایشکردن یان ڕەخنەگرتن، سیستەمی جۆراوجۆری تر (بۆ نموونە "پلەسێک" بۆ ڕەفتارێکی باش یان ئامادەبوون یاخوت ئامادە نەبوون لە وانەکە)دا.

فێربوون لەسەر بنەمای مامۆستا- سەنتەری، زیاتر شێوازێکی خۆسەپێنە. ئەم ڕێبازە بۆ فێربوون، بە دڵنیاییەوە باشترە لە ئاژاوە و نەبوونی هیچ یاسایەک و ڕەنگە تەنیا قۆناغێکی ئینتقالی بێت لە "هاوڕێ"ەوە بۆ "ڕێگەپێدانێکی ئازادانە" دیموکراسیانە. بەڵام بە پێچەوانەی ئەم شێوازە ڕێگەی هاوچەرخ (قوتابی- سەنتەری)یە، لە خوارەوە زیاتر لەبارەیەوە دەدوێین.

شێوازی قوتابی- سەنتەری:

- ✓ لەم شێوازەدا قوتابی پێشەنگە، سەنتەرە؛
- ✓ لێرەدا بەڕێوەبردنی ڕەفتار جۆرێکە لە ڕێنماییکردن و چارەسەرکردنی ناکۆکی ئەرێنی بۆ دروستکردنی ژینگەیەکی فێربوونی ئاسوودە و دەستڕاگەیشتن بە هەر قوتابی یاخود منداڵێک؛
- ✓ فێرخوازەکان یارمەتیدەرن لە پۆلدا: لاپەڕەی کار دابەش دەکەن و کۆیان دەکەنەوە، پۆلەکە بۆ وانەکە ئامادە دەکەن و تەختەکە پاک دەکەنەوە. هەموو منداڵێک دەتوانێت ببێتە بەشێکی دانەبڕاو لە بەڕێوەبردنی پۆلدا. منداڵان خۆیان ڕێکخستن دەکەن و بەرپرسیارێتی هاوبەش و دابەش دەکەن؛
- ✓ پاڵنەر بۆ چالاکبوون و بەشداریکردن لە وانەکەدا ناوخۆییە: هەستکردن بە ڕەزامەندی ناوخۆیی و پێشکەوتن و گەیشتن بە ئامانجە پەروەردەییەکان، وەک پاداشتی وانەکەیە؛
- ✓ سیستەمێکی ڕێسا و دەرئەنجامەکان هەیە کە لەلایەن مامۆستا و قوتابییەوە پەرەی پێدراوە لە شێوەی گرێبەست یان دەستورێک، کاریگەرییەکان ڕەنگدانەوەی جیاوازی تاکەکەسین و لە نێوان قوتابیاندا جیاواز دەبن.

ئامرازەکان بۆ پۆلێکی فێرخواز- سەنتەری:

بۆردی هەڵبژاردن ڕێکخەرێکی گرافیکییە کە یارمەتی منداڵان دەدات بە شێوەیەکی سەربەخۆ چالاکییەکانی پەیوەست بە بابەتی وانەکە هەڵبژێرن. فێرخوازان دەتوانن کارامەیی خوازراو باشتر بکەن، زانیاری ڕیفرێش و ئەبدەیت بکەنەوە، و لە هەمان کاتدا بە خێراییەک بجوڵێن کە بۆیان ئاسوودە بێت. هەروەها مامۆستا دەتوانێت ئەرکە هاوتەریبەکان (واتە هەمان ئامانج) لەسەر بۆردەکانی هەڵبژاردن دابنێت بۆ زیادکردنی توخمێکی هەڵبژاردن بۆ ئەرکە پێویستەکان.

نموونەی ئەرکەکان بۆ بۆردی هەڵبژاردن لە وانەیەکی ئەدەبیاتدا:

- شعرێکی 4 دێڕی لەسەر باشترین هاوڕێت بنووسە و وێنەیەک بکێشە تا لەگەڵیدا بڕوات؛
- شعرێک بنووسە کە باسی ڕۆژی پشووەکەت بکات بە بەکارهێنانی پێوەری خۆت؛
- بە نمونە شێوەی شەش نیوە دێڕی شعرەکانی نالی سالم دروست بکە. وەک کێبڕکێیەک لە نێوان خۆتان ئاڵوگۆڕی بکەن و شعرێکی پوخت و لەباری لێ بەرهەم بهێنن؛
- بە بەکارهێنانی پێوەرێکی سێ بەیتی شعرێک لەسەر بابەتی "قوتابخانە" بنووسە.

پێوەرەکانی خۆهەڵسەنگاندن:

مامۆستا پرسیارێک سەبارەت بە ئاستی تێگەیشتن دەکات و داوا لە قوتابیان دەکات بە بەکارهێنانی پەنجەکان خۆیان هەڵسەنگاندن بۆ خۆیان بکەن. پێش ئەوەی قوتابی ئەم کارە بکات مامۆستا پێوەر دەدات. بۆ نموونە یەک - "بە هیچ شێوەیەک لە هیچ تێنەگەیشتم"، دوو - "زیاتر ڕوونی بکەرەوە، تێدەگەم"، سێ - "پێویستە ئەرکەکان تەواو بکەم بۆ ئەوەی باشتر لە بابەتەکە تێبگەم"، چوار - "لە هەموو شتێک تێگەیشتم و دەتوانێت بابەتەکە بۆ کەسانی تر ڕوون بکاتەوە یان ئەرکێکی قورستر تەواو بکات".

پۆلێک کە فێرخوازە، دەرفەت دەدات بە قوتابیان کە خاوەندارێتی فێربوون و پێشکەوتنی ئەکادیمی خۆیان بکەن. بەهۆی ئەمەوە متمانە بەخۆبوون و هۆشیاری و توانای هەڵبژاردنی خۆیان و هەڵگرتنی بەرپرسیارێتییان گەشە دەکات. هەر هەنگاوێک مامۆستا دەینێت، جا کاری سەربەخۆی زیرەک بێت یان بەکارهێنانی سیستەمێکی یاسا و دەرئەنجامەکان، فێربوون دەگۆڕێت و قوتابی دەخاتە ناوەندی پۆلەوە، بە واتایەکی تر قوتابی دەکات بەسەنتەر.

ڕێگای فێرکاری بەرامبەر، دووڵایەنە (Reciprocal Teaching):

فێرکاری بەرامبەر ستراتیژی فێربوونی هاوبەشە، کە ئامانجی باشترکردنی تواناکانی تێگەیشتن لە خوێندنەوەی قوتابیانە. کۆمەڵێک قوتابی بە نۆرە وەک مامۆستا ڕۆڵ دەگێڕن لە ڕێنماییکردنی تێگەیشتن لە دەقێکدا. ئەم ستراتیژە لەلایەن ئانماری پالینکسار و ئان براون لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا پەرەی پێدراوە.

فێرکردنی بەرامبەر بە شێوەیەکی گشتی چوار ستراتیژ یان چالاکیی سەرەکی لەخۆدەگرێت:

- ✓ **پێشبینی:** فێرخوازەکان پێشبینی دەکەن سەبارەت بەوەی کە پێیان وایە لە دەقەکەدا چی ڕووەدات بە پشتبەستن بە زانیاری پێشوەختە و زانینی دەقەکە؛
- ✓ **ڕوونکردنەوە:** فێرخوازان داوای ڕوونکردنەوە دەکەن سەبارەت بەو بەشانەی دەقەکە، کە لەلایان ئاڵۆزە، ئەمەش دەتوانێت پرسیارکردن لە وشەسازی، چەمک، یان لێدوانی ناڕوون لەخۆبگرێت؛
- ✓ **پرسیارکردن:** فێرخوازان پرسیار سەبارەت بە ناوەڕۆکی دەقەکە دروست دەکەن. ئەم پرسیارانە دەتوانن دەربارەی وردەکاری تایبەت، بیرۆکەی سەرەکی، یان دەرئەنجامەکان بن؛
- ✓ **پوختە:** فێرخوازەکان بە وشەی خۆیان بیرۆکە سەرەکییەکانی دەقەکە کورت و پوخت دەکەنەوە. ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ بەهێزکردنی تێگەیشتن و پێناسەکردنی زانیارییە سەرەکییەکان.

لایەنی ناوازەی میتۆدی بەرامبەر ئەوەیە، کە فێرخوازان بە نۆرە سەرکردایەتی گفتووگۆی گروپی چڕو پڕ بکەن بە بەکارهێنانی ئەم ستراتیژییانە: ڕۆڵی مامۆستا ئەوەیە لە سەرەتادا مۆدێلی پڕۆسەکە بکات و دواتر وردە وردە بەرپرسیارێتییەکە ڕادەستی فێرخوازان بکات. سروشتی

بەرامبەری ستراتیژییەکە هاوکاری، بەشداریکردنی چالاک و (بیرکردنەوە، مێشکی مرۆڤ) بەرەوپێش دەبات. "مێشکت ڕابهێنە بۆ خوێندنەوە" ئاماژەیە بۆ هەریەکێک لەو چوار ستراتیژییەی لەم میتۆدەدا بەکاردەهێنرێن.

بۆچی فێرکاری بەرامبەر بەکاربهێنرێت؟

- هانی قوتابیان دەدات لە کاتی خوێندنەوەدا بیر لە پرۆسەی بیرکردنەوەی خۆیان بکەنەوە؛
- یارمەتی قوتابیان دەدات فێربن، کە چالاکانە بەشداری بکەن و چاودێری تێگەیشتنیان بکەن لەکاتی خوێندنەوەدا؛
- فێرخوازەکان فێری پرسیارکردن دەکات لە کاتی خوێندنەوەدا و یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی دەقەکە زیاتر تێبگات.

چۆنیەتی بەکارهێنانی فێرکاری بەرامبەر:

پێش ئەوەی فێرکاری بەرامبەر بە سەرکەوتوویی لەلایەن قوتابیەکانتەوە بەکاربهێنرێت، پێویستە فێربن و پراکتیزەی ئەو چوار ستراتیژییە بکەن کە لە فێرکردنی بەرامبەردا بەکاردەهێنرێن - **پێشبینیکردن، ڕوونکردنەوە، پرسیارکردن و پوختکردنەوە.**

ئامادەکردنی فێرخوازان:

1) قوتابیان بە گروپی چوار کەسی دابنێ؛
2) یەک وەرەقەی تێبینی بەسەر هەر ئەندامێکی گروپەکەدا دابەش بکە کە ڕۆڵی تایبەتی هەر کەسێک دیاری بکات:
   - کوردتکردنەوە، "پوختەکەر"؛
   - پرسیارکردن، "پرسیارکەر"؛
   - ڕوونکردنەوە، "ڕوونکەرەوە"؛
   - پێشبینیکردن، "پێشبینیکەر".

3) با فێرخوازەکان چەند پەرەگرافێک لە هەڵبژاردنی دەقی دیاریکراو بخوێننەوە. هانیان بدە کە ستراتیژییەکانی تێبینیکردن وەک هێڵکاری هەڵبژێردراو یان تێبینییە چەسپاوەکان بەکاربهێنن بۆ ئەوەی یارمەتیان بدەن باشتر خۆیان بۆ ڕۆڵی خۆیان لە گفتووگۆکەدا ئامادە بکەن؛
4) لە خاڵی وەستانی دیاریکراودا، پوختکەرەوە بیرۆکە سەرەکییەکان تا ئەم خاڵە لە خوێندنەوەکەدا دەخاتە ڕوو؛
5) پاشان پرسیارکەر پرسیار سەبارەت بە هەڵبژاردنەکە دەکات:

- بەشە نارووونەکان؛
- زانیاری سەرلێشێواو؛
- پەیوەندییەکان بە چەمکەکانی تردوە کە پێشتر فێربوون.

6) ڕوونکەرەوەکە باس لە بەشە سەرلێشێواوەکان دەکات و هەوڵدەدات وەڵامی ئەو پرسیارانە بداتەوە کە تازە خراونەتە ڕوو؛
7) پێشبینیکەر دەتوانێت پێشبینی پێشکەش بکات سەبارەت بەوەی کە نووسەر لە داهاتوودا چی بە گروپەکە دەڵێت یان ئەگەر هەڵبژاردنێکی ئەدەبی بێت، پێشبینیکەرەکە ڕەنگە پێشنیاری ئەوە بکات کە ڕووداوەکانی داهاتوو لە چیرۆکەکەدا چین؛
8) پاشان ڕۆڵەکانی ناو گروپەکە کەسێک دەگۆڕن بۆ لای ڕاست و هەڵبژاردنی داهاتوو دەخوێندرێتەوە. قوتابیان بە بەکارهێنانی ڕۆڵە نوێیەکانیان پرۆسەکە دووبارە دەکەنەوە، ئەمەش بەردەوام دەبێت تا تەواوی هەڵبژاردنەکە دەخوێنرێتەوە؛
9) بە درێژایی پرۆسەکە، ڕۆڵی مامۆستا ڕێنماییکردن و پەروەردەکردنی توانای قوتابیانە بۆ بەکارهێنانی چوار ستراتیژییەکە بە سەرکەوتووبی لەناو گروپە بچووکەکەدا. ڕۆڵی مامۆستا کەم دەبێتەوە لەگەڵ پەرەپێدانی لێهاتووبی قوتابیان.

ڕێگای سوکراتی (Socratic Method):

سوکرات دەڵێت: {من وانە ناڵێمەوە تەنها پرسیار دەکەم}

میتۆدی سوکرات ڕێبازێکی دیالێکتیکییە بۆ فێرکردن. کە لە فەیلەسوفی کۆنی یۆنانی سوکراتەوە سەرچاوەی گرتووە. سوکرات پێی وابوو کە زانینی ڕاستەقینە ناتوانرێت بە سادەیی لە

ماموستایەکەوە بۆ قوتابی بگوازرێتەوە، بەڵکو دەبێت لە ڕێگەی پڕۆسەی پرسیارکردن و گفتووگۆوە چالاکانە بنیات بنرێت.

بە پێچەوانەی ڕێبازە تەقلیدییەکانی فێرکردنی دیداکتیک، شێوازی سوکراتی پشت بە ڕاهێنەر دەبەستێت کە زنجیرەیەک پرسیاری بە وردی دارێژراو و کراوە بۆ قوتابیان بکات، نەک ڕێنمایی یان وەڵامی ڕاستەوخۆ. ئامانج لێی ڕێنماییکردنی قوتابیانە بۆ ئەوەی بۆچوون یان ئارگیومێنتەکانی خۆیان دابڕێژن و بگەنە ئەنجام و تێڕوانینەکانی خۆیان سەبارەت بە بابەتەکە، نەک تەنها زانیاری لەبیربکەن. هەروەها پەروەردکاران ڕۆڵ دەگێڕن بۆ ئاڵەنگاری (تەحەدای) دیدگای قوتابیان بۆ ئاسانکاری بەهێزکردنی بەڵگە لۆژیکییەکانیان. زۆربەی سیستەمە پەروەردەییەکان لە سەرانسەری جیهاندا بە شێوەیەکی زۆر سەرنجیان لەسەر ئەنجامی تاقیکردنەوەکانە، نەک تێگەیشتنی ڕاستەقینەی بابەتێک. بەڵام میتۆدی سوکرات لە دەوری پەروەردەکردنی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و توانای چارەسەرکردنی کێشەکانە، نەک تەنها لەبیرکردنی ڕاستییەکان .

بەهۆی پێکهاتە هاوشێوەکانیان، ڕەنگە هەندێک شێوازی سوکراتی فێرکردنی پرسیارەکان بەراورد بکەن بە پرسیارەکانی تاکسۆنۆمی بلوم. بەڵام لە کاتێکدا یەکەمیان سەرنجی لەسەر ڕێنماییکردنی قوتابیانە بۆ ئاشکراکردن و چارەسەرکردنی تێڕوانینە هەڵەکانی خۆیان و بنیاتنانی ئارگیومێنتەکان لە ڕێگەی

پرۆسەی لێکۆڵینەوە و گفتووگۆوە، دووەمیان زیاتر وەک چوارچێوەیەک بۆ دارشتنی پرسیار و ئەرکەکان بەکاردەهێنرێت کە ئاستی جیاوازی تواناکانی تێگەیشتن و مەعریفی قوتابیان هەڵدەسەنگێنن.

شێوازی سوکراتی چ پەیوەندییەکی بە فێرکاری مۆدێرنەوە هەیە؟ توێژینەوەیەک لەلایەن زانکۆی سینسیناتی ئەنجامدراوە، دەرکەوتووە کە ئەو قوتابیانەی کە بە بەکارهێنانی شێوازی سوکراتی وانەیان پێدەوترێتەوە، تێکڕای نمرەی ئەدای کارکردنیان بە شێوەیەکی بەرچاو بەرزتر بووە لە چاو شێوازەکانی تری وانە وتنەوە (64% بۆ 12% / 26% / 32%). توێژەران ئەم جیاوازییەیان بۆ توانای میتۆدی سوکراتی گەڕاندەوە بۆ پەروەردەکردنی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و توانای چارەسەرکردنی کێشەکان.ڕاپرسییەک لەو بوارەدا کراوە دەڵێت: ئەوانەی ئەزموونی شێوازی وانە وتنەوەیان لە سوکراتدا هەبووە، ئاستی پاڵنەر و بەشداریکردنییان بەرزترە بە بەراورد بە هاوتاکانیان لە میتۆدە تەقلیدییەکان لەسەر بنەمای وانە. ئەمەش بۆ سەرکەوتنی فێرخوازان لە سەدەی بیست و یەکەمدا زۆر گرنگن.

سیمیناری سوکراتی ڕاستترین ڕێگایە بۆ جێبەجێکردنی میتۆدی سوکراتی بۆ وانە وتنەوە لە پۆلدا. لە سیمیناڕێکی سوکراتیدا، مامۆستا پرسیاری کۆتایی کراوە پێشکەش بە کۆمەڵێک قوتابی دەکات، کە بەشداری گفتووگۆیەکی هاوبەش دەکەن بۆ لێکۆڵینەوە لە بابەتێک بە قووڵی. ئەم شێوازە هانی قوتابیان دەدات کە بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە بیربکەنەوە و دیدگاکانیان دەربڕن و بیرۆکەکانی یەکتر تەحەدا بکەن.

جۆرەکانی پرسیاری سوکراتی:

- **پرسیارەکانی ڕوونکردنەوە:** سەرەتا بە داواکردن لە بەشداربووان بۆ ڕوونکردنەوە و بیرکردنەوە یان لێکدانەوە سەرەتاییەکانیان لەسەر ئەو بابەتە یان دەقەیەی کە باسی لێوە دەکرێت. ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ دامەزراندنی تێگەیشتنێکی بنەڕەتی. نموونە: «دەتوانی لەم بڕگەیەدا لێکدانەوەی خۆت بۆ تەوەری سەرەکی ڕوون بکەیتەوە؟« <بەتەواوی مەبەستت چییە؟ دەتوانیت بە واتایەکی تر دیدگاکەت ڕوون بکەیتەوە؟؛
- **گریمانەکانی لێکۆڵینەوە:** هاندانی بەشداربووان بۆ خستنەڕووی ئەو گریمانانەی کە بنەمای دیدگا یان ئارگیومێنتەکانیانن. ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ ئاشکراکردنی لایەنگرییە ناڕاستەوخۆکان یان چەمکە پێشوەختەکان. نموونە: "چ گریمانەیەک سەبارەت بە ڕەفتاری مرۆڤ لە ئارگومێنتەکەتدا بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ هەیە؟"، بیرت بۆ چی دەچێت؟ من بە دروستی لەوە تێدەگەم، گریمانەی تۆ چیە؟؛
- **پرسیارە بەڵگەیی و پاڵنەرەکان:** بەشداربووان هان بدەن کە بەڵگە لە دەقەکە یان سەرچاوە پەیوەندیدارەکانەوە پێشکەش بکەن بۆ پشتگیریکردنی لێکدانەوەکانیان. نموونە: "چ بەڵگەیەکی تایبەت لە دەقەکەوە پشتگیری لە شیکارییەکانی تۆ دەکات بۆ پاڵنەرەکانی کارەکتەرەکە؟"، بۆچی متمانەت بە ڕاستی حوکمەکانت هەیە؟ چی

بووە هۆی ئەوەی بگەیتە ئەم ئەنجامە؟ ئایا شتێک هەیە کە بتوانێت گومانت لە دیدگاکەت هەبێت؟ بە چ بەڵگەیەک؟؛

- **سەبارەت بە کێشەکە-** <بۆچی ئەوەندە گرنگە بۆ تۆ؟ کێشەکە دەتوانێت ببێتە هۆی چ دەرئەنجامێک؟>؛
- **سەبارەت بە سەرچاوەی بیرۆکەکە-** ئایا ئەم بیرۆکەیە هی خۆتە یان لە سەرچاوەیەکەوە وەرت گرتووە؟ ئایا بۆچوونی ئێوە لەسەر ئەم بابەتە هەمیشە وەک یەک بووە؟ لێدوانێکی جیاوازت هەیە؟ جیاوازی و لێکچوونەکان بۆ بۆچوونەکان چین؟؛
- **پەیوەندی هۆکار و کاریگەری-** ئەمە چۆن کاریگەری لەسەر تۆ یان کەسێکی تر هەیە؟ ئایا دەتوانێت ببێتە هۆی دەرئەنجامێکی تەواو پێچەوانە؟؛
- **بۆچوونەکان-** ڕات چییە لەسەر ئەو بۆچوونەی کە تیمی بەرامبەر دەریانبڕیووە؟ جیاوازی سەرەکی نێوان دیدگاکانتان چییە؟.

بیرۆکە بۆ هێنانی شێوازەکانی سوکراتی بۆ پۆلەکەت:

شێوازی سوکراتی بۆ ناو پۆل تەنها بۆ قوتابیانی بەشێکی تایبەتی وێژەیی یاخود زانستی نییە، ڕێگەیەکی بەهێزە بۆ بەرزکردنەوەی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و بەشداریکردن بۆ فێرخوازان لە سەرانسەری دیسیپلینەکاندا. ئەم شێوازە بە بنەماکانی لە زنجیرەیەک پرسیاردا دەتوانێت بیرۆکە ئاڵۆزەکان هەڵبداتەوە و فێربوونی چالاک هان بدات. لێرەدا 9 بیرۆکە دەخەینەڕوو بۆ تێکەڵکردنی پڕۆسەی سوکرات لە وانە وتنەوەکەتدا:

1. بە پرسیارە کراوەکان دەست پێ بکە: گفتوگۆکان بەو پرسیارانە دەستپێبکە کە وەڵامێکی سادەی بەڵێ یان نەخێریان نییە بۆ هاندانی بیرکردنەوەی فراوان؛
2. هاندانی پرسیارەکانی بەدواداچوون: دوای وەڵامێکی سەرەتایی، داوا لە قوتابیان بکە کە قوواڵتر بچنە ناو پرسیاری دواترەوە؛

3. بەکارهێنانی گفتووگۆی سوکراتی: بەشداری لە گفتووگۆی ئارگیومێنتییدا بکە کە هەڵوێستەکان دەبێ پاساویان بۆ دابنرێت، پەروەردەکردنی تێگەیشتنێکی قوواڵتر لە بابەتەکە؛
4. تەکنیکەکانی پرسیارکردنی مۆدێل: نیشاندانی چۆنییەتی پرسیاری کاریگەر و شیکاری بۆ ڕێنماییکردنی قوتابیان لە تواناکانی پرسیارکردنی خۆیان؛
5. بازنەی سوکراتی: ڕێکخستنی قوتابیان بۆ بازنەی ناوەوە و دەرەوە بۆ گفتووگۆکردن و پاشان بیرکردنەوە لە گفتووگۆکە، بەرەوپێشبردنی گوێگرتن و شیکاری ڕەخنەگرانە؛
6. شیکردنەوەی بیروبۆچوونەکان: با قوتابیان بە وردی بیرو ڕاو و گریمانەکانی خۆیان بکۆڵنەوە، هاندەری فیکری خۆنەسەپێنی بن؛
7. جۆرەکانی پرسیار بەکاربهێنە: پرسیاری ڕوونکردنەوە، لێکۆڵینەوە و نەزانانە بەکاربهێنە بۆ پشکنینی بیرۆکەکان لە گۆشەنیگای جیاوازەوە؛
8. یاسەکانی سوکراتی: ئاسانکاری بۆ گفتووگۆ لە نێوان تاکەکاندا بۆ لێکۆڵینەوە لە دیدگا جیاوازەکان لە چوارچێوەیەکی کۆنترۆڵکراودا؛
9. خۆت بخەرە ناو فێربوونی چالاکەوە: شێوازی سوکراتی لەگەڵ ئەزموونەکانی فێربوونی چالاکدا ڕێکبخە، ئەمەش وا لە قوتابیان دەکات ببنە بەشداربوو نەک گوێگرێکی پاسیڤ "نێگەتیڤ"؛

یەکخستنی ئەم ڕێبازانە دەتوانێت ئەزموونەکانی فێربوون بگۆڕێت، پۆلەکە بکاتە فەزای دینامیکی بۆ دۆزینەوە و گەشەکردنی فیکری.

ئەو یاسا بنەڕەتییانەی لە کاتی جێبەجێکردنی شێوازی سوکراتی وانە وتنەوە لە پۆلدا پێویستە پەیڕەو بکرێن:

1. بەشداری چالاکانە؛
2. دیالۆگی ڕێزدارانە؛
3. بەڵگە پێشکەش کردن؛
4. گوێگرێکی وریا و ورد بە؛
5. بیرۆکەکان بنیات بنێن؛
6. بەدوای ڕوونکردنەوەدا بگەڕێن.

وەک بەڕێوەبەرێک یان ئاسانکارێک مەرج نییە شارەزا بیت لە بابەتەکەدا. ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە بتوانیت پرسیار دروست بکەیت و کارامەیی گەورەی میانڕەوی پراکتیزە بکەیت بۆ ڕێنماییکردنی گفتووگۆکە و یارمەتیدانی قوتابیان بۆ ئاشکراکردنی گریمانە و لایەنگری و تێڕوانینە هەڵەکانی خۆیان. لە خوارەوە چەند ئامۆژگاریەک دەخەینەڕوو کە یارمەتیت دەدەن ئاسانکارێکی کاریگەر بیت لە پۆلی سوکراتیدا:

1. ژینگەیەکی سەلامەت دروست بکە: کەشێکی لەبار و گونجاوی پەروەردەیی بخوڵقێنە کە هەست بە ئاسوودەیی بکەن لە دەربڕینی بیرکردنەوە و بیرۆکەکانیان بەبێ ترس لە حوکمدان. هاندانی گفتووگۆی ڕێزدارانە و بیرهێنانەوەی قوتابیان لە گرنگی گوێگرتن لە کەسانی تر؛

2. بەشداریکردنی هاوسەنگ: دڵنیابوون لەوەی کە هەموو قوتابیان دەرفەتێکیان هەیە بۆ بەشداریکردن لە گفتووگۆکەدا. هاندانی قوتابیە بێدەنگەکان یان شەرمنەکان بۆ ئەوەی دیدگاکانیان بەیەکەوە باس بکەن و دەنگە باڵادەستەکان بەڕێوەببەن بە ئاڕاستەکردنەوەی گفتووگۆکە بە ئەدەبەوە ئەگەر پێویست بوو؛

3. نەرم و نیان بە: شێوازی پرسیارکردن و ئاسانکاریت بە پشتبەستن بە ڕەوتی گفتووگۆکە و وەڵامی قوتابیان بگونجێنە. ڕێگە بدە بە تێگەیشتنە چاوەڕواننەکراوەکان یان تەسکییەکان کە گەڕان بەدوای بابەتەکەدا دەوڵەمەندتر دەکەن؛

4. پەرەپێدانی دیدگای جیاواز و قوڵ: هاوسەنگی لە نێوان لێکۆڵینەوەیەکی قووڵتر لە لایەنە تایبەتەکانی بابەتەکە و دڵنیابوون لە گەڕانێکی فراوان لە لایەنە جیاوازەکان و دیدگا جیاوازەکاندا. ڕێنمایی قوتابیان بکە بۆ بەستنەوەی تێڕوانینەکانیان بە بابەت یان کاریگەرییە فراوانترەکانەوە؛

5. پوختەکردن و کۆکردنەوە: جار جار خاڵە سەرەکییەکان یان ئەو بابەتانەی کە لە دانیشتنەکەدا باس دەکرێن کورت بکەرەوە بۆ ئەوەی یارمەتیدەر بێت لە چەسپاندنی تێگەیشتن. هاندانی قوتابیان بۆ کۆکردنەوەی تێڕوانینەکانیان بۆ دەرەنجامە یەکگرتووەکان؛

6. مۆدێلی گونجاو و خۆنەویست: گونجاوییەکی ڕاستەقینە سەبارەت بە بابەتەکە و ئامادەیی بۆ گەڕان بەدوای بیرۆکەکاندا بە هاوکاری لەگەڵ قوتابیان نیشان بدە. ئەو بیرۆکەیە لە باوەش بگرە کە فێربوون پڕۆسەیەکی بەردەوامە بۆ ئاسانکاری فێرکاری فێرخوازان.

لە فێرکردنی پۆلی سوکراتی، لەبیرت بێت ڕۆڵی تۆ وەک ئاسانکاری ئەوە نییە کە هەموو وەڵامەکانت هەبێت، بەڵکو ڕێنماییکردنی قوتابیانە لە ئاشکراکرن و خستنەڕووی تێڕوانین و تێگەیشتنەکانی خۆیان. هیچ ڕوونکردنەوەیەک نادات، بەڵکو پرسیار دەکات.

ئەم بابەتە مۆدێلێکی خۆکارایی لە فێربووندا دەخاتە ڕوو، ئەوە نیشان دەدات کە چۆن میتۆدۆلۆژیای سوکراتی دەتوانێت خۆکارایی و دەستکەوتی مەعریفی قوتابیان بەرز بکاتەوە. شێوازەکانی فێرکردنی سوکراتی بە شێوەیەکی بەرچاو پاڵنەرەکانی قوتابیان و دەرئەنجامەکانی فێربوون باشتر دەکەن.

ڕێگای جکسۆ (Jigsaw):

پەندێکی چینی هەیە دەڵێت: **"پێم بڵێ و لەبیرم دەچێتەوە؛ نیشانم بدە وەبیرم دێتەوە؛ بەشداریم پێ بکە فێر دەبم".**

بۆ مامۆستایان ئەم تەکنیکە چەند سوودێکی بەرچاوی هەیە:

- فێربوون تا ڕادەیەک ئاسانە هەم بۆ مامۆستا و هەم بۆ قوتابیان؛
- هاوشێوەی یارییە، ئەمەش بەشداریکردنی قوتابیان زۆر زیاد دەکا؛
- دەتوانرێت بە هاوبەشی لەگەڵ جۆرەکانی تری فێرکردن بەکاربهێنرێت؛
- پێویستی بە تێچووی ماددی نییە؛
- تەکنیکەکە دەتوانرێت بەکاربهێنرێت تەنانەت ئەگەر تەنها یەک وانەت هەبێت.

هەنگاو و قۆناغەکانی بەکارهێنانی ئەم ڕێگایە:-

- قوتابیان دابەش بکە بۆ گروپی 4-6 کەسی، گروپەکان هەمەچەشن بن، تا دەتوانرێت لە دەرفەتدا یەکسان بن، قوتابی بەهێز و زیرەک نابێت هەموویان لە یەک گروپدا بن، هەروەک چۆن قوتابیانی لاواز،

دەتوانرێت هەمان ئەم شێوازە سادەیە بۆ دەستنیشانکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە پۆلدا بەکاربهێنرێت. مامۆستا بە سادەیی بانگهێشتی قوتابیان دەکات بۆ ئەوەی خۆیان هاوبەش بکەن و چاودێری پرۆسەکە بکەن، بەم شێوەیە دەتوانیت تێبگەیت کێ هاوڕێیەتی لەگەڵ کێیە، کێ لە دەرەوەی گروپەکان دەمێنێتەوە، چۆن بەشداربووانی جیاواز لە کاتی کاری بەکۆمەڵدا خۆیان دەردەخەن؛

- لە هەر گروپێکدا یەک سەرکردە دیاری بکە، لێرەشدا دەتوانیت شتەکان بە شێوەیەکی جیاواز ئەنجام بدەیت، هەمیشە شایانی ئەوە نییە بەهێزترین قوتابی یان سەرکردەی نافەرمی تیمەکە هەڵبژێریت؛
- وانەکە دابەش بکە بەسەر 5-6 بەش، بۆ نموونە ئەگەر دەتەوێت فێرخوازەکان زیاتر دەربارەی کەسایەتییەکی مێژوویی بزانن، ژیاننامەکەی دابەش بکە بەسەر ئەم بەشانەی خوارەوە:

1. سااڵنی منداڵی؛
2. ژیانی خێزانی: پەیوەندی لەگەڵ مێرد/ژن و منداڵ؛
3. دەستکەوتە مێژوویییەکانی تاک؛
4. چۆن دەستکەوتەکانی کاریگەرییان لەسەر ئەو قۆناغە هەبووە؛
5. چۆن دەستکەوتەکانی کاریگەرییان لەسەر جیهانی مۆدێرن هەبووە.

هەر قوتابییەک دیاری بکە بۆ خوێندنی یەک بەش، دڵنیابە لەوەی کە زانیاری تەواوی هەیە بۆ ئەوەی بتوانێت بەشێکی دیاریکراو بخوێنێت، هەروەها کات بدە بە قوتابیان بۆ ئەوەی هەر بەشێک دوو جار بخوێننەوە، لەبیرت بێت کە پێویستە قوتابیان ئەم زانیارییانە لەبیر نەکەن یان "کۆی بکەنەوە"؛

- گروپی پسپۆڕی کاتی لە قوتابیان لە هەر گروپێک پێک بهێنە، دوای ئەوەی بابەتەکە شارەزا بوون، گروپی کاتی "شارەزا" لە قوتابیانی گروپە جیاوازەکان پێکدەهێنرێن، هەر کەسێک دەبێت کەسانی دیکە بەو بابەتەی پێی سپێردراوە ئاشنا بکات. بەم شێوەیە ئاڵوگۆڕی بیرورا

ڕووەدات، قوتابیان زانیاری خۆیان لەسەر تەواوی بابەتەکە قوولتر و چڕتر دەکەنەوە؛

- گەڕانەوەی قوتابیان بۆ گروپە ئەسڵیەکان، لەم قۆناغەدا پێویستە زانیاری نوێ لەگەڵ یەکتردا ئاڵوگۆڕ بکەن، بەو پێیەی هەریەکەیان تەنها لە یەک بەشدا "شارەزا"ن، وەک ئەوە وایە پرسیارێکی گروپی پێکەوە دابنێن بۆ ئەوەی قوولتر بچنە ناو بابەتەکەوە؛
- هاندانی قوتابیان بۆ ئەوەی پرسیار لە یەکتر بکەن، پرسیارەکان زۆر خوازراون چونکە فێربوون دەکاتە پڕۆسەیەکی چالاک. قوتابیەکان دەبنە هۆکاری پڕکردنەوەی بۆشایی لە زانستەکانیاندا؛
- لە گروپێکەوە بۆ گروپێکی تر بجوڵێ، چاودێری پڕۆسەکە بکە، ئەگەر گروپێک کێشەی هەبوو، بۆ نموونە قوتابیەک زۆر باڵادەستە یان تێکدەرە، چالاکییەکانی گروپەکە بە ئاراستەیەکی بنیاتنەر ئاڕاستە بکە، یان دەتوانیت سەرکردەیەکی گروپێک دیاری بکەیت بۆ ئەوەی ڕێکوپێکی ڕابگرێت بە پێدانی هەمان کات بۆ هەمووان؛
- تاقیکردنەوەیەک ئەنجام بدە، یان باشترە کوێزێک ئەنجام بدەی، لەبیرت بێت کە پڕۆسەی فێربوون دەبێت خۆش بێت و وەک کارێکی کارەسات دەرنەچێت، کوێزێک دروست بکە بۆ ئەوەی هەر قوتابییەک پڕۆسەکە وەک یارییەک هەست پێبکات، بنەماکانی یاریکردن جێبەجێ بکە؛

بۆ نموونە، گریمان دەتەوێت لە کاتی چالاکییەکی دەرەوەی مەنهەجدا قوتابیەکانت بە باوترین هەڵەکانی بابەتێک ئاشنا بکەیت بۆ ئەوەی جارێکی تر هەڵەی هاوشێوە نەکەنەوە. ئەم فۆرمە یارمەتیدەر دەبێت بۆ ئەوەی پڕۆسەکە زیندووتر بێت و هەمووان بە یەکجار بەشداری بکەن. بۆیە:

پێکهێنانی تیم و دانانی سەرکردەی هەر گروپێک دەبێت لانیکەم چوار قوتابی هەبێت. هەر گروپێک پێویستە ببێتە "شارەزا" لەسەر 1-2 بابەت کە تۆ هەڵتبژاردووە. پاشان قۆناغی چالاک دەست پێدەکات، هەر گروپێک لەسەر بابەتەکەی خۆی کاردەکات و یاساکان شی دەکاتەوە و

کتێبی خوێندن دەخوێنێتەوە و نموونە دێنێتە پێشەوە. دوای ئەمەش گروپەکان بە شێوەیەکی کاتی بەشداربووان "دەگۆڕنەوە" و زانیارییەکان هاوبەشی پێ دەکەن.

لە کۆتاییدا تاقیکردنەوەیەکی بەکۆمەڵ لەسەر بەکارهێنانی یاسا فێربووەکان ئەنجام دەدرێت. دەتوانیت ئەم تەکنیکە لەسەر هەر شتێک بەکاربهێنیت. لە هەندێک حاڵەتدا ڕەنگە کەمێک ئامادەکاری پێویست بێت. تاقیکردنەوە بکە، شێوازەکە بەشێکی بگۆڕە و ئەم ئامرازە بۆ فێربوون بەکاربهێنە. ئەو قوتابیانەی کە لە تیمێکدا کاردەکەن کە هەر ئەندامێک بەشداری دەکات لە سەرکەوتنی گشتی گروپەکەدا زۆر باشتر فێردەبن چونکە هەمووان چالاکانە بەشدارن.

لەم شێوازەدا مامۆستا بە هەمان شێوەی پێشوو فێرخوازەکان بەپێی ئاستیان (زیرەک، ماموناوەند، لاواز) بەسەر گروپەکان دابەشدەکات، باشتر وایە ژمارەی هەر گروپێک لە (6) فێرخواز زیاتر نەبێت وانەیەکییان لەسەر بابەتێك بۆ نموونە پیسبوونی ژینگە دەداتێ لەگەڵیشیدا پرسیارەکانی پاشان ئەندامانی هەر گروپێک لەڕێگەی هەڵبژاردنی پرسیارێك وەڵامدانەوەیان دەکەوێتە ئەستۆ لەگەڵ ئەندامی گروپەکانی تر کە هەمان پرسیارییان بۆ دەرچووە، پاش وەڵامدانەوەیان دەگەڕێنەوە ناو گروپەکانیان بۆ هاوڕێکانیانی باس دەکەن دواتر ئەوانیش وەڵامی مامۆستای پێ دەدەنەوە، بەم جۆرە ئەندامەکان بەردەوام لە گۆڕاندا دەبن، لە ڕاستیدا ئەم شێوازە هەرچەندە ئالۆزە بەڵام لەهەموو شێوازەکانی تر سوودمەندترە و خاڵی بەهێزی زۆرترە. فێرخواز پاش جێبەجێکردنی بۆ خۆی دەتوانێت خاڵە پۆزەتیڤەکانی باس بکات.

قۆناغەکانی جێبەجێکردن:-

1. فێرخواز بە گروپی 4-6 کەسی ڕێکدەخرێت بۆ کارکردن لەسەر بابەتێک کە پێیاندراوە، هەر ئەندامێکی گروپە بچووکەکە مادەکە لە بەشی خۆیدا دەدۆزێتەوە، واتا شیکاری و گفتوگۆی لەبارەوە دەکرێت؛

2. پاشان فێرخوازان کە هەمان بابەت دەخوێنن، بەڵام بە گروپی بچوکی جیاواز جیاواز، کۆدەبنەوە و ئەم زانیارییانە ئاڵوگۆڕ دەکەن وەک شارەزا لەم بابەتەدا، ئەمەش پێی دەوترێت "کۆبوونەوەی پسپۆڕان"؛

3- پاشان دەگەڕێنەوە بۆ گروپە بچووکەکانیان و هەموو شتێکی نوێیان فێر دەکەن، کە لە ئەندامانی گروپە بچووکەکانی تر فێری بوون. ئەوانیش لە بەرامبەردا باس لە بەشەکەی خۆیان دەکەن لە ئەرکەکەدا (وەک ددانی یەک بڕەڕ)؛

بەو پێیەی تاکە ڕێگە بۆ شارەزابوون لە مادەی هەموو بەشەکان بریتییە لە گوێگرتن لە هاوڕێکانی تیم و سەرنج و پێدانی تێبینی، هیچ هەوڵێکی زیادە لەلایەن مامۆستاوە پێویست نییە. قوتابیان ئارەزووی ئەوە دەکەن کە هەڤاڵانیان بە دڵسۆزییەوە ئەرکی خۆیان جێبەجێ بکەن، بەو پێیەی ئەمە لە کۆتاییدا ڕەنگ دەداتەوە. هەر تاکێک و تەواوی تیمەکە بە گشتی ڕاپۆرتێک لەسەر تەواوی بابەتەکە پێشکەش دەکەن؛

4. لە قۆناغی کۆتاییدا مامۆستا دەتوانێت داوا لە هەر ئەندامێکی تیمەکان بکات وەڵامی هەر پرسیارێک بداتەوە لەسەر ئەم بابەتە.

ڕێگای پلیکانەی سەرکەوتن، ئەسکەلە (Step Ladder):

ئەم تەکنیکە یارمەتی قوتابیان دەدات کە بە شێوەیەکی بینراو چالاکییەکانیان لە هەر قۆناغێکی وانەکەدا هەڵسەنگێنن. پلیکانەی سەرکەوتن ڕێگەیەکی کاریگەرە بۆ بیرکردنەوە لە کۆتایی وانەیەک یان قۆناغی وانەیەکدا.

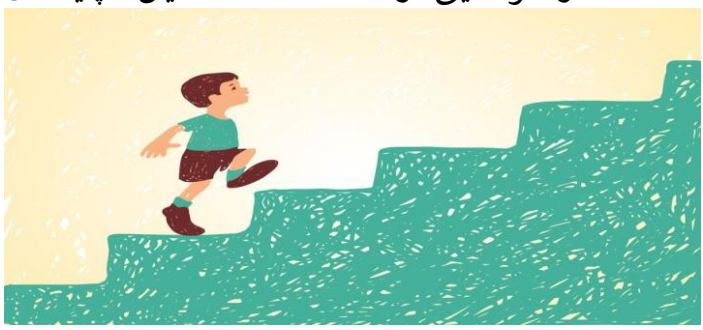

پلیکانەی سەرکەوتن دەتوانێت یان گشتی بێت بۆ تەواوی وانەکە یان جیاواز بێت بۆ هەر قۆناغێک، بۆ نموونە، پشکنینی ئەرکەکانی ماڵەوە، شارەزابوون لە ماددە نوێیەکان، بەکارهێنانی زانیاری بەدەست هێنراو بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان، نووسینی تاقیکردنەوە/کارێکی سەربەخۆ، کارکردن لە گروپێکدا هتد. یەکەم وەشانی ئاسانکراو زیاتر بۆ قوتابیانی قۆناغی سەرەتایی گونجاوە.

ژمارەی هەنگاوەکانی ناو پلیکانە جیاوازە و بەندە بە تەمەنی قوتابی و قۆناغی وانەکە و ئامانجەکانی مامۆستا. هەنگاوەکانی سەر پلیکانەی سەرکەوتن لەوانەیە بە ئاماژە، وێناکردن، یان ژمارەدار بن، یان ڕەنگە هیچ هێما و ڕوونکردنەوەیەکی زیادەیان نەبێت بە هیچ شێوەیەک.

لێرەدا تەنها چەند بژاردەیەک بۆ پلیکانەی سەرکەوتن "بەرزبوونەوە لە چەپەوە بۆ ڕاست":

- لە هیچ تێنەگەیشتم، هێشتا پرسیارم هەیە، لە هەموو شتێک تێگەیشتم؛

- پێویستم بە یارمەتی هەیە، پێویستە دووبارەی بکەمەوە، نزیکەی هەموو شتێک تێدەگەم، متمانەم بە زانیاریەکانم هەیە؛
- بیستوومە و لەبیرم چووە، گوێ لێبووە و تێنەگەیشتووە، بینین و بیرهاتنەوە، کردوویەتی و تێگەیشتووە، دەتوانم فێری کەسێکی تری بکەم.

<پلیکانەی فێربوونی هۆشیارانە، کە لە چوار پلە یان قۆناغ پێکهاتووە- ناکارامەیی نائاگا، ناکارامەیی هۆشیار/ ئاگا، لێهاتوویی هۆشیار و دواجار لێهاتوویی نائاگایی>

چەمکەکە سادەیە: تا بەرزتر بچیتە سەرەوەی پلیکانەکان، زیاتر شارەزا دەبیت بەسەر ئەو لێهاتوویییەدا. ئاستە جیاوازەکانی پلیکانەی فێربوون بە بەکارهێنانی دوو نیشاندەر دەپێورێت: هۆشیاری و ئاستی لێهاتوویی. ئەم دوو پارامێتەرە وەک ئەو دارە بیربکەرەوە کە پلیکانەکە دروست دەکات.

دەتوانیت پلیکانەی سەرکەوتن لەسەر تەختە بکێشیت یان لەسەر سلایدێک نیشانی بدەیت و داوا لە قوتابیان بکەیت ئەو هەنگاوەی لەسەری دانراوە نیشانە بکەن. ئەگەر وێستت، دواتر دەتوانن گفتوگۆیەک ڕێکبخەن باس لەوە بکەن کە بۆچی کێشەکان سەریان هەڵداوە، چی پێویستە بکرێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان.

تەکنیکەکە ڕێگە بە قوتابیان دەدات توانای هەڵسەنگاندنی سەربەخۆی ئەنجامی چالاکییەکانیان و تێبینیکردنی خاڵە بەهێز و لاوازەکانیان پەرەپێبدەن. بۆ ماموستا، دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە دیاریکردنی خاڵە سەختەکان کە شایەنی ئەوەن بە وردی لەسەری بووەستن، تێبگات کە کام قوتابی سەرکەوتووە یان تووشی کێشە دەبێت لە کام بواردا، و بەپێی ئەنجامەکان، ڕێکخستنی چالاکییەکانی زیاتر. بۆ نموونە کاری گروپی ڕێک بخە بۆ ئەوەی ئەو قوتابیانەی سەرکەوتوون و ئەوانەی دواکەوتوون لە بابەتێکی دیاریکراودا کۆببنەوە. بەم شێوەیە یەکەمیان دەتوانێت یارمەتی دووەمیان بدات. ئەسکەلە شێوازێکی سادەیە کە هانی ئەندامانی تیم دەدات بۆ بەشداریکردن لە گروپی بڕیاردان و نیشان دەدات کە چۆن ئەو

کاره دەکەن. لە تۆپی بەفر دەچێت کاتێک بەشداربوویەکی تازە بەشداری کردووە چارەسەری خۆی بۆ کێشەیەک پێشکەش دەکات.

تەکنیکەکە چەند هەنگاوێکی بنەڕەتی هەیە:

1. پێش گفتوگۆکە هەموو بەشداربووان ئاگاداری ئەو کێشەیە دەبن کە دەبێت باس بکرێت. پێویستیان بە هەندێک کات هەیە بۆ پێکهێنانی بۆچوونی خۆیان سەبارەت بە چۆنیەتی بە باشترین شێوە بۆ تەواوکردنی ئەرکەکە یان چارەسەرکردنی کێشەکە؛
2. دروستکردنی پلیکانە، قۆناغی پێکهێنانی گروپ، پۆلەکە دابەش دەکرێت بۆ سێ گروپ و سەرەتا هەمووان لە شوێنی وانە وتنەوەیان دادەنیشن، گروپێکی ناوەکی پێکبهێنە کە لە دوو ئەندام پێکهاتبێت. با باسی کێشەکە بکەن، درێژەدان بە پرۆسەکە ئەندامی گروپی سێیەم زیاد بکە بۆ گروپی ناوەکی. ئەندامی سێیەم بیرۆکە پێشنیار دەکات بۆ دوو ئەندامی یەکەم پێش ئەوەی ئاگادار بکرێتەوە لەو بیرۆکانەی کە پێشتر باس کراون. دوای ئەوەی هەر سێ ئەندام چارەسەر و بیرۆکەی خۆیان خستەڕوو، پێکەوە گفتووگۆ لەسەر بژاردەکانیان دەکەن؛
3. هەمان پرۆسە دووبارە بکەرەوە بە زیادکردنی ئەندامی چوارەم بۆ گروپەکە و هتد. قۆناغی پرسیار و وەڵام لەسەر بابەتە پێشنیار کراوەکان. یەکەم: سێ گروپی دوو کەسی لە مێزی دەوری نزیک دەبنەوە. لە نێوان خۆیاندا دەست دەکەن بە باسکردنی کێشەکە. پێش ئەوەی بیرۆکەکانیان ببیسترێت کە پێشتر باسکراون، بیرۆکەکانی خۆیان دەخەنە بەردەم دوو بەشداربووی یەکەم. دوای ئەوەی هەر سێ بەشداربووەکە چارەسەر و بیرۆکەی تاکەکەسی خۆیان خستەڕوو، پێکەوە بژاردەکان باس دەکەن. پرۆسەکە بە زیادکردنی کەسی چوارەم و هتد دووبارە دەبێتەوە دوای ئەوەی هەموو بەشداربووان بە نۆرە بیرۆکەکانیان خستووەتەڕوو و لەگەڵ هەمووان گفتووگۆیان کردووە؛

4. بڕیار مەدەن تا دوای ئەوەی هەموو ئەندامەکان بەشداردەبن و بیرۆکەکانیان دەخەنەڕوو؛

تەکنیکی هەنگاو بە هەنگاو ڕێبازێکە کە گەڕەنتی بەشداریکردنی یەکسان دەکات. گرنگە تەنانەت شەرمنترین و بێدەنگترین ئەندامانی گروپیش دەرفەتیان هەبێت بیرۆکەکانیان بخەنەڕوو، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ دڵنیابوون لەوەی کە هەموو ئەندامانی گروپەکە گوێ لێگیراو دەبن، بۆیە هیچ بیرۆکەیەکی ئەگەری بەجێناهێڵرێت. مەبەست لێی ئەوەیە کە هەموو چارەسەرە ئەگەرییەکان لەسەر مێزەکە هەبن و بەبێ هیچ لایەنگرییەک باسی لێوە بکرێت.

گرنگی تەکنیکەکانی The Stepladder لەلایەن لێکۆڵینەوەکانی گاری ستاسەر، جەیمس لارسۆن و کەسانی دیکەوە جەختی لەسەر دەکرێتەوە کە ئاماژە بەوە دەکەن کە زۆرجار گروپەکان شکست دەهێنن لە لەبەرچاوگرتنی زانیارییە پەیوەندیدارەکان و ئەمەش دەتوانێت زیان بە کوالێتی بڕیارەکانی گروپەکان بگەیەنێت.

سەرەڕای ئەوەش، شێوازەکە یارمەتیدەرە لە دروستکردنی بیرۆکەیەکی فراوانتر و ڕێگری دەکات لە 'شاردنەوەی' خەڵک لەناو گروپەکەدا. هەروەها ئەو کەسانە دەپارێزێت کە کەمتر تامەزرۆی دەربڕینی بۆچوونی خۆیانن لە دژی ئەندامانی دیکەی چالاکتری گروپەکە.

دوورکەوتنەوە لە تەڵەی بیرکردنەوەی گروپی هۆکارێکی دیکەیە کە شێوازی Stepladder بەسوودە. بیرکردنەوەی گروپی بەهۆی داینامیکی گروپەوە دروست دەبێت و کاتێک ڕووەدات کە گروپەکان بەبێ بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە دەگەنە بۆچوون یان بڕیارێکی کۆدەنگی، یان تاقیکردنەوە و تەحەدای بیرۆکەکانیان. بیرکردنەوەی گروپی بە تایبەتی لە گروپە یەکگرتووەکاندا ڕووەدات کە هەمووان یەکتر دەناسن.

ڕێگای شیکاری کەیس (Case Steely):

توێژینەوەی کەیس ڕێبازێکی توێژینەوەیە کە بەکاردێت بۆ دروستکردنی تێگەیشتنێکی قوواڵ و فرەلایەنە لە پرسێکی ئاڵۆز لە چوارچێوەی بوونی کێشەیەک لە ژیانی ڕاستەقینەدا. شێوازی توێژینەوەی کەیس بۆ یەکەمجار لە وانە وتنەوە لە زانکۆی هارڤاردی ئەمریکا بەکارهێنرا و

لەو کاتەوە هارڤارد تا ڕادەیەکی زۆر فۆرماتی پەروەردەی کەیسەکانی لە سەرانسەری جیهاندا دیاری کردووە. خوێندن لە قوتابخانەی بازرگانی هارڤارد نزیکەی تەواو لەسەر بنەمای شیکاری کەیسەکانە و کتێبخانەی قوتابخانەکە گەورەترین کۆمەڵەی کەیسەکانی جیهان لەخۆدەگرێت .میتۆدی کەیس وەک بەشێک لە پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردن بۆ یەکەمجار لە قوتابخانەی بازرگانی هارڤارد لە ساڵی 1908جێبەجێکرا.

توێژینەوەی کەیس لەلایەن نزیکەی زۆرینەی زانستە کۆمەڵایەتییەکانەوە ئەنجام دەدرێت: بازرگانی، پەروەردە، کۆمەڵناسی، یاسا، سیاسەت، دەروونناسی ...هتد، هەروەها لەزانستەکانی تریش بەس کەمتر، بەم پێیە چارەسەرکردنی کەیسێک واتە شیکردنەوەی دۆخی پێشنیارکراوی و دۆزینەوەی چارەسەری گونجاو. پزیشک هەر جارێک نەخۆشی و ناساغی نەخۆشێک دەستنیشان دەکات و چارەسەری بۆ دەنووسێت، حاڵەتەکان چارەسەر دەکات. پارێزەر دۆسیەکە چارەسەر دەکات، لە گۆڕانکارییەکانی کەیسەکە تێدەگات و باشترین چارەسەر

پێشکەش بە موکل دەکات. بەڕێوەبەر لە هەموو قۆناغەکانی پڕۆسەی بازرگانیدا کەیسەکان چارەسەر دەکات: چ بەرهەمێک بخاتە بازاڕەوە، لە کوێ بیفرۆشێت، چۆن کڕیارەکان ڕابکێشێت، کام دابینکەر و هاوبەش هەڵبژێرێت. ئەم ڕێبازە بەسوودە بۆ بەکارهێنانی پرسێک، ڕووداوێک یان دیاردەیەکی سەرنجڕاکێش، لە چوارچێوەی سروشتی ژیانی ڕاستەقینەی خۆیدا. ئەرکی وانە وتنەوە کورت دەکرێتەوە بۆ ڕێکارەکانی توێژینەوە لە شێوەی کەیسێکدا.

بە پێی ئەو دیسیپلینەی کە فێری دەکەیت، کەیسێک دەتوانێت یاسایی، کارگێڕی، پزیشکی، ڕەنگدانەوەی جۆرێک لە کێشەی کۆمەڵایەتی بێت، ڕووداوێکی مێژوویی یان ئەرکێکی کارکردنی پڕاکتیکی - بژاردەی زۆر هەیە. بەگشتی ئەمانە ڕاستی ڕاستەقینەن سەبارەت بە دۆخێکی ئاڵۆز و نارووون کە لە ژیاندا ڕوویداوە. ئەرکی فێرخوازان ئەوەیە کە لەم دۆخە بکۆڵنەوە و شیبکەنەوە، پاشان چارەسەرێکی بۆ پێشکەش بکەن، وەک ئەوەی ئێستا ڕوویدابێت. لە پڕۆسەکەدا منداڵان و پێگەیشتووان فێردەبن زانیاری تیۆری لە پڕاکتیکدا بەکاربهێنن و ڕاستییەکان بە دروستی هەڵسەنگێنن، وە لەگەڵ زانیارییەکانیاندا بیانبەستنەوە و هەڵوێستی خۆیان بخەنە ڕوو.

بەگشتی بۆ کەیسێک، ئەو بارودۆخانە بەکاردەهێنرێن کە یەک چارەسەری دروستییان نییە: بۆ نموونە- دەتوانرێت هەمان ڕاستییەکان لە ڕوانگەی یاساوە بە شێوازی جیاواز لێکبدرێتەوە، بۆیە دەتوانرێت دادگاییکردنی هاوشێوە بە شێوەیەکی گۆڕاو چارەسەر بکرێت بەپێی ئەوەی کە ئارگومێنتەکانی کێ بۆ دادوەر زیاتر قەناعەت پێکەر دەردەکەون، و بۆ هەمان نیشانەکان، دەستنیشانکردنی پزیشکی و پڕۆتۆکۆڵی چارەسەری جیاواز ئەگەری هەیە. بەو شێوەیەی کە فێرخواز ئارگومێنتێک بۆ چارەسەرکردنی کەیسەکە دروست دەکات، ماموستا دەبینێت کە ئایا بە دروستی ئارگومێنت دەکات، ئایا هەموو زانیارییە پەروەردەییە پێویستەکان

بەکاردەهێنێت، وە یان ئایا بە دروستی لێی تێدەگات. ئەم میتۆدەی کەیسە دەتوانرێت بە تاکەکەسی یاخود بە شێوەی گروپ ئەنجام بدرێت.

سەرچاوەکانی دروستبوونی کەیسەکان بابەتی ناوخۆیی (ناوخۆی وڵاتەکەت: شار، ناوچە، ناحیە، هتد..) بن زۆر واقیعی تر و گونجاوترە، کە زۆربەی کەیسەکان دەتوانن لەسەر بنەمای بابەتی ناوخۆیی بن. قوتابیان هەست بە متمانەی زیاتر دەکەن ئەگەر بە باشی ئەو ژینگە و چوارچێوەیە بزانن کە ڕووداوەکانی باسکراو لە کەیسەکاندا ڕووددەن، پێچەوانەی ئەمە زۆر قورسترە بۆیان، بۆ نموونە ژینگەی ئەمریکا، ڕەفتار و پاڵنەرەکانی ئەمریکییەکان...هتد.

لەم دواییانەدا بەکارهێنانی چالاکانەی ڕێبازی کەیس لە پەروەردەدا دەستپێکرد و ئێستا ئەم ڕێبازە بووەتە یەکێک لە کاریگەرترین تەکنیکەکانی فێرکردن.

دەرفەتەکانی تەکنیکی کەیس لە پڕۆسەی پەروەردەدا:

- ✓ زیادکردنی پاڵنەرەکانی فێربوون بۆ قوتابیان؛
- ✓ پەرەپێدانی توانا فیکریەکان لە قوتابیاندا، لەکاتی خوێندنی زیاتر و لە چالاکییە پیشەییەکاندا خواستی لەسەر دەبێت.

میتۆدی کەیس بەشدارە لە پەرەپێدانی کارامەییەکان:

- شیکاری بارودۆخەکان؛
- هەڵسەنگاندنی بەدیلەکان؛
- باشترین چارەسەر هەڵبژێرە؛
- دارشتنی پلانێک بۆ جێبەجێکردنی بڕیارەکان.

وە لە ئەنجامدا - کارامەییەکی جێگیر لە چارەسەرکردنی کێشە پراکتیکییەکاندا.

ئامادەکاری مامۆستا لە پۆلی توێژینەوەی کەیسدا:

1. دروستکردنی کەیسێک یان بەکارهێنانی کەیسێکی هەبوو، بەڵام پێویستە کەیسەکە ڕاستەقینە بێت؛
2. دابەشکردنی فێرخوازان بۆ گروپی بچووک (4-6 کەس)؛
3. ئاشناکردنی قوتابیان بە دۆخەکە، سیستەمی هەڵسەنگاندن بۆ چارەسەری کێشەکان، وادە بۆ تەواوکردنی ئەرکەکان، ڕێکخستنی کاری قوتابیان بە گروپی بچووک؛
4. ڕێکخستنی پێشکەشکردنی چارەسەرەکان بە گروپی بچووک؛
5. ڕێکخستنی گفتوگۆی گشتی؛
6. وتارێکی گشتگیر لەلایەن مامۆستاوە، شیکارییەکانی بۆ دۆخەکە؛
7. هەڵسەنگاندنی قوتابیان لەلایەن مامۆستاوە.

کەیسەکە ڕێگە بە مامۆستا دەدات کە لە هەر قۆناغێکی فێربوون و بۆ مەبەستی جۆراوجۆر بەکاری بهێنێت، شێوازی کەیسەکەش دەتوانرێت وەک تاقیکردنەوە بەکاربهێنرێت: پێش تاقیکردنەوەکە، قوتابی دەتوانێت ئەرکی کەیس لە ماڵەوە وەربگرێت، دەبێت شیکاری بکات و بیهێنێت ڕاپۆرتێک لەگەڵ وەڵامی ئەو پرسیارانەی کە ئاراستە کراوە. دەتوانیت لە کاتی تاقیکردنەوەکەدا ڕاستەوخۆ کەیسێک پێشکەش بکەیت، بەڵام دواتر پێویستە ئەوەندە کورت و سادە بێت کە لە ماوەی دیاریکراودا تەواوی بکەن.

بەکارهێنانی میتۆدی کەیس چی بە مامۆستا دەبەخشێت؟

- دەستڕاگەیشتن بە بنەچەی زانیاری ئامرازەکانی پەروەردەی مۆدێرن؛
- ڕێکخستنی پڕۆسەیەکی پەروەردەیی نەرم و نیان؛
- بەفیڕۆدانی کاتێکی کەمتر بۆ ئامادەکاری بۆ وانەکان؛
- گەشەپێدانی پیشەیی بەردەوام بە خودی مامۆستا؛
- دەستڕاگەیشتنێکی بەردەوامی ڕاوێژکاری؛

- توانای ئامادەکاری بۆ متمانە بەخۆبوونی زیاتر؛
- دروستکردنی پەیوەندییەکی تووند و تۆڵ لەگەڵ قوتابیان؛
- شارەزابوون لە تەکنیکەکانی زانیاری مۆدێرن؛
- بە جێبەجێکردنی توێژینەوەی کەیس بۆ قوتابی لە ناو پۆل، هەندێک لە ئامرازەکانی پڕۆسەی پەروەردەیی دەرەوەی پۆل دێنێتەدی.

دروستکردنی کەیسێک:

سەرەتا پێویستە وەڵامی سێ پرسیار بدەیتەوە:

1. دۆسیەکە چی نووسراوە، بۆ کێ نووسراوە؟
2. ئامانجی فێربوونی منداڵان چی دەبێت؟
3. چ وانەیەک لەمەوە فێر دەبن؟

دوای ئەمە پڕۆسەی دروستکردنی کەیس بەم شێوەیە دەبێت:

- مەبەستی ڕاهێنان؛
- پێکهاتەکردنی مادەی پەروەردەیی؛
- هەڵبژاردنی فۆرمی ڕێکخستنی شێواز و ئامرازەکانی ڕاهێنان.

سودەکانی توێژینەوەی کەیس:

- فێرخواز توانای گوێگرتن و تێگەیشتن لە کەسانی تر پەرەپێدەدات؛
- قوتابی فێری کارکردن بە تیم و گروپ دەبێت؛
- توانای گۆڕانکاری نەرم و لەسەرخۆی هەیە، کە بەشدارە لە پەرەپێدانی داهێنان؛
- شێوازی کەیسەکان تەواو هەمەچەشنن، ئەمەش ئەزموون بەخشتر دەبێت؛
- پەرەپێدانی تواناکانی بیرکردنەوەی شیکاری و ڕەخنەگرانە؛
- پەیوەندی تیۆری و پراکتیک؛

- خستنەڕووی نموونەی ئەو شیکاریانەی کە دراون؛
- نیشاندانی هەڵوێست و دیدگای جیاواز؛
- پێکهێنانی کارامەیی بۆ هەڵسەنگاندنی بژاردە بەدیلەکان لە ژێر بارودۆخی نادڵنیاییدا؛
- لە ژیاندا منداڵان پێویستیان بە توانای بیرکردنەوەی لۆژیکی و داڕشتنی پرسیارێک و پاساو هێنانەوە بۆ وەڵامێک و دەرەنجامەکانی خۆیان و بەرگریکردن لە بۆچوونەکانیان دەبن.

ڕێگای فێربوونی پڕۆژەیی (Project based Learning):

شێوازی فێربوونی پڕۆژەیی جیاوازە لە شێوازی کلاسیکی، بەوەی فێرخوازەکان بەشێوەیەکی سەربەخۆ ئامانجێک دادەنێن و ڕێگاکان بۆ گەیشتن بەو ئامانجە دیاری دەکەن، گەڕان و هەڵبژاردن و

پوختەکردن و شیکردنەوەی ئەو زانیارییانەی کە پێویستیان پێیەتی، ماموستاش وەک ڕاوێژکارێک مامەڵە دەکات. پڕۆژەکە پێویستی بە ئەرکێکی پراکتیکی (کێشە) هەیە، گەڕان بەدوای زانیاری لەسەری، دیزاینکردنی چارەسەرێک و بەرهەمی کۆتایی، کە بەزۆری لە شێوەی پێشکەشکردندا پێشکەش دەکرێت. پڕۆژەکە بە بەرگرییەک کۆتایی دێت.

پڕۆژەکان بریتین لە:-

- توێژینەوەیی (ئەنجامەکەی پشتڕاستکردنەوە یان پووچەڵکردنەوەی تیۆرێکی دیاریکراوە)؛
- ئاڕاستەی پڕاکتیکی (دەرئەنجامی چارەسەری پێشنیازکراوی هەر ئەرکێکە یان کێشەیەکە)؛
- داهێنانکاری.

شێوازی فێربوون لەسەر بنەمای پڕۆژە ڕێگە دەدات:-

- فێرکردنی منداڵانی قوتابخانە یان فێرخوازانی پێگەیشتوو بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی سەربەخۆ ئامانجی مەبەستدار بەدەست بهێنن، پلانی ڕەوتەکە بەڕەو ئەو ئامانجە دابنێن؛
- پەرە بە توانای کارکردنیان و زانیارییەکانیان بدەن؛
- زانیارییەکانی تیۆری بەدەست هێنراو بۆ کێشە پڕاکتیکییەکان بەکاربهێنن؛
- بۆ پێکهێنانی کارامەییەکانی ئەنجامدانی توێژینەوە و گواستنەوە و پێشکەشکردنی زانیاری و ئەزموونی بەدەست هێنراو.

کاری پڕۆژەکە دەتوانرێت بە تاک یان بە گروپ ئەنجام بدرێت، هەروەها بژاردەی دووەم یارمەتیدەر دەبێت بۆ پەرەپێدانی تواناکانی پەیوەندیکردن و هاوکاری فێرخوازان. ئەرکی مامۆستا بریتییە لە هەماهەنگیکردنی کارەکانیان، یارمەتی دابەشکردنی ڕۆڵەکان ئەگەر پێویست بوو، دارشتنی پلانی کارکردن و هتد.

ڕێگای مێشک کۆکردنەوە (گەردەلوولی زهنی) (Brainstorming):

ئەمەش شێوازێکە بۆ گفتوگۆی بەکۆمەڵ لەسەر بابەتێک، کێشەیەک یان ئەرکێک، کە بریتییە لە دەربڕینی ئازادانەی بیرۆکەکانیان لەلایەن بەشداربووانەوە. کۆتا هێڵ ئەوەیە کە ماموستا بابەتی گفتوگۆکە

دادەنێت، ئامانجەکە (بۆ نموونە زۆرترین بیرۆکە پێشکەش بکات لە ماوەی ١٥ خولەکدا)، هەروەها (هیچ بیرۆکەیەک ڕەت مەکەنەوە تا قۆناغی داهاتوو ڕەخنەیان لێ مەگرن)، بەڵام دەتوانیت بیرۆکەی بەشداربووانی دیکە پەرەپێبدەیت). ئەو بیرۆکانەی لە کاتی پڕۆسەکەدا دروست دەبن تۆمار دەکرێن و پاشان پێکەوە شیکاری دەکرێن بۆ هەڵبژاردنی باشترین چارەسەر. ئەم شێوازە پەرە بە داهێنان دەدات، توانای تەرکیزکردن لەسەر ئەرکێکی دیاریکراو، کارلێککردن لە گروپێکدا، شیکردنەوەی بیرۆکەکانی خۆی و کەسانی دیکە. ئاماژەیە بۆ شێوازەکانی فێربوونی چالاک.

لە پڕۆسەی بەکارهێنانی ئەم شێوازەدا ئەم ئەرکە پێداگۆجیانەی خوارەوە بەدەست دەهێنرێن:-

- چالاکیی مەعریفی و ئارەزووی فێرخوازان هان دەدات؛
- فێرخوازان چالاکانە فێری بابەت و ماددەی پەروەردەیی دەبن؛
- تیۆری وابەستە بە پراکتیکەوە؛

- ئەزموونی چالاکیی داهێنەرانە لە چارەسەرکردنی ئەرک و کێشە ناستاندارەدەکاندا پێکدێت؛
- توانا هزریەکان و نەشتەرگەریە دەرونییە خێراکان گەشە دەکەن؛
- فێرخوازان پەرە بە تواناکانی پەیوەندیکردنی کارلێککردن لە گروپێکدا و ئەزموونی چالاکیی بەکۆمەڵ دەکەن.

کۆکردنەوەی مێشک پڕۆسەی دۆزینەوەی چارەسەرێکە بۆ کێشەیەکی دیاریکراو، کە تێیدا هەر بیرکردنەوە و بیرۆکەیەک لەبەرچاو دەگیرێت - لە گونجاوەوە بۆ نەگونجاو و نەشیاو. هەندێکیان زیاتر دەگۆڕدرێن بۆ چارەسەری نوێ، ئەرکی سەرەکی میتۆدەکە ئەوەیە کە سنووری بیرکردنەوەی ئاسایی تێپەڕێت.

ئەم ڕێگەیە دەتوانێت گروپی یان تاکەکەسی بێت. زۆرجار ئەمەی دووەمیان ئەنجامێکی بەرچاوتر بەدوای خۆیدا دەهێنێت چونکە لە گروپەکاندا زۆرجار یاساکانی کۆکردنەوەی مێشک پێشێل دەکرێن و بیرکردنەوەیەکی تایبەت لەسەر کێشەکە یارمەتیدەرە بۆ پەرەپێدانی بیرۆکەکە بۆ شتێکی شایستە.

لە بەرامبەردا گروپەکە یارمەتی ئەندامانی تیمەکە دەدات هەست بە بەشداریکردن لە پڕۆسەی بڕیاردان بکەن، کە لە داهاتوودا کاریگەری ئەرێنی لەسەر دەستپێشخەری و داهێنان دەبێت. بەڵام بۆ ئەوەی ئەم ئامرازە کار بکات، و کۆبوونەوەکە نەگۆڕێت بۆ کەشێکی بازاڕی، پێویستە کۆمەڵێک یاسای سادە بەڵام گرنگ پەیڕەو بکەیت. ئەمانیش ئەم تەکنیکانەی خوارەوەن:

- خۆت ئامادەبکە و سەرەتا کەشێکی ئاسوودە و لەبار دروست بکە؛
- کەسێک دیاری بکە بۆ ئەوەی بیرۆکەکان لەسەر وایت بۆردەکە بنووسێت؛

- ئەگەر تیم و گروپەکان ڕانەهاتوون بە کارکردنی پێکەوەیی، گەرم و گوڕییەک دروست بکە، هەمووان بە یەکتر بناسێنە و بەستەڵەکی نێوانییان بشکێنە؛
- کێشەکە دەستنیشان بکە. تەنانەت ئەگەر پێت وایە هەمووشییان دەزانن، جارێکی تر بە وردی باسی ئەرک و بابەتەکە بکەوە؛
- پەلە مەکە و هەر لە سەرەتاوە کات بدە بۆ ئەوەی بیرۆکە و هزرەکان ڕێکبخەیت و بیرۆکەی یەکەم بهێنە پێشەوە؛
- هانی هەریەکێکییان بدە؛
- لە یەک کاتدا تیمەکە با لە ١٠ کەس زیاتر بەیەکەوە نەبن. گروپە گەورەکان کاریگەریان زۆر کەمترە.

لایەنە ئەرێنییەکان (Advantages):-

- ✓ چوستی، کەفائەت، توانایی، ...هتد؛
- ✓ بیرکردنەوەی بەکۆمەڵ؛
- ✓ ڕوانگەیەکی هەمەچەشن بۆ کێشەکە؛
- ✓ توانای بیرکردنەوەی لە ڕاددەبەدەر؛
- ✓ ئاسانکاری لە بەکارهێنانی تەکنیکەکە.

لایەنە نەرێنییەکان (Disadvantages):-

- نەبوونی ئەلگاریتمی هەڕەمەکی- هێرش و پەستان خستنە سەر مێشک؛
- پێشبینی نەکردنی ئەنجامەکان.

ڕێگای نەخشەی چەمکەکان (Concept Mapping):

لە پەروەردەدا نەخشەی چەمک بەکاردەهێنرێت بۆ باشترکردنی تێگەیشتن لە ماددە نوێیەکان و پەرەپێدانی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و هاندانی بیرکردنەوەی داهێنەرانە لە فێرخوازاندا. نەخشەی چەمکەکان دەرکەوتووە کە کاریگەری ئەرێنییان لەسەر کوالێتی فێربوونی

قوتابی هەیە لە چەندین چوارچێوەی دیسپلین و ئاستی پەروەردەیی لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە تا زانکۆ، یارمەتی قوتابیان دەدات بیرۆکەکان بەیەکەوە ببەستنەوە و پێکهاتەی زانیاری بەرهەمدار پەرەپێبدەن بۆ پشتگیریکردن لە فێربوونی داهاتوو .

نەخشەی چەمکی بریتییە لە وێنەکێشان یان دیاگرامێک کە بەکاردەهێنرێت بۆ یارمەتیدانی قوتابیان بۆ ڕێکخستنی زانیاری لەسەر بابەتێک. نەخشەی چەمکەکان بە بیرۆکەیەکی سەرەکی یان چەمکێک دەست پێدەکەن و دواتر لقیان لێ دەبێتەوە بۆ ئەوەی نیشان بدەن کە چۆن دەتوانرێت ئەو بیرۆکە سەرەکییە دابەش بکرێت بۆ بابەتگەلی تایبەت و پەیوەندی و کارلێکی نێوانییان ڕونبکرێتەوە. بەپێی بەرنامەکە، نەخشەسازی چەمک دەتوانرێت بە تاک یان بە هاوکاری لەگەڵ کۆمەڵێک کەس ئەنجام بدرێت.

ڕێگایەکی زۆر باشی وانە وتنەوەی سەردەمە لە پەوروەردەدا، چونکە لە هێڵکاری خەون و خەیاڵی هزر و مێشکەوە دەیکات بە پراکتیک لەسەر وەرەقە نەخشە کێشی دەکات، نمونە وەکو پلانی نوسینی

پەرتووکێک، توێژینەوە، یاخود لەبوارەکانی تری ژیان وەک پلانی دروستکردنی بینا، بازرگانی، بنیاتنانی هەرجۆرە پڕۆژەیەکی کشتوکاڵی، هتد...

دەتوانیت نەخشەی چەمک لەسەر پارچە کاغەزێک یان لەسەر نەرمەکاڵای نەخشەی چەمک بکێشیت. بۆ ئەم مەبەستەش ئەم هەنگاوانەی خوارەوە پەیڕەو دەکەین:

هەنگاوی یەکەم: تەوەرێک هەڵبژێرە:

هەنگاوی یەکەم ئەوەیە کە ئەو بابەتە دەستنیشان بکەیت کە پێویستە بە بەکارهێنانی نەخشەی چەمکەکەت لێی بکۆڵیتەوە. دەکرێت بیرۆکەیەک، پرسیارێک یان کێشەیەک بێت؛

هەنگاوی دووەم: خێرایی کۆکردنەوە و چڕکردنەوەی مێشک:

چ ڕاستی و بیرۆکە و چەمک و بابەت و پرسیار و هتد. کاتێک بیر لەم بابەتە دەکەیتەوە بێنە مێشکت؟ لەکاتی کۆکردنەوەی مێشکدا لە دەوری بابەتە هەڵبژێردراوەکە، بیاننووسە، دڵنیابە تا دەتوانیت کورتیان بکەیتەوە؛

هەنگاوی سێیەم: دەست بکە بە کێشانی نەخشەکە:

پێشنیار دەکرێت نەخشەی چەمکەکەت لە سەرەوە دەست پێبکەیت و ڕێگەی خۆت بۆ خوارەوە ئاراستە بکەیت، هەرچەندە دەتوانیت تەوەرەکەت بخەیتە ناوەند و بەرەو دەرەوە کاری لەسەر بکەیت. بە هەر دوو ڕێگاکە، دڵنیابە کە تەوەرەی ناوەندی لە وەی تر جیاوازە (گرێیەکی گەورەتر، ڕەنگێکی جیاواز و هتد بەکاربهێنە)؛

هەنگاوی چوارەم: چەمکەکان بەیەکەوە ببەستەوە:

ئێستا کاتی ئەوە هاتووە ئەو شتانەی کە لە مێشکت کۆتکردۆتەوە بە تەوەرەی ناوەندی و بە یەکترەوە ببەستینەوە. لەبیرت بێت تا بیرۆکەکە گرنگتر بێت، پێویستە لە سەرەوە یان ناوەند نزیکتر بێت؛

لەگەڵ ناسینەوەی ئەم پەیوەندیانەدا، وشە یان دەستەواژەی پەیوەستکەر بنووسە بۆ ئەوەی ئاماژە بە پەیوەندی نێوان ئەو دوو چەمکە بکەیت کە بەیەکەوەی دەبەستیت. کاتێک پەیوەندییە ڕاستەوخۆکانی نێوان چەمکەکان دەستنیشانکران، بەدوای ئاماژەی یەکترِدا بگەڕێ کە چەمکەکانی بوار یان جیاواز بەیەکەوە دەبەستنەوە.

هەنگاوی پێنجەم: هیچ شتێک نەماوە؟

بە وردی بزانە ئەوەی دروستت کردووە بۆ ئەوەی دڵنیا بیت کە هیچت لەدەست نەداوە و ئەو پەیوەندیانەی کە پێناسەت کردووە مانای هەیە.

جۆرەکانی نەخشەی چەمکی:

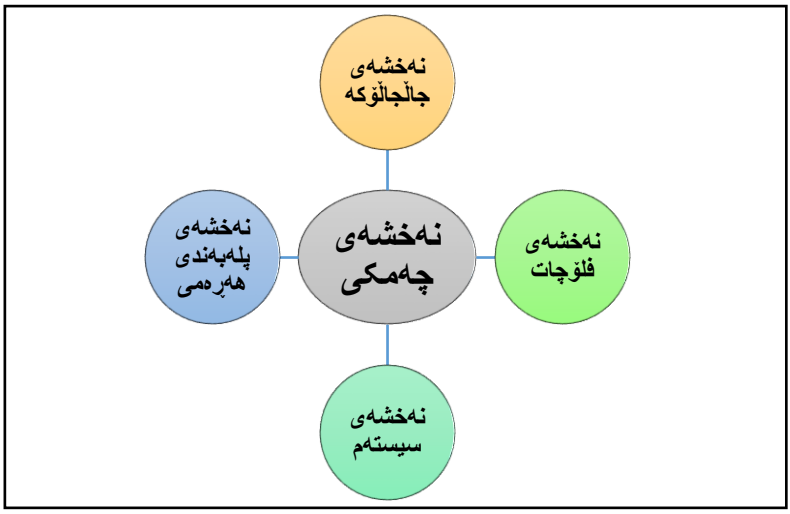

1. **نەخشەی جاڵجاڵۆکە- لە** تۆڕی جاڵجاڵۆکە دەچێت، دەتوانیت لە ناوەندەوە بە بیرۆکەیەکی سەرەکی دەست پێ بکەیت و لق بکەیتەوە بۆ بیرۆکەی لاوەکی؛
2. **فلۆچارت-** وەسفێکی گرافیکی پڕۆسەیەکە، کە کاری پێویست بۆ تەواوکردنی ئەرکێک یان کۆمەڵێک ئەرک بە بەکارهێنانی هێما و هێڵ و شێوە نیشان دەدات؛

3. **نەخشەی پلەبەندی هەڕەمی-** ئەم نەخشە چەمکییە بۆ نیشاندانی ڕێزبەندی شتێک بەکاردەهێنرێت؛
4. **نەخشەی سیستەم-** ئەمە ئاڵۆزترین جۆری نەخشەی چەمکییە.

ڕێگای دیالۆگ/ پرسینەوە، (Dialogue method):

ئەم ڕێگایە بە ڕێگای (سوکراتی) دەناسرێ لە سەر بنەمای ئاڕاستەکردنی پرسیار لە لایەن مامۆستا بۆ فێرخواز و بە پێچەوانەوە بنیات نراوە، بە مەبەستی وروژاندنی بیری فێرخواز و بەئاگابوونی بەردەوامی لە وانەکە بەڕێوە دەچێ،

بەواتایەکی تر مەبەستی سوکرات لە بەکارهێنانی ئەم ڕێگایە دەرخستنی بێ ئاگایی بەرامبەرە لەو زانیاری و مەعریفە هەڵانەی هەڵگریەتی و بەئاگاهێنانەوەیەتی لە ڕێگای پێدانی زانیاری دروست و ئاڕاستەکردنی پرسیارگەلێکی تێڕامانی لەسەر باس و بابەتی دیالۆگ، لە کۆتاییشدا بە وەڵام و ڕاستی نوێ لە ڕێگەی بەڵگەوە نەك باوەڕپێکردن و ساویلکەیی.

ڕێگای دیالۆگ بە سێ قۆناغدا تێدەپەڕێت بەم شێوەیە:-

1. قۆناغی دڵنیایی (یەقین): لەم قۆناغەدا مەبەست دەرخستنی ناڕاستێتی زانیارییەکانی بەرامبەرە سەبارەت بە باس و بابەتانەی مەبەستە بە پێچەوانەی ئەوەی باوەڕی پێی هەبوو؛

2. قۆناغی گومان (شەک): تێیدا پرسیارەکان ئاڕاستە دەکرێت و وەڵام دەدرێتەوە لە پێناو باوەڕپێهێنانی بەرامبەر بەوەی ئەوەی کە دەیزانی ڕاست نییە یاخود بەشێکە لە ڕاستی؛

3. قۆناغی دڵنیایی پاش گومان: لەم قۆناغەدا گەڕان و لێکۆڵینەوە لە باس و بابەتەکە دەستپێدەکات لەلایەن بەرامبەرەوە بۆ گەیشتن بەڕاستی نوێ لەڕێگەی بەڵگە و سەلماندنەوە لەبری ساویلکەیی و خۆش باوەڕی.

ڕێگای گێڕانەوە (Storytelling):

بریتییە لە وروژاندن و گێڕانەوە لە ڕێگەی چیرۆکەوە لەسەر بابەتگەلێکی جیاواز، هەرچەندە مۆدێلێکی کلاسیکی پێک دەهێنێت، بەڵام بەشی خۆی کاریگەری هەیە، هەروەها زیاتر بۆ بەشە وێژەیی و زمانەوانییەکان گونجاوە، چیرۆکەکان ڕێگە بە بەکارهێنانی بابەتە ڕەسەنەکان دەدەن، یارمەتیدەرن بۆ کاری ڕێکخستن و وشەسازی، پەرەپێدان بە بەستنەوەی خەیاڵ و واقع، قسەکردن، گوێگرتن، نووسین، هتد. ئەم تەکنیکە بۆ گروپە

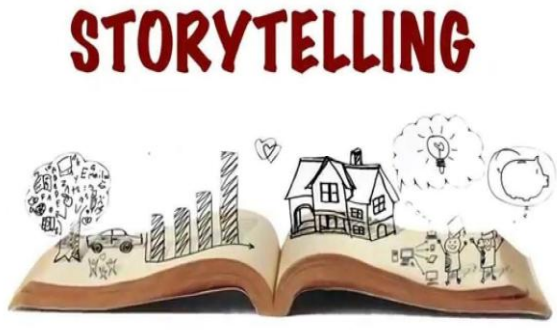

تەمەنییە جیاوازەکان، منداڵان، هەروەها هەرزەکاران و گەورەکان گونجاوە. کەش و هەوای ئەم جۆرە پۆلانە ئارامترینە، منداڵان زۆر حەز بە گوێگرتن و خوێندنەوەی چیرۆکی جیاواز دەکەن.

لە بنەڕەتدا ئەم تەکنیکە یارمەتیدەرە بۆ زیادکردنی پاڵنەر و ڕاگرتنی سەرنجی قوتابیان بە درێژایی وانەکە. بەڵام بۆ ئەوەی چیرۆکگێڕانەوەکە بە سەرکەوتوویی لە پۆلدا بەکاربهێنرێت، گرنگە توخمە کلاسیکەکانی چیرۆکگێڕانەوە بپارێزرێت و چەند یاسایەک جێبەجێ بکرێت.

جێ بەجێکردنی ئەم ڕێگایە لە پۆلدا:

- ✓ مامۆستا چیرۆکێک، لەبەردەم هەموو پۆلەکەدا دەخوێنێتەوە. لە هەمان کاتدا دەنگەکان بۆ کارەکتەرە جیاوازەکانی چیرۆکەکە دەگۆڕێت، ئاماژە، هەستەکان بەکاردەهێنێت، قوتابیان لە پڕۆسەکەدا بەشداری دەکەن، پرسیار دەکات و لەگەڵ قوتابیان پێشبینی دەکات کە چی لە داهاتوودا ڕوودەدات. خوێندنەوەی کتێبەکە بە دەنگی بەرز بۆ قوتابیە گەنجەکان زۆر باشە و یارمەتیان دەدات لە داهاتوودا لەگەڵ خوێندنەوەی بەرفراواندا ڕووبەڕو ببنەوە. بەزۆری لەگەڵ ئەم جۆرە خوێندنەوەیە سەرقاڵ نابین بە گەڕان بەدوای زاراوای نەناسراودا. ئەم پڕۆسەیە یارمەتی قوتابیان دەدات لە بیرۆکەی سەرەکی تێبگەن و چێژ لە ماددە و با بەتە نوێیەکە وەربگرن؛
- ✓ مامۆستا لە قۆناغی گەرمکردنەوە، ناساندنی بابەتەکە یان پێشکەشکردنی وشەسازی و ڕێزمانی نوێدا چیرۆکەکە دەگێڕێتەوە. بۆ نموونە چیرۆکێک بۆ پێشکەشکردنی وشەی «سەرسوڕهێنەر» حەز دەکەم چیرۆکێکتان بۆ باس بکەم دەربارەی یەکەم سەفەرکردنم، کاتێک قوتابی بووم چوومە شاخ. سروشتەکە تەنها سەرسوڕهێنەر بوو. لە ژیانمدا دیمەنێکی لەوە جوانترم نەبینیوە. ئەوە سەرسوڕهێنەر بوو. چ وشەیەکم بەکارهێنا بۆ ئەوەی بڵێم «زۆر جوان»؟ (سەرنج ڕاکێش)؛

- ✓ قوتابیان چیرۆکێک پێکدەهێنن، ئامادەکردنی هەندێک وێنە یان وشە دەتوانرێت وشەکان بە نەخشەی دەروونی یان خەیاڵی فۆڕمولە بکات، یان ڕستە لەسەر بابەتی وانەکە، دەردەهێنن و چیرۆکێکیان پێ دروست دەکات، قوتابی دەتوانێت بە شێوەی زارەکی یان بە نووسین چیرۆکەکە دووبارە بنیات بنێتەوە.

دوای خوێندنەوەی دەقەکە، قوتابیان لەسەر بنەمای وشەی سەرەکی چیرۆکەکە دەگێڕنەوە، داوا لە قوتابیان بکە کۆتایی چیرۆکەکە بگۆڕن، یان بە بەکارهێنانی دانەڕێکی جیاواز چیرۆکەکە بگۆڕن. بۆ نموونە سەرەتای چیرۆکەکە بدە بە قوتابییەکان و ئەوانیش بەردەوامی چیرۆکەکە پێکبهێنن.. داوا لە قوتابیان بکە بە وەڵامدانەوەی پرسیارەکان چیرۆکەکە ئامادە بکەن. بۆ نموونە:

ئەم کەسانە کێن؟
لە کوێن؟
چی دەکەن؟
بۆ ئەوەندە دڵتەنگن؟
دواتر چی ڕووەدات؟

هەروەها قوتابیان دەتوانن چیرۆکی خۆیان بنووسن، دەتوانیت یارمەتیان بدەیت بە داواکردنیان کە پابەندبن بە پلانەکەوە یان پێکەوە گفتوگۆکردن لەسەر بژاردەکانیان، کەواتە لە پۆلی گێڕانەوەی چیرۆک لە وانەکاندا بەڕاستی فۆڕمێکی بەسوودە لە کارکردن، ژینگەیەکی لەبار بۆ فێرخوازان دروست دەکەن، دەرفەت دەدەن بە مامۆستا کە پراکتیکی خۆش و ڕەسەنی کارامەیی جیاواز بخاتە ناو وانەکەوە.

ڕێگای کرۆس ئۆڤەر (Course Description):

لەم فۆڕمی وانە وتنەوەیەدا بە تەنها فێربوون لە پۆلدا ناوەستێت بە سەیرکردنی وایت بۆرد، بەڵکو پڕۆسەیەکی بەردەوامە کە قوتابیان لە هەموو ژینگەیەکی پۆتانسێلیدا بەشدار دەکات. لە ڕاستیدا زۆرێک لە

ئەزموونەکانی ڕۆژانە دەتوانرێت وەک دەرفەتی فێربوون هەژمار بکرێت. بۆ نموونە گەشتی مەیدانی بۆ سروشت، و سەردانی مۆزەخانە، شانۆ، پارکەکان، کارگەکان، بانکەکان، یان پێشانگە، هتد... جگە لەوەش، قوتابیان دەتوانن بە کۆکردنەوەی وێنە، سەرنجدان، یان داوای بیروڕای خۆیان لە کەسانی دیکە فێربن. فێرکردنی کرۆس ئۆڤەر ئەزموونی فێربوون لە هەردوو پۆل و شوێنێکی دەرەوە تێکەڵ دەکات. لە نێوان چوارچێوە جیاوازەکانی فێربووندا دەپەڕێتەوە.

بەشداربووان چۆنیەتی جێبەجێکردنی ستراتیژییەکانی فێربوونی بینراو لەناو مۆزەخانەکاندا، چۆنیەتی بەڕێوەبردنی گەشتەکانی دەرەوە، هاوبەشی دروستکردنی ڕێنمایی دەنگی و سیناریۆی واقیعی خەیاڵی لەگەڵ قوتابیەکانیان، و پێشخستنی فێربوونیان لەڕێگەی هێزی فێرکردنی کرۆس ئۆڤەر ئەوەیە کە ژینگەی پەروەردەی فەرمی و نافەرمی تێکەڵ دەکات، هەوڵدەدات ناوەڕۆکی ئەکادیمی و مەنهەج و فێربوون و ئەزموونی ڕۆژانە بەیەکەوە ببەستێتەوە. جێگای سەرنجە، بەستنەوەی ماددە مەنهەجییەکان بەو شتانەی کە قوتابیان چێژیان لێ وەردەگرن، پێدەچێت

سەرنج و ئارەزووی فێربوونیان بەئاگا بهێنێتەوە، و سەربەخۆیی زیاد بکات، ئەزموونی فێربوون لە هەردوو پۆل و شوێنێکی دەرەوە تێکەڵ دەکات.

لە ڕێگەی بەکارهێنانی ئەم میتۆدەوە، پەروەردکاران دەرفەتیان پێدەدرێت کە پەیوەندییەکان لە سنووری دیسیپلینییەکاندا دروست بکەن، بەمەش تێگەیشتنێکی وردتر لە بابەتەکە دێتە ئاراوە. فێربوون سەرنجڕاکێشتر و مانادارتر دەبێ بۆ قوتابیان، ئەگەر نیشانیان بدرێت کە ئەو ناوەڕۆکەی فێری دەبن چۆن پەیوەندی بە بوارەکانی تری خوێندنەوە هەیە. ئایا ئەمە دەتوانێت یارمەتیدەر بێت بۆ ئەوەی پڕۆسەی فێربوون زیاتر سەرنجڕاکێش بێت. بەڵام چۆن؟

دەرفەت دەدات بە قوتابی کە پەیوەندی لە نێوان بوارە جیاوازەکانی بابەتەکاندا دروست بکات و بزانێت ئەم بوارانە چۆن پەیوەندییان بە یەکەوە هەیە، ئەمەش یەکێکە لە سوودە سەرەکییەکانی بەکارهێنانی وانە وتنەوە بە شێوەی کرۆس ئۆفەر.

بۆ نموونە، مامۆستایەک دەتوانێت وانەیەکی بیرکاری بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی نیشانی قوتابیان بدات کە چۆن ڕووبەری ژوورێک بپێون، وەک ڕێگەیەک بۆ نیشاندانی بەکارهێنانی جیهانی ڕاستەقینەی ئەندازەیی. ڕەنگە قوتابیان سوود لەم ستراتیژە وەربگرن بەو پێیەی دەتوانێت یارمەتیان بدات کە پەیوەندی بیرکاری لە دەرەوەی پۆل ببینن و تێبگەن کە چۆن دەتوانرێت لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەکاربهێنرێت.

یەکێکی تر لە باشییەکانی وانە وتنەوە بە شێوەی کرۆس ئۆفەر ئەوەیە کە دەرفەت بە مامۆستایان دەبەخشێت کە وانەکانیان بەپێی پێداویستی و بەرژەوەندییە تایبەتەکانی ئەو قوتابیانە بگونجێنن کە لەگەڵیاندا کاردەکەن. مامۆستایان توانای ئەوەیان هەیە ناوەڕۆکی وانەیەک یان تەواوی یەکەیەکی خوێندن بەپێی بەرژەوەندییە تایبەتەکان و شێوازەکانی فێربوونی پۆلە تاکەکەسییەکانیان بگونجێن کاتێک ڕێبازی

نێوان زانستەکان بەکاردەهێنن. ئەمەش دەتوانێت یارمەتیدەر بێت بۆ ئەوەی قوتابیان ئارەزووی ئەوە بکەن کە فێری دەبن و پاڵنەریان هەبێت بۆ بەردەوامبوون لەو کارە.

بە گشتی فێرکردنی کرۆس ئۆڤەر شێوازێکی بەهێزە کە توانای یارمەتیدانی هەیە لە پەرەپێدانی دەرفەتی پەروەردەیی ماندارتر و سەرنجڕاکێشتر بۆ قوتابیان. مامۆستایان دەتوانن یارمەتی قوتابیان بدەن کە بەهای فێربوون ببینن و تێگەیشتنێکی گشتگیرتر لە بابەتەکە پەرەپێبدەن بە نیشاندانی بۆ قوتابیان کە چۆن بابەتگەلێکی جیاواز پەیوەستن بە یەکەوە، و چۆن ئەمانە پەیوەندییان هەیە بە ژیانیانەوە.

بیرکردنەوە لە دەرەوەی سنووری پەروەردەی فەرمی (ناو پۆل) پێویستی بە بڕێکی دیاریکراو لە داهێنان هەیە. پێدانی ئازادی بە قوتابیان بۆ گەڕان و هەڵەکردن و تێگەیشتنێکی تەواو، ڕێگەیان پێدەدات نەک تەنها لێهاتوویی، بەڵکو متمانە بەخۆیان دروست بکەن.

لە شێوازی فێربوونی کرۆس ئۆڤەردا، مامۆستایان پرسیاری بیرکردنەوە وروژێنەر لە ژینگە فەرمییەکانی پۆلدا دەکەن و قوتابیان دەبێت هەوڵبدەن وەڵامەکان لە شوێنە نافەرمییەکاندا بدۆزنەوە کە سەردانیان دەکەن. قوتابیان هاندەدرێن کە تێبینی بکەن و هەر داتایەکی تر کۆبکەنەوە بۆ ئەوەی زۆرترین زانیاری لێ دەربهێنن کاتێک دەگەڕێنەوە بۆ پۆل. پاشان قوتابیان هاوکاری هاوپۆلەکانی تر دەکەن بۆ ئەوەی زانیارییە تازە دۆزراوەکانیان بەیەکەوە باس بکەن و زیاتر باس لە ئەنجامەکانیان بکەن.

لە کۆتاییدا دەتوانیین بپرسین ئایا کام میتۆدە باشترینییانە؟ لە ڕاستییدا بەشکڵێکی ڕەها باشترین میتۆد بۆ وانە وتنەوە بوونی نییە، بەڵکو هەر یەکێک لە میتۆدەکانی باسمان لێوەکردوون لایەنی باشە و خراپییان هەیە. بەڵام مامۆستای سەرکەوتوو ئەو مامۆستایەیە کە میتۆدێکی باش بەگوێرەی بارودۆخ و ژینگەکە هەڵبژێرێت، بۆ ئەوەی بابەتەکە بە شیوەیەکی سادە و ئاسان و گونجاو بە فێرخواز بگەیەنێت، مامۆستا هەرچەندە زانست

و زانیاری زۆر بێت، ئەگەر ڕێگەی گونجاوی بۆ وانە وتنەوە نەبێت، سەرکەوتن لەپیشەکەییدا بەدەست ناهێنێت. چونکە پڕۆسەی فێرکردن بەتەنها گەیاندنی زانیاری نییە، بەڵکو پێش گەیاندنی زانیاری پڕۆسەی فێرکردنە.

کەوایە سەرکەوتنی مامۆستا بە زۆری زانست و زانیاری پێوەر ناکرێت، بەڵکو بە توانای گەیاندنی بابەتەکە بە زهن و خستنە جوڵەی مێشکی فێرخواز پێودانگ دەکرێت. لەمەشەوە دەگەیینە ئەو ڕاستییە کە میتۆد و ڕێگەی باشی وانە وتنەوە پێویستی بە هەوڵ و تەقەللا و کۆششێکی زۆرە تاکو بە ئەنجام بگەیت.

هەڵبژاردنی گونجاوترین و باشترین ڕێگای وانە وتنەوە دەوەستێتە سەر:-

1) ژمارەی قوتابیان لە پۆلدا؛
2) کات و شوێن و لەباری ژینگەی فێرگە و فێرکردن؛
3) ئاستی خوێندن و لێهاتووی قوتابیان؛
4) جیاوازی تەمەنی قوتابیان؛
5) لێهاتووی و جەوی مامۆستا؛
6) ئامێر و ئامرازەکانی بەردەستی قوتابخانە و مامۆستا لەپۆلدا؛
7) هیتر...

هەروەها لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین، کە چەندان میتۆد و ڕێگا و ڕێبازی وانە وتنەوە هەن، بەڵام ئێمە لەو پەرتووکەی بەردەستتان ئەوەی بە گرنگمان زانیوە بۆ بارودۆخ و ژینگەی ئێستای کوردستان باسمان لێوەکردوون. هەندێکیان بە درێژی و هەندێکیان کورتن، لەبەر زۆری میتۆدەکان هەموومان باس نەکردوون، ئەوانەی خوارەوە ئەو میتۆدانەن کەباسمان نەکردوون و بوونیان هەیە، بۆ بەرچاوڕوونی زیاتری مامۆستایان و ڕاهێنەران و پەروەردکاران:-

(ڕێگای گروپی ڕاست و چەپ، ڕێگای فێربوونی چالاک، ڕێگای بانکی، ڕێگای فێربوون لەسەر بنەمای بیرکردنەوە، ڕێگای ئەرگومێنت، ڕێگای سەرنجدان، ڕێگای فێربوونی ئەزموونی، ڕێگای گرفت، ڕێگای فێربوون لەسەر بنەمای لێکۆڵینەوە و توێژینەوە، ڕێگای داستانڕێژی، ڕێگای وانە وتنەوە لە نێوان زانستەکان، ڕێگای خستنەڕوو، ڕێگای شەش کاسکێت، ڕێگای یاریکردن، ڕێگای چاوپێکەوتن، ڕێگای فلایەر، ڕێگای فێربوونی تاکەکەسی، ڕێگای ڕێژنە بیرۆکە، ڕێگای ماموّستا سەنتەری، ڕێگای هێڵکاری ڤین، ڕێگای فێربوون لەسەر بنەمای پرسیار و وڵام، ڕێگای پرۆژە، ڕێگای فێربوون لەسەر بنەمای کێشە، ڕێگای وانەیێژی، ڕێگای ڕۆڵگێڕان، ...هتد).

مۆدێلی دووەم/ بەڕێوەبردنی پۆل (Classroom Management)

بەڕێوەبردنی پۆل هێشتا کێشەیەکی سەرەکییە بۆ زۆرێک لە مامۆستایان. پۆل سیستەمێکە، کە چەندین هۆکار کاریگەریان لەسەر هەڵسوکەوتی سەرکەوتوی فێرخواز و پێداگۆج هەیە. بەڕێوەبردن بە شێوەیەکی کاریگەر واتە پێشگرتن لە کێشەکان، خێرا

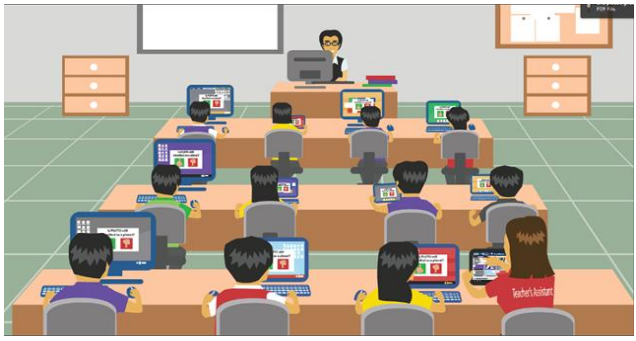

دروستکردنی ژینگەیەک کە تێیدا فێرخوازان ڕەفتارێکی گونجاو بکەن و بە باشی فێربن. ئەگەر فێرخوازان هەست بکەن مامۆستا بە بەردەوامی و بێلایەنانە و لە بەرژەوەندی ئەوان مامەڵە دەکات، ئەوا متمانەیان پێ دەبێت و سەرکەوتووتر دەخوێنن، کەمتر هەوڵی تێکدان یاخود ژاوە ژاوی پۆل دەدەن، ئەمەش بە تایبەتی بۆ مامۆستایە گەنج و تازەپێگەیشتوەکان گرنگە بیزانن. هەندێک پێشنیاز بۆ ئەوەی دۆخی پۆلەکە لە ژێر کۆنترۆڵدا بمێنێتەوە، لەوانە:-

1 . بەپێی دۆخەکە مامەڵە بکە؛
2 . سزا لەسەر هەموو شتێک مەدەن؛
3 . بە ئاشکرا سزای فێرخواز مەدەن، دەرفەتیان پێببەخشن؛
4 . هاوار مەکە و بە پەلە مامەڵە مەکە؛
5 . لە پێنج خولەکی یەکەمدا تۆنی گونجاو بەکار بێنە؛
6 . هاوسۆزییان لەگەڵ بکە؛
7 . گوێیان لێ بگرە؛
8 . ڕێز بنوێنە؛
9 . گرێدانی دایک و باوکان لەگەڵ سیستەم و مامۆستایان و فێرگەدا.

چەمکی بەڕێوەبردنی پۆل (Concept of Classroom Management):

بریتییە لەو ڕێکار و کردار و گوفتارانەی کە مامۆستا لەناو پۆلی خوێندندا دەیگرێتەبەر، بە مەبەستی ڕێکخستنی ژینگەی پۆل و بەدیهێنانی ئامانجەکانی وانەکە لەو کاتەی کە بۆی دیاریکراوە، لەبەرئەوە بەڕێوەبردنی پۆل لەسەر چەند بنەمایەك وەستاوە لەوانە:

1. پڕۆسەیەکی ڕێکخراوی ئامانجدارە؛
2. پەیوەستە بە ڕەفتاری مامۆستا و فێرخوازان؛
3. بە ڕێکخستنی پۆلەوە پەیوەستە؛
4. هەوڵدانە بۆ هێنانەدی ئامانجە دیاریکراوەکان؛
5. کارکردنە لەپێناو ڕێکخستنی هۆکارەکانی فێرکردن و چالاکی و ئاسانکاری کردن بۆ فێربوون.

لە ڕاستیدا ئەرکی مامۆستا لەناو پۆلدا تەنها بریتی نییە لە گواستنەوەی زانیاری بۆ فێرخوازان، بەڵکو چەند چالاکییەکی جۆراو جۆریش ئەنجام دەدات، بە مەبەستی دەستگرتن بەسەر بارودۆخی ناو پۆل و گرتنەبەری ڕێ و شوێنی گونجاو بەرامبەر ئەو ڕەفتارە نەشیاوانەی فێرخوازان

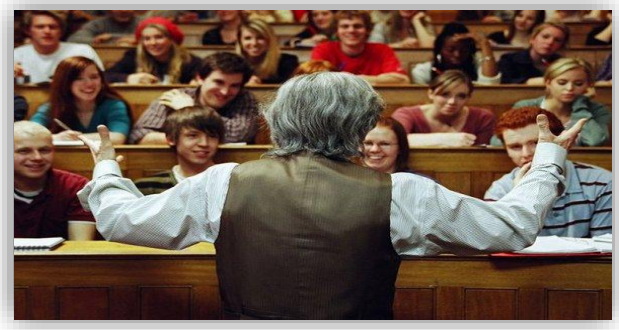

دەینوێنن، لەبەرئەوە گرنگی بەڕێوەبردنی پۆل لەم خاڵانەی خوارەوەدا بەرجەستە دەبێت و دەردەکەوێت:-

1. ڕەخساندنی کەشێکی ئارام و فێرکردنی کاریگەر بۆ فێرخوازان؛
2. بوونی پلانێکی گونجاو؛
3. پەرەدان بە ئازادی ڕادەربڕین و متمانە بە خۆکردن لای فێرخوازان؛
4. کارکردن بە ئاراستەی کەمکردنەوەی کێشە و ناکۆکی ناو فێرخوازان؛
5. چاندنی گیانی هاوکاری و ڕێز و گیانی بەرپرسیاریەتی؛
6. ڕەخساندنی هەلی کارلێکردنێکی ئەرێنی لە نێوان فێرخوازاندا؛
7. پەیڕەوکردنی شێوازێکی سەرنج ڕاکێش و گونجاو بۆ وانە وتنەوە و دورکەوتنەوە لە توندوتیژی و میزاجیەت.

گرنگترین ئەو چالاکیانەی مامۆستا لە پۆلدا ئەنجامیان دەدات:-

1. بەشداری پێکردنی فێرخوازان لە میانەی وانە وتنەوەدا؛
2. وروژاندنی هەستیان بە ئەنجامدانی چالاکییەکانی ناو پۆل؛
3. یارمەتی دانیان بۆ قۆستنەوەی هەلی فێربوون لە کەمترین ماوەدا؛
4. پێشکەشکردنی وانەکە و ئامادەکاری بۆی؛
5. دەستگرتن بەسەر ئاگاهیاندا و جۆراو جۆرکردنی وروژێنەکان؛
6. خۆشەویستکردنی بابەتەکە لایان بە کورتکردنەوە و پوختکردنەوەی؛
7. پێشنیارکردن و پرسیارکردن کە کاریگەری لەسەر گەشەکردنی چالاکی بیرکردنەوە بە جێدەهێڵێت.

مامۆستا لە کاتی وانە وتنەوەدا پێویستە ئاگاداری ئاگاهی فێرخوازەکانی بێت و نەهێڵێت بکەونە داڵغە و ئەندێشەوە، چونکە هەڵەیە کە پێی وابێت لە کاتی ڕاڤەکردنی وانەدا بەردەوام ئاگایان لە مامۆستایە، بێگومان ئامادەبوونی جەستەیی پێوەری فێربوون نییە، بەڵکو ئامادەبوونی دەرونی مەرجە بۆ فێربوون، بۆیە جگە لەو چالاکییانەی کە باسکران چەند شێوازێکی تریش هەن مامۆستا بەهۆیانەوە دەتوانێت کاریگەری زیاتر بکاتە سەر فێرخوازان و کۆنترۆڵی ئاگاهیان بکات بێ تاقەتی و بێزاریان بڕەوێنێتەوە.

تەکنیکەکانی بەڕێوەبردنی پۆل (Techniques of Classroom Management):

یەکەم/ جۆراوجۆر کردنی جوڵەیی (زمانی جەستە) (Body Language):

هەر یەکەمان بە گوێرەی سیفات و شێوازی تایبەتی خۆمان جۆرێك هەڵسوکەوت و جوڵەمان هەیە، کە بێگومان هەرجۆرە جوڵەیەك کاریگەری لەسەر پڕۆسەی فێرکردن و ئاگاداری فێرخوازانەوە هەیە، کە زۆر جار لەو شێوازانەی کە مامۆستایەك خوویان پێوە دەگرێت بێزار دەبن و دەبێتە هۆی دروستبوونی ژینگەیەك کە هۆکارە بۆ کەوتنە دالّغەوە، بۆیە وابا‌شە مامۆستا بەردەوام لەیەك شوێن نەوەستێ یان دانەنیشێ، بەڵکو شوێنەکەی بگۆڕێت و بە ناو ڕیزی فێرخوازاندا هاتوو چۆ بکات، چونکە وەستان بۆ ماوەیەك لە شوێنێك وادەکات کە بۆ ماوەیەکی زۆر فێرخواز سەیری ئەو شوێنە بکات، ئەمەش دەبێتە هۆی هیلاکبوونی چاوی، لەبەرئەوە ناچار دەبێت چاو لەملا و لەولا بکات و ببێتە هۆی بێ ئاگایی لە مامۆستا، یان لەوانەیە چاوی هەر لە مامۆستا بیت بەڵام خەیاڵی لە شوێنێکی تر‌ە، لەبەر ئەوە باشتر وایە مامۆستا جێگۆڕکێ بکات و تەنانەت جۆری جوڵەکانی دەستیشی بگۆڕێت بەردەوام خوو بە یەک جۆرەوە نەگرێت، و بە نزیك بوونەوە لە بۆرد و پیاکێشانی بەسووکی و دەنگی ڕۆیشتنی فێرخوازان بە ئاگابێنێتەوە، ئەمانەش دەبێت لە سنور دەرنەچن، کە ببنە هۆی شپرزەیی و بێزاربوونیان.

بە گشتی دەربڕینە جەستەییەکان لە جۆری جوڵەی دەست و باری دەم و چاو و سەیرکردن ... هۆکاری کاریگەرن، کە کاریگەری دەکەنە سەر خواستی گوێگرتن و وەرگرتنی پەیام، ڕاستەوخۆ ڕەنگدانەوەیان لەسەر باری دەروونی بەرامبەر (گوێگر) هەیە، کارئاسانی دەکەن تاکو پەیوەندییەکی گونجاو ئەنجام بدرێت، زمانی جەستە، پەیامەکەمان ڕوونتر و کاریگەرتر دەکات، بۆچوون و سۆز و هەستمان باشتر دەگوازێتەوە، بۆیە وابا‌شە بەوریاییەوە جوڵە و جەستەمان بەکاربهێنین زیادەڕەوی لە ڕوگرژی و زەردەخەنە و جوڵەی دەستماندا نەکەین، بۆ ئاماژەی خراپ بەکاریان نەهێنین.

گرینگترین ئاماژەکان:-

1. ئاماژەی ڕوخسار (Facial Expression): مامۆستا دەبێت لە کاتی ڕونکرنەوەی وانەکە ئاماژەی ڕوخساری لەگەڵ بەکاربهێنێت، یان فێرخواز هەڵسوکەوتێک دەکات مامۆستا دەتوانێت بەبێ وتنی تەنانەت یەک وشە بە ئاماژەی ڕوخساری فێرخوازەکە ئاگادار بکاتەوە؛

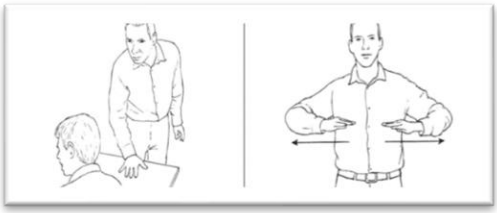

2. سەیرکردن (Eye Contact): یەکێک لە خاڵە هەرە گرینگەکان بۆ گەیاندنی زانیاری و زیاتر گرینگی پێدانی فێرخوازان ئەوەیە کە سەیری هەموو فێرخوازەکان بکرێت بەبێ جیاوازی، بۆ نموونە لە کاتی ڕونکردنەوەی وانەکە، لە کاتی ئاراستەکردنی پرسیار، لە کاتی وەڵامدانەوەی فێرخواز...هتد؛

3. ئاماژەی دەست (Hand Gesture): پێویستە لەسەرەتادا مامۆستا ئاماژە دەستییەکان بە قوتابییەکان بناسێنێت، بەڵام دەبێت مانادار بێت و لەلای قوتابی ڕون بێت؛

4. وەســـتـان و جوڵەکردن (Posture and Movement): لە کـاتی دەســـتپێکردنی وانە تاوەکو کۆتایی وانەکە پێویســـتە مامۆســـتا ئاگاداری

چۆنییەتی ڕاوەســـتـانی بـــێـت، چـونـکە هەر جۆرێک لە ڕاوەستان و جـــوڵەکـردن مـانـای تـــایـــبەتی خـــۆی دەبەخشـــــێـــت و کەسایەتی مامۆستاکە دیاریدەکات.

دووەم/ جەختکردنەوە (التركيز):

بە مەبەستی دەستگرتن بەسەر ئاراستەکردنی ئاگاهی فێرخوازاندا و سەرنج ڕاکێشانیان بە لای وانەکەدا، هەندێک جار پێویستە مامۆستا بە بەکارهێنانی زمانی وتەیی بۆ نموونە (سەیری ئەم وێنەیە بکە، بێدەنگ بە، جیاوازی نێوان ئەمانە بکە، ئاگادارین، سەیری بۆردەکە بکەن، خۆت بە نووسینەوە سەرقاڵ مەکە...)

جەخت بکاتەوە و سەرنجیان بە لای خۆیدا ڕابکێشێت، یان بە هەندێ جووڵەی نا وتەیی وەک (لاکردنەوە بە لای شتێکی دیاریکراودا، جوڵاندنی سەر و دەستەکان، زەردەخەنە و ناوچەوان گرژکردن، بە بۆرد کێشان...هتد)، کە هەموو ئەمانە هۆکارن بۆ بە ئاگا هێنانەوە و بە جۆرێك لە جۆرەکانیش هێزێك و ئاهێك بە فێرخواز دەدەنەوە.

سێیەم/ گۆڕینی کارلێککردن (Classroom Interaction):

واباشترە مامۆستا جۆری گفتوگۆکانی بگۆڕێت و بەردەوام ڕووی لە چەند کەسانێکی دیاریکراو نەبێت، کە ئەمەش لەسەر لێهاتوویی مامۆستا و ڕێگا و شێوازی وانە وتنەوەی لە لایەك و توانای خستنە ڕووی جۆری پرسیاری دروسکردنی گفتووگۆ وەستاوە، ڕەخساندنی ئەو ژینگەیەش بە یەکێك لە وروژێنەرەکان و هۆکارێکی چالاك کردنی پڕۆسەی فێربوون دادەنرێت، کارلێك دەبێتە هۆی زیادکردنی کاریگەری ڕاددەی فێرکردن و ئەکتیڤکردنی پڕۆسەکە، بە هەرسێ جۆرەکەیەوە (مامۆستا و فێرخوازان، مامۆستا و فێرخوازێك، فێرخوازان)، بە تایبەت بۆ ئەو قۆناغ و بابەتانەی گونجاوە، لە هەر بارێکیشدا پێویستە مامۆستا کۆنترۆڵی پۆل بکات و نەبێتە هۆی شپرزەیی و ژاوەژاو.

چوارەم/ بێدەنگی و گۆڕانکاریکردن لە تۆنی دەنگدا (Vocal Variety):

وەك ئاشکرایە گونجاوی دەنگ مەرجێکی سەرەکییە بۆ وانەوتنەوە، ئەوانەی دەربڕین و تۆنی دەنگیان ناتەواوە و لاوازە ناتوانن وەك پێویست زانیارییەکان بۆ فێرخوازان بگوازنەوە، بەمەش ڕاددەی تێگەیشتن و فێربوونیان کەم دەبێتەوە، بە تایبەت کە زۆرجار بەشێك لە مامۆستایان بۆ پارێزگاریکردن لە بەڕێوەبردنی ناو پۆل و کۆنترۆڵکردنی پەنا دەبەنە بەر قسەکردنێکی بەردەوام، ئەو مامۆستایانەی کە تۆنی دەنگییان نەرم و هێورە بە پێچەوانەی ئەوانەی دەنگییان گەورە و گرە بە باشتر کۆنترۆڵی پۆل دەکەن، بەڵام ئەوەی لەم ڕووەوە گرنگە گۆڕانکاری کردنە لە ئاوازی دەنگ، بە پێی هەڵوێستی فێرکاری و شوێن و کاتی پێویست یان هەندێک جار جۆری زانیاری بەرزی و نزمی پێکردنییەتی، پێویستە مامۆستا بەردەوام خوو بەیەك ئاستی دەنگەوە نەگرێت، چونکە فێرخواز ئەگەر بەیەك جۆر قسەی کرد، ئەوا گوێی لەگەڵ ئەو جۆرە دەنگە دەسازێنێ و دەبێتە هۆی داڵغە، بەڵام بەرزکردنەوەی دەنگی بە ئاگای دێنێتەوە و واهەست دەکات دەنگێکی تازەیە.

بێدەنگیش بۆ ماوەیەکی کورت شێوازێکی دیکەی وروژێنەرەکانە، بە تایبەت هەندێ جار مامۆستا کە هەستی کرد فێرخوازەکانی هیلاك بوون یان چەند کەسێك بە نوسینەوەی بابەت سەرقاڵن و ئاگایان لە مامۆستا نییە، بە بێدەنگ بوونێکی چەند چرکەیی بە ئاگا دێنەوە، بێدەنگیش لە دوو لایەنەوە یارمەتی باشترکردنی فێرکردن دەدات:-

- ✓ یارمەتی کەمەندکێشکردنی ئاگاهی فێرخواز دەدات، هێمایەکیشە بۆ ئاگادارکردنەوەیەکی پەروەردەییانە؛
- ✓ بێدەنگی نیشانەی جەختکردنەوەیە لەسەر گرنگ بوونی خاڵێکی جیاواز.

مامۆستا بۆ چۆنییەتی تۆنی دەنگ ئەمانەی خوارەوە پێویستە پەیڕەو بکات:-

1. پێویستە مامۆستا هەوڵی ئەوە بدات کە دەنگی بیستراو بێت، بە شێوەیەک ئەو فێرخوازانەی کە لە ڕیزی دواوەن وەکو ئەو فێرخوازانەی لە ڕیزی پێشەوەن گوێبیستی بن. لەبەرئەوە دەبێت مامۆستا ئاگاداری ئاستی دەنگی بێت ئەگەر زۆر بەرز بێت ئەوا فێرخوازان هەست بە نائاسودەیی دەکەن و لە وانەکە تێناگەن یان حەز دەکەن وانەکە زوو تەواو ببێت؛

2. مامۆستا پێویستە تۆنی دەنگی بەرز و نزم بکات بە پێی پێویست، ئەمەش بە پێی کات و بارودۆخ و بابەتەکە دەگۆڕێت بۆ نموونە لە کاتی پرسیار کردن پێویستە کەمێک تۆنی دەنگی بگۆڕێک کە قوتابیان بزانن مامۆستا پرسیار دەکات، یان پێدانی زانیاری نوێ، یان پێدانی ڕێنمایی پێش چالاکی، یان بۆ سەرنج ڕاکێشانی فێرخواز بە تایبەتی کاتێک کە خەریکی شتێکی ترن؛
3. لەکاتی قسەکردندا پێویستە مامۆستا ئاگاداری هەناسەدانی بێت، بە شێوەیەک پێش ئەوەی قسە بکات هەناسەیەکی تەواوی وەرگرتبێت، چونکە بە پێچەوانەوە کاریگەری دەکاتە سەر وشەکانی و فێرخوازان هەستی پێدەکەن بە نائاسایی دەرونی یان شلەژانی مامۆستاکە.

پێنجەم/ سوود وەرگرتن لە زۆرترین ئامرازەکانی فێرکردن:

پێداگۆج (مامۆستا) پێویستە ئامرازی جۆراوجۆر بەکاربهێنێت نەك تەنها دەنگی، چونکە ئەگەر مامۆستا تەنها دەنگی بەکارهێنا ئەوا فێرخواز تەنها هەستی بیستنی بەکاردێنێت بۆ وەرگرتن، جۆراوجۆری ئامرازەکان و گۆڕینییان وادەکات بۆ لابردنی هیلاکی و بێزاربوون و بەکارهێنانی هەستەوەرەکانی تریش بۆ وەرگرتنی زانیاری.

پێداگۆج پێویستە گرنگی بە هەستەوەرەکانی تر بدات لە پڕۆسەی فێربوون و فێرکردندا، توێژینەوە پەروەردەییەکان لە سەردەمی نوێدا ئەوەیان سەلماندووە کە پێویستە گرنگی بە ڕاهێنانی زۆرترین هەستەوەر بدرێت، وە بەشداری پێبکرێت لە پڕۆسەی فێرکاریدا، چونکە هەرچەندە ژمارەی هەستەوەرەکانی مرۆڤ زیاتر بەشدار بێت لە پڕۆسەی فێرکارییدا ئەوەندە زیاتر پڕۆسەی فێربوون بە باشتر و زووتر و ئاسانتر ڕوودەدات، هەر بۆیە لە ئێستادا تەنها قسەکردن نابێتە فێربوون یاخود بە فێربوون دانانرێت، چونکە فێربوون ڕووداڵی گۆڕانکاری گشتگیر و هەمەلایەنەیە لە مرۆڤدا، هەر وەك وتراوە:

- پێم بڵێ بیرم دێتەوە؛
- پیشانم بدە دەیزانم؛
- لێم بگەڕێ کاری پێبکەم لێی تێدەگەم.

هەروەها لە ئەنجامی توێژینەوەکەی "Cobvn ١٩٧٤" دەرکەوتووە کە هەستەوەرەکان بەم ڕێژانەی خوارەوە بەشدار دەبن لە پڕۆسەی فێربووندا:-

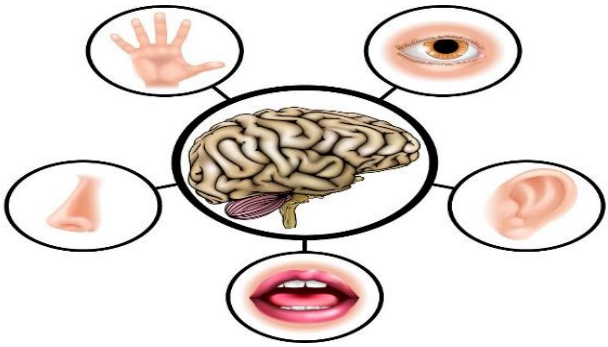

چاو ٨٣٪

بیستن ١١٪

بۆنکردن ٣ ١/٢٪

بەرکەوتن ١ ١/٢٪

تامکردن ١٪

هەروەها ئەنجامی توێژینەوەکان ئەوەیان دەرخستوە کە رێژەی یادکردنەوە بە گوێرەی ئەو هەستەوەرەی بەشدار بووە لە وەرگرتنی زانیارییەکە دەگۆڕێت بەم شێوەیەی خوارەوە:-

- بیرهاتنەوەی ١٠٪ ئەو زانیارییەی کە خوێندراوەتەوە؛
- بیرهاتنەوەی ٢٠٪ ئەو زانیارییەی کە گوێ بیست بووە؛
- بیرهاتنەوەی ٣٠٪ ئەو زانیارییەی کە بینراوە؛
- بیرهاتنەوەی ٥٠٪ ئەو زانیارییەی کە بینراوە و گوێ بیست بووە؛
- بیرهاتنەوەی ٧٠٪ ئەو زانیارییەی کە وتوویەتی و گێڕاویەتییەوە؛
- بیرهاتنەوەی ٩٠٪ ئەو زانیارایەی کە وتوویەتی لە کاتی کارکردن بە کردارەکی.

لە ئەنجامی ئەو توێژینەوانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە تەنها گرتنە بەری رێگای وانەبێژی و قسەکردن بەس نابێت بۆ فێربوونێکی باش بۆ فێرخوازەکانمان، بەڵکو پێویستە لەسەر مامۆستایان زۆرترین ژمارەی هەستەوەرەکانی قوتابیەکانیان بەشداری پێبکەن لە کاتی وانە وتنەوە یاخود بەپێی توانا زۆرترین ئامرازی فێرکاری و تەکنەلۆجیا لە وانە وتنەوەدا بخرێتە ڕوو.

شەشەم/ چێژدان بە وانە و هێنانەوەی نموونە:

تام و چێژدان بە وانە لەسەر لێهاتوویی مامۆستا وەستاوە، ئەویش بە ئاسانکردنی لەبەر چاو خۆشەویست کردنی بابەت و بابەتی وانەکەی، چونکە هەندێک مامۆستا سەرباری ئاسانی وانەکە (پسپۆڕییەکە)ی، بەڵام شێوازی وانەکە لەلای فێرخوازان وایان لێدەکات بە وانەیەکی ناخۆش و گران، بێگومان هەمیشەش فێرخوازان بێتاقەت دەبن لە وانەی گران، دەکەونە دڵغەوە و ئارەزووی گوێ گرتنیان کەم دەبێتەوە، بە پێچەوانەشەوە مامۆستای واش هەیە کە هەر چەندە دەرسێکی ناخۆش و گران دەڵێتەوە، بەڵام شێوازەکەی زۆر سەرنج ڕاکێشە و ئاسان پێشان دەدات، بەمەش ئارەزووی گوێ گرتن لای فێرخواز زیاد دەکات، لە لایەکی تریشەوە مامۆستا دەتوانێت لەڕێگەی نموونە هێنانەوە لە ئاستی ژیری فێرخوازان و لەسەر بابەتەکە و گونجاندنی لەگەڵ واقیعی کۆمەڵایەتی و هەڵوێستە فێرکارییەکاندا، دەتوانێت

بێتاقەتیان لابەرێت و حەز و وێستیان بۆ وانەکە زیاد بکات، هەر بابەتێکیش مرۆڤ حەزی لێبکات ئارەزووی گوێ لێگرتنی زیاد دەکات.

حەوتەم/ ڕەفتاری مامۆستا:

جۆری شێوازی ڕەفتاری مامۆستا هۆکارێکی کاریگەرە بۆ کۆنترۆڵکردنی پۆل، چونکە هەمیشە فێرخواز دەکەوێتە ژێر کاریگەری ڕەفتارەکانی، بەو ڕەفتارانەی دەیاننوێنێت دەیانخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە، ئەو مامۆستایانەی قسە خۆش و بەڕێز و گورجوگۆڵ و بەدەست و برد و دڵسۆز و پەرۆشن بۆ پیشەکەیان لە خەمی فێرخوازاندان، زۆر بە ئاسانی لە ڕێگەی ڕەوشتەکانییەوە کۆنترۆڵی پۆل دەکات، دەبنە نموونەیەکی جوان لەبەرچاوی فێرخوازاندا، بە پێچەوانەوە ئەو مامۆستایانەی کە تووندوتیژ و ڕوو شکێن و گورج نین و بەزۆر دەیانەوێت خۆبسەپێنن، ئەوا فێرخواز دەخەنە ناو گێژەڵوکەی بەدخوویی، بۆیە ئەگەر مەبەستە فێرخواز ئارام بێت و ڕێزت لێبگرێت دەبێت تۆش گوێی لێبگری و ڕێزی بگری.

وەک لای هەمووان ئاشکرایە، کە سیستمی پەروەردە و فێرکردن، سەرچاوەی سەرەکیی چەند هێندەکردنی توانای فیکری کۆمەڵگایە. پێگەی سەرەکی لەم سیستەمەدا لەلایەن مامۆستاوە داگیرکراوە، بەو پێیەی هەر مامۆستایە پێشکەوتنی قوتابخانەی پەروەردەی گشتی دیاری دەکات. سەرکەوتنی پەروەردە ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە کەسایەتی مامۆستا و ڕاهێنانی پیشەیی و گشتیی ڕۆشنبیری و توانای داهێنەرانەی.

سەرکەوتنی کاری مامۆستا نەک تەنها بە شێوازی ڕاهێنان و پەروەردە کە لەهەگبەیدا هەیە دیاری دەکرێت، بەڵکو تا ڕادەیەکی زۆر بە کەسایەتی، کارەکتەری، لێهاتوویی، پەیوەندی لەگەڵ فێرخواز، توانای تێگەیشتنێکی وردی بۆ جیهانی ناوەوەی فێرخواز، ئاستێکی بەرزی کەلتوری گشتی، هەڵوێستی داهێنەرانە بەرامبەر بە پیشەکەی دیاری دەکرێت. کەسایەتی مامۆستا مەرج و ئامرازی سەرەکییە بۆ سەرکەوتنی پڕۆسەی پێداگۆجی، مامۆستا تەنها لەو کاتەدا دەتوانێت ئەرکەکەی جێبەجێ بکات،

که بەردەوام خۆی دەوڵەمەند بکات بە زانست و لێهاتووبی پێداگۆجی و کەسایەتی خۆی باشتر بکات و توانای پێداگۆجی بەدەستبهێنێت.

ئەوەندە ئاسان نییە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، کە مامۆستای مۆدێرن ئەمڕۆ چییە و دەبێت چ مەرجێکی کۆمەڵگا جێبەجێ بکات؟ کۆمەڵگا لە گۆڕاندایە، ڕێبازەکانی پڕۆسەی فێربوونیش لە گۆڕاندان، کە بێ گومان دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی پێداویستی نوێ بۆ مامۆستایان. لە ئێستادا لە ئەدەبیاتی پیشەیی ئاڕاستەکراودا، زیاتر لە پەنجا سیفەتی کەسی مامۆستایەک ئاماژەی پێکراوە، کە پێویستە وێنەی مامۆستایەکی مۆدێرن پێکبهێنێت. جگە لە سیفەتە کەسییەکان، سیفەتە پیشەییەکانی مامۆستا ڕیزکراون.

لەنێویاندا تیشک خراوەتە سەر:-

- خولیای زانستی؛
- خۆشەویستی بۆ کارو پیشەییەکانی؛
- شارەزایی؛
- خاوەندارێتی لە بابەتەکە؛
- شارەزایی لە شێوازەکانی وانە وتنەوە؛
- ئامادەکاری دەرونی؛
- ئاسۆی کەلتوری فراوان؛
- لێهاتووبی وانە وتنەوە؛
- خاوەندارێتی تەکنەلۆجیاکانی کاری پێداگۆجی؛
- کارامەیی و تواناکانی ڕێکخراوەیی؛
- تاکتیکی پێداگۆجی؛
- شارەزایی لە تەکنەلۆجیاکانی پەیوەندیکردن؛
- قسەکردن و سیفەتەکانی تر.

لەمانەی سەرەوە دەردەکەوێت کە کەسایەتی مامۆستا کۆمەڵێک زانیاری ئاڵۆز لەخۆدەگرێت لەسەر بابەتەکەی، هەروەها سیفەت و لێهاتووبی گرنگی گشتگیری مرۆڤایەتی لەخۆدەگرێت.

مامۆستا:

زانیاری و شارەزایی مامۆستا لەو بابەتە/ بابەتانەی کە دەیڵێتەوە لەگەڵ زانیاری و فەرهەنگی گشتی خودی خۆی زۆر گرنگن. مامۆستای هۆشیار و ڕۆشنبیر گەیەنەری فەرهەنگی میللی و بەهای مرۆڤدۆستانەیە بە نەوەی ئایندە.

بۆیە دەبێت، مامۆستا تەواو شارەزای ئەو بابەتانە بێت، کە دەیڵێتەوە.

هەروەها دەبێت هەردەم زانیاری و فەرهەنگی خۆی نوێ بکاتەوە چ بە هەوڵی تاکەکەسی خۆی، چ درێژەدان بە خوێندن (خوێندنی باڵا) و بەشداری کردن لە کۆرسی نوێکردنەوەی زانیاریدا، بە تایبەتی لەو کاتانەی زانیاری و بابەتی نوێ دەخرێتە سەر پڕۆگرامەکانی خوێندن، یان لەگەڵ هاتنە ئارای ئامێر و بابەتی تەکنەلۆجی نوێ، بۆ ناو بوارەکانی خوێندن بۆ نموونە (کۆمپیوتەر، ژیری دەستکرد، ئامرازەکانی دیجیتاڵی و تەکنەلۆجیای سەردەم).

هەروەها پەنا بەرێتە بەر: دەرئەنجامی لێکۆڵینەوەی زانستی لە بواری بابەتی وانەکەدا، وێنا کردن، میتافۆر (هێما و نیشانە)، نموونە هێنانەوە، ڕاڤە کردن، بۆ تێگەیاندنی فێرخوازان.

ئاستی بەرزی فەرهەنگی مامۆستا کە دەکاتەوە ئاستی زانستی و هونەری دەبێتە مایەی متمانە، سالاریی و دەسەڵاتێک دەداتە مامۆستا (دەسەڵاتی لاشەڕ، دەسەڵاتێک زەبری لەگەڵدا نەبێت) هەردەم جڵەوی بارودۆخ و کەشی ناو پۆلی لە دەستدا بێت، کەشێکی گونجاو بۆ تێگەیشتنی فێرخوازان و لە هەمان کاتیشدا پەیوەندییەکی پۆزەتیڤانە لە نێو مامۆستا و فێرخواز، فێرخواز و فێرخواز، فێرخواز و وانە – بنیات بنێت!

دەبێت ماموّستا، لەو وانە و بابەتانەی دەیانڵێتەوە ئەوەندە شارەزا بێت بە دڵنیایی و باوەڕ بەخۆ بوونەوە بە فێرخوازی بگەیەنێت. لە ڕووی کەسایەتی و دەرونیشەوە هێندە توانا و لێهاتوو بێت، فێر خوازان لەگەڵیدا هەست بە ئارامی و ئاسوودەیی بکەن.

بێگومان لەگەڵ هەڵکشانی تەمەنی فێرخواز و گەیشتنی بە ئاستی باڵاتر، دەبێت پەیوەندی و هەڵسوکەوتی ماموّستاش گۆڕانی بەسەردا بێت. لە پلەکانی باڵای خوێندندا، دەبێت پەیوەندی هاوڕێیانە و بیر و ڕاگۆڕینەوە لە نێوان ماموّستا و فێرخوازدا هەبێت. چونکە فێرخوازانی دوا ساڵی خوێندنی بنەڕەتی لە چاو ساڵەکانی پێشوتردا چاوەڕێی ئەزموون و پەیوەندی فراوانترن.

فێرکردنی چالاکانە، پێویستی بە شێواز و میتودی شرۆڤەکاری چالاکانەش هەیە. ئەگەرچی ئێستا سەردەمی تەکنەلۆجی دیجیتاڵیە و ئەو هۆکارانە کارئاسانی زیاتر بۆ ماموّستا دەکەن، بەڵام توانا و شارەزایی و هێزی کەسایەتی خودی ماموّستا، مەرجی سەرەکین بۆ گەیاندنی زانیاری بە فێرخواز.

مەرجی ماموّستایەتی:

لەبەر ئەوەی پیشەی ماموّستا یەکێکە لە پیشە هەرە گرنگەکان ئەو کەسەی پیشەی ماموّستا هەڵدەبژێرێت پێویستە چەند مەرجێک لە کەسایەتی شێوازی بیرکردنەوەیدا هەبێت بتوانێت کاری ماموّستایی بکات:-

- دەبێت کەسێک بێت هیچ تاوانێکی کۆمەڵایەتی نەکردبێت و بەو هۆیەوە، زیندانی نەکرابێت؛
- دەبێت کەسێک بێت شادی لە کارکردن لەگەڵ مرۆڤدا/ فێرخوازدا ببینێت؛
- دەبێت کەسێک بێت پشوو درێژ، توانا، ئارام، لە خۆبردوو بێت؛
- کەسێکی خاوەن پڕەنسیپ بێت لە کار و ڕەفتاردا؛
- کەسایەتییەکی ژیر و خاوەن دیدی سەربەخۆی خۆی بێت؛
- کەسێکی بەخشندە بێت تا بتوانێت زانیارییەکانی خۆی بگەیەنێتە منداڵ – فێرخواز.

زۆر گرنگە سیستەمی فێرکاری ئازادی تەواو بۆ مامۆستا دابین بکات، وە دەستی والا بێت لە شێوازی گەیاندنی ناوەرۆکی بابەتی وانەکان. وەزارەتی فێرکاری (پەروەردە) و بەڕێوبەرایەتییەکان، سالانە کۆڕسی ڕاهێنان و سەرخستنی ئاستی زانیاری بۆ مامۆستای گشت فێرگەکانی وڵات و گشت ناوچەکان بەڕێ جیاوازی، ڕێک بخەن.

سیفات و تایبەتمەندی مامۆستا:

بە گشتی تایبەتمەندییەکانی مامۆستایەکی کارا لەسەر چەند ئاستێکدا دەوەستێت:-

- ✓ پەیوەندیەکانی نێوان- مامۆستا، پڕۆگرام، فێرخواز، و ژینگەی پۆل؛
- ✓ ئەزمونەکانی وانە وتنەوە و ئەوەی کە پەیوەندی بە ئەزمونەکانی فێرکردن-فێربونەوە هەیە؛
- ✓ بوونی پاش خانێکی ئەکادیمی (یان ئامادەکردنی زانستی) لای مامۆستا؛
- ✓ پەیوەندییەکانی نێوان- مامۆستا و فێرگە و کۆمەڵگە.

ستراتیژییەکانی بنیاتنانی پەیوەندی نێوان مامۆستا و فێرخواز (Strategies for Building Report Between Teacher and Students):

مامۆستا و فێرخواز دوو کەسایەتی گرنگن لە قوتابخانە و قۆناغەکانی خوێندنداء سەرکەوتن لە پڕۆسەی پەروەردە و پەروەردەکردندا تا ڕادەیەکی زۆر بەندە بەوەوە کە چ جۆرە پەیوەندییەک لە نێوانیاندا گەشە دەکات. لە ڕێگەی پەیوەندییەوە، مامۆستا ڕەفتار و چالاکییەکانی قوتابیان ڕێکدەخات، کار و کردارەکانیان هەڵدەسەنگێنێت، لە ڕووداوە بەردەوامەکان ئاگادار دەکاتەوە، دەبێتە هۆی هەستی گونجاو سەبارەت بە هەڵسوکەوتی نادروست، یارمەتیدەرە بۆ زاڵبوون بەسەر ئاستەنگییەکان، نەک باوەڕ بە تواناکانیان لەدەست بدەن.

1. ناسینی فێرخوازان (Recognizing students):

بۆ ئەوەی پەیوەندییەکی باش دروست بێت، پێویستە مامۆستا هەوڵی ئەوە بدات ناوی فێرخوازان بزانێت، وە فێربوونی ناوی فێرخوازان چەند جۆرە تەکنیکێک هەیە ئەمەش دەوەستێتە

سەر مامۆستا، بۆ نموونە هەندێک مامۆستا داوا لە فێرخوازان دەکات کە ناویان بلێن پێش ئەوەی وەڵامی پرسیارەکان بدەنەوە یان لە کاتێک دەیانەوێت بیرۆکەکانیان بلێن لەسەر بابەتێک، یاخود دانانی ناوی فێرخوازان لەسەر مێزیان ئەمەش دەوەستێتە سەر ژینگەی ناو پۆل و شێوازی دانیشتنی فێرخوازان، یان تەرکیز کردن لە شوێنی دانیشتنیان کە لە زۆربەی قوتابخانەکان شوێنی دانیشتنیان بە نەگۆڕی دەمێنێتەوە، یان تایبەتمەندی فێرخواز. هەروەها پێویستە حەز و ئارەزو و پێویستییەکانی فێرخوازان بزانرێت بۆ ئەوەی مامۆستا پەرە بە تواناکانیان بدرێت.

2. گوێگرتنی فێرخوازان (Listening to students):

خاڵێکی تر لە ستراتیژییەکانی دروستبوونی پەیوەندی نێوان مامۆستا و فێرخواز گوێگرتنە لە قوتابیان لە ناو پۆل یاخود لە دەرەوەی پۆل، زۆر گرینگە بۆ فێرخواز کە مامۆستا گرینگی بە وەڵامی فێرخواز بدات ئەگەر ڕاست بێت یان هەڵە، یان

کێشەیەکی هەبێت، هەموو ئەمانە نیشاندەرن بۆ فێرخوازان کە مامۆستا کانییان بۆ تەرخان دەکات و گرینگی بە داواکاریەکانییان دەدات.

3. ڕێزگرتنی فێرخوازان (Respecting Students):

یەکێک لە کلیلەکانی مامۆستای باش ئەوەیە کە ڕێزگرتنە لە فێرخوازان، بۆ نموونە کاتێک فێرخوازێک بیروڕای خۆی دەردەبڕێت لەسەر

پرسیاری مامۆستا یان لەسەر وتەکانی فێرخوازێکی تر، پێویستە دەستخۆشی لێبکرێت کە هەوڵی داوە بەشداری بکات یاخود ئەگەر وەڵامەکەی هەڵە بێت دەبێت یارمەتی بدات بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەکەی، نەک بە قسەی نەشیاو یان سەرزەنشت بکرێت.

بە هەمان شێوە ئەگەر هاتوو مامۆستا زۆر هەڵەی فێرخوازی ڕاستکردەوە لە کاتی قسە کردندا و ڕێگەی نەدا کە وەڵامەکەی تەواو بکات بۆ نموونە لە بابەتی زمانی ئینگلیزی لەکاتی قسەکردنی بە زمانی ئینگلیزی لەوانەیە فێرخوازەکە لە ڕووی ڕێزمانییەوە هەڵە بکات یان لە دەربڕین، ئەمە وا لە فێرخواز دەکات کە بەشداری نەکات و شەرم بکات ڕای خۆی دەربڕێت. بۆیە پێویستە مامۆستا لێهاتوویی ئەوەی هەبێت کە بەشێوەیەک هەڵەی فێرخواز ڕاست بکاتەوە کە کاریگەری لەسەر دەروونی فێرخوازەکە نەکات.

4. یەکسانی کردن (Being Even handed):

زۆرجار مامۆستا هەندێک فێرخواز زیاتر خۆش دەوێت ئەمەش چەند هۆکارێکی هەیە بۆ نموونە زۆر چالاکە لەناو پۆلدا، یان بەشداری دەکات لە چالاکییەکانی ناوەوە و دەرەوە وە هەڵگرتنی

بەرپرسیارییەتی لە ئەرک و چالاکیەکاندا، یاخود بە جێگەیاندنی ئەرکەکانی بەبێ دەربڕینی ناڕەزایی...بەڵام مامۆستای باش ئەوەیە هەوڵبدات بەیەکسانی سەیری فێرخوازان بکات، بتوانێت هانی ئەو فێرخوازانە بدات کە بەشداری ناکەن، لەبەرئەوەی چەند هۆکارێک هەیە فێرخواز هەیە شەرم دەکات قسە بکات، یان لەبەرئەوەی فێرخوازەکانی تر زیرەکترن، یان مامۆستا تەنها سەرنج دەداتە سەر فێرخوازە زیرەکەکان.

ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانی مامۆستا:

ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانی مامۆستا لەگەڵ گەشەسەندنی کۆمەڵگەدا گۆڕانکاری بەسەردا دێت، بەو پێیەی مامۆستا لە کۆمەڵگەدا دەژی و لەگەڵیدا هەموو ئەو گۆڕانکارییە پەرەسەندن و گەشەکردنانەی کە تێیدا ڕووەدەن ئەزموون دەکات. لە سەردەمە مێژوویی جیاوازەکاندا ڕۆڵی کۆمەڵایەتی مامۆستا گۆڕاوە- لە ئاستی پیشەسازییەکی بەکرێگیراوەوە بۆ فەرمانبەرێکی حکومی. بە جەختکردنەوە لەسەر گرنگی ناوازەیی ڕۆڵی کۆمەڵایەتی مامۆستا، کۆمەڵناس-توێژەری پۆڵەندی زنانیسکی لە ساڵی ١٩٢٥دا نووسیویەتی: مامۆستا ئەمڕۆ لە سیاسەتمەدار، کەسایەتی گشتی، دارایی، پیشەسازی، لە هەموو کەسێکی دیکەی کۆمەڵگەی مۆدێرن ئەرکی

قورستری هەیە. یان باشتر بڵێین، دەبێ بزوێنەری سەرەکیی گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییە ڕادیکاڵەکانی مێژوو بێت، پێشەنگی شۆڕشی کەلتوری جیهانییە. لەو ماوەیەدا لە پۆڵەندا، دوای جەنگی جیهانی یەکەم، کە بوو بە دەوڵەتێکی سەربەخۆ بە ئابووریی یەکی تێکچو و گەشەسەندنی خۆئاگایی نەتەوەیی، ڕۆڵی کۆمەڵایەتی مامۆستا بە شێوەیەکی بەرچاو زیادی کرد. زنانیسکی بەراوردێکی دەربڕین و گونجاو، تا ڕادەیەک زیادەڕەوی، بەڵام قەناعەتبەخشی کرد و ئەرکی کۆمەڵایەتی مامۆستای زۆر بەرز نرخاند.

کەواتە، نموونەکانی مێژوو دەیسەلمێنن کە ڕۆڵ و ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانی مامۆستا پەیوەستە بە خودی مێژووی کۆمەڵگەوە.

لەم نێوەندەدا شتێکی بەردەوام و هاوبەشیان هەیە بۆ قۆناغ و سەردەمە مێژوویی جیاوازەکان:-

1. مامۆستا ڕۆڵی "بزوێنەر" لە کۆمەڵگادا دەگێڕێت، کاتالیست (خێراکەر)ی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی، بە پەروەردەکردنی نەوەی گەنج، تاڕادەیەکی زۆر بەشدارە لە دروستبوونی کەسانێک کە خاوەنی تەکنەلۆجیای بەرهەمهێنانی نوێ و پێشکەوتوون، پسپۆڕانێک کە بە خێرایی شارەزا دەبن لە هەموو شتێکی پێشکەوتوو لە ژیانی هەمەچەشنی کۆمەڵگەدا. بەم شێوەیە لە گەشەسەندنی پێشکەوتنخوازانەی کۆمەڵگەدا، لە خێراکردنی ئەم گەشەکردنەدا، بێ گومان پشکێکی بەرچاو لە هەوڵ و چەندین ساڵ کاری مامۆستا هەیە؛

2. مامۆستای پیشەیی ئەڵقەیەکی یەک لە دوای یەک لە زنجیرە دانەبڕاوی نێوان ڕابردووی مێژوویی کۆمەڵگە و ئایندە ئومێد بەخشەکەی لە ڕێگەی نەوەی گەنجەوە، ئەویش وەک پێشبڕکێیەکی ڕیلەی ئەزموونی ڕابردووی مێژوویی کۆمەڵگە دەگوازێتەوە بۆ داهاتوویەکی ئومێد بەخش؛

3. ئەرکی تایبەتی مامۆستا ئەوەیە کە ڕۆڵی "بارگاویکردن" بگێڕێت، ئەزموونی کۆمەڵایەتی لە خۆیدا کەڵەکە دەکات. لەم ڕۆڵەدا وەک پاراستن و هەڵگری بەها کۆمەڵایەتییە هەمەچەشنەکان مامەڵە دەکات: گەردوونی، کەلتوری، ڕۆشنبیری، ڕۆحی... هتد. بە درێژایی تەمەنی بە کەڵەکەکردنی ئەو بەهایانە لە خۆیدا، دواتر دەیانگوازێتەوە بۆ نەوەی گەنج. لە ئەنجامدا ڕۆڵی مامۆستا تەنها لە بارگاویکردندا سنووردار نییە، لە هەمانکاتدا ئەڵقەی سەرەکییە لە میکانیزمی گواستنەوەی ئەو ئەزموونە بەنرخە کە لەلایەن گەورەکانەوە کەڵەکەکراوە بۆ گەنجان. لە ڕاستیدا لێرەدا نەک یەک بەڵکو دوو ئامانجی لاوەکی کۆمەڵایەتی مامۆستا بەدواداچوونی بۆ دەکرێت- کەڵەکەبوون بە مەبەستی گواستنەوە؛

4. مامۆستا وەک پسپۆڕێک مامەڵە دەکات کە هەڵسەنگاندن بۆ کەلتوری کۆمەڵگە و ئەزموونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و هەڵسوکەوتی نێوان مرۆڤەکان دەکات. لە سندوقی گشتی ڕۆشنبیرییەوە ئەو ماددەیە هەڵدەبژێرێت کە بەنرخ دەبێت (لە ڕوانگەی بابەتییەوە) بۆ بەکارهێنان لە کاری پەروەردەیی لەگەڵ منداڵان. لەم فەنکشنەدا ڕۆڵی مامۆستا هەمیشە پێشکەوتنخوازانە نییە، هەندێک جار دەتوانێت کۆنەپەرستانە بێت، بەو پێیەی مامۆستایانی نەوەی بەتەمەن هەموو ئەو شتانەی لە تەمەنی گەنجییدا ڕووبانداوە بە کامڵ دەزانن، نزیکە لە ئایدیاڵ و هەندێکجاریش هەست بە ڕەوتی نوێ دەکەن ژیان وەک لەناوبردنی کۆنەکان، دامەزراو، و هەربۆیە قبوڵنەکراوە؛
5. پەروەردەکار ئەو کەسەیە کە کۆمەڵگە دەسەڵاتی پێداوە نوێنەرایەتی جیهانی گەنجان بکات بۆ نەوەی بەتەمەن. مامۆستای پیشەیی، وەک هیچ کەسێک، سیفەتە و تایبەتمەندەکانی فیسیۆلۆجی و دەرونی و تایبەتمەندییەکانی دیکەی منداڵان، هەرزەکاران، کوڕان و کچان، ڕەسەنایەتی و ئەگەرەکانی گەشەکردنی هەمە لایەنەیان لە ئاستی تەمەنی جیاوازدا دەزانێت. بۆیە دەتوانێ و توانای هەیە و مافی ئەخلاقی

هەیە کە بە شێوەیەکی لێهاتووانە حوکمەکانی خۆی لەبەردەم کۆمەڵگادا سەبارەت بە پەروەردەی گەنجان دەربیڕێت، بۆ دروستکردنی ڕای گشتی لەسەر کێشە بابەتییەکانی تیۆری و پڕاکتیکی پەروەردە؛

6. یەکێکی تر لە ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانی مامۆستا، ڕەنگە سەرەکیترین، پێکهێنانی جیهانی ڕۆحی گەنجان بە پێی بنەما و بەهاکانی کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو بێت. هەر لەسەر ئەمەیە کە مامۆستا بەردەوام کار دەکات، لە نەوەی گەنجدا مەعریفە و چەمک و بیروباوەڕ سەبارەت بە ڕێساکانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بە پێی بنەما و نۆرمەکانی ئەخلاق و یاسا و جواناسی پێکدەهێنێت. مامۆستا بە پەروەردەکردنی گەنجان لەسەر بەها گەردوونیەکانی مرۆڤ فێری ئەوە دەکات کە ڕەفتارەکانیان بەپێی ئەو بەهایانە ڕێکبخەن، بەپێی بنەماکانی میهرەبانی، لێبوردەیی، ڕێزگرتن و مرۆڤدۆستی بەرامبەر بەوانی تر بژین.

بنەمای متمانەی پەیوەندی نێوان مامۆستا و قوتابی:

ڕاهێنان و پەروەردە و فێرکردن هەرگیز پڕۆسەیەکی یەکلایەنە نەبووە. کاریگەرییان پەیوەستە بە بەشداری هاوبەشی هەموو لایەنەکان. هەمووان فێر دەبن و یەکتر پەروەردە دەکەن. پەیوەندییەکی باش لە نێوان مامۆستا و قوتابی کلیلی سەرکەوتنی پڕۆسەی پەروەردەیە.

1) **دروستکردنی ژینگە و شوێنێکی سەلامەت-** ژینگەیەکی فێرکاری کراوە کە بەشداربووان بتوانن بە سەلامەتی، نیگەرانییەکانیان دەربڕن و پرسیار بکەن، زۆر گرنگە. ئەگەر قوتابی دڵنیابێت لەوەی گوێی لێدەگیرێت، هەوڵدەدات زیاتر گەشە بکات؛
2) **ڕێزگرتنی یەکتر-** ڕێزگرتن و متمانەی یەکتر بنەمای پەیوەندی باشی نێوان قوتابی و مامۆستایە. کاتێک مامۆستایان بەڕێز و حورمەتن و ئامادەن یارمەتی قوتابیان بدەن لە کاتی سەختیدا، پاڵنەریان بۆ

دروست دەبێت بۆ ئەوەی باشتر کاربکەن و هەموو هەوڵێکیان دەدەن بۆ ئەوەی مامۆستاکانیان شانازی بکەن؛

3) **گرنگیدان بە خۆشگوزەرانی یەکتر-** مامەڵەکردنی ئەرێنی لەگەڵ یەکتردا گرنگە بۆ پێکهێنانی پەیوەندییەکی تەندروست. سەیر نییە بۆچی زۆرێک لە قوتابیان تەنانەت دوای جێهێشتنی قوتابخانەش هێشتا پەیوەندی لەگەڵ مامۆستاکانیاندا هەر دەمێنێت؛

4) **ڕەخنەی بنیاتنەر-** گرنگە پەروەردەکاران بە شێوەیەکی بنیاتنەر فیدباک بدەن بە قوتابیان بەبێ ئەوەی پەنا بۆ زەلیلکردن ببەن. لە هەمان کاتدا گرنگە دەرفەت بۆ قوتابیان بەجێبهێڵین کە هەڵەکان بدۆزنەوە و لەسەر خۆیان ڕاستیان بکەنەوە، هەروەها هەوڵەکانیان بەهێزتر بکەن؛

5) **گوێگرتنی چالاکانە-** گرنگە قوتابی گوێی لێ بگیرێت. قوتابیان مەیلیان هەیە باشتر لە مامۆستایان فێربن کە هەوڵەکانیان بەرز دەنرخێنن. هەر لەبەر ئەمەشە کە گوێگرتنی چالاکانە گرنگە؛

6) **چالاکیە هاوبەشەکان-** بەشداریکردن لە چالاکییە هاوبەشەکاندا هەستکردن بە یەکڕیزی دروست دەکات. مامۆستایان دەتوانن لەگەڵ قوتابیان بەشداری چالاکیی دەرەوەی قوتابخانە و مەنهەج بکەن، وەک بەشداری لە بۆنە وەرزشیی، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی...هتد بکەن؛

7) **سۆز و تێگەیشتن-** لێکتێگەیشتن لە هەردوو لایەنەوە بۆ دروستکردنی پەیوەندییەکی بەهێز زۆر گرنگە. سۆز و خۆشەویستی یارمەتیدەر دەبێت بۆ دروستکردنی متمانە، هەروەها قوتابیان زیاتر کراوە دەبن سەبارەت بە کێشەکانیان، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت لە کاری پەروەردەیی؛

8) **هەوڵدان بۆ دادپەروەری-** دادپەروەری یەکێکە لە بناغەکانی متمانەی هەرزەکاران. گرنگیدان بە قوتابیە تایبەتەکان "دڵخوازەکان" دەتوانێت ببێتە بەربەستێک لەبەردەم ژینگەیەکی تەندروست لە پۆلدا. گرنگە بە یەکسانی مامەڵە لەگەڵ هەموو قوتابیان بکرێت؛

9) **کراوەیی و خاکی بوون-** نموونەی کەسی یەکێکە لە باشترین تەکنیکەکانی پەروەردەیی، مامۆستا دەتوانێت چیرۆکی ئیلهامبەخش و سۆزداری لە ژیانی خۆیەوە بهێنێتە، هەروەها دەرفەت بدە بە قوتابیان باسی خۆیان بکەن؛

10) **کات بۆ قسەی خۆش بهێڵەوە-** کاتێکی نافەرمی دوای وانەکان تەرخان بکە بۆ ئەوەی هەمووان بە دەنگی بەرز پێبکەنن و بەرکەوتنی خۆشیان هەبێت بۆ بەرەوپێشبردنی دەروونێکی ئەرێنی.

سیفاتەکانی مامۆستای سەرکەوتوو (Characteristics of a Success Teacher):

مامۆستا ڕۆڵی سەرەکی لە پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردندا دەگێڕێت، وە خۆی پێشەنگە لە بەڕێوەبردنی پۆلدا، بێگومان مامۆستا زیاد لە هەر کەسێکی دی پێویستی بەوە هەیە لەسەر هەردوو ئاستی سیفاتە کەسییەکان و زانستییەکان (الخصائص الشخصية و العلمية) بایەخ بە کەسایەتی خۆی بدات، ئەو توێژینەوانەی لەم بارەیەوە ئەنجامدراون ئەوەیان سەلماندووە کە هەر سیفاتێك لە سیفاتەکانی مامۆستا کاریگەری ئەرێنی (سیفاتی باش) و نەرێنی (سیفاتی خراپ) خۆی لە سەرکۆی پڕۆسەکە هەیە، بەشێك لە سیفاتە کاریگەرەکانی مامۆستای سەرکەوتوو:-

1. لە کاتی چوونە ناو پۆلەوە سڵاوکردن و هەواڵ پرسینی فێرخوازان؛
2. جەختکردنەوە لەسەر نەهاتووان و مۆڵەت نەدان بەبێ پاساو؛

3. خاوەن کەسایەتییەکی دامەزراو و بەهێز بێت، سینە و دڵ و دەروونی فراوان بێت؛
4. بایەخ بە ڕێك پۆشی و پاك و خاوێنی بدات (جل و بەرگ)؛
5. بۆ پیشەکەی دڵسۆزی هەبێت بە لاوەکی سەیری نەکات، پسپۆڕییەکەی خۆی لا خۆشەویست بێت؛
6. ڕێز لە بۆچونی بەرامبەر بگرێت؛
7. لە سزادانی بە کۆمەڵ و بە کارهێنانی تووندوتیژی دورکەوتنەوە؛
8. خاوەن بەڵێنی خۆی بێت کە بەڵێنێکیدا؛
9. ڕێز لە کات بگرێت و پەیوەست بێت بە کاتی چونە پۆل و هاتنە دەرەوە، لەناو پۆلدا کات بەفیڕۆ نەدات، وا لە فێرخوازانیش بکات نرخی بزانن؛
10. هاوکاربێت بۆ چارەسەرکردنی کێشەی فێرخوازان و تۆوی تەبایی گیانی هاوکاری بچێنێت لەگەڵ خۆشەویستی نیشتیمان و هەست بە بەرپرسیاریێتی؛
11. ڕەچاوکردنی جیاوازی تاکایەتی؛
12. بەستنەوەی بابەتەکە و ژینگە یان بەستنەوەی بە نموونەی زیندوو؛
13. بەشداری پێکردنی فێرخوازان لە چالاکییەکانی ناو پۆل؛
14. خاوەن پلانێکی گونجاو بێت؛
15. دادپەروەربێت لە مامەڵە و پێدانی نمرە، پاداشت و سزای هەبێت؛
16. توانای کۆنترۆڵکردنی پۆلی هەبێت لە هەر بارودۆخێکدا؛
17. پرسیارەکانی لۆژیکی بن و لە چاودێری کردنی هۆڵی تاقیکردنەوە زۆر وریا بێت؛
18. بایەخ بە ناسینی فێرخوازان بدات و ناوەکانیان لەبەر بکات و لە پۆلدا بە ناوی خۆیان بانگیان بکات.

مۆدێلی سێیەم/ دەروونناسی پەروەردەیی (Education Psychology)

دەروونناسی پەروەردەیی چییە؟

دەروونناسی پەروەردەیی، لقێکی زانستی دەروونییە، کە لە شێوازەکانی گەشەکردنی مرۆڤ لە بارودۆخی پەروەردە و فێربوون/فێرکردن دەکۆڵێتەوە، کاریگەریشی بە پلەی یەکەم لە چوارچێوەی ناوەند و فێرگەکانی خوێندن و کۆمەڵگە و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان هەیە.

دەروونناسی پەروەردەیی پەیوەندییەکی نزیکی بە دەروونناسی گشتی، دەروونناسی منداڵان، دەروونناسی گەشەکردن، فسیۆلۆجیی دەروونی و لقەکانی تری زانستی دەروونی هەیە، لە کاتێکدا پرسەکانی پەیوەندی نێوان گەشەکردنی دەروونی و فێربوون دێنە پێشەوە. لە هەمان کاتدا، دەروونناسی پەروەردەیی زانستێکی کارپێکراوە، کە زانیاری لەسەر تایبەتمەندییە دەروونییەکانی منداڵ لە قۆناغە جیاوازەکانی تەمەندا بەکاردەهێنێت بە مەبەستی باشترکردنی پڕۆسەکانی پەروەردە و فێرکردن "تایبەتمەندییەکانی گونجانی کۆمەڵایەتی منداڵ لە کاتی وەرگرتنی لە دامەزراوەیەکی پێش قوتابخانە، ئامادەیی منداڵێکی پێش قوتابخانە بۆ خوێندنی قوتابخانە، باشکردنی پەیوەندییەکانی منداڵان لە گروپەکانی قوتابخانە، ڕێنمایی پیشەیی بۆ قوتابیانی ئامادەیی و هتد".

واتا بریتییە لە بوارێکی مەعریفە، کە لە پڕۆسە دەروونییەکان و دیاردەکانی پەیوەست بە فێرکردن و فێربوون دەکۆڵێتەوە. لە پراکتیکی

قوتابخانە و دەرەوەی قوتابخانەدا خۆی دەبینێتەوە. لە چالاکییەکانی پەروەردە دەکۆڵێتەو: فێربوون چۆن ڕوو دەدات؟ مەرجەکانی فێربوونی باش کامانەن؟ ڕۆڵی پاڵنەری قوتابی لە پەروەردە و فێرکردندا چین؟...هتد.

دەروونناسی پێویستی بەوەیە کە قوتابیان نەک تەنها فێری هەستکردن و وەڵامدانەوە بن، بەڵکو فێری شێواز و فۆرمەکانی ڕەخنەگرتنیش بن. پەروەردەکردن، واتە پێش هەموو شتێک، بنیاتنانی کاردانەوەی نوێ، پەرەپێدانی فۆرمی نوێی ڕەفتار.

دەروونناسی بنەمای چالاکیی پێداگۆجییە، بەو پێیەی بۆ ئەوەی کەسایەتی منداڵ گەشە پێبدەیت، پێویستە بزانیت چۆن لێکۆڵینەوە لەم کەسایەتییە بکەیت. ئەوە لێهاتوویی پزیشکی دەروونییە کە بە شێوەیەکی بەرچاو یارمەتی مامۆستایان دەدات، کاریگەری لەسەر کوالێتی پڕۆسەکانی پەروەردە و فێربوون هەیە، هەروەها ئەو ئەنجامانەی کە لەلایەن قوتابیانەوە نیشان دەدرێن.

مامۆستایان لە کارەکانیاندا ڕووبەڕووی چەندین ئاستەنگی دەبنەوە: هەندێکیان نازانن چۆن کەسایەتییەکی گشتگیر لە فێرخوازدا ببینن، هەموو دەرکەوتەکانی لەبەرچاو بگرن، پەیوەندی هۆکار و کاریگەری دەستنیشان بکەن و ڕێگاکانی گەشەکردن بخەنە ڕوو، و هەندێکیان تەنها لەسەر بنەمای پێوەرەکانی ئەدای زانستی تواناکانی قوتابی هەڵدەسەنگێنن. زانیاری سیستماتیکی دەروونناسی یارمەتیت دەدات لەم هەڵانە دوور بکەویتەوە و باشترین ئەنجام بەدەست بهێنیت لە چالاکییە پیشەییەکاندا. ئامانجی سەرەکی دەروونناسی پەروەردەیی بە پلەی یەکەم **مامۆستا و قوتابییە.**

هەروەها زانین و گرنگی دەروونناسی یارمەتیدەر دەبێت بۆ مامۆستا:

- ببێتە هاوڕێیەکی متمانەپێکراو بۆ هەموو منداڵێک/قوتابییەک؛
- لە کاتی پڕۆسەی فێربوواندا ناسکی و لاوازی دەروونی منداڵ لەبەرچاو بگرن؛
- لە خاڵە بەهێز و لاوازەکانی قوتابی تێبگەی؛
- ئاوات و پێداویستی و پاڵنەرە ناوخۆییەکانی منداڵ/قوتابی دەستنیشان بکەی؛
- بتوانیت گوێ گرێکی باشی یەکەی قوتابییان بیت؛
- ژینگەیەکی ئاسوودە بۆ منداڵان بۆ فێربوون و داهێنان و هاوڕێیەتی دروست بکە؛
- تەکنیکی وەلانانی ناکۆکی لە پەیوەندی و کارلێککردن لەگەڵ هاوکاران و هاوپشەکان؛
- پەیوەندی متمانەپێکراو لەگەڵ دایک و باوک دروست بکەن.

هەموو ئەوانەی سەرەوە متمانەی ڕەها دەبەخشن کە مامۆستایانی مۆدێرن زۆر پێویستیان بە زانیاری دەروونی هەیە.

ئەرکە سەرەکییەکانی دەروونناسی پەروەردەیی:

1. ڕوونکردنەوە و ئاشناکردن بە میکانیزم و شێوازەکانی وانە وتنەوە و کاریگەری پەروەردەیی لەسەر گەشەپێدانی هزری و کەسی قوتابی؛
2. دیاریکردنی میکانیزم و شێوازەکانی شارەزابوونی قوتابی لە ئەزموونی کەلتووری و کۆمەڵایەتی <بە کۆمەڵایەتیکردن>، بنیاتنانی، پاراستن <بەهێزکردنی> لە هۆشیاری تاکەکەسی قوتابی و بەکارهێنانی لە دۆخە جیاوازەکاندا؛
3. دیاریکردنی پەیوەندی نێوان ئاستی گەشەکردنی فیکری و کەسی قوتابی و فۆرم و شێوازەکانی وانە وتنەوە و کاریگەری پەروەردەیی <هاوکاری، فۆرمەکانی فێربوونی چالاک و هتد...>؛

4. دیاریکردنی تایبەتمەندییەکانی ڕێکخستن و بەڕێوەبردنی چالاکییە پەروەردەییەکانی قوتابیان و کاریگەریی ئەم پڕۆسانە لەسەر گەشەسەندنی فیکری و کەسی و چالاکیی پەروەردەیی و مەعریفی؛
5. لێکۆڵینەوە لە بنەما دەروونییەکانی چالاکییەکانی مامۆستا، دیاریکردنی هۆکارەکان، میکانیزمەکان، شێوازەکانی پەروەردەی گەشەکردن، بەتایبەتی پەرەپێدانی بیرکردنەوەی زانستی و تیۆری؛
6. دیاریکردنی نەخشەکان، بارودۆخەکان، پێوەرەکانی ئاسمیلەکردنی زانین، پێکهاتن لەسەر بنەمای پێکهاتەی کارپێکردنی چالاکییەکان لە پڕۆسەی چارەسەرکردنی کێشە جۆراوجۆرەکاندا؛
7. پەرەپێدانی بناغە دەروونییەکان بۆ باشترکردنی زیاتری پڕۆسەی پەروەردەیی لەسەر هەموو ئاستەکانی سیستەمی پەروەردەیی.

بنەما سەرەکییەکانی دەروونناسی پەروەردەیی:

- ✓ وابەستەیی سروشتی دیاردە دەروونییەکان بەو فاکتەرانەی کە دروستیان دەکەن. هەر دیاردەیەک هۆکار و کاریگەری هەیە و پێکهاتە تاکەکەسییەکانی پەیوەستن بە تایبەتمەندییە گشتییەکان؛
- ✓ یەکگرتوویی هۆشیاری و چالاکیی بەو مانایەیە کە بە شیکردنەوەی چالاکیی مرۆڤ لە تایبەتمەندییەکانی دەروون تێبگەین. پەرەنسیپی یەکگرتوویی کەسایەتی و چالاکی بەو مانایەیە کە کەسایەتی لە چالاکییدا دەردەکەوێ و تێیدا دروست دەبێت. بنەمای گەشەکردن بەو مانایەیە کە هەر دیاردەیەکی دەروونی لە گەشەکردن و گۆڕانکاریدا لەبەرچاو دەگیرێت؛
- ✓ بنەمای پەیوەندی و کارلێککردن بەو مانایەیە کە پێکهاتە نوێیە دەروونییەکان تەنیا دەتوانن لە ڕێگەی " کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر" بە نێوەندگیری کەسێک، بێتە کایەوە؛
- ✓ پەرەنسیپی دروستکردنی پەیوەندی مرۆڤ دۆستانە و دیموکراسی لە نێوان مامۆستایان و قوتابیانی قوتابخانە، و پڕۆسەیەکی پێداگۆجی مرۆڤانە بە واتای ئاراستەکردنی پەیوەندی نێوان هەموو بابەتەکانی پڕۆسەی پێداگۆجییە.

پێکهاتەکانی دەروونناسی پەروەردەیی:

دەروونناسی پەروەردەیی		
1. دەروونناسی فێربوون	2. دەروونناسی پەروەردە (ڕەفتار)	3. تایبەتمەندییە دەروونییەکانی چالاکی وانە وتنەوە (مامۆستا/ پەروەردەکار

بەم شێوەیە پێکهاتەی دەروونناسی پەروەردەیی سێ بەش لەخۆدەگرێت: **دەروونناسی فێربوون، دەروونناسی پەروەردە (ڕەفتار)، دەروونناسی مامۆستا/پەروەردەکار.**

یەکەم/ دەروونناسی فێربوون:

لە پەرەسەندنی کایەی مەعریفی لە بارودۆخی فێربوونی سیستماتیک دەکۆڵێتەوە. بەم پێیە بابەتی دەروونناسی پەروەردەیی بریتییە لە پەرەپێدانی چالاکیی مەعریفی لە هەلومەرجی فێربوونی سیستماتیکیدا.

دەروونناسی فێربوون لە پرۆسەی بەدەستهێنانی زانست و ئەو لێهاتووبی و توانایانە دەکۆڵێتەوە کە هاوتایە لەگەڵیدا. ئەرکی دەستنیشانکردنی سروشتی ئەم پرۆسەیە و تایبەتمەندییەکانی و قۆناغە ناوازەکانی چۆنایەتی و مەرج و پێوەرەکانی سەرکەوتووانەن. ئەرکێکی تایبەتی دەروونناسی پەروەردەیی بریتییە لە پەرەپێدانی ئەو شێوازانەی کە بتوانرێت ئاست و کوالێتی فێربوون دەستنیشان بکرێت.

ئەرکە سەرەکییەکانی دەروونناسی فێربوون دەتوانرێت بەم شێوەیە کورت بکرێتەوە:

1. دەستنیشانکردنی پەیوەندی نێوان هۆکارە دەرەکی و ناوخۆییەکان، کە جیاوازی چالاکیی مەعریفی لە بارودۆخی سیستەمی دیداکتیکی جۆراوجۆردا دیاری دەکەن؛
2. لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییەکانی نێوان پلانی پاڵنەر و هزری فێربوون؛
3. هۆشیاری و وەسفکردنی ئەگەرەکانی بەرێوەبردنی پرۆسەکانی فێربوون و گەشەکردنی منداڵ؛
4. دەستنیشانکردنی پێوەرە دەروونی و پێداگۆجییەکان بۆ کاریگەریی ڕاهێنان.

وانە وتنەوە یەکێکە لە لایەنەکانی پرۆسەی فێربوون. **فێربوونیش بریتییە** لە پرۆسەی بەدەستهێنان و بەهێزکردن یان "گۆڕینی کەسییەتی" تاک، منداڵ، فێرخواز..هتد. توخمەکانی ئەزموونی تاکەکەسیش: زانین، توانا، لێهاتوویی.

دووەم/ دەروونناسی پەروەردە (ڕەفتار): لێکۆڵینەوە لە گەشەکردنی کەسایەتی دەکات لە بارودۆخی ڕێکخستنی ئامانجەکانی مەندااڵ و چالاکییەکانی. بەم پێیە بابەتی دەروونناسی پەروەردە/ڕەفتار- بریتییە لە شێوازەکانی پرۆسەی ئاسمیلەکردنی نۆرم و بنەما ئەخلاقییەکان، لێکۆڵینەوە لە پێکهاتنی جیهانبینی و بیروباوەڕەکانی.

ئۆلێگ ڤسێڤۆلۆدۆڤیچ لیشین، ئەرکە سەرەکییەکانی دەروونناسی پەروەردە/ڕەفتار بەم شێوەیە دیاری کردووە:

- لێکۆڵینەوە لە ناوەڕۆکی کایەی پاڵنەرەکانی قوتابی، ئاراستەکردنی، بنەما ئەخلاقییەکانی؛
- دەستنیشانکردنی جیاوازی لە خۆئاگاداری (خود ئاگاهی) قوتابیانی پەروەردەکراو لە بارودۆخی جیاوازدا؛

- لێکۆڵینەوە لە پێکهاتەی گروپی منداڵان و لاوان و ڕۆڵی ئەوان لە پێکهێنانی کەسایەتییاندا؛
- دیاریکردنی مەرج و دەرئەنجامەکانی بێبەشبوون.

سێیەم/ تایبەتمەندییە دەروونییەکانی چالاکی وانە وتنەوە (دەروونناسی مامۆستا/ پەروەردەکار):

بریتییە لە لێکۆڵینەوە لە لایەنە دەروونییەکانی پێکهاتنی چالاکی مامۆستای پیشەیی، هەروەها ئەو تایبەتمەندییە کەسایەتییانەی کە بەشدارن یان ڕێگری لە کاریگەریی ئەم چالاکییە دەکەن.

ئەرکە سەرەکییەکانی دەروونناسی مامۆستا، کە لەلایەن لاریسا ماکسیموڤنا میتینا دارێژراوە:

1. دیاریکردنی توانای داهێنەرانەی مامۆستا و ئەگەرەکانی زاڵبوون بەسەر وانە وتنەوەی چەقبەستوودا؛
2. لێکۆڵینەوە لە سەقامگیری هەست و سۆزی مامۆستایان؛
3. دەستنیشانکردنی تایبەتمەندییە ئەرێنییەکانی شێوازی پەیوەندی تاکەکەسی مامۆستا و قوتابی.

گرنگی پێدانی بواری دەرونزانی پەروەردەیی لە لایەن مامۆستا "پەروەردەکار" خۆی لەم خاڵانە دەبینێتەوە:

- مامۆستا بۆ فێربوونی قوتابی لە پۆلدا گرینگی و گەشەپێدانی توانای چارەسەری کێشەو گرفتەکانی هەبێت؛
- یاسای دەستنیشانکردنی پێوانە و هەڵسەنگاندن و سزا و پاداشت بەئامانجی بەرەو پێشچوونی پرۆسەی فێربوون؛
- گرنگیدان بە پەیوەندی نێوان مامۆستا و قوتابی بە پلەی یەکەم، وە پەیوەندییان لەگەڵ سیستەم و دایک و باوکان؛

- هۆشیاری و ئاگاهی بەردەوامی قوتابی پێویستی بە پاڵنەری بەهێز هەیە لە لایەن مامۆستاوە بۆ کرداری فێربوون؛
- دروستکردنی کەشێکی لەباری فێربوون لە پۆلدا، بۆ ئاشنابوون و فێربوونی زیاتری پڕۆگرام و بەرنامەی خوێندن؛
- گرینگیدان بە کوالێتی فێربوونی سەردەم، کە لەگەڵ ئاستی گەشەی منداڵ و فێرخواز لەبار و گونجاو بێت؛
- تێکەڵکێشکردنی بابەتی وانەکانی پڕۆگرامی خوێندن و ژیانی ڕستەقینە بە نموونە هێنانەوەی زیندوو.

چەمک و جیاوازییەکانی پەروەردە و فێربوون و فێرکردن:

پەروەردە (التربیە): ئاماژەیە بۆ چالاکییە پێشوەختە پلان بۆ داڕێژراوەکان، بەئامانجی دروستکردنی فێربوون لەنێو فێرخوازاندا. پەیوەندییەکی دوولایەنە ئەنجام دەدرێت. وانە وتنەوە کاری سەرەکی مامۆستایە. مانای کارلێککردن بریتییە لە ئاڵوگۆڕی قسەکردن لەگەڵ کردارەکانی نێوان مامۆستا و قوتابی کە ڕەوتی فێرکردن و فێربوون ئاراستە دەکەن. تایبەتمەندی گرنگ و سوودی سەرەکی ڕاهێنانی ڕووبەڕووی پۆلەکان، کارلێککردنە. باوترین و کاریگەرترین شێوازی وانە وتنەوە لە سەرانسەری جیهاندا، فێرکردنی ڕووبەڕووی پۆلە "خوێندنی ناو پۆل".

پەروەردە: کۆمەڵێك زانیاری و لێهاتویی و خووە، کە لە نێوان وەچەکاندا ئاڵوگۆڕ دەکرێت، نەك تەنها فێرگە و مامۆستایان بەڵکو خێزان و کۆمەڵگەش ئەرک و ڕۆڵیان لە گواستنەوەیاندا هەیە، بە هەردوو لایەنی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ.

مرۆڤ بەردەوام لە فێربووندایە، فێربوون کۆمەڵێک مەرجی هەیە، مەرجەکانیشی جۆراو جۆرن، وەکو (مەرجی دووبارەکردنەوە، مەرجی پاڵنەر، مەرجی چێژ وەرگرتن، مەرجی پاداشت و سزا، مەشقکردن و ڕاهێنان، خود-گوێگری).

ڕاهێنان (التدريب): فێرکردنێکی چڕو پڕە بۆ هێنانەدی ئامانجێکی دیاریکراوی ورد.

فێربوون (التعلم): گۆڕانکارییەکی بەردەوامە لە هەڵسوکەوتە دیار و ناوەکییەکانی تاك، بەسود وەرگرتن لە ئەزمون، وە فێربوون پڕۆسەیەکی بەردەوامە و هەر لەگەڵ هاتنە کۆڕی ژیانەوە دەست پێدەکات.

فێربوون: بریتییە لە چالاکیی قوتابی، کە بەشدارە لە پڕۆسەی پەروەردەدا.

فێرکردن (التعليم): مامەڵەی نێوان مامۆستا و فێرخوازە بە پێی ئامانج و ژینگە، لەسەر بنەمای پەیوەندی نێوانیان یان "دوو کەس" وەستاوە، کە ئەرکی یەکەمیان گواستنەوە و گەیاندنی زانیارییە لە هەر بوارێک بێت بۆ کەسی دووەم، بە مەرجێ ویست و ئیرادە بۆ وەرگرتنی هەبێت.

فێرکردن- چالاکی مامۆستایە لە پڕۆسەی پەروەردەدا بەرامبەر قوتابی.

کاپیتۆنۆڤنا مارکۆڤا دەڵێت: "**فێربوون-** چالاکیی قوتابییە لە بەدەستهێنانی زانیاری نوێ و شارەزابوون لە شێوازەکانی بەدەستهێنانی زانیاری. بەڵام "**فێرکردن-** بریتییە لە بەدەستهێنانی ئەزموونی تاکەکەسی، بە پلەی یەکەم کارامەیی ئۆتۆماتیکی.

فێربوون (التعلم)	فێرکردن (التعليم)
پرۆسەیەکە، قوتابی خۆی ڕۆڵی کارا دەبینێت؛	چالاکی ماموستایە بەرامبەر قوتابی؛
پێکهاتنی پێویستی زانین و پاڵنەرەکان بۆ چالاکی پەروەردەیی و مەعریفی قوتابیان؛	پەرەپێدان و قووڵکردنەوەی پێداویستی و پاڵنەرەکانی چالاکی پەروەردەیی و مەعریفییە لەلایەن ماموستاوە؛
دیاریکردنی ناوەڕۆکی ئەو مادەیەی کە دەبێت لەلایەن قوتابیانەوە شارەزا بێت؛	تێگەیشتن لە بابەتی مادەی نوێ و پرسە سەرەکییەکانی فێربوون؛
پێدانی کەشێکی ئەرێنی لە ڕووی سۆزداریيەوە بە چالاکییە پەروەردەییەکانی قوتابیان؛	دەرکەوتنی هەڵوێستێکی ئەرێنی سۆزداری و هەوڵە ئیرادەییەکان لە چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکاندا؛
ڕێکخستن و کۆنترۆڵکردنی چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکانی قوتابیان؛	خۆکۆنترۆڵکردن و ئەنجامدانی دەستکاریکردن لە چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکاندا؛
هەڵسەنگاندنی ئەنجامی چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکانی قوتابیان؛	خۆهەڵسەنگاندن بۆ ئەنجامی چالاکییە پەروەردەیی و مەعریفیەکان؛
بڕیتییە لە بەدەستهێنانی زانست و زانیاری؛	بڕیتییە لە گواستنەوەی زانیاری؛
ئاماژەیە بۆ ئەو گۆڕانکارییە بەردەوامانەی کە لە ڕەفتاری مرۆڤدا ڕوو دەدەن؛	ئاماژەیە بۆ ڕێکخستن و نەخشەسازی و دەستەبەرکردنی ژینگەی فێربوون؛
هەندێک جار فێربوون بەبێ فێرکردن ڕوو دەدات.	هەندێک جار فێرکردن نابێتە هۆی فێربوون.

ئەو کێشە دەروونییانەی ڕووبەڕووی منداڵان دەبێتەوە بناسە:

- ڕەفتاری شەڕانگێزانە یان لادەرانەی منداڵ؛
- ناکۆکی لەگەڵ هاوتەمەنەکانیدا، نەبوونی هاوڕێ؛

- کێشەی خەوتن، کابوس بینینی بەردەوام؛
- بوونی ترس و فۆبیا؛
- دابەزینی ئاستی ئەکادیمی؛
- کێشەی دەروونی جەستەیی؛
- کێشەی پەیوەندی لەگەڵ ئەندامانی خێزان و هتد.

ئەرک و هەوڵی چارەسەری لەلایەن مامۆستا و دایک و باوکان:

- ✓ دەستنیشانکردنی دۆخی دەروونی قوتابیان؛
- ✓ ڕاستکردنەوەی ڕەفتاری منداڵان و هەرزەکارانی سەرشێت و لادەر؛
- ✓ دروستکردنی هەلومەرجی فێرکاری لەبار؛
- ✓ ئەنجامدانی چالاکییەکانی دەرەوەی مەنهەج؛
- ✓ پشتگیری لایەنی دەروونی؛
- ✓ یارمەتیدان لە گونجاندنی قوتابیان پێکەوە و لەگەڵ ژینگەی دەوروبەر؛
- ✓ دەستنیشانکردن و نەهێشتنی ناکۆکی نێوان منداڵان؛
- ✓ هەڵسەنگاندنی ئەدای منداڵانی قوتابخانە و فێرخوازان؛
- ✓ دەستنیشانکردنی ئەو هۆکارانەی کاریگەرییان لەسەر گەشەکردنی منداڵان و هەرزەکاران هەیە.

مامۆستا (پەروەردەکار) وەک پسپۆڕێک دەتوانێت لە باخچە و سەنتەرەکان، قوتابخانەکان، ناوەندی پیشەیی و خوێندنی باڵا، خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان، دامەزراوەکانی چاکسازی، و ڕێکخراوەکانی تری پەروەردەیی ڕۆڵی سەرەکی و ئاراستەی گۆڕانکاری و گەشەی دەروونی ئەرێنی پێشکەش بکات و بەرەو پێشەوەی ببات.

پۆلێنی ئامانجەکانی فێربوون/ فێرکردن:

ئامانجی مامۆستا بە تەنها ئەرکی ڕێکخستن و دارشتنی وشەو ڕستە و واژەی ڕەفتاری تایبەت نییە، بەڵکو پێویستە پۆلێنی ئامانجەکان بکات، بۆ نموونە ئامانجی <فێرکردنی بازدان و ڕاکردن و نووسین و وێنەکێشان>، جیاوازە لە ئامانجەکانی <گەشەپێدانی بیر و بۆچوون و ئاراستەی پۆزەتیڤ سەبارەت بە مامۆستا و پڕۆسەی خوێندن، گەشەپێدانی حەز و خولیا و هەست و سۆزی قوتابی>. بۆ ئەوەی گۆڕانکاری لە ڕەفتار و ئەخلاقی قوتابی ڕووبدات یەکێک لە گرینگترین پۆلێنەکان ئامازە بۆ دەکەین، کە پۆلێنەکەی <بلوم>ە.

هەرەمی بلوم (Bloom's Taxonomy)

ئاستەکانی هەڕەمی بلوم:

1) **بیرخستنەوە**: ئەم ئاستە بە نزمترین ئاست دادەنرێت، دەبێت قوتابی لەم ئاستە توانای یادکردنەوەی زانیارییەکانی ڕابردووی هەبێت، وە ئەوانەی فێریان بووە بەبیری بێنەوە. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: کەی؟ ، لە کوێ؟، بژمێرە، پێناسە بکە، باسی بکە، دیاری بکە، دووبارەی بکەوە؛

2) **تێگەیشتن:** ئەم ئاستە لە یەکەم بەرزترە، دەبێت توانای تێگەیشتن لە بابەتەکەی هەبێت و بەشێوازێکی تر توانای دارشتنەوە و کورتکردنەوەی هەبێت، سەرنج و بۆچوونی خۆی لەسەر بدات، بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: وەسف بکە، ڕوونی بکەوە، کورتی بکەوە، دایڕێژەوە، لێکدانەوەی بۆ بکە، پۆلێنی بکە، بەراوردی بکە، پەیوەندی چیە؛

3) **جێبەجێ کردن:** قوتابی پێویستە توانای پراکتیزەکردنی یاساییەکی هەبێت، کە پێشتر خوێندوویەتی، لە چوارچێوەی بەش و بابەتەکانی داهاتوو یان لە ژیانی ڕۆژانەیدا توانای پیادەکردن و بەیەکەوە بەستنەوەی هەبێت و ئەنجامی بدات. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: بەکاربهێنە، وێنە بکێشە، جێبەجێ بکە، شیکار و چارەسەریان بکە؛

4) **شیکردنەوە:** بە پێی ئەم ئاستەش قوتابی دەبێت توانای شیکردنەوەی بیرۆکە و بابەتەکانی هەبێت، پەیوەندی نێوان شتەکان بزانێت و توانای لێکدانەوەیانی هەبێت، تایبەتمەندییەکان بناسێتەوە و وردبینیان بکات و باسیان بکات. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: شی بکەوە، بەراوردی بکە، جیاوازی بکە، ئەنجامەکەی چییە، گرینگترین لێکچوونییان چییە، ڕێکخستنی بۆ بکە؛

5) **هەڵسەنگاندن**: لەم ئاستە دەبێت قوتابی لە توانایدا هەبێت بڕیار لەسەر باش و خراپی شتێک بدات بە پێی پێوەری تایبەتی هەڵسەنگاندن. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: هەڵسەنگاندنی بۆ بکە، بڕیار بدە،

بۆچوونت چییە؟ ، پێداچوونەوە بکە، هۆکارەکەی بڵێ، بە بەڵگەوە بیسەلمێنە؛

6) **داهێنان:** دانانی گشت ئامرازەکان/ توخمەکان بەیەکەوە بۆ دروستکردنی شتێکی هاوشێوە: واتە دووبارە ڕێکخستنەوەی شتەکان بۆ نموونەیەکی نوێ یان پێکهاتەیەکی نوێ. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: دروست بکە، دیزاین بکە، بنیادی بنێ، پلان دابنێ، گەشەی پێ بدە.

تیۆرییەکانی فێربوون لە دەروونناسی پەروەردەییدا:

لە سەردەمی ئێستاماندا بە گشتی سێ تیۆری سەرەکی و بنەڕەتی فێربوون هەیە: **ڕەفتارگەرایی، مەعریفی/مەعریفگەرایی و بونیادگەرایی.** بەڵام سنووردارکردنی ئەو ڕێبازە جۆراوجۆرانەی کە تیۆری و میتۆدۆلۆجیای وانە وتنەوە بە درێژایی پەرەسەندن و بەرەوپێشڤەچوونی هەبوون بۆ تەنها سێ ئاراستە و ڕێچکە، بە مانای تەسک کردنەوە و هەژار نیشاندانی بابەتەکە و کۆگای ئەو زانیارییە دەبێت کە تیۆرییە پێداگۆجییەکانی وانە وتنەوە و تیۆری و پراکتیکی وانە وتنەوەی لەسەر بینات نراوە. با تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی هەر یەکێک لەم ڕێبازانە و شوێنییان لە پەرەپێدانی پێداگۆجیدا لەبەرچاو بگرین:

یەکەم/ ڕێبازی ڕەفتارگەرایی:

ناوی ئەم ئاراستەیە لە دەروونناسی و پێداگۆجیدا لە وشەی ئینگلیزی (behavior) هەڵسوکەوت یان (ڕەفتار)ەوە هاتووە. لایەنگرانی ڕەفتارگەرایی پێیان وایە کە شتێکی سەرەکی لە فێربوونداپڕۆسەی ناوخۆیی نییە، بەڵکو کاردانەوە و ڕەفتاری مرۆڤە. وە ئەرکی مامۆستا بەپێی ئەم ڕێبازە، **بەکارهێنانی هاندانە بۆ وروژاندنی کاردانەوە خوازراوەکان لە قوتابیاندا** و بەم شێوەیە ڕەفتارەکانی لە قاڵب بدات.

لایەنگرانی ئەم ڕەوتە پێیان وایە ڕەفتار بە کارلێککردن لەگەڵ ژینگە دیاری دەکرێت. واتا، ڕەفتار کۆمەڵێک کردانەوەی جووڵەییە بەرامبەر بە هاندەری دەرەکی، کە پێیان دەوترێت هاندەر. ئەگەر سروشتی هاندەرەکە بزانیت، ئەوا دەتوانرێت پێشبینی وەڵامەکە بکرێت. کردانەوەکان، بەپێی ڕەفتارگەرایی، دەتوانن یان زگماکی بن پێیان دەوترێت "بێ مەرج" یان بەرجەستە بن "مەرجدار". مامۆستا بەپێی ئەم ڕێبازە دەبێت دەستکاری ژینگە بکات بەجۆرێک کە گۆڕانی ڕەفتاری خوازراو لە قوتابیدا هان بدات.

واتسۆن دەیگوت دەروونناسی دەبێ تەنیا بابەتیی بێت و تەنیا سەرنجی لەسەر پێشبینیکردن و کۆنترۆڵکردنی ڕەفتاری چاودێرکراو بێت. بە بڕوای ئەو دەروونناسە، بیرکردنەوە و هەست و پڕۆسە ناوخۆییەکانی تر ناتوانرێت بە بەکارهێنانی میتۆدی زانستی چاودێری بکرێت یان کۆنترۆڵ بکرێت، هەر بۆیە پێویستە لە کاتی شیکردنەوەی ڕەفتارەکاندا پشتگوێ بخرێت.

ڕێبازی ڕەفتارگەرایی لە فێربووندا:

ئەم بنەما سەرەکییەکانەی میتۆدۆلۆجیای ڕێبازەکە پێکدەهێنن:

- فێربوون لە ڕەفتارگەراییدا مەعریفەی نوێ نییە، بەڵکو ڕەفتاری نوێیە؛
- ڕەفتاری قوتابی بەهۆی ژینگەوە لە قاڵب دەدرێت. وە چ لە پۆل و چ لە ماڵەوە. ئەگەر مامۆستا ئاگاداری تایبەتمەندییەکانی دۆخی ژیانی قوتابی بێت، ئەوا توانای ئەوەی هەیە باشتر لە ڕەفتارەکانی تێبگات؛
- بەهێزکردنی پاڵپشتی ئەرێنی، یارمەتی و پاڵنەری قوتابیان دەکات و فێربوون بەرز دەکاتەوە. باشترە کەمتر بەهێزکردنی نەرێنی بەکاربهێنرێت. هەروەها گرنگە لەوە تێبگەین کە بژاردەی بەهێزکردنی جیاواز لەگەڵ قوتابی جیاوازدا کاردەکات. بۆ نموونە هەندێک منداڵ شیرینییان خۆشدەوێت، هەندێکی تر نایانەوێت، بۆیە پاداشتکردن بە شیرینی دەبێتە ڕووداوێکی خۆش بۆ منداڵێک، بەڵام کاریگەری لەسەر منداڵێکی دیکە نابێت؛
- ڕەفتاری فێربوو بەبێ مەشقکردن لەدەست دەچێت، بۆیە گرنگە لە کاتی ڕاهێنان و فێربوون دەرفەت بۆ پێداچوونەوە و پراکتیزەکردنی ئەو کارامەییانەی کە پێشتر فێربوون، دابین بکرێت؛

- ڕەفتار دەتوانرێت لە ڕێگەی چاودێریکردنەوە فێربێت، بۆیە مامۆستا دەتوانێت یارمەتی قوتابی بدات بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو سەختیانەی کە لە کاتی فێربووندا سەرهەڵدەدەن. وە بۆ ئەم مەبەستەش ڕێنمایی پێشکەش بکە و ئەو ڕەفتارانە نیشان بدات کە پێی خۆشە قوتابیەکە پەیڕەوی لێبکات.

دووەم/ ڕێبازی مەعریفگەرایی:

ئاراستەی مەعریفی لە دەروونناسی و پێداگۆجیدا، سەرنج دەخاتە سەر پرۆسەکانی بیرکردنەوە. فێربوون، بەپێی مەعریفگەرایی، چیتر وەک گۆڕانکاری لە ڕەفتاردا لە ڕێگەی هاندەر و کاردانەوەکانەوە سەیر ناکرێت، بەڵکو وەک سیستەمێک سەیر دەکرێت کە یادەوەری و بیرکردنەوە، ئەبستراکت و ئیدراک (مەعریفە) لەخۆدەگرێت.

ڕەفتارناسان پێیان وابوو کە فێربوون بۆ هاندەرێک لە کاردانەوەیەک زیاتر نییە. بۆ قوتابی "تەختەیەکی سپییە"، و پێویستە تەنها سەرنجیان لەسەر ڕەفتارە کۆنترۆڵکراوەکانی دەرەکی بێت. بەڵام پێویست ناکات زۆر گرنگی بە پرۆسەی دەروونی و بیرکردنەوەی ناوخۆیی بدەیت. بەڵام زۆرێک لە دەروونناسەکان لەگەڵ ئەمەدا نەبوون، چونکە ڕێبازی ڕەفتارگەرایی ڕووبی نەدەکردەوە کە بۆچی و چۆن مرۆڤ لە زانیاری تێدەگات و پرۆسێس دەکات. بۆیە پێییان وایە ئەوە سنووردارببوونی ڕەفتارگەرایی بووە، کە پاڵنەرێکی بە گەشەکردنی مەعریفی بەخشیووە.

ڕێبازی مەعریفی لە ساڵانی پەنجا و شەستەکاندا بەربڵاو بوو. کاریگەری تیۆرییە مەعریفیەکان لەسەر دەروونناسی و بواری پەروەردە ئەوەندە گەورە بوو، کە بووە هۆی سەرهەڵدانی تەواوی بزووتنەوەیەکی فیکری. لە ژێر ناوی **"شۆڕشی مەعریفی "**دا هاتە پێشەوە.

زانایانی تیۆری مەعریفی پێیان وایە مێشکی مرۆڤ بە پشت بەستن بە هەندێک ئۆلگاریتم زانیاری پرۆسێس دەکات و بڕیار دەدات، زانینیش نەخشێکی دەروونییە، لە یادەوەری درێژخایەندا هەڵگیراون. ڕۆڵی مامۆستا

لە ڕێبازی مەعریفیدا بڕیتییە **لە دروستکردن و گۆڕین و فراوانکردنی ئەم پێکهاتە دەروونییانە** پڕۆسەی فێربوون بەپێی مەعریفیزم، بە شێوەیەکی بەرچاو کاریگەری زانیاری و بیروباوەڕ و هەڵوێستی پێشووی قوتابیان و ئاستی گەشەکردنی توانا مەعریفیەکانیان لەسەرە.

ڕێبازی مەعریفگەرایی لە فێربووندا:

- پڕۆسەکانی بیرکردنەوە- چۆن قوتابیان زانیاری هەست پێدەکەن، ڕێکدەخەن، شیتەڵ دەکەن، هەڵدەگرن و وەریدەگرن، وەک ئەوەی لە ژێر کاریگەری ئەو چوارچێوەیەیدا هەیە کە تیایدا پێشکەش دەکرێت؛
- زانیاری و بیروباوەڕی پێشووی قوتابیان، هەڵوێست و بەهاکان؛
- خودکاری، واتە پلەی پەرەپێدانی کارامەییەکان بۆ پڕۆسێسکردنی زانیاری.

هەروەها زانایانی مەعریفگەرایی زۆرجار پێشنیاری تایبەتمەندی هاوبەشی پێکهاتەی مەنهەجەکەش دەکەن:

- تێبگەن کە زانیارییە هەبووەکانی قوتابیان چۆن ڕێکخراون؛
- دیاریکردنی چۆنییەتی دارشتنی زانیاری نوێ بەپێی ئاست و ڕێکخستنی زانیاری ئێستا؛
- زانیاری نوێ بە شێوەیەکی ماندار بە زانیارییە هەبووەکانەوە ببەستێتەوە؛
- ڕێکخستنی پراکتیک بە فیدباکێکی پەیوەندیدار لە ڕووی پێکهاتەوە بۆ ئەوەی زانیاری نوێ زیاد بکرێت بۆ زانیاری هەبوو.

پێداگۆجی مۆدێرن بە شێوەیەکی بەرفراوان چەمک و مۆدێلە مەعریفییەکان لە پراکتیکدا بەکاردەهێنرێت. هەندێک لە نموونە بەناوبانگەکان بریتیین- لە تاکسۆنۆمی ئامانجە پەروەردەییەکانی بنیامین بلوم و تیۆری فێرگەرایی لە لایەن ڕۆبەرت گاگن و تیۆری مەعریفی جۆن سوێلەر.

سێیەم/ ڕێبازی بونیادگەرایی:

ئەمەش تیۆرێکی تری فێربوونە، کە جەوهەرەکەی لە ناوەکەیدا ڕەنگ دەداتەوە. بەپێی بنەما بونیادگەراییەکان، مرۆڤ لە فۆرمێکی ئامادەکراودا زانست بەدەست ناهێنێت، بەڵکو بە شێوەیەکی سەربەخۆ بنیات دەنێت. ئەمەش لە پڕۆسەی کارلێککردن لەگەڵ ژینگە و تێگەیشتن لە ئەزموونی بەدەست هاتوودا ڕووەدات. ئەرکی مامۆستا ئەوەیە **کە هەلومەرجێک دروست بکات کە قوتابی بە شێوەیەکی سەربەخۆ بەدوای وەڵامی پرسیارەکانیدا بگەڕێت** و بە پشتبەستن بە ئەزموونی نوێ بیرۆکەکانی خۆی سەبارەت بە جیهان بگۆڕێت.

بۆ مامۆستای تەقلیدی، قوتابی دەفرێکی بەتاڵە کە دەتوانرێت پڕ بکرێت لەهەر زانیارییەک. مامۆستایەکی ڕێبازی بونیادگەر هەوڵدەدات هەلومەرجێک دروست بکات، قوتابی خۆی بەدوای وەڵامی ئەو پرسیارانەدا بگەڕێت کە پەیوەندییان پێوە هەیە. لە ئەنجامدا، ئەو بە شێوەیەکی سەربەخۆ زانیاری نوێ بنیات دەنێت- یان باشتر بڵێین، تێکەڵ بە بیرۆکەکانی ئێستای خۆی سەبارەت بە جیهان، کە بەهۆی ئەزموونی پێشووەوە پێکهاتووە. بەو پێیەی ئەزموونی هەر کەسێک تایبەتە، ئەو زانیارییەی کە قوتابییەک پەرەی پێدەدات جیاواز دەبێت لەوەی فێرخوازێکی دیکە پەرەی پێدەدات. ئەمەش بەو مانایەیە کە شارەزابوون لە ماددە نوێیەکان بەبێ گۆڕانکاری ناوخۆیی مەحاڵە.

بنەماکانی ڕێبازی بونیادگەرایی:

1. **زانین بنیات دەنرێت، نەک بە شێوەیەکی پاسیف بەدەست بهێنرێت:** ئەمەش بنەمای بنەڕەتی بونیادگەراییە، کە بەپێی ئەو بنەمایە مەعریفەی نوێ لەسەر مەعریفەی هەبوو بنیات دەنرێت. قوتابی زانیاری جیاواز بەیەکەوە دەبەستێتەوە، پەیوەندی فیکری ناوازە دروست دەکات، جیاواز لەوەی کە قوتابییەکی تر دەیکات؛

2. **فێربوون پڕۆسەیەکی چالاکە و پێویستی بە پاڵنەر هەیە:** بۆ فێربوون تەنها دانیشتن و گوێگرتن لە وانە بەس نییە. پێویستە بەشداری گفتوگۆکان بکەیت و تاقیکردنەوە ئەنجام بدەیت و ڕاپۆرت ئامادە بکەیت. تێگەیشتن تەنها لە ڕێگەی دروستکردنی پەیوەندی لە نێوان ڕاستییە جیاوازەکاندا دێت کە بۆ خودی قوتابی مانای هەیە. جگە لەوەش خوێندن بەبێ پاڵنەر مەحاڵە. وە ئەگەر دەروونناسانی ڕەفتار پێیان وابوو کە پاڵنەر دەتوانرێت بە هاندەرە دەرەکییەکان بەدەست بهێنرێت، ئەوا بە گوێرەی بونیادگەرانی مەعریفی، پاڵنەر دەبێ لە خودی فێرخوازەوە بێت. ڕەنگە ئەمەی دووەمیان بەهۆی سنووردارببوونی زانیارییەکانی ئێستایەوە هان بدرێت. بونیادگەرانی کۆمەڵایەتی هەم پاڵنەری ناوخۆیی و هەم پاڵنەری دەرەکی بە گرنگ دەزانن؛
3. **فێربوون چالاکیەکی کۆمەڵایەتییە:** هەموو فێربوون و فێرکردنێک: بریتییە لە بڵاوکردنەوە و باسکردنی ئەو زانیاریانەی، کە لەلایەن تەواوی کۆمەڵگەیەکەوە کۆکراونەتەوە. گرنگە لە پۆلدا ئەمە لەبەرچاو بگیرێت: دیبەیت (کۆدوان)، فێرکردنی هاوتا و چالاکییەکانی تری گرووپی فێربوون بەرەوپێش دەبەن؛
4. **فێربوون تاکەکەسییە:** هەمیشە زانستی نوێ لە دەوری ئەزموون و باوەڕەکانی ڕابردووەمان بنیات دەنرێت. بۆیە هەم پڕۆسەکە و هەم ئەنجامی فێربوون تایبەتە بە هەر قوتابییەک. جگە لەوەش ئێمە شتی نوێ وەک تیۆری ئەبستراکت و دابڕاو لە باقی ژیانمان فێر نابین. بۆ ئەوەی زانیاری نوێ مانای هەبێت، دەیبەستینەوە بەو شتانەی کە پێشتر دەیانزانین و لێی تێگەیشتووین.
5. **لەکاتی فێربووندا مۆدێلێکی هزری جیهانی فۆرمولە بکرێت:** مەعریفە تەنها لێکدانەوەی واقیعە، لەسەر بنەمای هەستەکانمان. مەرج نییە ئەم لێکدانەوەیە ڕەنگدانەوەی واقیعی ڕاستەقینە بێت.

چەند تیۆرییەکی پێشەنگ لە دەروونناسی پەروەردەییدا:

فێربوون پڕۆسەیەکی زۆر ئاڵۆزە کە لە ژێر کاریگەری چەندین هۆکاردایە. تەنانەت فەیلەسوفی کۆنی یۆنانی ئەفلاتون ئەم پرسیارەی کرد- مرۆڤ چۆن فێری شتێکی نوێ دەبێت ئەگەر ئۆبجێکتەکە خۆی تازە بێت بۆی؟ لە سەردەمی ئەفلاتونەوە ژمارەیەکی زۆر لە تیۆریستەکان بە تێڕوانینی جیاوازەوە دەرکەوتوون لەسەر چۆنیەتی فێربوونی مرۆڤ و هێشتنەوە و پەرەپێدان بە زانستی نوێ. تیۆرییەکانی بواری دەروونناسی پەروەردەیی زۆرن، بەڵام لێرەدا تەنها چەند تیۆرییەکی سەرەکی و پێشەنگ و گرنگ باس دەکەین، کە تا ئێستاش ڕۆڵ و گرینگییان هەر ماوە، لەبەر مەبنای ئەم تیۆرییانە زانستی تازەی ئەم بوارە لە گەشە و بەرەوپێشڤەچوون دایە، لەوانەش:-

تیۆری پاڤلۆڤ (Pavlov):

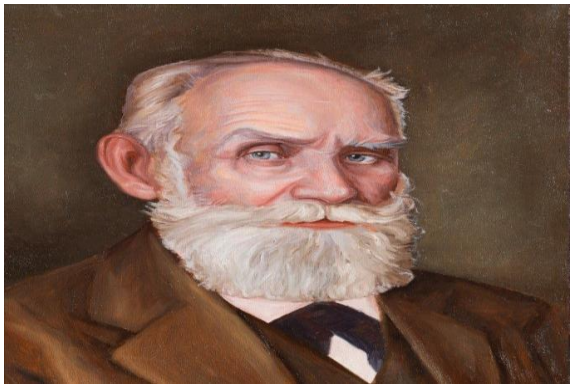

تیۆری پاڤلۆڤ که به تیۆری مەرجدار یان "مەرجدارکردنی کلاسیک" ناسراوە، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا لەلایەن زانای فسیۆلۆجی ڕووسی ئیڤان پاڤلۆڤ پەرەی پێدراوە. پەیوەستە بە لێکۆڵینەوە لە بواری فسیۆلۆجیدا، بە پلەی یەکەم لە چوارچێوەی کارکردنی کۆئەندامی دەماردا. پاڤلۆڤ بەهۆی تاقیکردنەوەکانی لەگەڵ سەگدا ناوبانگی دەرکرد، لەو ماوەیەدا لێکۆڵینەوەی لە میکانیزمی ڕەنگدانەوەی مەرجدار و بێ مەرج کرد. ئەم توێژینەوە بووە هۆی دارشتنی تیۆری مەرجدارکردنی کلاسیک، کە بووە بنەمای پێشکەوتنی زیاتر لە بواری دەروونناسی و فسیۆلۆجیدا.

ئامانجی سەرەکی لێکۆڵینەوەکانی پاڤلۆڤ سەگە، یان وردتر بڵێین چالاکیی ڕەنگدانەوەکەیەتی. لە یەکێک لە ئەزموونە بەناوبانگەکانیدا لێکۆڵینەوەی لە لیکی سەگ کردووە. بە چاودێریکردنی چۆنیەتی کاردانەوەی سەگەکان بەرامبەر بە خۆراک دەستی پێکرد. سەگەکەی برسی دەکرد، دواتر لە هۆڵی تاقیکردنەوەکە، کە هیچ جۆرە دەنگێک و وروژێنەرێک کاری تێنەدەکرد، بۆ ئەوەی مێشکی ئاژەڵەکە بە هیچ شتێکەوە سەرقاڵ نەبێت، سەگەکەی دەبەستەوە، تێبینی کرد سەگەکان کاتێک خواردن دەبینن یان بۆنی دەکەن دەست دەکەن بە لیک ڕشتن. ئەمەش ڕەنگدانەوەیەکی بێ مەرجە، چونکە کاردانەوەکە "لیک ڕشتن" بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ڕوویدا، بەبێ هیچ فێرکردن و ڕاهێنانێک.

پاشان پاڤلۆڤ دەستی کرد بە زیادکردنی هاندەری بێلایەن بۆ گەیاندنی خۆراک، وەک دەنگی زەنگ یان ڕوناکی یان دەرکەوتنی توێژەر. سەرەتا ئەم هاندەرانە نەبوونە هۆی دەردانی لیک چونکە سەگەکان پەیوەست نەبوون بە خواردنەوە. بەڵام بە دووبارەکردنەوەی پێدانی خۆراک لە یەک کاتدا لەگەڵ ئەم هاندەرانەدا، پاڤلۆڤ بۆی دەرکەوت کە سەگەکان دەست دەکەن بە کاردانەوە بەرامبەر هاندەرێکی بێلایەن (بۆ نموونە زەنگێک، داگیرساندنی ڕوناکی، دەرکەوتنی توێژەر) بە هەمان شێوەی خودی خۆراکەکە، واتە دەست دەکات بە ڕژانی لیک. لە کاتی تاقیکردنەوەکاندا سەگەکە فێری ئەوە بوو کە زەنگی زەنگۆڵەکە بە دابینکردنی خۆراکەوە ببەستێتەوە و دوای چەندین دووبارەکردنەوە بە گوێ لێبوون لە دەنگی زەنگۆڵەکە لیکی بڕێژێت، بەبێ دابینکردنی خۆراک. ئەمەش ڕەنگدانەوەیەکی مەرجدارە.

وەسفکردنی تاقیکردنەوەکە:

قۆناغی یەکەم/ (دۆخی بنەڕەتی، سەرەتا): بەبێ ئەوەی خۆراک پێشکەش بکرێت، دەنگی زەنگ یان هەر هاندەرێکی بێلایەن نەبووە هۆی ئەوەی سەگەکە لیکی بڕژێت؛

قۆناغی دووەم/ (فێربوون، ڕاهێنان): دووبارەبوونەوەی چەند جارەی دەنگی زەنگۆڵەکە لەگەڵ پێدانی خواردندا، بە تێپەڕبوونی کات سەگەکە دەست دەکات بە پەیوەستکردنی زەنگەکە بە هاتنی خواردنەوە؛

قۆناغی سێیەم/ (ڕەنگدانەوەی مەرجدار): لە ئەنجامی فێربوون و ڕاهێنان، سەگەکە بە دەنگی زەنگێک دەست دەکات بە لیک ڕشتن، تەنانەت ئەگەر خواردنیش نەبێت.

تاقیکردنەوەکانی پاڤلۆڤ لەگەڵ سەگەکاندا نیشانیدا کە چۆن دەتوانرێت ڕەفتار لە ڕێگەی پەیوەندییەوە لە قاڵب بدرێت و نیشانیدا کە چۆن خۆگونجاندنی کلاسیک کاردەکات. ئەم دۆزینەوانە کاریگەری گرنگیان هەیە بۆ تێگەیشتن لە چۆنییەتی کارکردنی سیستەمی دەمار و چۆن

دەتوانرێت لە رێگەی دووبارەکردنەوە و پەیوەندییەوە ئاژەڵان و تەنانەت مرۆڤیش فێر بکرێت.

بڕگە بنەڕەتییەکانی تیۆرەکە:

1. **ڕەنگدانەوەی بێ مەرج (غەریزەیی):** ئەمە کاردانەوەی زگماکی و غەریزەیی جەستەن بەرامبەر بە هەندێک هاندەر. پێویستیان بە ڕاهێنان و فێربوون نییە. بۆ نموونە سەگی تاقیگەکەی پاڤلۆڤ بە بینینی خواردن لیکی دەڕژا؛
2. **ڕەنگدانەوەی مەرجدارەکان:** ئەم ڕەنگدانەوەیە لە کاتی پڕۆسەی فێربووندا بەدەست دەهێنرێن. کاتێک ڕوودەدەن کە هاندەرێکی بێلایەن وەک دەنگی "زەنگۆڵە" پەیوەست بێت بە هاندەرێکی بێ مەرج وەک "پێدانی خۆراک". لە کاتی پڕۆسەی دووبارەبوونەوەدا، هاندەری بێلایەن دەست دەکات بە وروژاندنی هەمان ڕەنگدانەوەی بێ مەرج. ئەمەش بنەمای خۆگونجاندنێکی کلاسیکە. نموونە - سەگێک بە دەنگی زەنگۆڵەکە دەست دەکات بە لیک ڕشتن ئەگەر بە بەردەوامی خواردنی هەبێت؛
3. **مەرجەکانی دروستبوونی ڕەنگدانەوەی مەرجدار:** بۆ پێکهێنانی ڕەنگدانەوەیەکی مەرجدار، دەبێت هاندەرێکی بێلایەن چەند جارێک لە پەیوەندییەکی نزیکدا لەگەڵ هاندەرێکی بێ مەرجدا پێشکەش بکرێت. لەم حاڵەتەدا گرنگە کە هاندەری بێلایەن پێش هاندەری بێ مەرج دەربکەوێت و لە کاتی خۆیدا پەیوەندی بەوەوە هەبێت؛
4. **تاقیکردنەوەکان لەسەر سەگ:** بەناوبانگترین تاقیکردنەوەکانی پاڤلۆڤ بریتی بوون لە لێکۆڵینەوە لە لیک لە سەگدا. بۆی دەرکەوت کە سەگەکان نەک تەنها لە وەڵامی بەدەستهێنانی خۆراکدا دەست دەکەن بە لیک ڕشتن، بەڵکو بۆ هاندەرە بێلایەنەکانی وەک دەنگی زەنگ یان هەنگاوەکانی تاقیکەرەوە، ئەگەر بەردەوام پەیوەندییان بە پێدانی خۆراکەوە هەبێت؛

5. **مەرج و ڕەفتار:** پاڤلۆڤ ئاماژەی بەوەدا کە دەتوانرێت زۆر جۆری ڕەفتاری مرۆڤ و ئاژەڵ لە ڕێگەی ڕەنگدانەوەی مەرجدارەوە ڕوون بکرێتەوە. هەروەها بیرۆکەی خستەڕوو کە چۆن جۆرە جیاوازەکانی ڕەنگدانەوە لە جەستەدا کارلێک دەکەن و چۆن دەتوانرێت بگۆڕدرێن.

کاریگەری تیۆری:

تیۆری پاڤلۆڤ بۆ ڕەنگدانەوە مەرجدارەکان کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر گەشەسەندنی دەروونناسی، فسیۆلۆجی، پێداگۆجی و پزیشکی هەبوو. بوو بە بنەمای پەرەسەندنی ڕەفتارگەرایی "تیۆری ڕەفتار"، کە باس لەوە دەکات لە ڕێگەی شیکردنەوەی ڕەنگدانەوەکان بەرامبەر بە هاندەرە جۆراوجۆرەکان دەتوانرێت لە ڕەفتاری مرۆڤ و ئاژەڵەکان تێبگەین.

ئیڤان پاڤلۆڤ لە تیۆرییەکەیدا سەگی وەک مۆدێلێک بۆ تێگەیشتن لە بنەماکانی فێربوون بەکارهێنا. تاقیکردنەوەکانی بوونە بنەمایەک بۆ تێگەیشتنێکی قوونڵتر لە چۆنییەتی ڕوودانی فێربوون بە پەیوەندی و چۆنێتی گەشەکردنی ڕەفتار لە وەڵامی هاندەرە دەرەکییەکاندا.

پەیوەندی نێوان تیۆری پاڤلۆڤ و فێربوون:

پاڤلۆڤ پڕۆسەی فێربوونی لە ڕێگەی خۆگونجاندنی کلاسیکەوە (سروشتیەوە) ڕوونکردەوە، کە سەگەکان و ئاژەڵەکانی دیکە دەتوانن فێربن وەڵامی هەندێک هاندەر بدەنەوە ئەگەر پەیوەندییان بە شتێکی گرنگەوە هەبێت بۆ جەستە "وەک خۆراک". ئەم پڕۆسەیە لە بنەڕەتدا میکانیزمێکە بۆ بەدەستهێنانی کارامەیی یان فێربوون.

1. **مەرجدارکردنی کلاسیک (سروشت) وەک بنەمایەک بۆ فێربوون:** مەرجدارکردنی کلاسیک ئەو پڕۆسەیە، کە بەهۆیەوە هاندەرێکی بێلایەن وەک "دەنگی زەنگ" پەیوەستە بە هاندەرێکی بێ مەرج "وەک خۆراک"، کە لە ئەنجامدا وەڵامێکی مەرجدار دروست دەبێت.

پاڤلۆڤ بە بەکارهێنانی سەگەکانی وەک نموونە، نیشانیدا کە چۆن لە سەرەتادا سیگنالە بێلایەنەکان دەتوانن ببنە هۆی هەمان کردانەوەی ئەو هاندەرانەی کە پەیوەندییان پێوە هەیە. هەروەها ئەم پرۆسەیە بنەمایە بۆ لێکۆڵینەوە لە فێربوون و پێکهاتنی وەڵامە نوێیەکان لەسەر بنەمای ئەزموونەکانی پێشوو.

2. **میکانیزمی فێربوون لە ڕێگەی پەیوەندییەوە:** پاڤلۆڤ نیشانیدا کە سەگەکان دەتوانن فێربن سیگنالێکی دەرەکی (زەنگ، ڕووناکی، دەنگ) بە کردارێکی دیاریکراوەوە "بەخشینی خۆراک" ببەستنەوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕاستییەی کە هاندەرێکی بێلایەن دەبێتە هۆی خۆگونجاندنێکی مەرجدار کاتێک کە چەندین جار لەگەڵ هاندەرێکی بێ مەرجدا جووت دەکرێت. بەم شێوەیە پاڤلۆڤ نیشانیدا کە فێربوون پرۆسەیەکی پەیوەندییە لە نێوان هاندەری بێلایەن و بێ مەرج. نموونە: سەگەکە بە دەنگی زەنگۆڵەکە دەست دەکات بە لیک ڕشتن چونکە دووبارەبوونەوەی چەندین جاری دەنگەکە پەیوەندی بە پێدانی خواردنەوە هەبووە. لەم ساتەوەختەوە دەنگی زەنگەکە دەبێتە هاندەرێکی مەرجدار و لیکیش دەبێتە خۆگونجاندنێکی مەرجدار.

3. **بەکارهێنان لە فێرکردن و ڕاهێنانی مرۆڤ و ئاژەڵدا:** تیۆری پاڤلۆڤ سەبارەت بە سەگ تەنها بۆ ڕوونکردنەوەی پرۆسەی بایۆلۆجی گرنگ نەبوو، بەڵکو بۆ شێوازەکانی ڕاهێنان و فێرکردنی پڕاکتیکی بۆ هەردوو ڕەگەزی ئاژەڵ و مرۆڤ گرنگ بوو. بۆ نموونە ئەم تیۆریە بنەمای میتۆدەکانی وەک فێربوونی ڕەفتار و ڕەفتارگەرایی پێکهێنا. لە دەروونناسی ڕەفتاردا کە لەسەر بنەمای تیۆری پاڤلۆڤ پەرەی سەند، باوەڕ وابوو کە هەموو ڕەفتارەکان دەتوانرێت لە ڕێگەی خۆگونجاندن و کردانەوە و ڕەنگدانەوەی مەرجدارەوە بۆ هاندەرە دەرەکییەکان ڕوون بکرێتەوە.

4. **بنەماکانی ڕاهێنان:** پاڤلۆڤ چەند بنەمایەکی سەرەکی دەستنیشان کرد کە بنەمای تیۆری فێربوونی ئەون:

پەیوەندی- هاندەرێکی بێلایەن کاتێک مانادار دەبێت، کە دووبارە و سێبارە پەیوەست بێت بە هاندەرێکی تردوە.

دووبارەبوونەوە- تا دووبارەبوونەوەی پەیوەندییەک زیاتر بێت، خۆگونجاندنی مەرجدار بەهێزتر دەبێت.

ڕێکخستنی کات- ڕێکوپێکی دروست لە پێشکەشکردنی هاندەرەکاندا گرنگە: هاندەری بێلایەن دەبێت پێش هاندەری بێ مەرج بێت، نەک بە پێچەوانەوە.

5. **گرینگی و مانای پراکتیکی:** پاڤلۆڤ نیشانیدا کە نەک تەنها ئاژەڵەکان، بەڵکو مرۆڤەکانیش دەتوانن بخرێنە ژێر ڕاهێنان و فێربوونەوە. بۆ نموونە منداڵان دەتوانن فێربن هەندێک هاندەری دەرەکی بە ڕەفتاری خوازراوەوە ببەستنەوە. هەروەها بووە بنەمای پەرەپێدانی تەکنیکەکانی چارەسەری دەروونی وەک بێ هەستی بۆ بەرەنگاربوونەوەی فۆبیا <بۆ نموونە کاتێک نەخۆش فێر دەبێت لە ڕێگەی دووبارەکردنەوە و پەیوەندییە ئەرێنییەکانەوە لە شتێک یان دۆخێکی دیاریکراو نەترسێت>. بەم شێوەیە تیۆری پاڤلۆڤ سەبارەت بە بەکارهێنانی پەیوەندییەکانی نێوان هاندەرە بێلایەن و بێ مەرجەکان بوو بە بنەمایەک بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتی ڕوودانی فێربوون بە پەیوەندی، کە هەم بۆ ئاژەڵ و هەم بۆ مرۆڤ دەگونجێت.

تیۆری سۆرندایک (Edward L. Thorndike):

سۆرندایک زانایەکی دەروونناسی ئەمریکی بوو، یەکێکە لە پێشەنگەکانی دەروونناسی ئەزموونی و تیۆری فێربوون. ڕێبازێکی میکانیکی بابەتی فێربوونی گەشەپێدا، کە تیایدا کاریگەری سەرەکی لەسەر هەڵسوکەوت و ڕەفتاری دەرەکی هەبوو. باوەڕی وابوو کە دەروونناس دەبێت لە ڕەفتار بکۆڵێتەوە، نەک توخمە عەقڵییەکان یان ئەزموونی هۆشیاری. لێکۆڵینەوە لە فێرکردنی مرۆڤ و ئاژەڵدا دەستکەوتێکی زانستی بەرچاوە. جۆن واتسن، دامەزرێنەری ڕەفتارگەرایی، نووسیویەتی کە توێژینەوەکەی سۆرندایک بووە بەردی بناغەی ئەم لقەی دەروونناسی.

سۆرندایک تاقیکردنەوەکانی لەسەر سەگ و پشیلە ئەنجامدا. سندوقێکی بەناوی "**قەفەزی کێشە**" دروستکرد. پشیلەیەکی برسی خستە ناو قەفەزەکە، کە دەرگای هەبوو. دەرگاکە دەتوانرا بە بەکارهێنانی میکانیزمێکی سادە بکرێتەوە، وەک ڕاکێشانی دەزوو یان فشار خستنە سەر دەسک. قاپێک خواردنی لە دەرەوەی قەفەزەکە دانا، بۆ هاندانی ئاژەڵەکە. سەرەتا، پشیلەکە کرداری پشێوی ئەنجام دەدا، بە چرنووکەکانی دەرگاکەی دەڕوشاند، بە دەوری قەفەزەکەدا دەسوڕایەوە و هەڵپەی دەکرد، گازی دەگرت. ڕێگای دۆزینەوەی میکانیزمی گونجاو سەرەتا هەڕەمەکی بوو بۆ دەرچوون لە قەفەزەکە. لە کۆتاییدا ئاژەڵەکان فێربوون بۆ ئەوەی دەرگاکە بکرێتەوە، دەبێت دوگمەیەکی دیاریکراو دابگرێت. ئەویش دوای چەندین

جار دوبارە کردنەوە و ڕاهێنانێکی هیلاککەر، بۆی دەرکەوت جار دوای جار ژمارەی جوڵەو ڕەفتارە هەڵەکانی ئاژەڵەکە کەم دەبوونەوە، دواجار توانی فێری ڕەفتاری بێ هەڵە بێت، و دەرگاکە بکاتەوە. بەو دەرئەنجامە گەیشت، کە ئاژەڵ بە ڕێکەوت ئەنجامەکان بەدەست دەهێنێت، بە شێوازی "تاقیکردنەوە و هەڵە" کار دەکات. ئەمە وای لە سۆرندایک کرد، کە فێربوون پڕۆسەیەکی

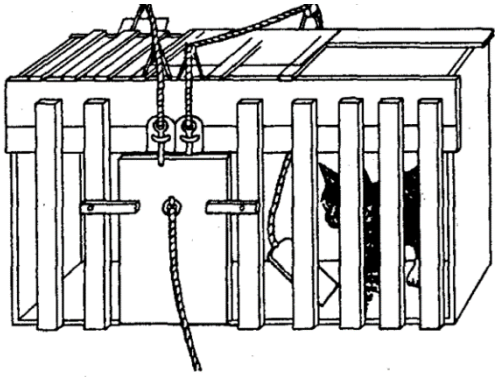

پێشکەوتووانەیە و پەیوەندییەکان بە تێپەڕبوونی ماوەیەک بەرە بەرە دروست دەبن. بڕیارە دروستەکان جێگیر دەبن. بڕیارە ناڕاستەکان فڕێ دەدرێن. پڕۆسەی فێربوون دەتوانرێت بە شێوەیەکی گرافیکی دەربڕدرێت، لە ڕێگەی بازنەیەکی فێربوونەوە.

گرنگییەکی بنەڕەتی تیۆرییەکەی سۆرندایک، خاڵی دەستپێکی کرداری جوڵە پاڵنەرێکی دەرەکی نەبوو (بۆ نمونە، لە تاقیکردنەوەکانی لێکۆڵینەوەی پەرچەکردارەکان)، بەڵکو حاڵەتێکی کێشەدار بوو (ئاژەڵەکە دەبوو لە قەفەزەکە بچێتە دەرەوە). لەم کاتەدا، حاڵەتێکی کێشە بەو شێوەیە تێدەگات بۆ خۆگونجاندن کە ئۆرگانەکان وەڵامێکی ئامادەی نییە (پەرچەکرداری).

ئەم تیۆرییە بە تیۆری تاقیکردنەوە و هەڵە ناسراوە، ڕۆڵێکی سەرەکی هەبوو لە پەرەپێدانی ڕێبازی ڕەفتارگەرایی و لێکۆڵینەوە لە میکانیزمەکانی فێربوون لە هەردوو ڕەگەزی مرۆڤ و ئاژەڵ. بڕگە سەرەکییەکانی تیۆرییەکە سەرنج دەخەنە سەر پەیوەندی نێوان هاندەر و کاردانەوە <وەڵامەکان>، گرنگی ئەزموون و میکانیزمەکانی بەهێزکردنی ڕەفتار لە ڕێگەی دووبارەکردنەوە. هەرچەندە هەندێک لایەنی تیۆرەکەی پێداچوونەوەی بۆ

کراوە، بەڵام وەک هەنگاوێکی گرنگ لە پەرەسەندنی زانستی ڕەفتاردا دەمێنێتەوە و بەردەوامە لە بەکارهێنان بۆ ڕوونکردنەوەی بناغەکانی فێربوون.

چەندجارەی کاردانەوە/وەڵامدانەوە- ئەگەر کەسێک ڕووبەڕووی کێشەیەکی نوێ بووەوە، ئەوا بژاردەی ڕەفتاری جیاواز تاقیدەکاتەوە تا چارەسەرێکی گونجاوی بۆ دەدۆزێتەوە. پڕۆسەی تاقیکردنەوە و هەڵەیە، کە ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە فێربووندا.

کاریگەری پراکتیکی- یاساکانی سۆرندایک بناغەی زۆرێک لە ڕێبازە پەروەردەییە مۆدێرنەکان و تیۆرییەکانی فێربوونیان دانا. یارمەتیمان دەدەن لەوە تێبگەین کە مرۆڤەکان چۆن فێری کارامەیی نوێ دەبن و کێشەکان چارەسەر دەکەن و دەستکاری چاکسازی لە ڕەفتارەکان دەکەن. بیرۆکەکانی بە تایبەتی کاریگەرییان لەسەر ڕەفتارگەرایی و دواتر کارەکانی دەروونناسانی وەک سکینەر و قیگۆتسکی هەبوو.

یاسا بنەڕەتییەکانی فێربوونی سۆرندایک:

تیۆری سۆرندایک لەسەر کۆمەڵێک بنەمای بنەڕەتی دامەزراوە، کە لەلایەن ئەوەوە پەرەی پێدراوە بە بەکارهێنانی ئەو تاقیکردنەوانەی کە ئەنجامی داوە بە چاودێریکردنی ڕەفتاری ئاژەڵەکان، بەتایبەتی پشیلە، لە چارەسەرکردنی کێشەکانی ناو ئەو شوێنەی کە پێی دەوترێت "قەفەزی کێشە":

1. **یاسای کاریگەری-** ئەو ڕەفتارانەی کە دەرئەنجامێکی دڵخۆشکەر بەدوایدا دێت (وەک پاداشت) ئەگەری دووبارەبوونەوەی زیاترە لە داهاتوودا، لەکاتێکدا ئەو ڕەفتارانەی کە دەرئەنجامێکی ناڕەباری لێدەکەوێتەوە بە تێپەڕبوونی کات کۆتایی دێت. ئەم یاسایە بوو بە بنەمای پەرەپێدانی تیۆرییەکانی مەرجدارکردن؛
2. **یاسای مەشق/ڕاهێنان/ دووبارەکردنەوە-** تا زیاتر پەیوەندی نێوان هاندەر "وروژێنەر" و کاردانەوە توندتر بێت، ئەم پەیوەندییە بەهێزتر دەبێت. ئەمەش بەو مانایەیە، کە دووبارەکردنەوەی بەردەوام

پڕۆسەی فێربوون بەهێزتر دەکات، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر پراکتیزەکردنەکە بووەستێت، پەیوەندییەکان لاواز دەبن؛

3. **یاسای ئامادەباشی-** ئەم یاسایە جەخت لەسەر گرنگی ئامادەیی دەروونی و فسیۆلۆجی بۆ فێربوون دەکاتەوە. سۆرندایک پێی وابوو کاتێک قوتابی ئامادە دەبێت بۆ ئەنجامدانی کردارێک، ئەنجامدانی کردارەکە ڕەزامەندی دەهێنێت. ئەگەر قوتابی ئامادە نەبێت، هەوڵدان بۆ تەواوکردنی چالاکییەکە دەتوانێت بێزارکەر بێت .ئامادەیی هەم پالنەر و هەم توانای وەرگرتنی زانیاری و ئەنجامدانی ئەرکەکان دەگرێتەوە. بەکورتی ئەگەر جەستە ئامادە بێت بۆ کردار و ئەم کردارە پێویستیەکانی تێر بکات، ئەوا ئەگەری ئەنجامدانی زیاترە. ئەگەر جەستە ئامادە نەبێت، کردارەکە دەبێتە هۆی ناڕازیبوون.

پەیوەندی بارودۆخی "وروژێنەر و کردانەوە" لای سۆرندایک ئەم تایبەتمەندییانەی هەیە:

1. خاڵی دەستپێکردن، حاڵەتێکی کێشەدارە؛
2. ئەندامەکانی لەش بە گشتی ڕووبەڕووی دەبنەوە؛
3. چالاکانە لە گەڕان بەدوای هەڵبژاردن و چارەسەریدا کار دەکات؛
4. بە ڕاهێنان و دووبارەکردنەوە زیاتر فێر دەبیت؛
5. هەوڵدان و هەڵەکردن، پڕۆسەی فێربوون گەشە پێدەدەن و چارەسەری گرفتەکانیش ئاسانتر دەکەن.

بیرۆکەکانی سۆرندایک سەبارەت بە بەهێزکردن و فێربوونی هاوبەش:

- مامۆستا دەتوانێت لە بەهێزکردندا بەکاربهێنێت بۆ بەرەوپێشبردنی فێربوونی قوتابی؛
- بەهێزکردنی ڕەفتاری خوازراو لە ڕێگەی پاداشت؛
- لایەنی مەعریفی شیکاری کاریگەری ئەزمون و بەهێزکردن لەسەر پێکهێنانی کارامەیی.

تیۆری سکینەر (Skinner):

یەکێک لە دەروونناسە بەناوبانگەکانی سەدەی بیستەم بوو، تیۆرییەکەی کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر پەرەسەندنی ڕەفتارگەرایی و دەروونناسی بە گشتی هەبوو. بنەما سەرەکییەکانی تیۆری سکینەر ئەوەیە

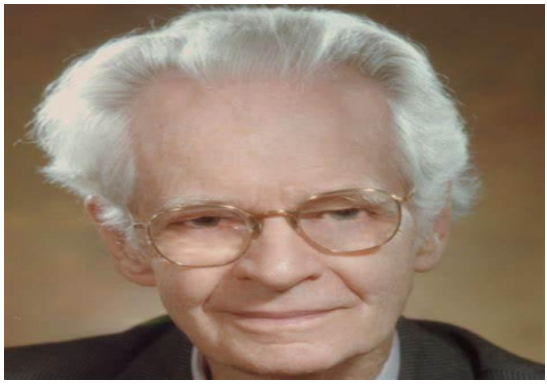

کە ڕەفتاری مرۆڤ یان ئاژەڵێک لە ڕێگەی کارلێککردنی لەگەڵ ژینگەدا دروست دەبێت و دەپارێزرێت، نەک لە ڕێگەی پاڵنەرە ناوخۆییەکان یان پرۆسەی نائاگا. سکینەر جەختی لەسەر ئەو ڕاستییە دەکردەوە، کە مرۆڤ لە ژێر کاریگەری هەندێک ڕووداوی ڕابردوودا بڕیاری خۆی دەدات. فاکتەرە ژینگەییەکان بەرەو بڕیار و کرداری دیاریکراو دەمانبەن. سەرچاوەی سەرەکی هەڵسوکەوتی ئێمە خودی خەڵک نییە "هەستەکان، مێشکیان، پلانەکانیان یان ئامانجەکانیان"، بەڵکو وەڵامیان بۆ کاریگەری ژینگە. بۆ ئەوەی تێبگەین بۆچی بەو شێوەیە هەڵسوکەوت دەکەین، پێویستە ئەو بارودۆخانە بزانین کە هانمان دەدەن بۆ هەڵسوکەوتکردن .

تیۆری ڕەفتار و فێربوون لەلایەن سکینەرەوە جەخت لەسەر گرنگی هۆکارە دەرەکییەکان <بەهێزکردن و پاداشت و سزا> دەکاتەوە لە پرۆسەی فێربووندا.

زۆربەی تاقیکردنەوەکانی لەسەر "کۆتر و جرج" ئەنجامداوە، پێی وایە لەبەرئەوەی جیهانی دەوروبەرمان شێوەمان دەگۆڕێت، کردارەکانمان پشت دەبەستێت بە زانینی ئەوەی چی باشە و چی خراپە، و هەرچەندە باوەڕمان وایە ئەمە بڕیاری ناوخۆیی دەروونی ئێمەیە، بەڵام ئەوە ژینگەی

دەرەکییە، تێگەیشتنمان بۆ باش و خراپ بنیات دەنێت. مرۆڤ ئەنجامی خۆگونجاندنی هەر کەسێکە لەگەڵ ئەو ژینگە دەرەکییەی کە تێیدا لەدایک بووە.

دەڵێت پێویست ناکات ئەوەندە وزە لە گەشەی ئەخلاقی تاکدا سەرف بکەیت، چونکە "تایبەتمەندی کەسایەتی" کەڵەکەبوونی کاردانەوەکانە بەرامبەر هەندێک بارودۆخی دەرەکیی ژینگە. بۆیە ئەنجامەکە زۆر باشتر دەبێت ئەگەر هەوڵ و بایەخی زیاتر بدەین بە لێکۆڵینەوە لە ژینگەی دەرەکی و ئەو هەلومەرجەی کە تاک پشتی پێ دەبەستێت. کەواتە، ئەگەر ژینگەیەکی باشتر دروست بکەین، کەسانی باشترمان دەست دەکەوێت.

کارەکانی سکینەر لەو بۆچوونەدا سەرچاوەی گرتبوو کە مەرجی کلاسیکی زۆر سادەیە بۆ ڕوونکردنەوەی تەواوی هەڵسوکەوتی ئاڵۆزی مرۆڤ. ئەو باوەڕی وابوو کە باشترین ڕێگا بۆ تێگەیشتن لە هەڵسوکەوت، لێکۆڵینەوەیە لە هۆکار و دەرئەنجامەکانی. ئەو ئەم بۆچوونەی ناونا **مەرجی کرداری**.

مەرجی کلاسیکی بریتییە لە فێربوون لە ڕێگەی پەیوەست کردنی هاندەرەکان، کە لە ئەنجامدا وەڵامی خۆنەویستی لێدەکەوێتەوە، لە کاتێکدا مەرجی کرداری جەخت لەسەر فێربوون دەکاتەوە لە ڕێگەی دەرئەنجامەکانەوە، شێوەی ڕەفتاری خۆبەخشانە.

- فێربوونی بە کۆمەڵ (مەرجی کلاسیک): لە فێربوون بە کۆمەڵ، کەسێک فێر دەبێت دوو هاندەر ببەستێتەوە، کە دەبێتە هۆی گۆڕانی ڕەفتار. هاندەری بێلایەن لەگەڵ هاندەری بێ مەرج دووانە، بە شێوەیەکی سروشتی کاردانەوە دروست دەکەن. بە تێپەڕبوونی کات، کەسەکە وەڵامی هاندەری بێلایەن دەداتەوە وەک ئەوەی هاندەری بێ مەرج بێت، تەنانەت ئەگەر بە تەنیا پێشکەش بکرێت. وەڵامدانەوە بە خۆنەویستی و ئۆتۆماتیکییە. نمونەی سەگێک کە بە

دەنگی زەنگێک (هاندەری بێلایەن) لێدەدات (هاندەری بێلایەن) دوای ئەوەی بە بەردەوامی لەگەڵ خواردن وابەستە کراوە (هاندەری بێ مەرج).

- **فێربوون بە ئەنجامەکان (مەرجی کرداری):** لە فێربوون بە ئەنجامەکان، هەڵسوکەوت لەسەر بنەمای دەرئەنجامەکانی فێر دەبێت. فێرخواز چالاکە و وەڵامەکەی خۆبەخشانەیە. ئەو هەڵسوکەوتەی کە دەرئەنجامی خۆشی بەدوادا دێت ئەگەری دووبارەبوونەوەی زیاتری هەیە، لە کاتێکدا ئەو ڕەفتارەی کە ئەنجامە ناخۆشەکانی بەدوادا دێت (سزاکان) کەمتر دووبارە دەبێتەوە. بۆ نموونە، ئەگەر منداڵێک ستایش بکرێت (ئەنجامێکی خۆش) بۆ خاوێنکردنەوەی ژوورەکەی، ئەگەری پاککردنەوەی ژوورەکەی لە داهاتوودا زیاترە. بە پێچەوانەوە، ئەگەر سەرزەنشت بکرێن (ئەنجامێکی ناخۆش) بەهۆی جێبەجێ نەکردنی ئەرکەکانیان، ئەگەری زۆرە جاری داهاتوو تەواویان بکەن بۆ ئەوەی خۆیان لە سەرزەنشت دوور بگرن.

سکینەر سێ جۆر وەڵام یان کرداری دەستنیشان کرد، کە دەتوانن شوێن هەڵسوکەوت بکەون:

- کرداری بێلایەن: وەڵامەکانی ژینگە، ئەگەری دووبارەبوونەوەی هەڵسوکەوتێک زیاد دەکات و کەم ناکاتەوە؛
- بەهێزکەرەکان: وەڵامەکانی ژینگە، ئەگەری دووبارەبوونەوەی هەڵسوکەوتێک زیاد دەکات. بەهێزکەرەکان دەتوانن پۆزەتیف یان نێگەتیف بن؛
- سزادان: وەڵامەکانی ژینگە، ئەگەری دووبارەبوونەوەی هەڵسوکەوتێک کەم دەکاتەوە. سزادان هەڵسوکەوت لاواز دەکات.

یاساکانی مەرجی کرداری کاریگەر:

- ڕێنمایی سادە؛
- دەستپێکی سادە و ئاسان؛
- پڕۆسەی فێربوونی پۆزەتیف؛
- سیستەمی بەهێزکردنی ئاسایی؛
- پڕۆسەی فێربوونی میتۆدی ڕوون؛

یەکێک لە بیرۆکە سەرەکییەکانی چەمکی سکینەر بەهێزکردن یان "ئامانجی زنجیرەیی وەڵامی خوازراو" یە. ئەو **چوار شێوازی بەهێزکردنی** وەسف کرد کە بەپێی شێوەی وەڵامدانەوەی پێویست بوو: <بە ڕێژەیەکی نەگۆڕ، بە ماوەیەکی نەگۆڕ، بە ڕێژەیەکی گۆڕاو، لەگەڵ ماوە گۆڕاوەکان>.

سکینەر بەکارهێنانی هاندەری **بەهێزکەر** پێی تایبەت و گرنگ بوو لە پێکهێنانی کردانەوەی خوازراودا کە دابەشی کرد بۆ سێ جۆر:

- پاڵپشتی سەرەکی بریتییە لە ئاو، خۆراک، سێکس و هتد؛
- بەهێزکردنی دووەمی (مەرجدار) – سۆز، سەرنج، پارە، ستایش، هتد – کە کاریگەرییەکی بەهێزیان لەسەر هەڵسوکەوتی کەسەکە هەیە؛
- بەهێزکردنی پۆزەتیف و نەرێنی (ڕقلێبوونەوە) و سزادان.

بە کورتی ئەوەی لە تیۆرییەکەی سکینەر لە پڕۆسەی فێربووندا گرنگە:

1. **ڕەفتاری قوتابی کاتێک بەهێز دەبێت،** کە دەبێتە هۆی دەرئەنجامە ئەرێنییەکان، بۆ نموونە "ستایش یان پاداشت". وە لاواز دەبێت، کاتێک کە دەبێتە هۆی دەرئەنجامە نەرێنییەکان، بۆ نموونە "سزادان"؛
2. **ڕۆڵی بەهێزکەرەکان:** لە پڕۆسەی فێربووندا گرنگە بەهێزکەرەکان لە کاتی خۆیدا بەکاربهێنرێت، کە دەتوانێت بریتی بێت لە:

- **بەهێزکردنی ئەرێنی:** پێشکەشکردنی هاندەرێکی پاداشت بەخش دوای ڕەفتارێک ئەگەری دووبارەبوونەوەی ئەو ڕەفتارە زیاد دەکات. بۆ نموونە پێدانی چارەسەرێک بە منداڵێک بۆ تەواوکردنی ئەرکەکانی ماڵەوە؛

- **بەهێزکردنی نەرێنی:** لابردنی هاندەرێکی ناخۆش بۆ زیادکردنی ڕەفتارێکی خوازراو یان "کەمکردنەوەی فشار یان ڕزگاربوون لە سزا" بۆ نموونە خواردنی دەرمانی ئازارشکێن دەتوانێت ئازارەکە لاببات، ئەمەش خووی بەکارهێنانیان بەهێزتر دەکات.

3. **خشتەی بەهێزکردن:** سکینەر جیاوازی کرد لە نێوان جۆرە جیاوازەکانی خشتەی بەهێزکردن کە کاریگەرییان لەسەر فێربوون هەیە:

- **خشتەی جێگیر:** بەهێزکردن دوای ژمارەیەکی دیاریکراو لە کردارە دروستەکان یان لە کاتێکی قورس و دیاریکراودا دەدرێت؛
- **خشتەی گۆڕاو:** بەهێزکردن بە شێوەیەکی هەڕەمەکی دەدرێت، ئەمەش وا دەکات ڕەفتارەکە بەردەوامتر بێت و وەستاندنی سەختر بێت.

4. **کۆنترۆڵکردنی ڕەفتار:** لە پراکتیکی پەروەردەییدا، سکینەر جەختی لەسەر گرنگی کۆنترۆڵکردنی کردارەکانی قوتابیان کردەوە. بەیارمەتی سیستەمی بەهێزکردن دەتوانیت کاردانەوە ڕەفتارییە خوازراوەکان بەهێز بکەیت، ئەمەش بەشدارە لە باشتر فێربوون و ئاسمیلەکردنی بابەتەکە؛
5. **بەرنامەکانی خود سەنتەری فێربوون:** سکینەر ئەم بیرۆکەی پێشنیار کرد بۆ دروستکردنی بەرنامەی فێربوون کە تیایدا قوتابیان خۆیان پێشکەوتن دەکەن لەگەڵ بەدەستهێنانی سەرکەوتنی فێربوون، بە بەکارهێنانی بەهێزکردنی ئەرێنی بۆ یارمەتیدانی خێراکردنی پرۆسەکە؛

6. **ئامادەکردنی ڕەفتار:** سکینەر پێی وابوو کە فێربوون لە ڕێگەی مەرجدارکردنەوە ڕووەدات، واتە گۆڕانی ڕەفتار لە وەڵامی دەرئەنجامەکاندا؛
7. **پاداشت و سزاکان:** ڕەفتاری ئەرێنی لە ڕێگەی پاداشتەوە بەهێزتر دەبێت، ئەمەش ئەگەری دووبارەبوونەوەی ئەم ڕەفتارە زیاد دەکات. سزاکان بۆ کەمکردنەوە یان نەهێشتنی ڕەفتاری نەخوازراو بەکاردەهێنرێن:-

- **سزای ئەرێنی:** زیادکردنی هاندەرێک بۆ کەمکردنەوەی ڕەفتارێک، بۆ نموونە <زیادکردنی ئەرک وەک دروستکردنی ڕاپۆرت، نەشرە، هتد>؛
- **سزای نەرێنی:** لابردنی هاندەرێکی خۆش بۆ کەمکردنەوەی ڕەفتارێک، وەک لێسەندنەوەی یارییەک کاتێک منداڵێک خراپ ڕەفتار دەکات، یان زەوتکردنی ئیمتیازەکانی.

8. **وەڵام و ڕەفتار:** جەختیشی لەوە کردەوە کە وەڵامدانەوەی ڕەفتار پەیوەستە بە بارودۆخی دەوروبەرەوە، ئەمەش مانای ئەوەیە فێربوون تەنها پڕۆسەیەکی دەروونی نییە، بەڵکو کارلێککردنە لەگەڵ ژینگەدا؛
9. **مەشقکردن و دووبارەکردنەوە:** دووبارەکردنەوە بەشێکی گرنگی پڕۆسەی فێربوونە، چونکە کارلێکی بەردەوام یارمەتیدەرە بۆ بەهێزکردنی فێربوونی ڕەفتارە نوێیەکان؛

ڕەخنەی سکینەر و بەشداری زانستی لە گەشەکردنی دەروونناسی:

زۆرێک لە دەروونناسانی بەناوبانگ - ئێریک فرۆم، نوام چۆمسکی، ستیڤن پینکەر - لەگەڵ هەڵوێستەکەی هاوڕا نەبوون. ئەوان ڕەخنەیان لە سکینەر گرت بۆ پشتگوێخستنی هەستەکانی مرۆڤ و توانا مەعریفییەکان و ڕۆڵی پاڵنەرەکانی مرۆڤ. بۆنمونە، سایکۆلۆژیای سکینەر لای فرۆم زانستی دەستکاریکردنی هەڵسوکەوتی مرۆڤ بوو.
لەگەڵ ئەوەشدا، سەرەڕای ڕەخنەی توند، ئەنجامە زانستییەکانی سکینەر بەرهەمی زۆری هەبوو. هەرچۆنێک بێت، بێهودە نییە کە لە ساڵی 1972

کۆمەڵەی دەروونناسی ئەمریکی سکینەری خستە نێو دیارترین دەروونناسانی سەدەی بیستەم. بیرۆکەکان و تێبینییەکانی بە بەردەوامی لە بواری جیاجیاکانی بەکارهێناندا پشتڕاست کراونەتەوە، کە سەرکەوتوترین بوارەکان بریتین لە ڕاهێنان لە تواناکانی پەیوەندی دروستکردن، ڕاهێنانی توانای متمانە، خۆکۆنترۆڵکردن، هەروەها چارەسەری دڵەڕاوکێ، دروستکردنی خووی باش، بەرزی پەستانی خوێنبەر و گرژی ماسولکەکان.

تیۆری لێف ڤیگۆتسکی (Lev Vygotsky) :

بنەماکانی فێرکردن لەلایەن لێف ڤیگۆتسکی، کە هەموو فێرکارییە مۆدێرنەکان لەسەر بنەمای ڕێبازەکەی ئەو دامەزراون، گرنگ نییە منداڵەکە چی بزانێت، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە دەتوانێت چی فێر بێت. یەکێک لە گرنگترین

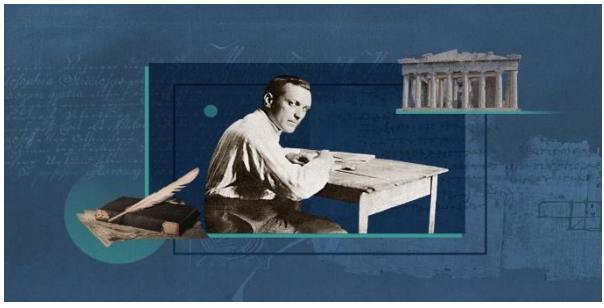

دۆزینەوەکانی ڤیگۆتسکی ئەوەیە، کە فێرکردن مانای گەشەکردن نییە. فێربوون تەنانەت دەتوانێت ڕێگری لە گەشەکردن بکات ئەگەر ئەو شتانە دووبارە بکەیتەوە کە پێشتر فێری بووی بۆ ماوەیەکی درێژ.

بۆیە پەروەردە دەبێت لەسەر ناوچەی گەشەی نزیک تەرکیز بکرێت، واتە لەسەر ئەو ئەرکانەی کە منداڵ هێشتا ناتوانێت بە تەنیا چارەسەری بکات، بەڵام زۆر زوو دەتوانێت ئەنجامی بدات و لە ئێستادا تەنها پێویستی بە کەمێک یارمەتی هەیە. بۆ نموونە، منداڵ پێشتر لە پیتەکان تێدەگات، لەو حاڵەتەدا توانای دارشتنی وشەکان دەبێتە ناوچەی گەشەی نزیک بۆی. بۆ فێربوونی ئەمە، منداڵ پێویستی بە یارمەتی گەورەکان هەیە، بەڵام دواتر دەتوانێت بەرەو پەرەپێدانی بەهرەی داهاتوو بڕوات کە بریتییە لە دروستکردنی ڕستە لە وشەکان.

سنووره‌کانی ناوچه‌ی گه‌شه‌ی نزیک بۆ هه‌ر منداڵێک جیاوازه. پشت به تواناکانی ده‌به‌ستێت، پێداویستییه‌کانی <واته هاندان> و ئاره‌زووی ژینگه بۆ یارمه‌تیدانی. ئه‌رکی مامۆستا ئه‌وه‌یه که ئه‌م سنوورانه بۆ هه‌ر منداڵێک دیاری بکات و به‌شێوه‌یه‌کی سیستماتیک فێری بکات که توانای فێربوونی هه‌یه. پاشان ده‌توانرێت ئه‌نجامی باش به‌ده‌ست بهێنیت ته‌نانه‌ت له‌گه‌ڵ ئه‌و منداڵانه‌ی که فێربوونیان سه‌خته.

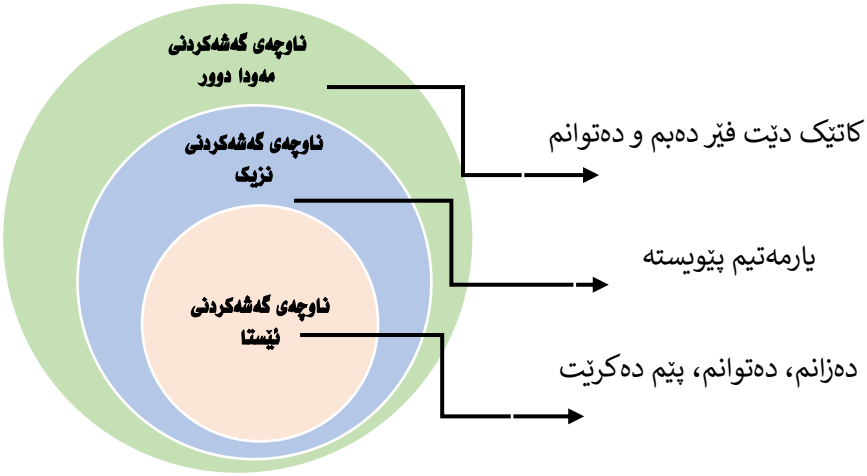

فیگۆتسکی ئاماژه‌ی به‌وه‌دا که یاریکردن بۆ منداڵ ته‌نها خۆشی نییه، به‌ڵکو سه‌رچاوه‌یه‌کی ڕاسته‌وخۆی گه‌شه‌کردنه. یارییه‌کان یارمه‌تیده‌رن بۆ لێکۆڵینه‌وه له تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی شته‌کان، ڕاهێنانی بیرکردنه‌وه‌ی لۆژیکی، یاده‌وه‌ری و خه‌یاڵ. بۆ ئه‌وه‌ی فێربوون کاریگه‌ر و سه‌رنجڕاکێش بێت، ده‌بێت له یاری بچێت.

ناوچه‌ی گه‌شه‌کردنی نزیک بریتییه له "مه‌ودای" نێوان ئاستی گه‌شه‌کردنی ڕاسته‌قینه و ئه‌گه‌ری گه‌شه‌کردنی منداڵ.

- ئاستی گه‌شه‌کردنی ڕاسته‌قینه بریتییه له گه‌شه‌کردنی ده‌رووی منداڵ له ئێستادا، "که ئه‌رکه‌کان ده‌توانرێت به شێوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ ته‌واو بکرێن".

➢ ناوچەی گەشەکردنی نزیک بریتییە لە گەشەکردنی داهاتووی تاک "ئەو کردارانەی کە بە یارمەتی کەسێکی گەورەسال ئەنجام دەدرێن".

ئەمەش لەسەر ئەو گریمانەیە دامەزراوە کە منداڵێک فێری هەندێک کردەی سەرەتایی دەبێت، لە هەمان کاتدا شارەزا دەبێت لە بنەمای گشتی ئەم کرداڕە. یەکەم: ئەم کرداڕە خۆی بەکارهێنانێکی فراوانتری هەیە لە توخمەکەی. دووەم: دوای ئەوەی شارەزا بوویت لە بنەمای کردار، دەتوانیت بەکاری بهێنیت بۆ ئەنجامدانی توخمێکی تر. ئەمەش پڕۆسەیەکی ئاسانتر دەبێت. لە پڕۆسەی فێربووندا گەشەکردن هەیە.

بەڵام فێربوون هەمان گەشەکردن نییە: فێربوون هەمیشە پاڵ بە گەشەکردن نادات بە پێچەوانەوە، دەتوانێت ببێتە سوکان ئەگەر تەنها پشت بەو شتانە ببەستین کە منداڵ دەتوانێت بیکات و ئاستی ئەگەری گەشەکردنی لەبەرچاو نەگرین.

فێربوون دەبێتە گەشەکردن ئەگەر سەرنجمان لەسەر ئەوە بێت کە منداڵ دەتوانێت لە ئەزموونی پێشوو فێری چی بێت. قەبارەی ناوچەی گەشەکردنی نزیک بۆ هەر منداڵێک جیاوازە. پەیوەستە بە:

- لەسەر پێداویستییەکانی منداڵ؛
- لە تواناکانییەوە؛
- لەسەر ئامادەیی دایک و باوک و مامۆستایان بۆ هاوکاریکردن لە گەشەکردنی منداڵەکەدا.

ڤیگۆتسکی دەڵێت کەسایەتی زگماکی نییە، بەڵکو چەمکێکی کۆمەڵایەتییە. کەسایەتی لە ئەنجامی گەشەی کەلتوری کەسێکەوە دروست دەبێت. زاناکە دوو هێڵی گەشەسەندنی دیاری کرد:

- یەکەمیان گەشەپێدانی خودییە: بە شێوەیەکی سروشتی ڕووەدات کاتێک فیسۆلۆجی و دەروون پێدەگات؛
- دووەمیان شارەزایی لە کەلتور: زمان، سیستەمی ژمارە، نۆرمی هەڵسوکەوت و ئەخلاق.

فێربوونی خوێندنەوە و نووسین، منداڵان فێری بیرکردنەوە دەکات. بە کارلێککردن لەگەڵ منداڵان و گەورەکانی تر، منداڵ پەیوەندی و هاوسۆزی باشتر دەکات و دەبێتە کەسایەتی.

منداڵ لە ژینگەکەی خۆیدا لە هەموو کەسێک شتێک فێر دەبێت، بۆیە زۆر گرنگە کە خێزان چۆن پەیوەندی لەگەڵ منداڵەکە و لەگەڵ یەکتر دەکەن، مامۆستایان چۆن مامەڵە لەگەڵ منداڵەکە دەکەن، چ هاوتەمەنێکی دەوروبەری هەیە.

بەتەنها چاوەڕوانی ئەوە ناکرێت کە قوتابخانە "لە منداڵێک، کەسێکی شایستە دروست بکات"، بۆ ئەوەی منداڵ فێر بێت ڕێز لە کەسانی تر بگرێت، پێویستە بە ڕێزەوە مامەڵەی لەگەڵدا بکەیت. ئەگەر ئەرکی بەرپرسیارێتی پێ بسپێریت دەتوانرێت بەرپرسیارێتی لە منداڵێکدا بچێنیت. بۆیە دەبێت مامۆستایان و پەروەردەکاران هاوکاری منداڵان بکەن نەک فەرمانیان پێ بدەن. بۆ ئاراستەکردن و ڕێکخستنی چالاکییەکانیان و چاودێری پابەندبوون بە مەرجەکان نەکەن. منداڵان پڕۆسەی پەروەردە بە یەکسانی لەگەڵ گەورەکان بەڕێوە دەبەن.

هەروەها پێی وایە ئەرکە دەروونییە باڵاکان یان میکانیزمەکان - وەک توانای کۆنترۆڵکردنی سەرنج - لە لەدایکبوونەوە نادرێت بە مرۆڤ، بەڵکو لە دواتردا دەردەکەون: لە ڕێگەی کارلێککردن لەگەڵ مرۆڤ و کەلتوردا دروست دەبن. ڤیگۆتسکی ڕوونیکردەوە، لە پڕۆسەی گەشەکردنی منداڵدا، هەر کارێک "لەسەر شانۆ دوو جار دەردەکەوێت": سەرەتا لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، پاشان لە ڕووی دەروونییەوە. بە سادەیی، مرۆڤ ئەوەی لە کۆمەڵگادا وەریدەگرێت، خۆی لەگەڵ دەگونجێنێت.

ڤیگۆتسکی دەڵێت ئەگەر گەشەکردنی ئەرکە دەروونییەکانی مرۆڤ لە دەرەوە هان بدرێت، ئەوا پەروەردە و ڕاهێنان کاریگەرییەکی

زۆریان لەسەر ئەم پڕۆسەیە هەیە. لێرەوە دەرەنجامێکی سادە دێتە ئاراوە کە زاناکە دایڕشتووە- **"فێربوون دەبێت لە پێش گەشەکردنەوە بێت"** ئەمە بیرۆکەیەکی نوێ بوو بۆ ئەو سەردەمە، چونکە هاوچەرخەکانی ڤیگۆتسکی باوەڕێکی پێچەوانەیان هەبوو، پێیان وابوو فێربوون دەبێت لەسەر بنەمای گەشەکردن بێت "بە واتایەکی تر بۆ ئەوەی منداڵێک فێری شتێک بکەی، سەرەتا دەبێت "پێگەیشتوو" بێت.

ڤیگۆتسکی یاسایەکی نوێی دارشت: "پێداگۆجی نابێت سەرنجی لەسەر دوێنێ بێت، بەڵکو لەسەر گەشەکردنی منداڵی سبەی بێت. تەنیا ئەو کاتە دەتوانێت لە پڕۆسەی فێربووندا ئەو پڕۆسانەی گەشەکردن بە ژیانەوە بەدی بهێنێت". لە کتێبی "بیرکردنەوە و قسەکردن"دا نووسیویەتی: ئامانجی وانە وتنەوە بە گوێرەی ڤیگۆتسکی یارمەتیدانی منداڵە بۆ گەیشتن بە بەرزترین ئاستی توانا فکرییەکان. ئاماژەی بەوەشکردووە، "لە قوتابخانەدا منداڵ فێردەبێت نەک ئەوەی دەتوانێت چی بکات بە تەنیا، بەڵکو فێردەبێت کە هێشتا نازانێت چۆن بیکات، بەڵام کە بە هاوکاری مامۆستا و لەژێر ڕێنمایی ئەودا دەبێتە بەردەستی، ئەوەی منداڵ ئەمڕۆ دەتوانێت بە هاوکاری بیکات، سبەی دەتوانێت بە شێوەیەکی سەربەخۆ بیکات".

زانین لە ڕێگەی هاوکارییەوە دروست دەبێت، ڤیگۆتسکی بیرۆکەی هاوکاری پێشنیار کردووە، کە دەڵێت بنەمای بونیادگەرایی کۆمەڵایەتییە. جەوهەرەکەی لەوەدایە کە **زانین بنیات دەنرێت، و بە سادەیی ناگوازرێتەوە بۆ قوتابی،** ئەم پڕۆسەیە لە **کارلێکی کۆمەڵایەتی** لەگەڵ مامۆستا یان هاوپۆل و هاوقوتابییان ڕوو دەدات. ڤیگۆتسکی پێیوابوو، لە دڵی پڕۆسەی پەروەردەدا، ئەزموون هەیە- پێکهاتنی بە بنەمای کاری پێداگۆجی ناوبرد. ئەزموون لە کۆمەڵگادا، ژینگەی کۆمەڵایەتی دروست دەبێت.

لە کۆتاییدا منداڵەکە خۆی خۆی پەروەردە دەکات. واتا پەروەردەکە لە جەستەی ئەودایە، نەک لە هیچ شوێنێکی تر، کە شەڕی

یەکلاکەرەوەی کاریگەرییە جۆراوجۆرەکان ڕووەدات کە سااڵنێکی زۆر ڕەفتارەکانی دیاری دەکات. بەم مانایە پەروەردە لە هەموو وڵاتان و لە هەموو سەردەمەکاندا هەمیشە کۆمەڵایەتی بووە، هەرچەندە لە ئایدۆلۆجیاکەیدا دژە کۆمەڵایەتیش بێت. وە لە قوتابخانە و لە هۆڵی وەرزشی و لە پەیمانگای کچە ئاغاکان، وەک لە قوتابخانەکانی یۆنان و سەدەکانی ناوەڕاست و ڕۆژهەڵاتدا، هەمیشە مامۆستا و ڕاهێنەر نەبوون کە پەروەردەیان دەکرد، بەڵام ژینگەی کۆمەڵایەتی قوتابخانە کە بۆ هەر حاڵەتێکی تاکەکەسی دامەزرابوو "، بەڵکو ئەو لە دەروونناسی پێداگۆجیدا ڕوونیکردەوە. مامۆستا دیکتاتۆر نییە، بەڵکو یاریدەدەرە. ڤیگۆتسکی قەناعەتی بەو شتە هەبوو کە **ئەرکی مامۆستا ڕێکخستن و یەکخستنی ژینگەی گەشەپێدانە**. بەڵام قسەکردن لە پێگەیەکی پاوانخوازانە و خزمەتکردن وەک "عەقڵێکی قسەکەری بێ خەوش" بۆ مامۆستایەک نەک هەر زیانبەخشە، بەڵکو بێمانایە.

هەروەها دەڵێت: تا ئێستاشی لەگەڵ بێت قوتابی هەمیشە وەک بارقورسی لەسەر شانی مامۆستا وەستاو دێتە بەرچاو. کە بە چاوەکانی لە هەموو شتێکی دەڕوانی و بەڵام بە عەقڵی خۆی حوکمی لەسەر دەدا. کاتی ئەوە هاتووە قوتابییەکە لەسەر پێی خۆی دابنێیت، وای لێبکەیت بڕوات و بکەوێت، بەرگەی ئازاری چەقۆ بگرێت و ئاراستەیەک هەڵبژێرێت. وە ئەوەی ڕاستە سەبارەت بە ڕۆیشتن - تەنها دەتوانرێت لەسەر پێی خۆی و لە کەوتنی خۆی فێری بێت - بە یەکسانی بۆ هەموو لایەنەکانی پەروەردە دەگونجێت".

ڤیگۆتسکی پێی وابوو، گرنگە مامۆستا کەسێکی داهێنەر بێت "تەنها ئەوانەی کە هێڵێکی داهێنەرانەیان لە ژیاندا هەیە دەتوانن ئیدیعای داهێنان بکەن لە پێداگۆجیدا"، و بە سادەیی چالاک بێت، چونکە "کاری پەروەردەیی مامۆستا دەبێت بە دڵنیاییەوە پەیوەندی بە کارە داهێنەر و کۆمەڵایەتی و ژیانییەکەیەوە هەبێت" دەروونناسە.

ئاماژەی بەوەشکردووە، "قوتابی خۆی پەروەردە دەکات. وتارێک یان بڵێین وانەیەک لەلایەن مامۆستایەکەوە بە شێوەیەکی ئامادەکراو پێشکەش دەکرێت دەتوانێت زۆر شت بڵێت، بەڵام تەنها توانا و ئارەزووی پەرەپێدەدات، بەبێ ئەوەی هیچ شتێک بکات یان تاقیبکاتەوە، هەموو شتێک لە دەستی کەسێکی ترەوە بەکاربهێنێت. بۆ پەروەردەی مۆدێرن ئەوەندە گرنگ نییە کە بڕێکی دیاریکراو لە زانست فێر بکرێت کە توانای بەدەستهێنانی ئەم زانستە و بەکارهێنانی تێدا بچێنرێت. وە ئەمەش تەنها "وەک هەموو شتێک لە ژیاندا" لە پڕۆسەی کارکردندا بەدەست دێت". یەکەم مەرج، کە ئێمە لە مامۆستایەکدا دەیکەین ئەوەیە کە پێش بیرکار و وشەسازی و هتد، پیشەیی و ڕاهێنراوی زانستی و مامۆستایەکی ڕاستەقینە بێت. تەنها زانیاری ورد و حیساباتی ورد و بیرکردنەوەی هۆشیار دەتوانێت ببێتە ئامرازی ڕاستەقینەی مامۆستا".

بنەماکانی پەروەردەکردنی منداڵ بە گوێرەی ڤیگۆتسکی:

ئەو زانایە پێی وابوو کە پەروەردە پێکدێت لە گونجاندنی منداڵ لەگەڵ ژینگەدا، بەڵکو لە پێکهێنانی کەسایەتییەکدا کە لەو ژینگەیە تێدەپەڕێت، وەک ئەوەی سەیری پێشەوە بکات. لە هەمان کاتدا منداڵ پێویست ناکات لە دەرەوە پەروەردە بکرێت، دەبێت خۆی پەروەردە بکات. ئەمەش بە ڕێکخستنی دروستی پڕۆسەی پەروەردە دەکرێت. تەنها چالاکیی کەسی منداڵ دەتوانێت ببێتە بنەمای پەروەردە. مامۆستا تەنها پێویستە چاودێر بێت، بە شێوەیەکی دروست ڕێنمایی بکات و چالاکیی سەربەخۆی منداڵ لە ساتەوەختە گونجاوەکاندا ڕێک بخات.

بەم شێوەیە پەروەردە دەبێتە پڕۆسەیەکی چالاک لە سێ لاوە:-

- ✓ منداڵەکە چالاکە (کردەوەیەکی سەربەخۆ ئەنجام دەدات)؛
- ✓ مامۆستا چالاکە (چاودێری دەکات و یارمەتی دەدات)؛
- ✓ ژینگەی نێوان منداڵ و مامۆستا چالاکە.

پەروەردە پەیوەندییەکی نزیکی بە فێربوونەوە هەیە. هەردوو پڕۆسەکە چالاکیی بەکۆمەڵن.

کاریگەری پەیوەندیکردن لەسەر پەروەردەکردنی منداڵ:

منداڵ زوو گەشە دەکات و شارەزا دەبێت لە جیهانی دەوروبەری ئەگەر پەیوەندی لەگەڵ کەسێکی گەورەسااڵدا بکات. لە هەمان کاتدا پێویستە گەورەکە خۆی حەزی لە پەیوەندیکردن بێت. زۆر گرنگە هانی پەیوەندی زارەکی منداڵەکەت بدەیت.

قسەکردن سیستەمێکی نیشانەیە کە لە پرۆسەی گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی-مێژووویی مرۆڤدا سەریهەڵداوە. توانای گۆڕینی بیرکردنەوەی منداڵانی هەیە، یارمەتیدەرە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان و پێکهێنانی چەمکەکان. لە تەمەنێکی بچووکدا، قسەکردنی منداڵ وشەکان بەکاردەهێنێت کە مانایەکی تەواو سۆزداریان هەیە.

لەگەڵ گەشەکردنی منداڵان، وشەکانی مانای تایبەت لە قسەکردنیاندا دەردەکەون. لە تەمەنی هەرزەکاری گەورەتردا، منداڵ دەست دەکات بە دیاریکردنی چەمکە ئەبستراکتەکان بە وشە. بەم شێوەیە قسەکردن (وشە) ئەرکە دەروونییەکانی منداڵ دەگۆڕێت. گەشەی دەرووونی منداڵ لە سەرەتادا بە پەیوەندی لەگەڵ کەسێکی پێگەیشتوو (لە رێگەی قسەکردنەوە) کۆنترۆڵ دەکرێت. پاشان ئەم پرۆسەیە دەچێتە ناو پێکهاتە ناوخۆییەکانی دەروون و قسەکردنی ناوەوە دەردەکەوێت.

تیۆری ئەلبێرت باندۆرا (Albert Bandura):

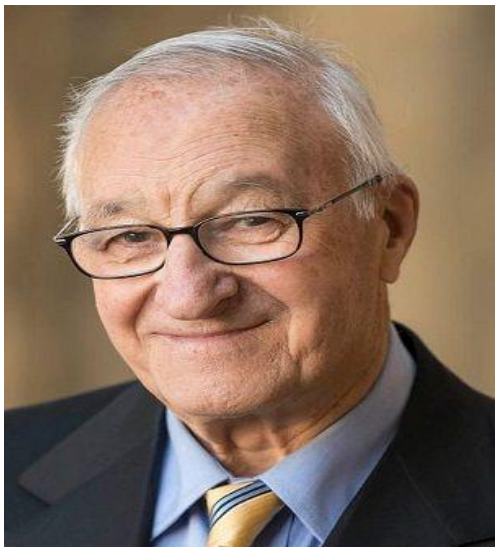

تیۆرییەکەی باندۆرا بەناوی (تیۆری کۆمەڵایەتی-مەعریفی کەسایەتی، خۆکارایی)ە، چەمکی خۆکارایی لە ناوەڕۆکی تیۆری کۆمەڵایەتی دەروونناس ئەلبێرت باندۆرادایە. باندۆرا، دەروونناسێکی کەنەدی-ئەمریکی ڕەگ و ڕیشەی پۆڵەندی و ئۆکراینییە. فێربوونی بە پڕۆسەیەکی کۆمەڵایەتی زانی. باندۆرا **تیۆری مەعریفی کۆمەڵایەتی** یەکێکە لە بیرۆکە سەرەکییەکانی، کە تەواو سادەیە، منداڵان (وەک گەورەکان) نەک تەنها لە ئەزموونی خۆیانەوە فێردەبن، بەڵکو لە ڕێگەی چاودێریکردنی ئەوانی دیکەشەوە فێردەبن.

تیۆری باندورا تیشک دەخاتە سەر ڕۆڵی فێربوون و ئەزموونی کۆمەڵایەتی لە گەشەکردنی کەسایەتیدا. بە گوێرەی باندۆرا هەڵوێست و توانا دەروونییەکانی تاک، سیستەمێکە ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە چۆنیەتی هەستکردنمان بە دۆخەکان و چۆنیەتی ڕەفتارکردنمان لە وەڵامی بارودۆخە جیاوازەکاندا.

فێربوون کاتێک ڕووەدات کە بە بێدەنگی و تەنیایی لەسەر کتێبی خوێندن دابنیشین، بەڵام ئەمە تەنها یەک ڕێگایە بۆ بەدەستهێنانی زانست و لێهاتوویی. بەشێکی تری فێربوون پێویستی بە کارلێککردنە لەگەڵ کەسانێک کە زیاتر لە ئێمە دەزانن و دەتوانن بیکەن.

ئەو ڕاستییەی کە فێربوون پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتیشە، لەلایەن لێف ڤیگۆتسکی تۆێژەری سۆڤیەت ئاماژەی بۆ کراوە. ئەو زانایە خودی جەوهەری فێربوونی لە دەرفەتی "بەرزبوونەوە بۆ بەرزترین ئاستی توانا فیکرییەکان بە هاوکاری" بینی. ئەوەی بەهۆی نەبوونی ئەزموونەوە بۆ ئێمە دەستنەکەوتووە، بە هاوکاری ڕاهێنەرێک دەکرێت، ئەو ڕەنگدانەوەی هەبێت.

گەورەترین ناوبانگی باندۆرا بە "تاقیکردنەوەی بووکەڵەی بۆبۆ" بوو، لە کاتی ئەم تاقیکردنەوەدا لە سەرەتای شەستەکاندا، باندۆرا و هاوکارەکانی نیشانیاندا کە منداڵانی پێگەیشتوو بووکەڵەیەک دەدەن. دواتر کاتێک داوا لە منداڵەکان کرا کە یاری بە بووکەڵەکە بکەن، ڕەفتاری گەورەکانیان دووبارە کردەوە.

تاقیکردنەوەکانی باندۆرا دژایەتی ئەو بیرۆکە دەروونشیکارییە باوەی ئەوکاتە بوون کە سەیرکردنی شەڕانگێزی، بۆ نموونە لە فیلمەکاندا، دەبێتە هۆی دڵتەنگی و هەناسەسواری، ئەمەش پێویستی بە کارلێککردنی ڕەفتاری شەڕانگێزانە کەمدەکاتەوە.

تیۆرێکی دیکەی باوی ئەو ساڵانە کە دەرەنجامەکانی باندۆرا لەگەڵیدا هاوڕا نەبوون، ڕەفتارگەرایی بوو. لە کاتێکدا باندۆرا پێی وابوو کە ئێمە تەنها بە چاودێریکردنی ئەوانی تر فێردەبین، بەڵام ڕەفتارناسەکان پێیانوابوو کە هەموو فێربوونێک تەنها لە ڕێگەی کارلێککردن لەگەڵ ژینگەدا ڕوودەدات. لایەنگرانی ئەم تیۆرییە ڕەفتاری هەردوو ئاژەڵ و مرۆڤیان تەنیا وەک کردانەوەی جەستە بەرامبەر بە هاندەری دەرەکی سەیر دەکرد، کە بە ئەزموونی پێشوو بەهێزتر دەکرا - لە ڕێگەی پاداشت و سزاوە.

وەک هاوکارەکەی ئەلبێرت، مامۆستای دەروونناسی ستانفۆرد لی ڕۆس، ئاماژەی پێکردووە: دۆزینەوەکانی ڕەفتارناسی کاتێک باس لە کۆتر

یان مشک دەکرا، مانای هەبوو، بەڵام کاتێک باس لە مرۆڤ دەکرا، کەمتر قەناعەتبەخش بوون.

لە تیۆری فێربوونی کۆمەڵایەتیدا نووسیویەتی: "ئەگەر کردارەکان تەنیا بە پاداشت و سزای دەرەکی دیاری بکرایە، مرۆڤەکان وەکو کەشوهەوا ڕەفتاریان دەکرد، بەردەوام ئاراستەیان دەگۆڕی بۆ ئەوەی خۆیان لەگەڵ کاریگەرییە ساتەکان بگونجێنن کە فڕێدراونەتە سەریان".

بەڕاستی مرۆڤ لە ژێر کاریگەری ژینگەی دەرەکیدایە، بەڵام ڕەفتارەکانی لە ئەنجامی پاداشت و سزای دەرەکیدا کورت نابێتەوە، باندۆرا پێیوابوو. مرۆڤەکان خۆیان ئەو هاندەرانە هەڵدەبژێرن کە "لە هەموو لایەکەوە دەکەونە سەریان". بە دانانی پێوەرە کەسییەکان بۆ خۆمان فێر دەبین پاداشت و سزای خۆمان بدەینەوە.

ئەگەر لایەنگرانی ڕەفتارناسان پێیانوایە کە هەر فێربوونێک دەبێتە هۆی گۆڕانکاری لە ڕەفتاردا، ئەوا لە ڕوانگەی باندۆراوە دەتوانین زانیاری نوێ وەربگرین بەبێ ئەوەی کردارەکانمان بگۆڕین. ئەوەی کە ئێمە هەموو ڕەفتارێک کە چاودێری دەکەین وەرناگرین، وردە وردە دەگەڕێتەوە بۆ توانای خۆڕێکخستنمان. بەڵام چۆن بە گشتی لە ڕێگەی چاودێرییەوە فێری ڕەفتاری کەسانی دیکە دەبین؟

1. سەرنج:

باندۆرا لە تیۆری مەعریفی کۆمەڵایەتیدا ڕوونیکردەوە، مرۆڤەکان لە چاودێریکردنەوە فێردەبن ئەگەر بەپێی پێویست وریا نەبن. لە نێو پێکهاتە زۆرەکانی ڕەفتاری مۆدێلێکدا، خەڵک بە شێوەیەکی هەڵبژێردراو تەنیا چەند پێکهاتەیەک چاودێری دەکەن. هەڵوێستە ناوخۆییەکان کاریگەرییان لەسەر کام مۆدێلەکان بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش ڕەفتار دەکەن و کام مۆدێل پشتگوێ دەخەین یان ڕەتی دەکەینەوە. جگە لەوەش، سەرنجدان بەندە بە پەیوەندی مۆدێلەکە بە چاودێرەوە. بۆ نموونە مامۆستایەک یان دایک و باوکێک هەست بە سەرکەوتن و شکستەکانی منداڵەکە نەکەن، ئەوا منداڵەکە تەقلیدییەکی مامناوەند لە ڕەفتارەکانیان نیشان دەدات.

هەروەها گرنگە ئاماژە بەوە بکەین کە کاتێک چەندین مۆدێل ئامادەن، چاودێران بە دەگمەن ڕەفتاری تەنها یەکێکیان کۆپی دەکەن. دەروونناسەکە ئاماژەی بەوەشکردووە، "ئەوان هەموو سیفەتەکانی تەنانەت مۆدێلە پەسەندکراوەکانیش وەرناگرن". بەڵکو چاودێران تێکەڵەیەک لە تایبەتمەندییە جیاوازەکانی مۆدێلەکان دروست دەکەن. ئەمەش بۆ نموونە کاتێک ڕووەدات کە منداڵانی هەمان خێزان مۆدێلی ڕەفتاری تەواو جیاواز بن؛

2. پڕۆسەی بیرەوەری:

"چاودێریکردنی شێوازەکان ناتوانێت هیچ کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر مرۆڤەکان هەبێت مەگەر ڕەفتارە چاودێرکراوەکانیان لەبیربێت". ڕەفتاری چاودێرکراو لە یادەوەری درێژخایەندا لە شێوەی هێما و ئەبستراکتدا هەڵدەگیرێت. بەهۆی ئەمەشەوە مرۆڤ توانای **دواکەوتنی تەقلیدی** هەیە، واتە دەتوانێت هەڵسوکەوتی مۆدێلێک نیشان بدات نەک ڕاستەوخۆ دوای چاودێریکردن، بەڵکو دوای ماوەیەک.

مرۆڤ چیتر تەنها ڕەفتاری کەسانی دیکە کۆپی ناکات، بەڵکو بنەما و ڕێسای گشتی تێیدا دەستنیشان دەکات. جگە لەوەش لەگەڵ پەرەسەندنی تواناکانی زماندا، ڕەفتار وردە وردە جێگەی زارەکی دەگرێتەوە. دەتوانرێت بەکاربهێنرێت بۆ دەربڕینی "جۆرەها ڕەفتاری بێکۆتایی کە نارەحەت یان ناڕاستەقینە دەبێت بۆ نموونە تەنیا وێناکردن". بە کورتی منداڵان، بەپێی تێبینییەکانی باندۆرا، بەگشتی مەیلیان بۆ لاساییکردنەوەی دەستبەجێ هەیە، بەڵام لەگەڵ تەمەندا توانای دواکەوتنی تەقلیدکردن باشتر دەبێت - لەگەڵ گەشەکردنی تواناکانی بیرکردنەوەی هێما/ ئاماژە؛

3. دووبارەکردنەوە:

بە دەگمەن بیرۆکەکان دەستبەجێ و بەبێ هەڵە دەگۆڕدرێن بۆ کردارێکی دروست، ئەو دەروونناسە هۆشداری دەدات. چەندی زیاتر دووبارەکردنەوە هەبێت یارمەتیدەری زیاتر دەبن. "کاتێک مرۆڤەکان لە ڕووی دەروونییەوە جۆرەکانی وەڵامدانەوەی هاوشێوەکراو پڕۆڤە دەکەن،

یان تەنانەت لە ڕاستیدا دووبارە بەرهەم دەهێننەوە، ئەگەری ئەوەیان زۆر کەمترە کە ئەوەی فێربووە لەبیریان بچێتەوە وەک لەوەی ئەگەر بیریان لەوە نەکردبێتەوە یان هەوڵی مەشقکردنیان نەدابایە"، لە کۆتاییدا: "کارامەیی" ناتوانرێت تەنها لە ڕێگەی چاودێریکردنەوە تەواو بکرێن، هەروەها ناتوانرێت تەنها لە ڕێگەی تاقیکردنەوە و هەڵەوە پەرەیان پێبدرێت. بۆیە فێربوونی چاودێری باشترین کار دەکات کاتێک ڕەفتارەکان سەرەتا مۆدێل بکرێت و لە ڕووی دەروونییەوە پرۆڤە بکرێت، پاشان بە ئاشکرا نیشان بدرێت و بگۆڕدرێت لە ڕێگەی هەوڵە چاکسازییەکانی تاک و فیدباکەکانی ئەو کەسانەی کە چاودێری دەکەن؛

4. هاندان، پرۆسەی پاڵنەر:

تیۆری مەعریفەی کۆمەڵایەتی جیاوازی دەکات لە نێوان فێربوون و ئەنجامداندا، چونکە مرۆڤەکان هەموو ئەو شتانەی فێری دەبن پراکتیزە ناکەن، چونکە مرۆڤەکان لە ڕاستیدا هەموو ئەو شتانەی فێری دەبن نایخەنە بواری جێبەجێکردنەوە". مرۆڤ دەبێت پاڵنەرێک بێت بۆ ئەنجامدانی کردارێک بەهۆی دەرئەنجامە ئەگەرییەکانییەوە.

ڕوونیکردەوە: "کەسێک ئەگەری زیاتری هەیە ڕەفتاری مۆدێلێک قبوڵ بکات ئەگەر ئەنجامێکی سودبەخش بەرهەمبهێنێت وەک لەوەی کە دەربچێت بێکاریگەر بێت یان تەنانەت زیانبەخش بێت. "هەوڵدەدەین بە شێوەیەک مامەڵە بکەین کە خۆمان ڕازی بکەین و ئەو شتانە فرێ بدەین کە ئێمە بە شێوەیەکی تاکە کەسی پەسەندی ناکەین".

خۆ بەهێزکردن و خۆکارایی چییە؟ چەسپاندنی ڕەفتاری نوێ لە ژێر کاریگەری هەڵوێستی کەسەکەدایە بەرامبەر بەو ڕەفتارە. ئەو دەروونناسە ڕوونی کردەوە: "خەڵک ئەو شتانە قبوڵ دەکەن کە بەلای ئەوانەوە شایستەی ستایشن، بەڵام لە هەمان کاتدا بەرەنگاری ئەو داهێنانانە دەبنەوە کە پێشێلی بیروباوەڕی کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییان دەکەن". باندۆرا کاردانەوە ئەرێنییەکانی خەڵکی بەرامبەر بە کردەوەکانی خۆیان بە خۆبەهێزکردن ناوبرد.

هەروەها بۆ چەمکی خۆبەهێزکردن، باندۆرا خۆکارایی زیاد کرد ، کە لە کارەکەیدا لە ساڵی ١٩٩٧دا بە وردی باسی کردووە بە ناوی "خۆکارایی- مەشقی کۆنترۆڵکردن". مەسەلەکە ئەوەیە کە مرۆڤ لە کاتی کارکردن لەسەر ئەرکێک پێشکەوتنی خۆی لەگەڵ ئامانجەکە بەراورد دەکات. هەستکردن بە پێشکەوتن هەستەکانی خۆکارایی زیاد دەکات و پاڵنەرێکە بۆ بەردەوامبوون لە کارکردن.

خۆکارایی بریتییە لە "باوەڕبوون بە تواناکانی مرۆڤ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی دۆخە سەختەکانی ژیان. بە واتایەکی تر خۆکارایی بریتییە لە باوەڕبوونی مرۆڤ بە سەرکەوتنی کردارەکانی خۆی لە دۆخێکی دیاریکراودا. نزیکەی هەموو مرۆڤەکان دەتوانن ئامانج بۆ خۆیان دابنێن و دەیانەوێت ئەو ئامانجانە بەدیبهێنن. بەڵام زۆر کەسیش درک بەوە دەکەن کە بەدیهێنانی پلانەکانیان ئەوەندە ئاسان نییە. باندۆرا و زۆرێک لە توێژەران بۆیان دەرکەوتووە کە خۆکارایی تاک ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە چۆنیەتی بەدیهێنانی ئامانج و ئارەزو و پاڵنەرەکان.

ئەو کەسانەی کە ئاستی خۆکارایی بەرزیان هەیە: پێیان وایە هیچ دۆخێکی چارەسەر نەکراو بوونی نییە. پەرەپێدانی حەزێکی قوڵ بۆ ئەو بواری چالاکییەی کە تێیدا سەرقاڵن. بە خێرایی بە ڕاددەیەکی پێویست لە شکست و فشار چاک دەبنەوە.

خۆکارایی چۆن گەشە دەکات؟ ئەم باوەڕە لە سەرەتای منداڵییەوە دەست بە دروستبوون دەکات. بەڵام گەشەسەندنی خۆکارایی لە گەنجیدا کۆتایی نایەت، بەڵکو بە درێژایی ژیانی مرۆڤ بەردەوام دەبێت- بەدەستهێنانی ئەزموون و زانیاری و تێگەیشتنی نوێ.

چۆن دۆزینەوەکانی تیۆری مەعریفەی کۆمەڵایەتی لە پڕاکتیکدا جێبەجێ دەکرێن:

زانکۆی (Western Governors University) ئەمریکی، سێ بژاردە بۆ بەکارهێنانی پڕاکتیکی تیۆری ئەلبێرت باندۆرا: پێشکەش دەکات:

یەکەم شێوازی تەکنیکەکانی **پۆلی وەرگەڕاوە**. لە وانە تەقلیدییەکاندا زۆربەی کاتەکان چیرۆکەکانی مامۆستا لەسەر بابەتی وانەکە وەردەگرن، وە لەگەڵ فێربوونی وەرچەرخان، قوتابیان لە ماڵەوە فێری مادەی نوێ دەبن بە تەنیا، زانیارییە بەدەست هێنراوەکان بە کردەوە لە ژێر چاودێری مامۆستایەک لە پۆلدا بەکاردەهێنن. ئەم شێوازە پەیوەندی بە تیۆری مەعریفەی کۆمەڵایەتییەوە هەیە بەو پێیەی ڕێگە بە قوتابیان دەدات چاودێری ڕەفتاری هاوپۆلەکانیان بکەن و کاردانەوەی مامۆستا بەرامبەر بەو شێوازە.

بژاردەیەکی تر بریتییە لە **یاریکردن و هاوشێوەکردن.** بە بەکارهێنانی یاریکردن دەتوانیت وانەیەک بکەیتە یاری بە زیادکردنی پاداشت بۆ وەڵامی ڕاست. وە هاوشێوەکردنی تاقیکردنەوەیەک یان بۆ نموونە ژیانی شار دەرفەتێک دەدات بە قوتابیان بۆ تاقیکردنەوەی زانیارییەکانیان لە دۆخە نزیکەکان لە دۆخە ڕاستەقینەکان. بە چاودێریکردنی یاریزانە سەرکەوتووەکان کە لەلایەن مامۆستایەکەوە هاندەدرێن، ئەگەری زۆرە قوتابیان شێوازی ڕەفتارەکانیان بگرنەبەر.

لە کۆتاییدا، نموونەیەک لە فێربوونی کۆمەڵایەتی دەتوانێت **فێرکردنی هاوتا** بێت - کاتێک قوتابیان وەک مامۆستا لەگەڵ یەکتر مامەڵە دەکەن. چەندین نموونەی دیکەی بەکارهێنانی پڕاکتیکی تیۆری مەعریفەی کۆمەڵایەتی لەلایەن ڕێکخراوی پەروەردەیی ڤالامیسەوە پێشکەش دەکرێت . ئەم نموونانە زیاتر بۆ ڕاهێنانی کۆمپانیاکان گونجاون.

بۆ نموونە **لیدەربۆردەکان** کێبڕکێیەکی تەندروست لە نێوان هاوکارەکاندا دروست دەکەن. شێوازی ڕەفتاری ئەو هاوکارانەی کە لەم پێشبڕکێیەدا سەرکەوتوو دەبن، پێدەچێت لەلایەن کەسانی دیکەوە کۆپی بکرێت. هەروەها ئاشنابوون بە **باشترین پراکتیزەکان** و **چیرۆکی سەرکەوتنەکان** پاڵنەر زیاد دەکات.

بە پێی تیۆرییەکەی باندۆرا چوار سەرچاوەی سەرەکی خۆکارایی هەیە:

1. **ئەزموونی خۆت:**
"کارێگەرترین ڕێگە بۆ پەرەپێدانی خۆکارایی لە ڕێگەی ئەزموونی خۆتەوەیە" باندۆرا دەڵێت: کاتێک دۆخێکی کێشەدار بە سەرکەوتوویی چارەسەر دەکرێت، ئاستی خۆکارایی کەسی کەسێک زیاد دەکات. بڕیارێکی خراپ و شکستهێنان دەکرێت خزمەت بە کەمکردنەوەی ئەم ئاستە بکەن؛

2. **ئەزموونی کۆمەڵایەتی:**
چارەسەرکردنی سەرکەوتووانەی کێشەکان لەلایەن کەسانی دیکەشەوە سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ خۆکارایی. بە گوتەی باندورا، "ئەو کەسەی کە سەیری سەرکەوتنی کەسێکی دیکە دەکات، ئەو باوەڕە پەرەپێدەدات کە ئەویش دەتوانێت ڕووبەڕووی ئەو سەختییانە ببێتەوە کە سەر هەڵدەدەن؛

3. **قایلکردنی کۆمەڵایەتی:**
باندۆرا دەڵێت مرۆڤ خۆی دەتوانێت قەناعەت بەخۆی بکات، کە سەرچاوە و توانای پێویستی هەیە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکەی. قسەی هاندەر و ستایشکردن یارمەتی مرۆڤ دەدات بەسادەیی متمانە بەخۆی بکات. بە وەرگرتنی زانیاری باش و ئەرێنی دەربارەی خۆیان لە کۆمەڵگەدا، مرۆڤەکان بەتایبەتی سەرنجیان لەسەر سەرکەوتنەکانیان دەبێت، نەک لەسەر شکستەکانیان.

4. **بەرزکردنەوە سۆزداری:**

باری دەروونی و سۆزداری و ئاستی فشار دەتوانێت کاریگەری لەسەر چۆنیەتی هەستکردن بە تواناکانی مرۆڤ لە دۆخی هەنووکەییدا، ئەو کەسەی پێش قسەکردن لەبەردەم خەڵکدا لە ڕادەبەدەر دەمارگیر دەبێت، ڕەنگە تووشی کەم بوونەوەی خۆکارایی خۆی بکات.

بە کورتی لایەنە سەرەکییەکانی تیۆری باندۆرا لە بواری پەروەردەدا:

- ✓ **فێربوونی چاودێری (هاوشێوەکردن):** قوتابیان لە ڕێگەی چاودێریکردنی ڕەفتاری کەسانی دیکەوە فێر دەبن و کارامەیی و زانیاری نوێ بەدەست دەهێنن. مامۆستایان وەک مۆدێل: مامۆستا دەتوانێت ڕەفتار یان لێهاتوویی تایبەت نیشان بدات کە قوتابیان دەتوانن دووبارەی بکەنەوە. بۆ نموونە مامۆستا دەتوانێت چۆنیەتی چارەسەرکردنی کێشەی بیرکاری نیشان بدات و فێرخوازەکان بە سەیرکردن فێری شتی هاوشێوە دەبن. نموونەی قوتابیە بەتەمەنەکان: لە گروپەکاندا کە ئاستی زانیاری جیاوازیان هەیە، قوتابیانی گەورەتر یان بە ئەزموونتر دەتوانن ببنە مۆدێل بۆ قوتابی بچووکەکان، ئەمەش یارمەتیان دەدات شارەزابوون لە چەمکە نوێیەکان؛

- ✓ **خۆکارایی-** بریتییە لە باوەڕبوونی مرۆڤ بە توانای ڕووبەڕووبوونەوەی ئەرکەکان و زاڵبوون بەسەر ئاستەنگییەکاندا. ئەو قوتابیانەی کە توانای خۆکارایی بەرزیان هەیە زیاتر متمانەیان بە تواناکانیان دەبێت و ئامادەن ئەرکە چالاکەکان لە ئەستۆ بگرن و لە خوێندنەکانیاندا سەرکەوتوو دەبن. زیادکردنی متمانە بەخۆبوون مامۆستایان یارمەتی قوتابیان بدەن هەستی خۆکارایی پەرەپێبدەن بە پاداشتکردنی دەستکەوتەکانیان. سەرکەوتن تەنانەت لە ئەرکە بچووکەکانیشدا دەتوانێت متمانە بەخۆبوون بەهێز بکات.

فیدباک: فیدباکێکی بنیاتنەر و پشتیوانی یارمەتی قوتابیان دەدات کە خاڵە بەهێزەکانیان بزانن و لە هەڵەکان فێربن. گرنگە پاداشتی هەوڵەکان بدرێت نەک تەنها سەرکەوتن، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ بنیاتنانی خۆکارایی بەردەوام؛

- ✓ **پاڵنەر و کاریگەری لەسەر فێربوون:** پاڵنەر ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە تیۆری باندۆرادا. فێرخوازەکان نەک تەنها لە ڕێگەی دووبارەکردنەوەی ڕاستەوخۆوە فێردەبن، بەڵکو لە ڕێگەی ئەو تێڕوانینەشەوە کە دەتوانن پاداشت وەربگرن یان خۆیان لە سزادان بەدوور بگرن لەسەر هەندێک ڕەفتار. باندۆرا جەخت لەسەر گرنگی پاڵنەرە دەرەکی و ناوەکییەکان دەکاتەوە.

پاداشت و هاندان: ماموستایان دەتوانن سیستەمی پاداشت (بۆ نموونە، ستایش، ئیمتیازاتی زیادە) بەکاربهێنن بۆ هاندانی قوتابیان بۆ تەواوکردنی ئەرکەکان و نیشاندانی ڕەفتاری خوازراو. هەروەها پاڵنەری ناوخۆیی: جگە لە پاداشتی دەرەکی، گرنگە پاڵنەری ناوخۆیی لە قوتابیدا پەرەپێبدرێت لەڕێگەی هەستکردن بە ڕەزامەندی لە پڕۆسەی خوێندن و پەرەپێدانی حەز و ئارەزووی بۆ ئەو بابەتەی کە دەخوێندرێت؛

- ✓ **ڕۆڵی ژینگە لە فێربووندا:** بەپێی تیۆری باندۆرا، هەڵسوکەوتی مرۆڤ نەک تەنها پەیوەستە بە پڕۆسەی مەعریفی کەسییەوە، بەڵکو بەندە بە ژینگەی دەرەکیشەوە. ئەو ژینگەیەی کە قوتابی تێیدا فێر دەبێت ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە داڕشتنی ڕەفتارەکانی و سەرکەوتنی فێربوون.

دروستکردنی ژینگەیەکی پاڵپشت: گرنگە کە ژینگەی پەروەردەیی نەک تەنها لە ڕووی ئەکادیمییەوە هاندەر بێت، بەڵکو لە ڕووی

سۆزداریشەوە پاڵپشتیکەر بێت. ئەمەش ژینگەیەکی سەلامەت و ڕێزگرتن لە تاکایەتی هەر قوتابییەک و دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەی پێویست لەخۆدەگرێت. هەروەها نوێبوونەوە و گەشەپێدانی بەردەوامی مامۆستایان؛

- ✓ پەروەردەکاران، وەک مۆدێلی سەرەکی بۆ قوتابیان، دەبێت زانیاری و ڕێبازەکانیان پەرەپێبدەن و نوێ بکەنەوە. ئەمەش گرنگە بۆ ئەوەی بتوانن بە شێوەیەکی کاریگەر کاریگەرییان لەسەر قوتابیان هەبێت بە دانانی نموونە لە هەڵسوکەوت و فێربوونی سەرکەوتوو.

گەشەپێدانی پیشەیی بۆ مامۆستایان: بەرنامەکانی پەرەپێدانی پیشەیی، ئاڵوگۆڕی ئەزموون و کارلێککردن لەگەڵ هاوکاران یارمەتی مامۆستایان دەدات کە زانیاری و لێهاتوویی‌یەکانیان نوێ بکەنەوە، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ باشترکردنی کوالێتی خوێندن.کاری گروپی و کارلێککردن: کارکردن بە گروپ ڕێگە بە قوتابیان دەدات چاودێری ڕەفتاری کەسانی تر بکەن و لێیان فێربن. ئەم ڕێبازە هانی هاوکاری یەکتر و فێربوونی بەکۆمەڵ دەدات.

لە دەرئەنجامدا دەتوانین بڵێین: تیۆری ئەلبێرت باندۆرا توانایەکی گەورەی هەیە بۆ گۆڕینی پڕۆسەی پەروەردەیی. جەختکردنەوە لەسەر فێربوونی چاودێری، خۆکارایی، پاڵنەر و ژینگەیەکی پشتیوانی یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی فێربوون زیاتر کەسی و چالاکتر و پاڵنەر بێت. مامۆستایان، بە کەڵک وەرگرتن لە بنەماکانی ئەم تیۆرییە، دەتوانن ژینگەیەک دروست بکەن کە تێیدا هەموو فێرخوازێک هەست بە متمانە و پاڵنەر و ئامادەیی فێربوون بکات.

دەروونزانی گەشەکردن:

زانستێکە دەربارەی ڕێکوپێکی گەشەکردنی کرداری مێشکییەکان لە قۆناغە جیاوازەکانی ژیانی مرۆڤ دەکۆڵێتەوە. پێکهاتەی سایکۆلۆژیای گەشەکردن: سایکۆلۆژیای منداڵ، سایکۆلۆژیای هەرزەکاری، گونجاندن، دەروونناسی پیربوون.

لێکۆڵینەوە لەسەر شێوازەکانی گەشەی دەروونی منداڵ، بەبێ ئەوەی گرنگی بە چی و چۆن فێر دەکرێت و پەروەردە دەکرێت لە

قۆناغە جیاوازەکانی ژیان و لە ماڵەوە و لە دامەزراوە گشتییەکان دەدات. دەروونناسان پێیان وایە گەشەکردنی دەروونی مرۆڤ سەربەخۆ لە ڕاهێنان و پەروەردە بەپێی یاساکانی خۆی (ئیمانێنت) بەڕەو پێش دەچێت. گەشەکردنی منداڵ وەک پڕۆسەیەک دەخرێتە بەردەم یاسا سروشتییەکان و بەپێی جۆری پێگەیشتنەکە بەڕەوپێشچوون دەڕوات، کاتی لێکۆڵینەوە لە کێشەی گەشەی دەڕووانی، لێکۆڵینەوە لە کردەوە دەروونییەکانی دەکرێت. سادەترین پێناسەی بریتییە: بوارێکی دەروونناسییە، لێکۆڵینەوە لە گۆڕانکاریی دەروونی و هزری و پەروەردەیی و پێگەیشتنی مرۆڤ دەکات.

جۆرەکانی گەشەی مرۆڤ:

گەشەکردن بریتییە لە پڕۆسەیەکی بابەتیی گۆڕانکارییە چەندایەتی و چۆنایەتییە بەردەوامەکانی ناوەوە لە هێزە فیزیکی و ڕۆحییەکانی مرۆڤدا.

- **گەشەکردنی جەستەیی-** بریتییە لە گۆڕانی باڵا و کێش و هێز و ڕێژەی جەستەی مرۆڤ؛
- **گەشەکردنی فسیۆلۆجی-** بریتییە لە گۆڕانکاری لە ئەرکەکانی جەستە لە بواری دڵ و خوێنبەرەکان، کۆئەندامی دەمار، هەرسکردن، منداڵبوون و هتد؛
- **گەشەکردنی دەروونی-** ئاڵۆزیی پڕۆسەکانی ڕەنگدانەوەی مرۆڤە بۆ واقیع: هەستەکان، تێگەیشتن، بیرکردنەوە، یادەوەری، خەیاڵ، هەروەها پێکهاتە دەروونییە ئاڵۆزتەرەکان: پێداویستییەکان، پاڵنەرەکان، چالاکییەکان، تواناکان، بەرژەوەندییەکان، ئاراستەکردنی بەهاکان؛
- **گەشەکردنی کۆمەڵایەتی-** بریتییە لە چوونە ژوورەوەی وردە وردە بۆ ناو کۆمەڵگە، بۆ ناو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆجی و ئابووری و پیشەسازی و یاسایی و پەیوەندییەکانی دیکە.

گەشەسەندنی ڕۆحی بریتییە لە تێگەیشتنی مرۆڤ لە ئامانجەکەی لە ژیاندا، سەرهەڵدانی بەرپرسیارێتی بەرامبەر بە نەوەکانی ئێستا و داهاتوو، تێگەیشتن لە سروشتی ئاڵۆزی گەردوون و خواستی باشتربوونی ئەخلاقی بەردەوام.

دەروونناسی گەشەکردن چەند بەشێکی لاوەکی لەخۆدەگرێت:

1. قۆناغی پێش لە لەدایکبوون و تازە لەدایکبوون- لێکۆڵینەوە لە ژیانی دەروونییان دەکات؛
2. قۆناغی منداڵی- لە گەشەی دەروونی منداڵ دەکۆڵێتەوە؛
3. قۆناغی گەنجی و گەورەیی- لە تایبەتمەندییە دەروونییەکانی مرۆڤ لە تەمەنی هەرزەکاری و گەورەییدا دەکۆڵێتەوە؛
4. قۆناغی پیری- لێکۆڵینەوە لە دەروونی کەسانی بەسااڵچوو دەکات.

تەمەن- قۆناغێکی ناوازەی گەشەکردنی جەستەیی و دەروونی و ڕەفتارییە، لێرەدا چەند جۆرێک لە گروپی تەمەنەکان بە کورتی ئاماژەیان پێدەکەین:-

- **تەمەنی بایۆلۆجی-** پلەی گەشەکردنی خانەو ئەندامەکانی جەستە؛
- **تەمەنی کۆمەڵایەتی-** پلەی گەشەکردنی ڕۆڵ و ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانە؛
- **تەمەنی دەروونی-** تایبەتمەندییە دەروونی و ڕەفتارییەکان؛
- **تەمەنی جەستەیی-** نیشاندەرێکی چەندایەتییە بۆ گەشەکردنی مرۆڤ (ڕۆژ، هەفتە، مانگ، ساڵ).

قۆناغبەندییەکانی تەمەن:

- تەمەنی کۆرپەیی (لە لەدایکبوونەوە تا 1 ساڵ)؛
- سەرەتای منداڵی (لە 1 ساڵەوە بۆ 3 ساڵ)؛
- تەمەنی پێش قوتابخانە، یاریکردن (لە 3 بۆ 6 ساڵ)؛
- تەمەنی خوێندن (لە 6 بۆ 12 ساڵ)؛
- هەرزەکار، نەوجەوان، لاو (لە 12 بۆ 20 ساڵ)؛
- گەنج (لە 20 بۆ 25 ساڵ)؛
- تەمەنی گەورەیی (لە 25 بۆ 60 ساڵ)؛
- تەمەنی پیری (لە 60 ساڵ و بەرەو سەرەوە).

گەشەکردنی درەنگ وەختە بەقەد گەشەکردنی پێشوەختە خراپە:

دیاریکردنی ئاستی ڕاستەقینەی گەشەی منداڵ گرنگترین ئەرکە بۆ ئەوەی لە تێکچوونەکانی گەشەکردن تێبگەین. وەک نموونە منداڵانی هەشت ساڵان دەهێنێتەوە. منداڵەکان ئەرکێکیان پێدرا کە لەگەڵ تەمەنیان نەگونجێت. یەکێک لە منداڵەکان ڕووبەڕووی ئەو کێشانە بووەتەوە کە بۆ منداڵێکی تەمەن 9 ساڵان دارێژراون، دووەمیان ئەرکەکانی

بۆ منداڵێکی تەمەن 12 ساڵان بووە. واتە منداڵێک ساڵێک لە پێش ئاستی گەشەکردنیدایە، منداڵی دووەمیش چوار ساڵ لە پێشەوەیە.

لە هەمان کاتدا کاتێکی گونجاو هەیە بۆ خوێندنی منداڵ. کەواتە بۆ نموونە منداڵێکی 4 مانگان فێری قسەکردن ناکرێ، منداڵێکی دوو ساڵانیش فێری خوێندنەوە ناکرێ. ڕاستییەکە ئەوەیە کە مێشکی منداڵ هێشتا پێنەگەیشتووە بۆ ئەم جۆرە کارانە. لەمەوە بەشێک لە زاناکان گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە تا دواتر دەست بە فێرکردنی منداڵێک بکەیت، ئاسانتر دەبێت بۆ بەدەستهێنانی کارامەیی. بەڵام بە کردەوە ئەمە وا نییە. ئەگەر منداڵێک تەنها لە تەمەنی سێ ساڵیدا دەست بکەیت بە فێرکردنی قسەکردن، و لە تەمەنی 12 ساڵیدا فێری خوێندنەوە و نووسینی بکەیت، ئەوا زۆر درەنگ دەبێت.

ئاماژەی بەوەشکردووە، <ئەگەر تەنها سنوورێکی کەمتر هەبوایە بۆ ئەگەری فێربوون لە تەمەنێکی دیاریکراودا، ڕەنگە پێشبینی ئەوە بکەین کە تا دواتر فێربوونی گونجاو دەست پێبکات، پێویستە بۆ منداڵەکە ئاسانتر بێت و بەرهەمدارتر بێت، چونکە لە تەمەنێکی دواتردا ئێمە ڕووبەڕووی پلەیەکی زیاتری پێگەیشتن دەبینەوە لە پێشمەرجەکانی پێویست بۆ فێربوون. لە ڕاستیدا ئەمە ڕاست نییە. فێربوونی زۆر درەنگ بۆ منداڵەکە بە هەمان شێوەی زوو فێربوون قورس و بێ بەرهەمە. دیارە ئاستێکی سەرەوە هەیە بۆ ماوەی گونجاوی خوێندن لە ڕوانگەی گەشەکردنی منداڵەوە>.

ڕاهێنان و پەرەپێدان بە گەشەی منداڵان لەم خاڵانەی خوارەوە کورت دەکەینەوە:

- ✓ توانای منداڵەکە، تا ئەوپەڕی ئازادی پێ بدە؛
- ✓ دروستکردنی پەیوەندی باش لە نێوان منداڵ و دایک و باوک و پەروەردەکاران و مامۆستا و هاوتەمەنەکانی؛
- ✓ زانیاری و لێهاتوویی و توانای پێویست لە ڕێگەی یاریکردنەوە بدە بە منداڵ، نەک لە ڕێگەی پێداویستییەوە.

با منداڵەکەت/قوتابییەکەت، هەست بکات کە ئەو بەرپرسیارە:

بەڵێ بەڵێ بۆ ڕووبەڕووبونەوە لەگەڵ منداڵێکی کۆنترۆڵنەکراو، هەندێک جار شایەنی ئەوەیە بیکەیتە سەرۆک. بۆ نموونە پابەندی بکە بە ڕێکخستنی شتێک یان بەرپرسیار بێت لە شتێک. شتە سەرەکییەکە لێرەدا ئەوەیە کە ساتە وەختی ڕێگەپێدان لەدەست نەدەیت و بە وریاییەوە وزەی منداڵەکە بە ئاراستەیەکی دروستدا ئاراستە بکەیت. ئەم شێوازە پێی دەوترێت "دیالێکتیکی میتۆدۆلۆجی" - کاتێک هەندێک جار پێویستە پێچەوانەی ئامانجی خوازراو ئەنجام بدەیت بۆ ئەوەی ئەنجامە خوازراوەکە بەدەست بهێنیت.

تۆ ڕۆڵی ڕێکخەر لە پۆلەکەدا پێشکەش دەکەیت، دەیکەیتە سەرکردەی گروپەکە و خۆشگوزەرانی ڕێژەیی لە گروپەکەدا بەدوای خۆیدا دێنێت. چونکە هەنگاوێکی لەو شێوەیە زۆر مەترسیدارە ئەگەر لە کاتی خۆیدا دەست بەسەر ئەم سەرکردەیەدا نەگریت.

مرۆڤە سەخت و ڕەقەکانیش خاڵی بەهێز و بەهرەیان هەیە، لەبەرچاویان بگرن:

زۆرجار گەورەکان تەنها سەرنجی خراپەکان دەدەن. ئەوان لەبیریان دەچێت ستایش یان شتێک بڵێن، بەڵام هەرگیز لەبیریان ناچێت تێبینییەکی زیادە یان قسەی ناشرین بکەن. بەڵام لە ڕاستیدا تەنانەت هەرزەکارە سەختەکانیش سوودەکانی خۆیان هەیە و ڤیگۆتسکی پێی وابوو کە "منداڵانی سەخت" لایەنی بەهرەمەندی تایبەتیان هەیە - شتێکی سەرەکی ئەوەیە کە ئەم بەهرانە بناسن و هەوڵی پەرەپێدانیان بدەن.

ئاماژەی بەوەشکردووە، "سەرنجێکی کۆن ئەوە پیشان دەدات کە منداڵانی پەروەردەکردنی قورس زۆرجار بەهرەمەندن، هەرچەندە لەم حاڵەتانەدا مرۆڤ دەبێت مامەڵە لەگەڵ درۆ و سەرسەختی منداڵاندا بکات. لە ڕاستیدا ئەم کێشەیە بێ سنوور قورسە، چونکە ئەگەر گەشەکردن ڕێگایەکی هەڵەی گرتبێتەبەر، ئەوا کۆمەڵێک هێز و بارودۆخی

ئۆرگانی و دەرەکی، لەوانەش هەلومەرجی ڕێکەوت، بەشدارن لەوەی کە گەشەکردن بە وردی بەم ئاراستەیە دەڕوات".

لاوازی منداڵەکەت بگۆڕە بۆ بەهێزی:

ئەگەر هەموو زیانێک بگۆڕێت بۆ سوود. <بۆ نموونە بەکارهێنانی ڤاکسین. لەم ساتەدا جەستە هەموو هێزەکانی خۆی کۆدەکاتەوە و زیاتر لە پێویست "دژە ژەهر" دەردەدات. بەم شێوەیە لە داهاتوودا لە نەخۆشی پارێزراو دەبین. دەردەکەوێت کە هەر زیانێک دەتوانرێت تا ڕادەیەک یان پلەیەکی تر بکرێتە سوود.

لە بنەڕەتدا دەروونناسی دەمێکە ئەمەی فێرکردوین، مامۆستاکان ماوەیەکی زۆرە ئەمەیان زانیووە، بەڵام تەنها ئێستا گرنگترین یاسا بە وردبینی زانستی دارێژراوە: منداڵ ئەگەر کورتبین بێت دەیەوێت هەموو شتێک ببینێت، ئەگەر هەیبوو هەموو شتێک ببیستێت ناتەواوی بیستن، و ئەگەر کێشەی قسەکردن یان لکەلکە هەبێت، دەیەوێت قسە بکات>.

هۆکارێک هەیە کە منداڵ ڕەفتارێکی خراپ دەکات:

هەمیشە هۆکارێک هەیە بۆ ئەمە. واتە مەرج نییە منداڵەکە یەکسەر "نەخۆشی دەروونی" هەبێت بە دڵنیاییەوە پێویست ناکات یەکسەر ڕابکێشرێت بۆ لای پزیشکی دەروونی یان شیکارێکی دەروونی بۆ ئەوەی چارەسەری بکات. سەرەتا هەوڵبدە قسەی لەگەڵ بکەیت و شیکاری بکەیت کە منداڵەکە کەی و لە چ بارودۆخێکدا دەست دەکات بە تورەیی. تەنها لە قوتابخانە یان کاتێک دەچێت بۆ سەردانی نەنک و داپیرەی لە گوند. ڤیگۆتسکی قەناعەتی بەوە هەیە کە ژینگە کاریگەری لەسەر ڕەفتارەکانیش هەیە، بەڵام مەحاڵە تەنها لەسەر بنەمای خۆی باس لە تێکچوونە دەروونییەکان بکرێت.

<بەو پێیەی بەزۆری ململانێکان بەهۆی پڕۆسەکانی چینە قوونڵەکانی دەروونی منداڵەوە دروست دەبێت، کە زۆرجار ڕەگیان لە

نائاگادا هەیە، پێویستە ئەو شێوازانە بەکاربهێنرێن کە قوونتر دەچنە ناو لێکۆڵینەوەی منداڵێکی سەختەوە بۆ ئەوەی لایەنی ئینتیمی دەروونناسییەکەی لەبەرچاو بگیرێت. بەڵام شێوازی شیکاری دەروونی بە شێوەی کلاسیکی خۆی لە کاتی لێکۆڵینەوە لە منداڵێکی سەختدا کاری پێناکرێت>.

با منداڵەکەت یاری بکات - ئەمە بنەمای ژیانی گەورەیە:

یاریکردن یەکێکە لە جۆرەکانی پەروەردە، کە ئامانج لێی ئایندەی منداڵە. ڤیگۆتسکی پێی وایە ئەوە یارییەکانن کە بنەما سەرەکییەکانی منداڵ دادەنێن و ئامادەی دەکەن بۆ گەورەبوون. بۆ نموونە کاتێک منداڵێکی دوو ساڵان بە نائاگایی بۆ نموونە بووکەڵەیەک دەهەژێنێت، چاودێری دەکات، دوای دایکی دووبارەی دەکاتەوە.

ئاماژەی بەوەشکردووە، "یاریکردن، وەک فۆرمی سەرەکی پەروەردەی سروشتی ئاژەڵ و منداڵێکی مرۆڤ، دەتوانرێت نەک لە پەیوەندییەکەیەوە بە ڕابردووەوە، بەڵکو لە گرنگیدان بە داهاتووەوە تێبگەین و ڕوون بکرێتەوە. لە نەبوونی کاردانەوەی زگماکی بۆ ئەنجامدانی ئەرکە ئاڵۆزەکانی ژیان سەرهەڵدەدات. گەمە، هەڵوێستێکی تایبەتە بەرامبەر بە واقیع، کە تایبەتمەندە بە دروستکردنی بارودۆخی خەیاڵی یان گواستنەوەی تایبەتمەندییەکانی هەندێک شت بۆ هەندێکی دیکە".

لە سەرەتای منداڵیدا منداڵ نازانێت چۆن فێڵ و فریو بدات:

وەک بەڵگەیەک بۆ ئەم ڕاستییە، منداڵێکی دوو ساڵان بە ئاسانی دەستەواژەکانی "مریشکەکە دەڕوات" و "سەگەکە ڕادەکات" دوای گەورەکان دووبارە دەکاتەوە. بەڵام ئەگەر کچێکی دیاریکراو لەبەردەمیان دابنیشیت و بڵێیت "کچەکە دێت"، لەم ساتەدا کە کچەکە دانیشتووە، منداڵەکە ناتوانێت دووبارەی بکاتەوە. ڕاستییەکە ئەوەیە کە کارەکانی هەست و جوڵە لەم تەمەنەدا بە تۆندی بەیەکەوە گرێدراون، بۆیە کۆرپە هێشتا توانای داهێنانی نییە.

ئاماژەی بەوەشکردووە، "ئەوەی دەیبینێت زۆر بەهێزتر کاریگەری لەسەر دەبێت، هەربۆیە قسەکانی ناتوانن لە واقیع جیابێنەوە. ئەمەش یەکێک لەو ڕاستییانە، کە تۆژەران لە مێژە سەرنجیان داوە، لە سەرەتای منداڵیدا منداڵ نزیکە لە توانای درۆکردن. تەنها لە کۆتایی منداڵی سەرەتاییدا منداڵ سەرەتاییترین توانای وتنی شتێک پەرەپێدەدات کە لە ڕاستیدا وەک ئەوە نییە. هێشتا توانای داهێنانیشی نییە".

ڕێگری لە منداڵەکەت مەکە لە گەڕان بە جیهاندا:

منداڵانی بچووک بە سروشتی کنج کۆڵن و کراوەن بەرامبەر بە شتی نوێ. ئەگەر منداڵێک سندوقێکی بینی، ئەوا بە دڵنیاییەوە پێویستی بە کردنەوەی هەیە. شتەکان منداڵان ڕادەکێشن، دەیانەوێت تێیاندا بگەڕێن. شتە سەرەکییەکە ئەوەیە کە دەستوەردان نەکەیت لە ئەنجامدانی ئەم کارە.

ئاماژەی بەوەشکردووە، "کاراکتەری ئیلزامی و ناچاری ناسراوی هەموو شتێک لە جۆرێک لە کاریگەریدا هەیە، ئەوەندە پاڵنەرە کە سیمای کاریگەرییەکی "ناچاری" بۆ منداڵەکە بەدەست دەهێنێت و هەر بۆیە منداڵ لەم تەمەنەدا لە جیهانی کەل و پەلەکاندایە، وەک ئەوەی لە کێڵگەیەکی هێزدا بێت، کە هەموو شتێک کار دەکاتە سەری، کاتێک شتەکان ڕادەکێشن و بەرپەرچیان دەدەنەوە. هەڵوێستێکی بێباکانەیە و بێ هێچ بەرژەوەندییەکە "بەرامبەر بە شتەکانی دەوروبەری <...> پلیکانەکان ئاماژە بە منداڵەکە دەکات سەربکەوێت، دەرگاکە بەجۆرێک دابخات و بیکاتەوە، زەنگەکە بەجۆرێک لێبدات، سندوق بەجۆرێک دابخات و بیکاتەوە، ...هتد".

جەختکردنەوە لەسەر پێکهاتەکانی کەسایەتی بە ئاراستەی گەشەکردن وەک:

- ڕەفتاری "کردارەکان بەرامبەر بە خۆی و ئەوانی دیکە و جیهانی دەوروبەری، نیازپاکی، خۆناسین، گەشەپێدانی خود، خۆ بنیاتنان، چالاکیی داهێنەرانە، ڕێزگرتن"؛
- مەعریفی "تێگەیشتن لە ئەوانی تر بە زاراوەی یەکسان و تێگەیشتن لە گۆڕانی بەردەوامی جیهان، بەرپرسیارێتی، هەڵسەنگاندنی چالاکییەکانی خۆی، بیرۆکەکان سەبارەت بە خۆی، ئەوانی دیکە و جیهانی دەوروبەری، بەدیهێنانی تواناکانی مرۆڤ"؛
- سۆزداری "متمانە بە هەستەکانت، گرنگیدان بە جیهانی دەوروبەرت و کەسانی دەوروبەرت، تەرکیزکردن لەسەر لایەنە ئەرێنییەکانی جیهان لەکاتی هەستکردن بەو جیهانە، قبوڵکردنی خۆت و ئەوانی دیکە، توانای بڕیاردان، وەڵامدانەوەی سۆزداری بۆ ڕووداوەکانی ئێستا".

کاریگەری ژینگەی دیجیتاڵی (ئامێرە ئەلیکترۆنییەکان) و ئینتەرنێت لەسەر منداڵ و گەشەکردنەکەی:

جیهانی دیجیتاڵی کاریگەری لەسەر منداڵان هەیە بە هەردوو شێوازی نەرێنی و ئەرێنی، زۆرێک لە دایک و باوکان دەترسن منداڵەکانیان گیرۆدەی ئامێرە دیجیتالییەکان و ئینتەرنێت بن، ئەرکی سەرەکی دایک و باوک لەم بابەتەدا ئەوەیە بزانێت منداڵەکەی سەیری چی دەکات و گوێ لەچی دەگرێت، چاودێرێکی چالاک بێت بەسەریانەوە. سەرچاوەکانی ئینتەرنێت وەک ئامرازێک بۆ

پەروەردەی دەروونی بەکاردەهێنرێت. زیاد لە پێویست بەکارهێنانی ئامێرەکان کاریگەری نەرێنی لەسەر گەشەکردنی بیرەوەری و سەرنجدان و بیرکردنەوەی منداڵانی قوتابخانە و فێرگەکان دەبێت، لە دەرئەنجامدا ئاڵودەبوونی ئەلیکترۆنی لێدەکەوێتەوە.

سێرگێی ستێپانۆڤ، مامۆستای زانکۆ لە مۆسکۆ، دەڵێت گەورەترین مەترسییەکان بۆ گەشەکردنی منداڵان پەیوەندییان بە بەکارهێنانی ئامێرەکانەوە هەیە بۆ مەبەستی کات بەسەربردن. جگە لەوەش، تا منداڵ زوتر دەست بە بەکارهێنانیان بکات، دەرئەنجامەکانیان تووندتر و کاریگەرتر دەبن. کار لە دواکەوتنی گەشەی قسەکردن و سەرنجدان و یادەوەری و بیرکردنەوە و هزر و هتد...دەکات. ئەمەش بە تایبەتی کاریگەری لەسەر توانا و ئامادەیی بۆ فێربوون و خود گەشەپێدانی و چالاکیی داهێنەرانە دەبێت.

ئەگەر ئامێرەکان بە شێوەیەکی مامناوەند بەکاربهێنرێن، بە لەبەرچاوگرتنی ستانداردەکانی بۆ مەبەستی گەشەپێدان و پەروەردەیی، ئەوا هیچ دەرئەنجامێکی نەرێنی نابێت. بە وتەی ئەو پسپۆڕە، بۆ کەمکردنەوەی کاریگەرییە نەرێنییەکانی دیجیتاڵبوون، منداڵانی قوتابخانە پێویستیان بە پەرەپێدانی توانای فیکری و داهێنەرانە هەیە. باشترە قوتابخانەکان گرنگی بە پێکهاتەی داهێنەرانە بدەن. بەسەربردنی بێ کۆنترۆڵی کات لەناویاندا دەبێتە هۆی کاڵبوونەوەی سنووورەکانی نێوان ڕاستی و وەهم.

کۆنترۆڵ نەکردنی کات لە ژینگەی دیجیتاڵی "ئەنتەرنێت، ئامێرە ئەلیکترۆنییەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان"، دەبێتە هۆی:

1. گۆشەگیری؛
2. غیابی بیرکردنەوە؛
3. تێکچوونی کەسایەتی؛
4. دەرکەوتنی ئاڵۆزییەکان، تێکەڵکردنی ڕاستی و وەهم؛
5. نزمی ئاستی خوێندن و خوێندەواری؛

6. دابڕانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی؛
7. کار و کاردانەوەی نەرێنی بەرامبەر بە هاوڕێ و کۆمەڵگە بەگشتی و دایک و باوک بەتایبەتی؛
8. نەبوونی ئەزموون لە چارەسەرکردنی دۆخی ناکۆکی لە ژیانی وەقیعدا.

منداڵانی دیجیتاڵی مۆدێرن ئەم کێشە و گرفتانەی خوارەوەیان هەیە:

- زۆرێک لە منداڵان کێشەیان هەیە لە مامەڵەی کۆمەڵایەتی و بنیاتنانی پەیوەندی؛
- ئاستێکی بەرزی خۆپەرست و ئاستێکی نزم لە هاوسۆزی؛
- تەنیایی و نامۆ بوون و ڕەتکردنەوە و دواکەوتن لە گەشەکردندا؛
- ئاستی بەرزی شەڕانگێزی لە کۆمەڵگەدا بە گشتی و لە گروپەکانی منداڵان بە تایبەتی؛
- منداڵان کەمتر و کەمتر ئارەزووی پەیوەندیکردن لەگەڵ یەکتر و لەگەڵ گەورەکان دەکەن.

لە دەرئەنجامدا، لە هەمووی گرنگتر، فێربە هاوسەنگی لە نێوان ژیانی مەجازی و ڕاستەقینەی منداڵەکەتدا دروست بکەیت. ئەگەر منداڵێک هاوڕێی هاوتەمەنەکانی هەبێت و ژینگەیەکی گەشەسەندوو و کاتێکی پشوودانی سەرنجڕاکێشی هەبێت لە دەرەوەی جیهانی ئەلیکترۆنیات و ئەنتەرنێت، ئەوا بە ئاسانی دەتوانێت بەرگەی کەمی ئامێرەکان بگرێت و گەورە دەبێت و دەبێتە کەسێکی هاوسەنگ و گەشەسەندوو پێگەیشتوو.

هەروەها بەشداری پێکردنی دایک و باوکان لە سەرجەم پلانە پەروەردەییەکان بۆ دروستکردنی کاریگەرترین مۆدێلی کارلێکی پێداگۆجی و کۆنترۆڵکردنی ئاڵودەبوونی منداڵەکەیان بە ئینتەرنێت و ئامێرە دیجیتاڵییەکان. هەروەها ڕۆڵی دایک و باوک زۆر گەورەیە لە گەشەکردنی قوتابی وەک کەسێک کە بە ئاگادارییەوە دەخوێنێت و هەوڵ دەدات بۆ بە دەستهێنانی سەرکەوتن لە پسپۆڕی و پیشەی هەڵبژێردراو و دڵخوازی خۆیدا.

کاریگەری تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەسەر منداڵانی قوتابخانە:

1) قوتابی نازانێت لە ژیانی ڕاستەقینەدا چۆن پەیوەندی دروست بکات:

بە هەبوونی توانای پەیوەندی مەجازی، منداڵ دەگاتە ئەو ئەنجامەی کە پەیوەندیکردن بە خەڵکەوە لە ئینتەرنێتدا ئاسانترە. دەتوانێت لە وەڵامدا بۆ ماوەیەکی نادیار بووەستێت، هەستەکانی بشارێتەوە ئەمە لە کاتی پەیوەندی ڕاستەوخۆدا ڕووبادات، فێرخوازێک کە کاتێکی زیاتر لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان بەسەر دەبات، دوای ماوەیەک، ناتوانێت بە خێرایی وەڵامەکەی دابڕێژێت و بەهۆی ئەمەوە ڕەنگە تووشی کێشەی بەرچاو ببێت؛

2) قوتابی لە ڕووی فیکرییەوە بەرەو خراپتر دەڕوات:

عەقڵی پرسیاری منداڵێک کە لە قۆناغی ئاسمیلەکردنی زانیاری نوێدایە دابەزین بەخۆیەوە دەبینێت. بەسەربردنی کاتێکی بێشومار لە ئینتەرنێتدا دەبێتە هۆی پشتگوێخستنی چالاکییە سەرەکییەکەی – کە **فێربوونە**، منداڵ خۆی لە دەرفەتی وەرگرتنی زانیاری نوێ و سەرنجڕاکێش بێبەش دەکات؛

3) فێرخواز تووشی کێشە دەبێت لە داڕشتنی بیرکردنەوەکانی بە شێوەیەکی دروست:

پەیوەندیکردن لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا زۆر سادە و ساکارە، گەیاندنی شتێک بۆ قسەکەرێکی مەجازی زۆر ئاسانترە، چونکە هەڵەی ڕێنووسی قبوڵکراوە، هیچ هێمایەکی خاڵبەندی نییە و لەبری ئەوەی بە شێوەیەکی دروست ڕستە ئاڵۆزەکان دابڕێژێت، دەتوانێت هەر هەستێک بە ئیمۆتیکۆنێک بگۆڕێت؛

4) قوتابی حەزی واقیعی ژیان لەدەست دەدات:

وەسوەسەیەک بۆ پەیوەندی مەجازی دەبێتە هۆی شێواندنی بیرۆکەی ژیان بە هاوڕێەتیی و ئاڵودەبوونی دیجیتاڵی و ئامێرەکان و ئینتەرنێت. سەیرکردن و مانەوەی لە دنیای ئەلیکترۆنیاتدا زۆر زیاتر هەست و سۆز لە منداڵاندا دەوروژێنێت بە بەراورد بە بەها سادەکانی مرۆیی؛

5) قوتابی هەست بە ئیرەیی دەکات:

پۆستی جوانی هاوڕێیان، وێنەی گەشاوە، ووتە باش هەڵبژێردراوەکان - هەموو ئەمانە دەتوانن ببنە هۆی ئیرەیی لە منداڵێکدا کە ئاوڕێک لە ژیانی خۆی بداتەوە، ئەو قەناعەتی بەوە هەیە کە وەک ژیانی هاوتەمەنەکانی سەرنجڕاکێش و دەوڵەمەند نییە، لە ئەنجامدا هەموو چالاکییەکانی لەسەر خواستی ڕۆڵی دروست چڕ دەبێتەوە، بۆ گرتنی باشترین وێنەکانی ژیانی ڕۆژانەی، بەڵام نەک بۆ ڕەزامەندی خۆی، بەڵکو بۆ ڕەزامەندی هاوڕێکانی. ژمارەی سەبسکرایبەکان و ژمارەی لایکەکانی پۆستەکان شڵەژان و بێ ئۆقرەیی و ئیرەیی زیاتر دەکات؛

6) لەوانەیە قوتابی تووشی وەهمێکی سۆزداری بێت:

نەبوونی پەیوەندی ڕاستەوخۆ و ڕووبەڕوو دەبێتە هۆی ئەوەی کە منداڵان ئەستەمە هەست و سۆزی ڕاستەقینەی یەکتر بناسن، لە ئەنجامدا گفتوگۆ لەگەڵ قسەکەر بە تەواوی بە هەڵە هەست پێدەکرێت.

کێشە دەروونییە پەروەردەییەکان:

لە دونیای خێرای ئەمڕۆدا زۆرجار مرۆڤەکان تووشی کێشەی دەروونی یان سەختی دەبن. ئەم کێشانە کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر باشی و کوالێتی ژیانی مرۆڤ هەیە. باس لە باوترین کێشە دەروونییەکان دەکەین کە مرۆڤەکان ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، ڕۆشنایی دەخەینە سەر هۆکار و نیشانەکانیان و چارەسەرە ئەگەرییەکانیان. کێشەی دەروونی ژیانی مرۆڤ خراپتر دەکات. ئەو کێشە دەروونییە باوانەی توشی قوتابیان و هەرزەکاران دەبن زۆرن، بەڵام ئێمە لێرەدا بە کورتی باسی هەندێکییان دەکەین:-

یەکەم/ ترس:

ترس- یەکێکە لە هەستە بنچینەییەکانی مرۆڤ. کە قوتابی لە ناوەند و فێرگە پەروەردەییە جیاوازەکان و تەنانەت لە ناو کۆمەڵگەشدا توشی دەبێت. مەبەست لە ترس کاردانەوەیە بۆ مەترسیە ڕاستەقینە و خایاڵی و شاراوەکان، کە هەڕەشە لە بوونی جەستەیی، دەروونی یان ڕەفتاری مرۆڤ دەکات.

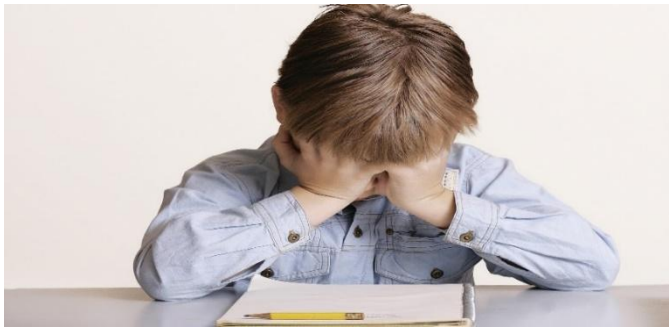

ترس لە تەمەنێکی دیاریکراودا تایبەتمەندی تایبەتی هەیە، پەیوەندی بە تایبەتمەندییەکانی گەشەی منداڵەوە هەیە. ترس تەنها ڕەنگدانەوەی تایبەتمەندییەکانی تەمەن نییە، بەڵکو ئەزموونی تاکەکەسی کارلێککردنی منداڵ لەگەڵ جیهانی دەوروبەریدا.

ترس ئەم نیشانانەی هەیە- کاری خێرا و بەهێزی و لێدانی خێرایی دڵ، هەناسەدانی خێرا، زەردبوونی پێست، دەردانی ئارەقەی "سارد"، لەرزینی هەموو ماسولکەکانی جەستە، وشکبوونەوەی دەم. گۆڕانی تۆنی دەنگ، دەنگ بەرز دەبێتەوە...هتد.

هەروەها ترس کاریگەری لەسەر مێشک هەیە- خراپتربوونی هەست، خراپ تێگەیشتن لە جەوهەری ئەوەی ڕوون دەکرێتەوە، لاوازی هۆشیاری لە تێگەیشتن. هەروەها کاریگەری لەسەر پڕۆسەی بیرکردنەوە دەکات- کاریگەری ترس لە هەندێک کەسدا، زیرەکی زیاد دەکات، کە تەرکیز دەکەنە سەر دۆزینەوەی ڕێگەیەک بۆ دەرچوون لەو بارودۆخە سەختە، کاریگەری ترس لە هەندێکی تر، بەرهەمی بیرکردنەوە خراپ دەکات، لە سەرلێشێواوی و نەبوونی هیچ لۆجیکێک لە قسە و کردارا دەردەکەوێت.

جۆرەکانی ترس:

- ترس لە چوونە قوتابخانە؛
- ترس لە مامۆستا؛
- ترس لە هەڵەکردن لە بواری پەروەردەییدا؛
- ترس لە وانە و مەنهەج؛
- ترس لە تاقیکردنەوە؛
- ترس لە قوتابی ترو هاوڕێ، و دەوروبەر؛
- ترس لە دەربڕین و متمانە بەخۆ نەبوون؛
- ترس لە سیستەم و کۆمەڵگە و قوتابخانە بەگشتی...هتد.

کەواتە، لە تەمەنی قوتابخانەی سەرەتاییدا، ترسی فێربوون دەردەکەوێت. "دڵەڕاوکێی قوتابخانە"ی پێدەگوترێت. چاوەڕوانی هەڵسەنگاندنێکی نەرێنی لەلایەن مامۆستایان و هاوتەمەنەکانەوە دەکرێت. منداڵ بەردەوام هەست بە کەموکورتی و خۆبەکەمزانینی خۆی دەکات، دڵنیا نییە لە دروستی هەڵسوکەوت و بڕیارەکانی. بە شێوەیەکی گشتی، دڵەڕاوکێی قوتابخانە جۆرێکی دیاریکراوی دڵەڕاوکێیە کە تایبەتمەندی پۆلێکی دیاریکراوی حاڵەتەکانی کارلێککردنی قوتابی لەگەڵ پێکهاتە جیاوازەکانی ژینگەی پەروەردەیی قوتابخانە، پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە دڵەڕاوکێی قوتابخانە مەرج نییە لە دەرەوە لە هەڵسوکەوتی قوتابیەکی سەرەتایی دەربکەوێت- منداڵ لەوانەیە باش بخوێنێت، هەڵسوکەوتی جوان و بێ هەڵە بێت، لەوانەیە لە قوتابخانە خۆشەویست بێت، بەڵام لە هەمان کاتدا لەوێ هەست بە نائاسوودەیی بکات (لەوانەیە هۆکاری ئەمە ناکۆکی ناوخۆیی قوتابی بێت کە پەیوەندی بە زیادبوونی هەستی بەرپرسیارێتی، ترسی بەردەوامی شکست لە قوتابخانە و هتد)ەوە هەبێت.

خاڵە سەرەکییەکانی چارەسەری کێشەی ترس:

- چاودێری نیشانەکانی ترس و دڵەڕاوکێ لە منداڵدا بکە، بایەخ بە کردار و سەرکەوتنەکانی و شکستەکانی بدە. هەوڵ بدە لە هۆکارە ڕاستەقینەکانی دڵەڕاوکێی منداڵەکە تێبگەیت؛
- هەبوونی ترسی پەروەردەیی لە منداڵدا ئاساییە. ئەرکی گەورەکان (دایک و باوک، مامۆستا، ژیرەکانی دەوروبەر) پشتگیری کردن و کەمکردنەوەی ترسەکانە، نەک شەرمکردن و گاڵتەپێکردن. شەرم وات لێدەکات ترسەکەت بشاریتەوە، کە دواتر چەند ئەوەندە زیاد دەکات؛
- لە کاتی کارلێککردن لەگەڵ منداڵدا، پێویستە لە کردار و گوفتارەکانتدا یەکدەنگ بیت؛

- کاتێک چاوەڕوانی کارێکی تایبەت لە منداڵ دەکەیت، گرنگە تواناکانی لەبەرچاو بگیرێت، ناکرێت داوای ئەو شتانەی لێبکەیت کە ناتوانێت بیکات؛
- ستایشی منداڵ بکە تەنانەت بۆ دەستکەوتە بچووکەکانیش، نەک لەگەڵ منداڵانی تر بەراوردی بکەی، بەڵکو لەگەڵ خۆی. بڕوابەخۆبوونی منداڵ زیاد بکە، متمانە بە تواناکانی ببەخشە؛
- منداڵەکەت فێری توانای خود بەڕێوەبەری بکە، لەو بارودۆخانەی کە زۆرترین دڵەڕاوکێ و ترس دروست دەکەن؛
- خۆت لە ساتەکانی پێشبڕکێی ئەو چالاکیانە بەدوور بگرە کە منداڵەکە دڵەڕاوکێی تێدا هەیە. نەخوازراو دەبێت چوارچێوەیەکی کاتی بۆ منداڵێکی ئاوا دابنێیت بۆ تەواوکردنی ئەرکەکانی؛
- متمانە بە منداڵەکە بکە، بە وریاییەوە قسەی لەگەڵدا بکە؛
- پاڵپشتی هەست و سۆزی بۆ منداڵ دابین بکە، هاوسۆزی و تێگەیشتن نیشان بدە؛
- کاریگەرترین ڕێگە بۆ ڕێگرتن و ڕاستکردنەوەی ترسی منداڵان کەش و هەوای خۆشەویستی، قبووڵکردن، پشتیوانی، نیازپاکی خێزان و کەش و هەوایەکی کۆمەڵایەتی و دەروونی گونجاوە لە پۆلدا.

دووەم/ شەرم، شەرمنی:

فەرهەنگی ئینگلیزی ئۆکسفۆرد **شەرم** بەم شێوەیە پێناسە دەکات: "شەرمن بوون واتە کەسێک، پەیوەندی دروستکردن لەگەڵیدا قورسە بەهۆی وریایی و ترسنۆکی و بێ متمانەیی". شەرمن خۆی لە مامەڵەکردن لەگەڵ هەندێک کەس و شتی دیاریکراو بەدوور دەگرێت، لە قسە و کرداردا سڵ دەکاتەوە، پێداگری لەسەر مافەکانی ناکات، زیاد لە پێویست ترسنۆکە".

شەرم بە کێشەیەکی دەروونی دادەنرێت، پەیوەندی بە (وێژدان، ترسنۆکی، دوودڵی، نامۆیی...هتد)ەوە هەیە. مرۆڤی شەرمن متمانە بە تواناکانی ناکات- نیگەرانە، گوماناوییە، ترسنۆکە، دڵتەنگە...هتد.

تایبەتمەندیەکانی منداڵی شەرمن:

منداڵانی شەرمن هەندێک جار پێیان دەوترێت وون و نادیار. خۆیان لە سەرنجی کەسانی دیکە بەدوور دەگرن. سەر کز و ڕوو لە زەوین، نیگایەکی شاراوە، شانی چەماوە، بێدەنگ، گوێڕایەڵ، پابەند. لە ڕووالەتی دەرەوەیاندا ڕەنگە کەسێکی نموونەویی دەرکەون، بەڵام دەروونناسان دەڵێن وێنەیەکی فریودەرە، بەو پێیەی تایبەتمەندی ڕەفتاری نەرێنی هەیە کە تایبەتمەندی منداڵانی شەرمن:

- دوودڵی لە پەیوەندیکردن لەگەڵ کەسانی نامۆ. بێدەنگ دەبێت کاتێک قسەی لەگەڵ دەکرێت و هەوڵدەدات خۆی بدزێتەوە، خۆی لە ناسینی خۆی بەدوور دەگرێت؛
- ڕەتکردنەوەی قسەکردن لەبەردەم خەڵکدا، سوور هەڵدەگەڕێن ئەگەر مامۆستا پرسیارێک بکات یان داوای لێبکات بۆچوونی خۆیان دەربڕن. ئەگەر وەڵامی ڕاستیش بزانن، خۆکردانە وەڵام نادەنەوە؛
- دوودڵی بەشداریکردن لە بۆنە کۆمەڵایەتییەکان. شەرمنەکان هەست دەکەن کە ئەوان ناوەندی سەرنجی هەمووانن و هەموو شتێکی بچووک دەبێتە هۆی دڵەڕاوکێ؛
- وابەستەیی بە دایک و باوک، بەهۆی ئارەزووی هەستکردن بە ئەمن و ئاسایش لایان؛
- گوێڕایەڵی جێبەجێکردنی داواکاری گەورەکان لە ترسی ڕاکێشانی سەرنج، بەتایبەتی ڕەخنە؛

- دوودڵی له گفتوگۆکردن لەسەر کێشەکان؛
- بێتوانایی له بەرگریکردن له بیرو بۆچوونیان، مەیلی هاوڕابوون لەگەڵ کەسانی خاوەن متمانەتر.

شەرمنی ئەو کێشانەی تیادا دەردەکەون:

- ئاستی ئەکادیمی لاواز؛
- نائارامی پیشەیی؛
- ناتوانن بڕیاری بەرپرسیارانە بدەن؛
- توانای بەرگری کردن له پێگە و کەسایەتییان نابێت؛
- ڕەتکردنەوەی نیشاندانی تواناکانی ئێستای؛
- ترس له شکست له ژیانی کەسیدا.

پێگەیشتوو، کە منداڵێکی ترسنۆک بوو، ئاگای له بەهای کەسێتی خۆی نییە. ئەو بەردەوام بەدوای سازشدا دەگەڕێت، پێشێلکردنی بەرژەوەندییەکانی خۆی.

ڕێگاکانی چارەسەرکردنی کێشەی شەرمنی:

1. منداڵانی شەرمن پێویستیان به بەرزکردنەوەی بڕوابەخۆبوونیان هەیە. له دامەزراوەی پەروەردەیی باخچەی ساوایان، پەروەردەکار دەبێت پاڵپشتی پەروەردەیی بۆ ئەو منداڵە دابین بکات؛

2. پاڵپشتی پەروەردەیی- واتا چالاکی ماموستا بۆ یارمەتیدانی منداڵان بۆ چارەسەرکردنی کێشە تاکەکەسییەکانی پەیوەست به تەندروستی جەستەیی یان دەروونی، به پەیوەندی لەگەڵ بەرەوپێشچوونی سەرکەوتوو له فێربوون؛

3. کاتێک ئەرکێک بە منداڵان دەدەیت، پێویستە متمانەیان بە سەرکەوتنی کارەکانیان نیشان بدەیت، بەڵام زۆر تەرکیز لەسەر ئەوان نەکەیت. منداڵانی شەرمن هەست بە هەڵسوکەوتی مەزاجی سۆزداری پێگەیشتووەکان دەکەن. بۆیە متمانە بەخۆبوونی ئارامی گەورەکان باشترین دەرمانە؛

4. یارییە تایبەتەکان یارمەتییان دەدات گرژی ناوەکی کەم بکەنەوە و هەست بە ئازادی بکەن. یاریەکانی دەرەوە یارمەتی منداڵان دەدەن هەستەکانیان دەربڕن و پەیوەندی ڕاستەوخۆتر لەگەڵ کەسانی تر دروست بکەن. پێشبڕکێی یاری، پێکەنین، یارمەتی منداڵی شەرمن دەدات کە زیاتر متمانە بەخۆبوونی هەبێت. لەکاتی ڕێکخستنی ئەم جۆرە یاریانەدا، باشترە دۆخێکی سەرکەوتن بۆ منداڵەکە دروست بکرێت (بۆ ئەوەی هەست بە دۆڕان نەکات)؛

5. منداڵانی شەرمن پێویستە "بەجووت" لەگەڵ منداڵێکی دیکە، چالاکتر و کۆمەڵایەتیتر ئەرکییان پێبدرێت، بۆ نموونە، ئاودانی گوڵ لەسەر لێواری پەنجەرەکە، دابەشکردنی کاغەز پێش وێنەکێشان و هتد. لە هەمان کاتدا منداڵی شەرمن کەمتر شەرم دەکات و لە هەمان کاتدا فێری شێوازی پەیوەندی پێویست دەبێت لە بارودۆخێکی دیاریکراودا. تەنانەت ئەگەر هەندێک هەڵە بکات، ڕزگاری دەبێت؛

6. بەشداریکردنی منداڵانی شەرمن لە تیمێکی منداڵانی بچووکتر لەخۆی، شەرمییان لێ ناکەن و بە ئارەزووی خۆیان ڕۆڵی هاوڕێیەکی گەورەتر، لێهاتوو و بە ئەزموون دەگێڕن. هەستکردن بە سەروەری خۆی بەسەر منداڵە بچووکەکاندا؛

7. بۆ ئەو ئەنجامەی کە منداڵەکە بەدەستی هێناوە، پێویستە ستایش و پاداشت بکرێت.

سێیەم/ دڵەڕاوکێ و خەمۆکی:

دڵەڕاوکێ: کێشەیەکی دەروونییە، وەک لایەنێکی نارەحەتی ناجێگیری دەروونیی و هەست و سۆز دادەنرێت، چاوەڕێی کێشەیەکی وەهمییە، پێشبینی مەترسی نزیک دەکات. دڵەڕاوکێ لەگەڵ

ترس و هیوا، هەستێکی تایبەت و پێشبینیکەرە، پێگەی تایبەتی خۆی لە نێوان دیاردە سۆزداریەکانی دیکەدا مسۆگەر دەکات.

خەمۆکی: لە دەروونناسیدا حاڵەتێکە، کە بە هەستکردن بە بەردەوامی خەم و لەدەستدانی ئارەزووی ژیان و کەمبوونەوەی وزە تایبەتمەندە، کە دەتوانێت کاریگەری نەرێنی لەسەر باری دەروونی هەست و سۆز و بیرکردنەوە و ڕەفتار و خوێندن و تەندروستی جەستەیی کەسەکە هەبێت. ئەمە تەنها مەزاجێکی خراپی کاتی نییە، بەڵکو نەخۆشییەکی سەختە، کە پێویستی بە سەرنج و یارمەتی هەیە.

هەموو کەسێک جار جارە تووشی خەم و پەژارە دەبێت، بەڵام خەمۆکی حاڵەتێکی قوونڵترە کە مرۆڤ بۆ ماوەی زیاتر لە چەند ڕۆژێک هەست بە دڵتەنگی یان نائومێدی لە ژیادەبەدەر دەکات. کۆمەڵەی دەروونناسی ئەمریکی ڕووی دەکاتەوە، کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆژانە و کارکردن و خوێندن هەیە و دەتوانێت ببێتە هۆی نیشانە جەستەییەکانی وەک ئازار، دابەزین یان زیادبوونی کێش، تێکچوونی شێوازی خەوتن، یان کەمی وزە. ئەو کەسانەی خەمۆکییان هەیە زۆرجار ناتوانن تەرکیز بکەن،

هەست بە کەم بایەخی یان زیادەڕەوی لە تاوانبار کردنی خۆیان دەکەن، ڕەنگە تەنانەت بیر لە خۆکوشتنیش بکەنەوە.

نیشانەکانی دڵەڕاوکێ و خەمۆکی یەکێک لە ئاستەنگە سەرەکییەکان بۆ سیستەمی پەروەردەیی و کۆمەڵایەتی-تەندروستی لە نێو گەنجاندا پێکدەهێنن، هەرچەندە دڵەڕاوکێ و خەمۆکی لە هەموو تەمەنێکدا ڕووددەدەن، ڕەگەزی مێ زیاتر تووشی ئەم حاڵەتە دەروونیە دەبن، ئەمەش بەهۆی گۆڕانی بەردەوامی ئاستی هۆرمۆنەکان.

هۆکارەکانی پەرەسەندنی ئەم حاڵەتە دەکرێ هەم ناوخۆیی (بۆماوەیی، تێکچوونی هۆرمۆنەکان و هاوسەنگی دەمارەکان لە مێشکدا) و هەم دەرەکی (مردنی کەسێکی خۆشەویست، لەدەستدانی کار و نمرەی کەم هتد) بێت.

ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی (WHO) ڕاپۆرتێکی بڵاوکردەوە کە 3.6%ی هەرزەکارانی تەمەن 10-14 ساڵ و 4.6%ی ئەوانەی تەمەنیان لە نێوان 15-19 ساڵدایە کێشەی دڵەڕاوکێیان هەیە. جگە لەوەش، 1.1%ی هەرزەکارانی تەمەن 10-14 ساڵ و 2.8%ی ئەوانەی تەمەنیان لە نێوان 15-19 ساڵدایە.

نیشانەکان:

- زەحمەت تەرکیز کردن؛
- تێکچوونی خەو (کێشەی خەوتن، هەست کردن بە خەواڵووی لە ڕۆژدا، خەوی نائارام)؛
- هەستکردن بە لاوازی یان لەدەستدانی وزە؛
- نیگەرانی و ترس و تۆقین؛
- فرمێسک و گریان؛
- مەیلی ترسی زیاد لە پێویست؛

- چاوەڕوانی ڕوودانی شتێکی خراپ؛
- نائومێدی (ڕەشبینییەکی قوول لە ڕوانگەی داهاتوو)؛
- بێزاری لە هەموو شتێک و هەموو کەسێک و دەروبەر؛
- لە دەستدانی بڕوابەخۆبوونی، خۆبەکەم زانین.

دڵەڕاوکێ و خەمۆکی زۆرجار تووشی فشار و سترێسێکی زۆر یان تێکچوون لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی، پیشەیی یان بواره گرنگەکانی تری ژیان دێنێتە ئاراوە.

چۆن ماموستا دەتوانێت یارمەتی دەربێت بۆ چارەسەری:

بێگومان بوونی دڵەڕاوکێ و خەمۆکی کاریگەری فێربوون کەم دەکەنەوە. گرنگە ئەوەمان لەبیر بێت کە منداڵانی دڵەڕاوکێ و خەمۆک پێویستییان بە پاڵپشتی دەروونی و هەڵوێستی ئاگاداری گەورەکان هەیە، دایک و باوک و ماموستایان.

بۆ یارمەتیدانی منداڵ گرنگە چەند خاڵێک لەبەرچاو بگرین:-

- زیاتر بە ناوی قوتابی قسە بکە، بەم شێوەیە ناسینی کەسایەتییەکەی نیشان بدە؛
- هەوڵ بدە ڕەخنەی لێنەگریت لەبەردەم کەسانی تردا، باشترە بە جیا قسە بکەیت لەگەڵیدا، بە نهێنی هەڵسوکەوت یان هەڵەکانی ئەنجامدانی ئەرکەکە ڕوون بکەیتەوە و گفتوگۆی لەسەر بکەیت؛
- کەشێکی ئاسوودە بۆ قوتابیان دروست بکە لە وانەکەدا، کە دابەش نەبێت بۆ قوتابیانی لاواز و بەهێز، کە هەمووان بتوانن ئازادانە خۆیان بسەلمێنن؛
- لە ناوەڕاستی دەرسەکەدا پرسیار لە منداڵەکە بکە، ئەگینا ئەو قوتابیە پێش لێدانی زەنگەکە نیگەران دەبێت، باشترە پێشوەخت ئاگاداری بکەیتەوە کە لە وانەی داهاتوودا لێی بپرسیت؛

- پاڵپشتی بینراو بەکاربێنە لە وانەکانت. منداڵانی نیگەران زۆر جار تێگەیشتن و تۆمارکردنی قسەی کەسێکی تر یان ڕووبەڕووبونەوەکانی مامۆستایان بە زەحمەت بۆ هەزم دەکرێت. باشترە بەکارهێنانی وێنە، هێڵکاری، شتی بینراو لەکاتی ڕووبەڕووبونەوەی بابەتەکە یارمەتیدەرە بۆ تەرکیز کردن و هێشتنەوەی سەرنج، ئاسانکاری بۆ تێگەیشتن و باشترکردنی لەبەرکردن؛
- هەوڵبدە پێداویستییە سەرەتاییەکانت لەگەڵ پێداویستییەکانی مامۆستایانی بابەتەکانی تر ڕێکبخەیت؛
- یارمەتی بدە بۆ بەرزکردنەوەی بڕوابەخۆبوون، زیاتر ستایشی بکە، بەڵام بۆ ئەوەی بزانێت بۆچی، پێشوەخت لەگەڵ منداڵان گفتوگۆ بکەن کە چۆن تاقیکردنەوە ئەنجام دەدرێت، ئەگەر دەگونجێت، شێوازێک هەڵبژێرە بۆ تاقیکردنەوەی زانیاری کە گونجاو بێت بۆ منداڵەکە (وەڵامی نووسراو، وتار، هتد).

چوارەم/ فشار، سترێس:

فشار: بریتییە لە حاڵەتی گرژی دەروونی و جەستەیی لە کاردانەوەی کاریگەرییە دەرەکییەکان. دەکرێت بەهۆی بارودۆخی سەخت و چالاکیی هۆکارە سۆزدارییەکانەوە بێت. کە دەبێتە هۆی دەرئەنجامە نەرێنییەکانی تەندروستی. بەهۆی بەرکەوتن بە هۆکاری نالەباری جۆراوجۆرەوە دروست دەبێت. ئایا فشار/سترێس سوودی هەیە یان نا؟ فشاری کورتخایەن کاریگەری ئەرێنی هەیە. لە وەڵامی ئەو هاندەرەدا، لەش سێ هۆرمۆن

بەرهەم دەهێنێت کە بریتین لە کۆرتیزۆن، ئەدرنالین، نۆرئەپینفرین و خانەکانی سیستەمی بەرگری چالاک دەکات.

بەهۆی ئەمەوە بۆ ماوەیەکی کورت مرۆڤ خاوەنی:

- بیرەوەری باشتر دەبێت؛
- ئاستی بەرگری لەش زیاد دەکات؛
- ڕێژەی دووبارە دروستبوونەوەی شانەکان زیاد دەکات؛
- توانا فیکرییەکان چالاک دەبن؛
- بەرگری کۆئەندامی دەمار زیاد دەکات؛
- کارکردنی ئەندامەکانی هەست باشتر دەبێت.

هۆکارەکانی فشاری دەروونی:

- چالاکییە پیشەییەکانی پەیوەست بە زیادبوونی بەرپرسیارێتی؛
- پەیوەندی و مامەڵەی ئاڵۆز و سەخت لە خێزاندا؛
- ناکۆکی، فۆبیا، کێشەی پەیوەندیکردن، هەڕەشەی جۆرە جیاوازەکان، کێشە چارەسەرنەکراوەکان، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە ناکارامەکان لە شوێنی کار، قوتابخانە، ماڵەوە هتد؛
- ئەرک و پێداویستییە تەواو نەکراوەکان، خۆبەکەم زانین؛
- گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبوون یان کار، جیابوونەوە، مردنی کەسێکی ئازیز؛
- باری زۆری زانیاری؛
- نەبوونی پشوو بۆ حەسانەوە و ئارامی دەروونی؛
- گرژی دەروونی و سۆزداری کە بەهۆی مەترسی، فشاری کات، زیادبوونی کار، تازەیی دۆخەکە یان نادڵنیاییەک دروست دەبێت.

دەرئەنجامەکانی فشاری درێژخایەن بۆ ژن و پیاو وەک یەکن - خەمۆکی و نەخۆشییە جەستەییەکان. بۆیە گرنگە بەپەلە ئاماژە بە نیشانەکانی فشاری دەروونی فیزیکی بکرێت و هۆکارەکانی دەستنیشان بکرێت و نەهێڵرێت.

نیشانەکانی فشاری دەروونی:

بەرکەوتنی درێژخایەن بە هۆکارێکی فشار دەبێتە هۆی گرژییەکی جددی لە هەموو جەستەدا، ئەمەش بە شێوەیەکی بەرچاو باری دەروونی بە گشتی و باشبوونی کەسەکە خراپتر دەکات.

نیشانە بەردەوامەکانی تووشبوون بە فشار:

- گرژبوونی ماسولکەکانی سەر، مل، شان، پشت؛
- زیادبوونی دڵەڕاوکێ.؛
- تورەبوون لە بچووکترین شت؛
- کەمبوونەوەی چالاکی کارکردن؛
- خەمۆکی، بێباکی؛
- تێکچوونی خەو؛
- غیابی بیرکردنەوە، تێکچوونی یادەوەری و توانای تەرکیزکردن، خاوبوونەوەی خێرایی پرۆسەی بیرکردنەوە؛
- ماندوێتی درێژخایەن، ڕەشبینی، ئارەزووی دوورکەوتنەوە لە کۆمەڵگە؛
- سەرئێشە، ئازاری سنگ؛
- تێکچوونی ئارەزووی خواردن، تێکچوونی کۆئەندامی هەرس.

زۆرجار مرۆڤ خوویەکی وەسوەسەیی بەدەست دەهێنێت، بۆ نموونە گازگرتن لە لێوەکانی، سوڕاندنی ملی، ڕاستکردنەوەی قژی. دەست دەکات بە بێزاربوون بەهۆی ئازاری سک، لێدانی خێرای دڵ، خورانی پێست یان دەرکەوتنی نەرێنی تر.

چارەسەری بۆ فشاری دەروونی:

- ✓ خۆشەویستی و گرنگیدان زیاد بکە؛
- ✓ هاندان بۆ یاریی و وەرزش؛
- ✓ گرنگی بە کێشەکانی بدە؛
- ✓ فێری هاوڕێیەتی هاوپۆلەکانی بکە؛
- ✓ ڕێکخستنێکی گونجاوی ڕۆتینی ڕۆژانە؛
- ✓ پشتیوانی بکە لە دۆخە سەختەکاندا؛
- ✓ منداڵەکەت بەراورد مەکە لەگەڵ کەسانی تر؛
- ✓ کەشوهەوایەکی لەبار لە قوتابخانە و ناو خێزان فەراهەم بکە؛
- ✓ فێری دڵخۆشی بکە، بە هەموو سەرکەوتنێک لە قوتابخانە ستایشی خۆی بکات؛
- ✓ نیگەرانیی و ترس و فشارەکانی بڕەوێنەوە بە گفتوگۆو گرنگییپێدانی زیاتر.

سیستەمی پەروەردەیی:

سیستەمی پەروەردەیی- مۆدێلێکە، کە پێکهاتە دامەزراوەییەکانی وەک (قوتابخانە، زانکۆ، دامەزراوەکانی خوێندنی پێش قوتابخانە، خوێندنی زیادە، کۆلێژ و هتد) یەکدەخات، کە ئامانجی سەرەکی پەروەردەکردنی فێرخوازە تێیدا. ئەمەش دابەشکراوە بەسەر پەروەردەی گشتی، پەروەردەی پیشەیی، خوێندنی زیادە و ڕاهێنانی پیشەیی، دڵنیابوون لە ئەگەری بەدیهێنانی مافی خوێندن بە درێژایی ژیان (خوێندنی بەردەوام). لێرەشدا چەند سیستەمێکی پەروەردەیی پێشەنگی وڵاتانی جیهان وەک نمونە باس دەکەین:

سیستەمی پەروەردەی ژاپۆنی:

بە پێی ڕیزبەندییە جیهانییەکان خوێندنی قوتابخانە لە ژاپۆن یەکێکە لە باشترینەکانی جیهان. بۆ ئەوەی لە ژاپۆن قوتابی پێشەنگ بیت، دەبێت هەوڵ و تەقلا و کاری زۆر بکەی، دوای وانەکان لە کۆتایی هەفتە و پشووەکاندا ئەرکی ماڵەوە جێبەجێ بکەی. سااڵنە خوێندن لە ژاپۆن لە مانگی نیسانەوە دەست پێدەکات، پشووی منداڵانی قوتابخانە بە گشتی نزیکەی دوو مانگ دەخایەنێت. حکومەتی ژاپۆن گەڕەنتی خوێندنی سەرەتایی "شەش ساڵ" و ناوەندی "سێ ساڵ" بەخۆڕایی دەکات. پاشان ئامادەیی ئیختیارییە.

لە تەمەنی شەش ساڵی دەچنە قوتابخانە، گرنگ نییە - 31ی ئازار یان 10ی نیسان. بۆیە لە هەمان پۆلدا ڕەنگە قوتابی هەبن کە جیاوازی تەمەنیان نزیکەی ساڵێک بێت.

پێکهاتەی پەروەردە لە ژاپۆن:

- **پێش قوتابخانە–** پەروەردەی منداڵانی تەمەن 3 بۆ 6 ساڵ لە باخچەی ساوایان و گروپە ئامادەکارییەکانی قوتابخانەکان؛
- **قوتابخانە:**

1. **قوتابخانەی سەرەتایی–** منداڵانی تەمەن 6 بۆ 12 ساڵان فێری کارامەیی ئەکادیمی سەرەتایی و دیسیپلین و گەشەپێدانی ئەخلاقی و ڕەفتاری دەکرێن؛

2. **قوتابخانەی ناوەندی–** قوتابیانی تەمەن 12 بۆ 15 ساڵان بە زمانی ژاپۆنی و بیرکاری و زانستە کۆمەڵایەتییەکان و زمانێکی بیانی ڕاهێنراون؛
3. **ئامادەیی–** قوتابی لە تەمەنی 15 بۆ 18 ساڵ ئامادەکاری دەکات بۆ زانکۆ یان دەوام.

- **خوێندنی باڵا ئەم ئاستانە لەخۆدەگرێت:** بەکالۆریۆس، ماستەر و دکتۆرا، کە لە زانکۆکان و خوێندنگە باڵاکان و کۆلێژە پیشەییەکان بەدەست دەهێنرێت.

دوو جۆر دامەزراوەی پەروەردەی پێش قوتابخانە لە ژاپۆن هەیە:

1. نەمامگە و سەنتەری چاودێری منداڵان:

داموودەزگاکان منداڵانی تەمەن یەک تا سێ ساڵ وەردەگرن. نەمامگە بە پلەی یەکەم چاودێری منداڵان دەستەبەر دەکەن نەک چالاکیەکی پەروەردەیی. ئەو دامەزراوانە لەلایەن وەزارەتی تەندروستی و کار و خۆشگوزەرانی ژاپۆنەوە بەڕێوە دەبرێن و خزمەت بەو منداڵانە دەکەن کە دایک و باوکیان کاردەکەن. کاتی کردنەوەی سەنتەرەکان بەزۆری لە کاتژمێر 7 بۆ 19 دەبێت.

2. باخچەی ساوایان:

وەرگرتنی منداڵانی تەمەن 3 بۆ 6 ساڵ. باخچەکانی ساوایان لەلایەن وەزارەتی پەروەردە و ڕۆشنبیری و وەرزش و زانست و تەکنەلۆژیای ژاپۆنەوە بەڕێوە دەبرێن و مەنهەج و ستانداردی پەروەردەیی تۆندیان هەیە و ئامانجیان گەشەپێدانی هەمەلایەنەی منداڵان و ئامادەکارییە بۆ خوێندن. منداڵان پەرە بە توانا سەرەتاییەکانی وەک نووسین، خوێندنەوە، بیرکاری، کارامەیی کۆمەڵایەتی و وەرزشی دەدەن. کاتی کردنەوەی باخچە لە کاتژمێر 9 بۆ 15، بەڵام هەندێک لە باخچەی ساوایان کاتژمێری درێژکراوە بۆ دایک و باوکانی کارکەر پێشکەش دەکەن. لە ژاپۆن گرنگییەکی بەرچاو

بەو خێزانانە دەدرێت کە منداڵیان هەیە. زۆربەی ناوچەکان بەرنامەی یارمەتییان هەیە بۆ کرێی پێش قوتابخانە.

پەروەردەی قوتابخانە:

ماوەکەی 12 ساڵە. لە سێ قۆناغ پێکدێت: قۆناغی سەرەتایی، ناوەندی و ئامادەیی. هەفتەی خوێندن پێنج ڕۆژە "بەڵام هەندێک قوتابخانەش ڕۆژانی شەممە وانە دەخوێنن". زۆربەی قوتابخانەکان پێویستیان بە جلوبەرگی قوتابخانە هەیە.

قوتابخانەی سەرەتایی:

قۆناغی یەکەمی خوێندنی ناچارییە و بۆ منداڵان لە تەمەنی 6 ساڵەوە تا 12 ساڵ کارا دەبێت، ئەم ماوەیە قۆناغی سەرەکییە بۆ پێکهێنانی زانستی سەرەتایی. ساڵی خوێندن لە سێ وەرز پێکدێت: نیسان-تەممووز، ئەیلول-کانوونی دووەم و -ئازار. ڕۆژی خوێندن وانە و پشووی نیوەڕۆ و کاتێکی بەتاڵ بۆ یاری و پشوودان لەخۆدەگرێت. بابەتە سەرەکییەکان: ژاپۆنی، بیرکاری، بایۆلۆجی، فیزیا، کیمیا، زانستە کۆمەڵایەتییەکان، مۆسیقا، هونەر، پەروەردەی جەستەیی، زمانی بیانی (زۆربەی جار ئینگلیزی)، پەروەردەی ئەخلاق. دوای پۆلی شەشەم، قوتابی بڕوانامەی تەواوکردنی خوێندنی سەرەتایی وەردەگرێت و دەچێتە قۆناغی ناوەندی. لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا یەکپۆشی قوتابخانە نییە، منداڵان جل و بەرگی ئاسایی لەبەر دەکەن. بەڵام یەکپۆشی لە قوتابخانە نوخبەییەکان بەردەستە، کە تەنها دوای دەرچوون لە تاقیکردنەوە سەختەکان و چاوپێکەوتنەکان وەرگیراون، هەروەها لە قۆناغی داهاتووی خوێندندا - لە قوتابخانە ناوەندی و ئامادەییەکان.

ئامادەیی بنەڕەتی:

سێ ساڵ دەخایەنێت: لە 12 بۆ 15 ساڵ. ڕێکخستنی پەروەردە هاوشێوەی قوتابخانەی سەرەتاییە، فێرخوازان زانیاری خۆیان قوواڵتر دەکەنەوە و خۆیان بۆ چوونە ناو ئامادەیی ئامادە دەکەن. پێویستە منداڵانی

قوتابخانە لە یانەکان و گروپەکانی خوێندن بەشداری بکەن. لە قۆناغی ئامادەییدا جل و بەرگی قوتابخانە دەبێتە ناچاری. لە کۆتایی هەر وەرزێکدا قوتابی تاقیکردنەوە ئەنجام دەدات، بەڵام گرنگترینیان لە کۆتایی پۆلی نۆیە. کاریگەری لەسەر گواستنەوە بۆ قۆناغی ئامادەیی هەیە.

ئامادەیی باڵا:

قۆناغی سێیەم، کە ئیختیارییە. سەرەڕای ئەمەش زیاتر لە 95%ی منداڵانی قوتابخانە بەردەوامن لە خوێندن. ماوەکەی 3ساڵە، لە 15 بۆ 18 ساڵ. ئامادەیی جۆری جیاوازی هەیە:

- ئەکادیمی– ئامانجی ئامادەکارییە بۆ وەرگرتن لە زانکۆ؛
- ڕاهێنانی پیشەیی– پیشەیی لەم بوارانەی خوارەوە: کشتوکاڵ، پزیشکی، بازرگانی، دیزاین و ئەوانی تر. دەرچووان دەتوانن دەستبەجێ دەست بە کارەکانیان بکەن؛
- ئاڵۆز – جۆرە ڕێزبەندییەکان پێکەوە کۆدەکاتەوە. مەنهەجەکە بابەتەکانی ناچاری و بابەتەکانی هەڵبژاردە لەخۆدەگرێت. گرنگییەکی زۆر بە ئامادەکاری بۆ تاقیکردنەوەکانی وەرگرتنی زانکۆ دەدرێت.

لە قوتابخانەی سەرەتاییدا نزیکە هیچ نمرەیەک و تاقیکردنەوەیەکی جددی نییە. خاڵەکان تەنها بۆ بەرزکردنەوە بۆ پۆلی داهاتوو دەبێت. منداڵانی قۆناغی سەرەتایی بە قەڵەمێکی سادە دەنووسن بۆ ئەوەی دەرفەتی ڕاستکردنەوەی هەڵەکانیان هەبێت. واجب و ئەرکی ماڵەوە نابێت لە 15 خولەک زیاتر بخایەنێت بۆ تەواوکردن.

ئامانجی سەرەکی قوتابخانەی سەرەتایی فێرکردنی ڕەفتاری دروست و دیسیپلین و سەربەخۆیی و ڕێزگرتن و سۆز و بەزەیی و ڕێکخستنە. ڕەفتاری دروست بریتییە لە سڵاوێکی ناچاری و ڕێزگرتن لە مامۆستا و قوتابییە بەتەمەنەکان و گوێڕایەڵی و پاکوخاوێنی و دیسپلین.

منداڵان لە یەکەم ڕۆژەکانی خوێندنەوە فێری سەربەخۆیی دەکرێن. هەر لە قۆناغی یەکەمدا دەبێت قوتابی خۆیان بگەنە قوتابخانە. لە لایەن دایک و باوکان، کۆبوونەوە یان چاوپێکەوتن لەگەڵ منداڵان

قەدەغەیە (تەنها لە قۆناغی ئامادەییدا دەتوانرێت بکرێت). قوتابیانی قۆناغی یەکەم بە گروپ بە ڕێنمایی قوتابییەکی تەمەن 12 ساڵان دەچنە قوتابخانە. بۆ ئەوەی منداڵان لە کاتی پەرینەوە لە ڕێگاکاندا بە ڕووبی دیار بن، لە پۆلی یەکەمدا کڵاوی زەردی گەشاوەیان پێدەدرێت.

هەر لە پۆلی یەکەمەوە منداڵان خۆیان بە هاوکاری و ڕێنمایی مامۆستا، شوێنی قوتابخانە پاک دەکەنەوە. دوای وانەکان دەمێننەوە بۆ پاککردنەوەی پۆل و کەریدۆرەکان. لە قوتابخانەکانی ژاپۆن کانتین "حانوت" نییە، بۆیە قوتابیان لە پۆلەکانیان نانی نیوەڕۆ دەخۆن. خزمەتکارەکان خواردنەکە پێشکەش دەکەن و دواتر خۆیان پاکی دەکەنەوە.

منداڵەکان بە نۆرە مێز و سینی پێشکەش دەکەن. قوتابخانە عەبا و باڵاپۆش و جانتایەکت پێدەدات بۆ ئەوەی هەمووی تێدا دابنێیت. منداڵان دوای ئەرک، شتەکان بۆ شوشتن و ئوتوکردن دەهێننەوە ماڵەوە و دەیگوازنەوە بۆ کەسی دواتر. هەموو ڕۆژێک دەبێت یەکێک لە قوتابییەکان وەک چێشتلێنەرێک مامەڵە بکات، و یەکێکی تریش وەک پاککەرەوەیەک. بەگشتی نانی نیوەڕۆی قوتابخانەکان لە ژاپۆن دەتوانرێت بە بەشێک لە پڕۆسەی خوێندن ناوببرێت. جگە لەوەی قوتابیان فێری گرنگیدان بە خۆیان دەبن، لەگەڵ خواردنی دروستیش ڕادێن. مینیوی قوتابخانەکە بۆ ماوەی مانگێک کۆ دەکرێتەوە و دەدرێت بە دایک و باوکان، ئاماژەیە بۆ پێکهاتەی خواردنەکان و ناوەڕۆکی وردی کاربۆهیدرات و پڕۆتین و چەورییەکان.

پێکهاتەی پۆلەکە ساڵانە دەگۆڕێت. لە کۆتایی ساڵی خوێندندا قوتابیان سێ ناوی ئەو قوتابیانە پێشکەش بە ئیدارە دەکەن کە حەز دەکەن لەگەڵیان بخوێنن یان نایانەوێت. تێکەڵکردنی منداڵان لە پۆلەکاندا بە ڕێکەوت ڕووبادات، وەک زۆرکەس بیری لێدەکەنەوە. لە کاتی گۆڕینی پۆلەکاندا زۆر خاڵ لەبەرچاو دەگیرێن: هەوڵ دەدەن دڵنیابن لە پۆلەکەدا ڕێژەی قوتابی بەهێز و لاواز وەک یەکن. پەیوەندی باش لەگەڵ

هاوپۆلەکان هەیە. ئەو منداڵانەی کە پێشەنگن و بە پێچەوانەوە ئەو منداڵانەی کە پێویستیان بە گرنگیدانێکی تایبەت هەیە، بە یەکسانی لە نێوان پۆلەکاندا دابەش دەکرێن. هەوڵدەدەن لە هەموو پۆلێکدا قوتابی هەبێت کە پیانۆ بژەنێت. ساڵانە لە پۆلدا گۆڕانی مامۆستا هەیە، هەر سێ بۆ چوار ساڵ جارێک مامۆستا لە قوتابخانەیەکەوە بۆ قوتابخانەیەکی تر دەگوازرێنەوە. ئەمەش بۆ ئەوە دەکرێت کە هیچ کەسێکی دڵخواز لە پۆلەکەدا نەبێت، هەروەها قوتابخانەی بەهێز و لاواز نەبێت.

لە قوتابخانەکانی ژاپۆن هیچ کۆبوونەوەیەکی گشتی دایک و باوک و مامۆستا نییە کە تێیدا باس لە پێشکەوتنی منداڵان بکرێت. بەڵکو گفتوگۆی تاکەکەسی هەیە: هەوڵدەدەن ئاماژە بە خاڵە بەهێزەکانی منداڵەکە بکەن، و زۆر بە ناسکی باسی کێشەکان دەکەن. تەنانەت کەشوهەوا ناتوانێت یاسا تونددەکانی قوتابخانە هەڵبوەشێنێتەوە، لە ڕۆژێکدا کە پەروەردەی وەرزشی لە خشتەی کاردایە، منداڵان دەبێت جلوبەرگی وەرزشی لەبەر بکەن و ئەمەش - لانیکەم لە قۆناغی سەرەتاییدا - هەمیشە شۆرتێکە. تەنانەت منداڵان لە زستاندا شۆرت لەبەر دەکەن.

ڕازاندنەوە و ڕوخساریش ڕێکخراوە، ناتوانیت زێڕ لەبەر بکەیت، برۆ هەڵبگریت، یان ماکیاژ بەکاربهێنیت. تەنانەت ڕەنگی قژیش نابێت جیاوازی هەبێت لەگەڵ ڕەنگی زۆرینە - ڕەش. ئەگەر کچێک قژی سروشتی کاڵتر بوو، دەبێت دایک و باوکی وێنەی منداڵەکانی لەگەڵ خۆی بهێنێت.

لە قوتابخانەی ژاپۆنی فێرت دەکەن لەگەڵ کاتدا هاوڕێیەتی بکەیت. دەستپێکی قوتابخانە، لە نێوان کاتژمێر 8 بۆ 9ی بەیانی. ناتوانیت دوا بکەویت: سزای دواکەوتن پاککردنەوەی زیادەی شوێنی قوتابخانەکانە. وانەکان لە دەوروبەری کاتژمێر 15:00 کۆتایی دێت. پاشان پاککردنەوەی ئیجباری دەستپێدەکات. لە ئەنجامدا تەنها درەنگانی ئێواران دەگەڕێنەوە ماڵەوە و دادەنیشن بۆ خوێندن.

هەروەها پێویستە لانیکەم سێ کتێب بخوێنیتەوە و پێداچوونەوەیەک لەسەر ئەو شتانە بنووسیت کە دەیخوێنیتەوە، هەموو

ڕۆژێک یاداشتنامەیەک هەڵبگریت "کاتژمێر چەند هەستایت، چەند خولەکت بۆ خوێندن بەسەر بردووە"، وتارێک لەسەر چۆنیەتی بەسەربردنی پشووەکەت بنوسیت، پیشەیەکی دەستی بە دەستی خۆت دروست بکەی. یاداشتنامەی سروشت سەبارەت بە چۆنیەتی گەشەکردنی گوڵەکەت "لە قوتابخانە، هەر قوتابییەک ڕووەکی تایبەتی خۆی هەیە، لە جەژندا دەیبەنەوە ماڵەوە). وە پشووی هاوینە تەنها یەک مانگە!

لە ژاپۆن نەک تەنها فێرخوازان، بەڵکو مامۆستاکانیش بارگرانییەکی زۆریان لەسەرە، بەپێی ئامارەکانی ڕێکخراوی هاوکاری و گەشەپێدانی ئابووری، مامۆستایانی ژاپۆنی سەرقاڵیترین لە جیهاندا، هەفتانە نزیکەی 54 کاتژمێر لە کارەکەدا بەسەر دەبەن، لە کاتێکدا تێکڕای باری کارکردنی هەفتانە 38 کاتژمێرە لە وڵاتانی دیکەدا.

پیشەی مامۆستایی لە ژاپۆن بە بەناوبانگ و ڕێزدار دادەنرێت. بۆ ئەوەی ببیتە مامۆستا پێویستە خوێندنی باڵا بەدەست بهێنیت و لە تاقیکردنەوەی شایستە دەربچیت بۆ گونجاوی بۆ پیشەکە، دوای ئەوە مۆڵەتی وانە وتنەوە دەدرێت. لە قوتابخانەکاندا زیاتر لە نیوەی مامۆستایان پیاون. بەپێی یاسای ساڵی 1973 دەوامی مامۆستا زیاترە لە مووچەی پزیشکێکی پسپۆڕی شارەزا بە یەکسانی کە بە کرێ کار دەکات. مووچەی مامۆستایان لەگەڵ تەمەنیان بەرز دەبێتەوە.

دایک و باوکی قوتابی سەرقاڵی کاری قوتابخانەن. لە پۆلەکاندا لێژنەی دایکان و باوکان هەیە کە بە شێوەیەکی سەرەکی لە دایکان پێکدێن. ئاودەستەکان پاکدەکەنەوە، بەشداری لە بۆنە و ئاهەنگەکانی قوتابخانەدا دەکەن، لە پشووی ڕۆژانی شەممە بە نۆرە ئەو کارە دەکەن، منداڵانیش تەنها دەیانەوێت یاری بکەن. بۆ شارەزایی چالاکانەی ڕەخنەگرانە لە بابەتەکەدا، پەروەردەش بەدیجیتاڵی دەکرێت: "یەک قوتابی - یەک تابلێت"، پێویستە هەر قوتابییەک تابلێتێکی بۆ دابین بکرێت کە کۆمەڵێک کتێبی خوێندنی تێدابێت لە هەموو بەشەکاندا.

سیستەمی پەروەردەی فینلەندی:

منداڵانی قوتابخانەی فینلەندی ڕۆژانە لە چوار کاتژمێر زیاتر ناخوێنن، هەر لەگەڵ مامۆستای وانەبێژ ناخوێنن، زۆر یاری دەکەن، دەچنە سەیران و نزیکەی هیچ کاتێک بۆ ئەرکەکانی ماڵەوە بەسەر نابەن. چۆن توانیویانە کەم بخوێنن و بتوانن زۆر شت بکەن و بەدەستبهێنن؟

لە قوتابخانەکانی فینلەندا خوێندنی بنەڕەتی ناچاری نۆ ساڵ دەخایەنێت: شەش ساڵ خوێندنی سەرەتایی و سێ ساڵ خوێندنی ناوەندییە.

هەر منداڵێک لە تەمەنی حەوت ساڵییەوە بەبێ گوێدانە تواناکانی، شوێنی نیشتەجێبوونی، یان داهاتی دایک و باوکی، دەرفەتی وەرگرتنی خوێندنی سەرەتایی کوالێتی بەرزی هەیە کە بە تەواوی بێ بەرامبەر. کتێبی خوێندن و دەفتەر و کەلوپەلی نووسین و ژەمەکان لە قوتابخانە لەلایەن دەوڵەتەوە دابین دەکرێن.

بنەمای سەرەکی قوتابخانەی فینلەندی یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتییە: هیچ دامەزراوەیەکی پەروەردەیی بەناوبانگ و نابەناوبانگ، فێرخوازی بەتوانا و دواکەوتوو، بابەتگەلێکی گرنگ و ناگرنگ نییە. قوتابخانەکانی پایتەخت و قوتابخانەکانی گوندە دوورەکان بە یەکسانی پارەیان بۆ دابین دەکرێت. وانەی مۆسیقا، پەروەردەی وەرزشی، هونەر بەقەد بیرکاری و زمان و خوێندنەوە گرنگن، چونکە ئەرکی قوتابخانە پەرەپێدانی کەسایەتییەکی هاوسەنگە.

لە فینلاند نەریتی بەراوردکردن لە نێوان قوتابیانی پۆلێکدا بونی نییە. ئەمەش منداڵان لە فشار و زۆرێک لە کێشەکانی خوێبەگەورەزانین

یان کەم زانین ڕزگار دەکات. چونکە بەراوردکردنی هەمیشەیی خۆت بە هەموو کەسێک، منداڵەکەت بە هەموو کەسێک، شتێکی ناتەندروستە. لە فینلاند تێگەیشتن لە بەها و تایبەتمەندی هەر مرۆڤێک نرخی خۆی هەیە.

هەروەها پلە بەندییەکی خێراتر، بەرزتر، بەهێزتر نییە. بەگشتی نەریت نییە بە ئاشکرا ستایش یان ڕەخنە ئاراستە بکرێت. بەڵکو فیدباک لەسەر فێربوون بە شێوەیەکی کەسی دەدرێت بە دایک و باوک و منداڵ. هەوڵدەدەن تا دەتوانن منداڵی تایبەت تێکەڵ بە کۆمەڵگە بکەن. وڵات بە سیستەمی گشتگیری و پێداگۆجی چاکسازی بەناوبانگە. بۆ نمونە- ئەو منداڵانەی پێویستیان بە پاڵپشتی تایبەت هەیە، بەهۆی هەندێک نەخۆشییەوە، لە دوو سێ دیسیپلیندا ئاستێکی خراپی هەبێت، ئەوانی دیکەش باش بوون، ئەوا پشتگیری چاکسازی بۆ ئەم دوو سێ دیسیپلینە بۆی دیاری دەکرێت. ئەم پاڵپشتیە لەلایەن مامۆستایەکەوە پێشکەش دەکرێت کە تایبەتە بە پەروەردەی تایبەت، کە یەکێکە لە گرنگترین بوارەکانی پێداگۆجی لە فینلاند.

پیشەی مامۆستایی لە فینلاند بە یەکێک لە بەناوبانگترین پیشەکان دادەنرێت. بۆ ئەوەی وەک مامۆستا کاربکەیت، پێویستە خوێندنی باڵات هەبێت: بڕوانامەی بەکالۆریۆس بەسە بۆ باخچەی ساوایان، مامۆستایانی قۆناغی سەرەتایی و ناوەندی پێویستیان بە بڕوانامەی ماستەر دەبێت. تێکڕای مووچەی مامۆستایان لە وڵاتدا 3000-2500 یۆرۆیە. مامۆستایان شێوازی وانە وتنەوە و کتێبی خوێندنی خۆیان هەڵدەبژێرن- ستانداردی دەوڵەت تەنیا وەک ڕێنماییەک کاردەکات.

لەکاتی چاکسازییە پەروەردەییەکان کە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو دەستیپێکردووە، مووچەی مامۆستایان بە شێوەیەکی بەرچاو زیادکرا، هەروەها پێگەی پیشەکە لە چاوی کۆمەڵگادا زیادیکرد. بەهۆی کێبڕکێی زۆرەوە، بەتواناترین و پاڵنەرترین فێرخوازان دەچنە ناو فاکەڵتییە پێداگۆجییەکانی زانکۆکانی فینلاند، ئەمەش بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی

کوالێتی وانە وتنەوە باشتر دەکات. هەروەها بارودۆخی شوێنی کاریش نەرمە: کۆنترۆڵی کەم و دەرفەتی زۆر بۆ خۆ پەروەردەکردن هەیە. بەپێی ڕێکخراوی هاوکاری و گەشەپێدانی ئابووری، مامۆستایەکی ناوەندی بە تێکڕا چوار وانە دەڵێتەوە کە ڕۆژانە 45 خولەک دەخایەنێت.

ئامانجی قوتابخانە منداڵێکی دڵخۆشە، ئاسوودەیی قوتابیان لە قوتابخانەکانی فینلاند بەهایەکی زۆری هەیە. وە بناغەی سیستەمی پەروەردەیی پێداگۆجی ئەرێنییە. بەگوێرەی پێداگۆجی ئەرێنی، منداڵ ناوەند/سەنتەر و بەهای سەرەکی پڕۆسەی پەروەردەییە، پێویستە هەست و سۆزی ئەرێنی لێ وەربگرێت. سترێس ئارەزووی مەعریفی و ئاستی سەرنجدان و توانای بیرەوەری کەمدەکاتەوە. هەوڵدەدەن فێربوون زیاتر کارلێککارانە بێت، پەیوەندی و یارییەکان زیاد بکەن بۆ دڵنیابوون لە بەشداریکردن. بەڵام تاقیکردنەوەی هەڵسەنگاندنی سترێس لە پۆلەکانی یەکەمی سەرەتاییدا بەکارناهێنرێت.

پرەنسیپی سەرەکی پەروەردە لە فینلاند ئەوەیە کە قوتابی گرنگی بە نمرەکان نەدات، بەڵکو گرنگی بە زانست بدات. بۆیە تا پۆلی سێیەم نمرە بە منداڵانی قوتابخانە نادرێت و لە پۆلی 4 تا شەشەم تەنها پاداشتی زارەکی هەیە. تا کۆتایی قۆناغی ئامادەیی پۆلی 9 هیچ تاقیکردنەوەیەک نییە. تاقیکردنەوە بە ئارەزووی مامۆستا ئەنجام دەدرێت. فینلاندییەکان بۆ ماوەی 12 ساڵ دەخوێنن، تا پۆلی 9 ناچارییە و تا پۆلی 12 بۆ ئەو کەسانەی کە بەنیازن بچنە زانکۆ. لە قۆناغی ئامادەییدا نمرەکان هیچ مانایەکی فەرمییان نییە و تەنها مەبەست لێی پاڵنەرە بۆ منداڵەکە. کاریگەرییان لەسەر ناوبانگی مامۆستا یان ئەدای قوتابخانە نییە.

تەنانەت منداڵانی قوتابخانە لەسەر هەڵەکانیان سەرزەنشت ناکرێن: منداڵان لە قوتابخانەی سەرەتایی بۆ نموونە بە قەڵەمێکی سادە دەنووسن بۆ ئەوەی ئەگەر پێویست بکات بە تەنیا ڕێزمانی خۆیان ڕاست بکەنەوە. جل و بەرگی قوتابخانەی یەکپۆشی نییە، دەتوانیت بە هەر جۆرە جل و بەرگێک بچیتە وانەکان کە قوتابی پێی ئاسوودەیە.

لە هەر کەش و هەوایەکدا بێت، هەموو پشوویەک دەبێت قوتابیان بچنە دەرەوە، بۆ ئەوەی هەندێک هەوای پاکیان دەست بکەوێت و وزە بسوتێنن. ناتوانی لە پۆلدا بمێنیتەوە. منداڵەکە بەهۆی زۆر دانیشتنی لە پۆل، پێویستی بە جوڵە و هەناسەدان هەیە. ئەگەر کەش و هەوا خراپ بوو منداڵەکان تەنها لەسەر پەنجەرە کۆدەبنەوە. لە فینلاند ئەرک و واجباتی ماڵەوە لە قوتابخانەدا کەمترینە لە جیهاندا، قوتابیان بە دەگمەن ڕۆژانە زیاتر لە نیو کاتژمێر زیاتر بۆ ئەم ئەرکە بەسەر دەبەن.

سەرەڕای ئاستی بەرزی خوێندن، فینلاندییەکان لە تاقیکردنەوەکانیاندا ناوەستن. جەوهەری فێربوون، منداڵان تیۆری ئەبستراکت ناخوێنن، بەڵکو بە کۆنکرێتی ژیانی ڕاستەقینە دەخوێنن. ئەوان بە گروپ و سەربەخۆ بەدواداچوون بۆ دیاردە جۆراوجۆرەکان دەکەن و مامۆستا تەنها ڕێنمایی پڕۆسەکە دەکات. جێبەجێکردنی تەکنیکەکە هێشتا بەردەوامە، بەڵام لە ئێستاوە ڕەخنەگرێکی زۆر هەیە. بەڵام سیستەمی پەروەردەی فینلاند هەرگیز لە ڕەخنە ناترسێ. بە پێچەوانەوە شیکردنەوە و هەڵبژاردنی باشترینەکان هێزی ئەو وڵاتەیە.

فینلاند بە بەردەوامی لە ڕیزبەندی کوالێتی پەروەردەدا پلەی یەکەمی هەیە. مووچەی بەرزی مامۆستایان و نەبوونی دەسەڵاتی چاودێری و پرەنسیپی یەکسانی و ئازادی قوتابیان و بەشداری چالاکانەی دایکان و باوکان لە ژیانی منداڵەکانیان وا دەکات قوتابخانەی فینلەندی جیاواز بێت لە هەر دامەزراوەیەکی تری پەروەردەیی.

تاکایەتی و سەربەخۆیی لە پڕۆسەی فێربووندا:

تایبەتمەندی سیستەمی فینلەندی ئامادەکارییە بۆ ژیان لەبری ئۆڵۆمپیادەکان. زۆر گرنگە هەمووان بگەیەنرێنە ئاستی مامناوەند. بۆیە قوتابخانەکان بەسەر پەروەردەی "نوخبە" و پەروەردەی گشتیدا دابەش نەکراون و منداڵان بەبێ گوێدانە تایبەتمەندییە جەستەیی و دەروونییەکان لە یەک پۆلدا دەخوێنن. جگە لەوەش هەر قوتابییەک پلانی فێربوونی خۆی و کتێبی خوێندنی تاکەکەسی و ڕاهێنان و ژمارەی ئەرکەکانی پۆل و ئەرکەکانی ماڵەوەی هەیە.

کەس ناچار نییە بخوێنێت. ئەگەر قوتابیەک ئارەزووی بۆ بابەتێک نیشان نەدا، مامۆستا بە تێگەیشتن مامەڵە لەگەڵ ئەمە دەکات. کۆمەڵگە ناتوانێت تەنها لە بەڕێوەبەر و بازرگان پێکبێت، کەسێک دەتوانێت ببێتە هونەرمەند یان بیناکارێکی پلە یەک، لە قوتابخانە تەنها ئەو بابەتانە دەڵێنەوە کە ڕەنگە لە ژیاندا پێویست بێت. منداڵان بە فۆرمولەی بیرکاری خۆیان گێل ناکەن ئەگەر پێیان وابێت پێویستیان پێی نییە. بەڵام منداڵانی قوتابخانە لە تەمەنێکی بچووکەوە دەزانن چۆن ڕێژەی باج لەسەر داهاتی داهاتوو حیساب بکەن و ماف و بەرپرسیارێتی خۆیان دەزانن.

کوالێتی قوتابخانە و ستافی مامۆستایان:

ژەمی قوتابخانە و گەشت و کتێبی خوێندن و کەلوپەلی نووسین و تەنانەت تابلێت لەلایەن حکومەتەوە بەخۆڕایی دابین دەکرێت. بۆ ڕێکخستنی پۆلەکان و کەرەستەی پەروەردەیی زیادە پارە لە دایک و باوک وەرناگیرێت. تەنانەت پاسی قوتابخانە کە بەیانیان منداڵان دەباتە قوتابخانە و ئێواران دەیانباتەوە ماڵەوە، بەخۆڕاییە! مامۆستایانی فینلاند مامەڵەی تایبەتیان لەگەڵ دەکرێت. پێگەی مامۆستا لە فینلاند بەراورد دەکرێت بە دۆخی پزیشک یان پارێزەر. دابەشکردنی منداڵانی ناو پۆل بە تۆندی قەدەغەیە بۆ قوتابی نایاب و دواکەوتوو ناتوانیت دڵخوازەکانت هەڵبژێریت، لادان لەم بابەتەدا دەبێتە هۆی دەرکردنی دەستبەجێی کارمەندەکە.

سیستەمی پەروەردەی سەنگاپورە:

ئەمە رەنگە جێگەی سەرسوڕمان بێت، چونکە سەنگاپورە یەکێکە لە گەنجترین وڵاتەکان. بەڵام بەپێی ڕیزبەندی PISA، منداڵان باشترین خوێندنی قوتابخانە لە جیهاندا لێرە وەردەگرن. منداڵان لە پێشبڕکێکانی زانست و بیرکاریدا ئەنجامی نایاب بەدەست دەهێنن، لە تەمەنێکی بچووکەوە فێری داهێنان و هاوکاری لەگەڵ کەسانی دیکە دەبن و دەبنە کارمەندی بەنرخ لە بازاڕی کاردا.

خوێندن لەو وڵاتەدا دەتوانرێت بەسەر ئاستەکاندا دابەش بکرێت: قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی. لە قۆناغی سەرەتاییدا منداڵان شەش ساڵ دەخوێنن: بۆ ماوەی چوار ساڵ ئینگلیزی دەخوێنن، کە یەکێکە لە زمانە ئاسیاییەکان، ئەدەبیات، بیرکاری، زانستە کۆمەڵایەتییەکان و هونەر، و خەریکی پەروەردەی وەرزشی دەبن. لە دوو پۆلی داهاتوودا بابەتی زیادە هەڵدەبژێرن کە زۆرترین بەهرەیان تێدا بێت. هەروەها منداڵان دەتوانن وانە لە بواری کۆدکردن، مەدەنی، ئاسایشی ئەلیکترۆنی و تەندروستی دەروونی وەربگرن.

لە کۆتایی پۆلی شەش منداڵ تاقیکردنەوەیەک دەکات:

1. ئاراستەی دەربڕین - ڕاهێنان لە دۆخی خێرادا؛
2. ئاراستەی ئاسایی دابەشکراوە بەسەر دوو بەشدا:

- ئەکادیمی- جەختکردن لەسەر بابەتەکانی زانستە مرۆییەکان - ئینگلیزی، زمانی زگماکی، بیرکاری، زانست <ئەم بابەتە فیزیا، بایۆلۆجی، جوگرافیا و مێژوو دەگرێتەوە>؛
- تەکنیکی- جەختکردنەوە لەسەر زانستی کۆمپیوتەر، بۆ نموونە پرۆگرامسازی. هاوکات لەگەڵ بابەتە سەرەکییەکاندا، منداڵان دەتوانن ئەو بابەتانەی هەڵبژاردە دیاری بکەن کە لەگەڵ خوێاندا بگونجێت.

خوێندنی ئامادەیی 1-3 ساڵ دەخایەنێت، بەپێی سیستمی خوێندنی بەریتانیا کاردەکات، کە تێیدا پێویستە لە تاقیکردنەوەکانی ئاستی A-Levelدەربچیت بۆ ئەوەی بچیتە زانکۆ. کۆلێژ و قوتابخانەی تەکنیکیش هەیە.

سیستەمی پەروەردەی سەنگاپورە لەسەر بنەمای میریتۆکراسی دامەزراوە - کە پێگەی کەسێک لە کۆمەڵگادا بەپێی توانا و شایستەیی دیاری دەکرێت، نەک بنەچە. بۆیە گرنگییەکی زۆر بە ئەدای ئەکادیمی دەدرێت.

مەنهەجی قوتابخانە و زانکۆکانی سەنگاپورە لەلایەن دەوڵەتەوە پەسەندکراوە. هەموو قوتابخانە سەرەتاییەکانی سەنگاپورە گشتین، بۆیە کرێی خوێندن زۆر هەرزانە. لە قوتابخانەکاندا گرنگییەکی زۆر بە خوێندنی زانستە وردەکان و زمانەکان دەدرێت. زۆربەی بابەتەکان بە زمانی ئینگلیزی دەخوێندرێن. جگە لەوەش یەکێک لە سێ زمانە فەرمییەکە دەخوێنن، کە بە زمانی ڕەسەنی دەزانن. دەتوانێت چینی و مالای و تامیل بێت.

سەنگاپوریەکان پشوویان نییە- ساڵی خوێندن دابەشکراوە بەسەر دوو وەرزدا. یەکەمیان لە سەرەتای مانگی یەک دەست پێدەکات و لە مانگی حوزەیران کۆتایی دێت، دووەمیان لە مانگی تەممووز دەست پێدەکات و لە مانگی کانوونی دووەمدا کۆتایی دێت. بەگشتی سیستەمی پەروەردەی قوتابخانەکان لە سەنگاپورە ڕەخنەی زۆری لێدەگیرێت بەهۆی نەبوونی داهێنان و چەقبەستوویی.

لێرە دەتوانیت پەروەردەیەکی باش لە بواری بەڕێوەبردن و بازرگانی و بیرکاری و زانستە سروشتییەکان بەدەستبهێنیت. جگە لەوەش لە

سەنگاپورە چەندین لقی زانکۆی ئەورووپی و ئەمریکی هەیە کە دەتوانیت هەمان بڕوانامەیان لێ وەربگریت، بەڵام بە پارەیەکی کەمتر. بۆ نموونە ساڵێک خوێندن لێرە بە تێکڕا 3000 دۆلاری تێدەچێت – خوێندن لە بەریتانیا سێ هێندە گرانترە.

تایبەتمەندییەکانی سیستەمی پەروەردە، گونجانی بەردەوام لەگەڵ واقیعی نوێ. بۆ نموونە مامۆستایان لەبری قەدەغەکردنی بەکارهێنانی مۆبایل لە پۆلدا، ڕێگایەک دەخەنە ڕوو بۆ ئەوەی فێربوون بە هاوکاری خۆیان سەرنجڕاکێشتر بکەن. منداڵان لەبری ئەوەی دەستیان بەرز بکەنەوە، دەتوانن لە تویتەر وەڵامی مامۆستاکە بدەنەوە و تاگی بکەن. یان قوتابیان بەشداری لە کوییزەکاندا دەکەن، کە لە هەندێک بەرنامەدا بە تەلەفۆن ڕێکدەخرێن و ئەنجامەکانیش لەسەر بۆردەکە پیشان دەدرێت.

— گرنگیدان بە ئەزموونی نێودەوڵەتی: وەزارەتی پەروەردەی سەنگاپورە چاودێری ئەوە دەکات کە کام وڵات پێشەنگن لە بواری پەروەردەدا، چییان لێوە فێردەبێت و چ ستانداردێک باشترینە بۆ ئەوەی گرنگی پێبدرێت.

— داواکاری زۆر لەسەر مامۆستایان: وەزارەتە هەرێمییەکانی سەنگاپورە و وەزارەتی پەروەردە پابەندن بە ڕاهێنانی کوالێتی مامۆستایان و وەبەرهێنانێکی زۆر دەکەن لە پەرەپێدانی توانا و شارەزایی و لێهاتوویی و زانیاری پیشەیی مامۆستایان. ئەمەش پاڵنەرێکە بۆ ئەوەی بەردەوام بڕوانامەکانیان بەرزبکەنەوە. جگە لەوەش مامۆستایان لە سەنگاپورە داهاتێکی زۆر باشیان هەیە.

— سیستەمی ناوەندی: وەزارەتی پەروەردەی سەنگاپورە پلان دادەڕێژێت بۆ باشترکردنی کاری قوتابخانەکان: ستانداردی یەکسان بۆ هەموو قوتابخانەکان دادەنێت، بەڕێوەبردنی بودجەیان، کۆنترۆڵی ناوەڕۆکی بابەتەکان دەکات، ڕێکاری تاقیکردنەوەکان، دامەزراندنی مامۆستایان،

بەڕێوەبەران و باشترکردنی بڕوانامەکانیان. هەروەها وەزارەتەکە ڕاستەوخۆ پاڵپشتی منداڵانی خێزانە کەمدەرامەتەکان دەکات و دەرفەتیان پێدەدات ژەمی قوتابخانە بەخۆڕایی بخۆن و کەرەستەی پەروەردەیی وەربگرن.

— کاری سەربەخۆ: مامۆستایانی سەنگاپورە جەخت لەوە دەکەنەوە کە منداڵان توانای شارەزابوونیان لە ماددە پەروەردەییە نوێیەکان هەیە لەسەر خۆیان. بۆ نموونە لە کاتی کارکردن بە جووت دەتوانن هەم وەک مامۆستا و هەم وەک قوتابی مامەڵە بکەن. مامۆستا گوێ لە وەڵامەکان دەگرێت و ئەگەر پێویست بوو ڕاستیان دەکاتەوە، منداڵەکەش ڕادێ بە کارکردن بەپێی ئۆلگاریتمێکی دیاریکراو، بە فەرمانی مامۆستا کردارەکان ئەنجام دەدات.

— پەرەپێدانی ئەو لێهاتوویانەی کە لە داهاتوودا یارمەتیدەر دەبن:
سەرنج دەخاتە سەر ئەو لێهاتوویانەی کە گرنگن بۆ کار و ژیان – پەیوەندی دروستکردن، هاوکاری، بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و داهێنان. بۆیە منداڵان ئەگەر بیانەوێت، بەشداری پۆلە زیادەکان دەکەن کە بەشدارن لە گەشەکردنیان:

- وانەی شانۆ توانای پەیوەندیکردن و کارلێککردن لەگەڵ یەکتر باشتر دەکات، جگە لەوەش منداڵان فێردەبن بە ڕووی بیرۆکە و بیرکردنەوەکانیان دەربڕن؛
- یۆگای منداڵان یارمەتیدەرە بۆ ئارامگرتن و کەمکردنەوەی فشار، هەروەها کارایی و تەرکیز زیاد دەکات؛
- یانەکانی بیرکاری پەرە بە بیرکردنەوەی لۆژیکی و ڕەخنەگرانە دەدەن؛
- بەرنامەی گەشەکردنی نیوەگۆی چەپ و ڕاستی مێشک قسەکردن باشتر دەکات و بیرکردنەوەی هەمەلایەنە دروست دەکات. بەم شێوەیە بیرکردنەوەی شیکاری باشتر دەبێت، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ بیرهێنانەوە و هەستکردن بە زانیاری ڕەخنەگرانە، هەروەها بیرکردنەوەی

داهێنەرانە، واتە لێهاتوویی‌یەکانی بیرکردنەوەی ناستاندارد باشتر دەبن، توانای تێپەڕاندنی قاڵبەکان و فانتازیا و خەیاڵ پەرەیان پێدەدرێت.

— **گرنگی هەموو قوتابییەک:** مامۆستایان گرنگییەکی تایبەت بە چاندنی ڕێزگرتن لە هاوپۆلەکانیان لە منداڵاندا، چاندنی هەستی یەکسانی لەگەڵ هەمووانیاندا.

— **فیدباکێکی بەردەوام:** قوتابیان هەڵسەنگاندن بۆ زانیاریی‌یەکانیان نەک تەنها لە ڕێگەی تاقیکردنەوە وەردەگرن. مامۆستایان بەردەوام سەرنجی تایبەتمەندییە ئەرێنی و نەرێنییەکانی کارەکتەری منداڵان دەدەن و ئەم زانیاریانە لەگەڵ دایک و باوکەکاندا هاوبەش دەکەن بۆ بەرزکردنەوەی پێشکەوتن.

— **کەمتر بخوێنە، زیاتر بزانە:** یەکێک لە جیاوازییە سەرەکییەکانی نێوان سیستەمی سەنگاپورە، زیادبوونی پاڵنەری قوتابیان و ئارەزووی وانەکانە. بۆ ئەم مەبەستەش هەندێک تەکنیک بەکاردەهێنرێن - زیاتر لە 250 تەکنیکیان هەیە، بەڵام باس لە چەند تەکنیکی بنەڕەتی دەکەین. هەر تەکنیکێک چوارچێوەیەکی تۆند و ناوەڕۆکێکی هەیە:

1. بەڕێوەبردنی پۆل— چوار قوتابی بەرامبەر یەکتر لەسەر دوو مێزی بەستراو دادەنیشن. بەم ڕێکخستنەی دانیشتن، منداڵان دەبنە هاوبەش: ئەوانەی ڕووبەڕوو دادەنیشن، ئەوانەی بە لایەکدا بۆ یەکتر دادەنیشن بە "هاوبەشی شان" دادەنرێت. پێکەوە یەک تیمن. مێزەکان دوور لە مێزی مامۆستا دەبن و هیچ کام لە منداڵەکان پشت لە مامۆستا دانانیشن؛
2. پێنجی بەرز (بە واتای داواکاری بێدەنگی، ڕاکێشانی سەرنج بۆ لای مامۆستا)— ئەم تەکنیکە لەلایەن مامۆستا لە سەرەتای وانەکەدا

بەکاردەهێنرێت. ئەو دەستەواژەی "پێنج بەرز!" و دەستی بەرز دەکاتەوە. لە بەرامبەردا قوتابیەکان دەستیان بەرز دەکەنەوە و سەیری مامۆستا دەکەن، ئەمەش منداڵان فێر دەکات کە سەرنجیان لەسەر مامۆستا بێت و ئامادەیان دەکات بۆ وەرگرتنی ئەرکەکان؛

3. بیرکردنەوەی دووانە/جووت— مامۆستا بابەتێکی گشتی پێشنیار دەکات و ئەرکەکە دابەش دەکات، چوار وشەی لەسەر لاپەڕەیەکی گەورەی کاغەز بنووسە. تەنها دەتوانیت لەسەر یەک کاغەز یەک وشە بنووسیت. قوتابیان بە خێرایی خۆیان کاردەکەن. ئەمەش لیستێک دەدات بە هەر تیمێک کە 16 وشەی تێدایە؛

4. هاوڕێی کاتژمێر— تەکنیکێکە، لە کاتی پشکنینی ئەرکەکانی ماڵەوە و گفتوگۆکردن لەسەر پرسیارەکان بەکاردێت. هەر فێرخوازێک لەسەر کاغەزێک ئاماژە بەو کات و کەسە دەکات کە حەز دەکات پەیوەندی لەگەڵیدا بکات. بەم شێوەیە دووانەکان دروست دەبن کە باسەکە تێیدا ڕوودەدات؛

5. Tic-Tac-Toe— بەم تەکنیکە منداڵان بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و داهێنەرانە پەرەپێدەدەن. لەو هێڵکارییەی مامۆستا ئامادەی کردووە، سێ وشە وەردەگرن و ڕستەیان لێ دروست دەکەن؛

6. تێکەڵکردنی پۆل "فێربوون لە کاتی جوڵەدا"— مامۆستا ڕێگە بە قوتابیان دەدات بە ژووڕەکەدا بجوڵێن بۆ ئەوەی وەڵامەکان لەگەڵ تیمێکی تر ئاڵوگۆڕ بکەن و بیاننووسنەوە؛

7. گۆشەکان— فێرخوازان بڵاودەبنەوە بۆ گۆشەکانی پۆلەکەدا، بە لەبەرچاوگرتنی بژاردەی وەڵام کە هەڵیانبژاردووە، و پاشان ئەرکەکان لە تیمە پێکهێنراوەکاندا تەواو دەکەن؛

8. مێزی دەوری هاوکات— منداڵان دابەش دەکرێن بەسەر گروپی چوار کەسیدا، هەریەکەیان ئەرکێک تەواو دەکەن و کارەکانیان دەگوازنەوە بۆ دراوسێیەک بۆ پشکنین؛

9. کویز/کویز بازرگانی— فێرخوازەکان پارچە کاغەزێک دەچەمێننەوە بۆ دوو لەسەر سێ، لەوێدا پرسیارێک لەسەر ئەو بابەتە دەنووسن کە مامۆستا ڕایانگەیاندووە. پاشان وەڵامی پرسیارەکە دەدەنەوە و بە بەشێک لە لاپەڕەکە دایدەپۆشن. بە ئیشارەتی مامۆستا، منداڵ دەبێت هاوبەشێکی بدۆزێتەوە کە دەستێکی بەرز بێت، پاشان پرسیار و کارتی وەڵام ئاڵوگۆڕ بکات. دوای ئەمەش خولەکە دووبارە دەبێتەوە؛

10. کاتدار-جووت-بەشکردن— دوو قوتابی وەڵامی تەواو بۆ ئەرکێک لە ماوەی دیاریکراودا هاوبەش دەکەن؛

11. Mix-Pair-Share—تێکەڵکردنی پۆلەکە لەگەڵ مۆسیقادا بۆ پێکهێنانی جووتە هەڕەمەکییەکان کە تێیدا منداڵان باس لە بابەتێکی دیاریکراو دەکەن؛

12. Mix-Freeze-Group—فێرخوازان تێکەڵ بە مۆسیقا دەبن. لە کاتی وەستانەکەدا هەمووان ڕێک دەوەستن، و گروپێک دروست دەکەن کە تێیدا باس لە بابەتەکە دەکەن. ژمارەی گروپەکان بەندە بەو پرسیارەی مامۆستا دەیکات؛

13. تیم چێژ "خۆشی بە گرووپ"— وەرزشێکی جەستەییە کە یارمەتی قوتابیان دەدات بارگاوی ببنەوە و ڕۆحیەتییان بەرز بکەنەوە؛

14. هەڵفڕین - تاچ داون— بەکاردێت بۆ ناساندنی خۆت بە پۆلەکە یان لە کاتی وەرگرتنی هەر زانیارییەک لە قوتابیان. قوتابیان وەڵام دەدەنەوە بە ڕازیبوون (هەڵگرتن) یان ناڕازیبوون (بەردەوامبوون لە دانیشتن) بەو لێدوانەی کە مامۆستا دەیکات؛

15. مێزی دەوری— تەکنیکێکە کە هەموو ئەندامانی تیمەکە بە نۆرە کاری نووسراو لەسەر یەک لاپەڕەی کاغەز ئەنجام دەدەن؛

16. Rally Robin — منداڵان بە جووت کاردەکەن و لیستی وەڵامی کورت لەگەڵ یەکتردا ئاڵوگۆڕ دەکەن.

سیستەمی پەروەردەی ئەمریکی:

سیستەمی پەروەردەی ئەمریکا بە نەرمی و دیموکراسی تایبەتمەندە، بە بەرنامەی جۆراوجۆری بەرز، فێرخوازان - چ منداڵانی قوتابخانە و چ قوتابیانی تر - دەرفەتیان هەیە بە شێوەیەکی سەربەخۆ ئەو دیسیپلینانە هەڵبژێرن کە دەخوێنن.

لە ئەمریکادا هیچ سیستەمێکی پەروەردەیی یەکگرتوو نییە، دەوڵەت مافی ئەوەی نییە هیچ ڕێسایەک لەسەر پەروەردە یان سیستەمی پەروەردە دابنێت. هەموو پرسەکانی پەیوەست بە پەروەردە لەسەر ئاستی دەوڵەت ڕێکدەخرێن. لامەرکەزییەت تایبەتمەندیترین تایبەتمەندی سیستەمی پەروەردەی ئەمریکایە. سیستەمی پەروەردەی ئەمریکا چوار ئاستی کلاسیکی هەیە - خوێندنی پێش قوتابخانە، سەرەتایی، ناوەندی و پۆلی باڵا (ئامادەیی). جگە لەوەش خوێندنی باڵا لە ئەمریکا سیستەمی زیادەی تایبەتی خۆی هەیە، کە لە هەر ویلایەتێکدا تایبەتمەندی خۆی هەیە.

خوێندنی پێش قوتابخانە لە ئەمریکا:

خوێندنی پێش قوتابخانە لە ئەمریکا وەک زۆربەی وڵاتان ناچاری نییە. منداڵان دەتوانن بچنە نەمامگە، باخچەی ساوایان، ناوەندەکانی پەروەردەی پێش قوتابخانە، هەروەها سەنتەری چاودێری ڕۆژانە. لە منداڵانی تەمەنی 6 مانگییەوە دەستپێدەکات، دەتوانێت لە شەشی

بەیانییەوە تا شەشی ئێوارە لەوێ بێت. منداڵ لەدوای خوێندن دەتوانرێت بهێنرێتە باخچەی ساوایان، بەو پێیەی بەپێی یاسا ناتوانێت تا تەمەنی 12 ساڵ بەتەنیا لە ماڵەوە بێت. هەموو باخچەکانی ساوایان لە ئەمریکا پارەیان پێدەدرێت.

بۆ منداڵانی تەمەن سێ بۆ پێنج ساڵ، قوتابخانەکان "گرووپی ئامادەکاری" بەڕێوەدەبەن. لەم قۆناغەدا گرنگییەکی زۆر بە گەشەپێدانی گشتی و کۆمەڵایەتیکردن و هەروەها ئەدەب دەدرێت، بەو پێیەی سیستەمی پەروەردەی پێش قوتابخانە ئەرکێک بۆ خۆی دادەنێت، پێش هەموو شتێک، فێرکردنی تواناکانی خوێندنەوەی منداڵ. بەڵام هێشتا پۆلی باخچەی ساوایان و پێش قوتابخانە ئاستێکی ئیختیارییە. خوێندنی ناچاری لە ئەمریکا لە قوتابخانەوە دەست پێدەکات و 12 ساڵ دەخایەنێت.

خوێندنی قوتابخانە لە ئەمریکا بەسەر سێ قۆناغدا دابەش دەکرێت:

- سەرەتایی: پۆلەکانی " 1-5 "- منداڵان بابەتەکانی بنەڕەتی ناچاری دەخوێنن، بەشداری وەرزش و داهێنان دەکەن؛
- ناوەندی: پۆلەکانی " 6-7 " یان ئامادەیی پۆلەکانی " 7-9 "- جگە لە بابەتەکانی ناچاری، دیسیپلینە هەڵبژێردراوەکان دەخوێنرێن؛
- پۆلە باڵاکان- ئامادەیی " 9-12 " یان ئامادەیی باڵا (11-12)– کەمکردنەوەی ژمارەی بابەتەکانی ناچاری، زۆرترین ئازادی لە هەڵبژاردنی ئەو دیسیپلینانەی کە خوێندراون. بۆ ماوەی 2 ساڵی ڕابردوو، قوتابیانی بەهرەمەند دەتوانن پرۆگرامەکانی Advanced Placementبخوێنن. دوای تەواوکردنی خوێندنی ئامادەیی، قوتابی دەبێت تاقیکردنەوە SAT (Scholastic Aptitude Test) ئەنجام بدات.

منداڵان لە تەمەنی پێنج تا هەشت ساڵی دەست بە خوێندن دەکەن. ساڵی خوێندن لە قوتابخانەکان بەسەر دوو وەرزدا دابەش دەبن. ماوەی وانەکانی ڕۆژانە 5-6 کاتژمێرە لەگەڵ پشوویەکی نیوەڕۆ. پاشنیوەڕۆ زۆربەی

کات تەرخان دەکرێت بۆ وەرزش و یانەکانی بەرژەوەندی و کارە کۆمەڵایەتییە بەسوودەکانی تر، کە پێکهاتەیەکی ئیجباری خوێندنی قوتابخانەکانی ئەمریکان. نمرەکان بە شێوەی پیت دەدرێن " A, B, C, D, F".

نمرەکانی قوتابخانە لەسەر پێوەرێکی "A واتا نایاب" B باشە" " C تەنها دەرچوو" "D لاواز" "F دەرنەچوو". سەرجەم زانیارییەکانی تایبەت بە ئاستی خوێندن دەنێردرێت بۆ ئەکاونتێکی ئەلیکترۆنی لە ماڵپەڕەکەدا مامۆستایان فشار ناخەنە سەر قوتابیان سەبارەت بە نمرەکان، بەڵام لەکاتی چوونە ناو زانکۆدا ئەوە لەبەرچاو دەگیرێت کە لەسەدا چەندی داواکار لە ڕووی ئەدای خوێندنەوە لە دە باشترینەکاندایە. ئەوانەی لە 10%ی باشترین قوتابیاندان بڕوانامەی بەرزی ڕێزلێنان وەردەگرن. ئەم بەڵگەنامەیە لە کاتی وەرگرتندا سوودێکی بەرچاو دەبێت. دووەم و سێیەم "دە" مافی وەرگرتنی بڕوانامەی Honors دەدەن، ئەوانی تر تەنها بڕوانامەی خوێندنی ناوەندی وەردەگرن نمرەکان بە شێوەی ئۆنلاین دەدرێن، لە پێناو ئاستی گشتیدا "ناخرێنە ژێر فشار": ئەگەر لەبیرت چووبێت کارەکە یان واژۆیان نەکردووە، 0% دەدەن، هەندێک 50% دەدەن بۆ ئەو کارەی کە درەنگ پێشکەش کراوە. ئەگەر لە تاقیکردنەوەکەدا دەرچوویت، ئەوا نمرەی "غیابی"ت پێنادرێت، بەڵام نمرەی 0%ت پێدەدرێت ئەگەر نەیتەوە بۆ دووبارە ئەنجامدانی. بیانوویەک بە درێژایی دێڕەکانی "بەڵێ، ئەرکی ماڵەوەم کرد، تەنیا دەفتەرەکەم لەبیرچوو!" لێرەدا کار ناکات.

خشتەی وانەی قوتابخانەکان لە یەک کاتدا دەست بە خوێندن ناکەن: لە ناوەڕاستی مانگی ئاب تا سەرەتای مانگی ئەیلول. بەم پێیە، سااڵنە خوێندنیش بە شێوازی جیاواز کۆتایی دێت - لە سەرەتای، ناوەڕاست یان کۆتایی مانگی حوزەیران. یەکەم ڕۆژی خوێندن وەک هەمیشە دەڕوات: هیچ ڕێوڕەسمێکی سەرتاسەری قوتابخانە پێش دەستپێکردنی وانەکان نییە – زۆرینەی منداڵان دێنە قوتابخانە و دەچنە پۆلەکان، هەموو ڕۆژێک منداڵان 6-8 وانە ئامادە دەبن، پێنج ڕۆژ دەخوێنن، پشووەکان 5 خولەکە، درێژی هەر وانەیەک 40 خولەکە (لەم ماوەیەدا قوتابیان کاتیان هەیە بۆ نانخواردنی نیوەڕۆ).

زۆربەی منداڵانی قوتابخانەی ئەمریکی نانی نیوەڕۆ لەناو دەفری پلاستیکیدا دەهێنن و تەنها لە کاتی پشوویەکی درێژدا دەتوانن لە کافێ یان کانتین (حانوت) بیخۆن. منداڵان دەتوانن خۆیان نانی نیوەڕۆی قوتابخانە بکڕن بە پارەی بێ کاش لە کانتینەکەدا، کە بەزۆری نرخی سێ بۆ چوار دۆلارە. پێکهاتەی ستانداردی نیوەڕۆ: پەتاتەی سورکراوە، بەرگر، شیر، میوەیە.

وەرزش و گەشەپێدانی جەستەیی جێگەیەکی گەورەی لە سیستەمی پەروەردەی ئەمریکیدا هەیە. نەک تەنها لە قوتابخانە، بەڵکو لە زانکۆکانیشدا، تەنانەت لە زانکۆکان سکۆلەرشیپ پێشکەش بە وەرزشوانان دەکەن. هەمیشە قوتابیان لەسەر دوو پێوەر هەڵدەسەنگێندرێن: خوێندن- ئەکادیمی و وەرزش- وەرزشی. لە قوتابخانەکاندا یانەیەکی زۆر هەیە: باسکە، تۆپی پێ، ڕەگبی، تۆپی باڵە و هیتر.

ژینگە و جۆرەکانی و کاریگەرییان لەسەر پەروەردە (Educational Environment, Types and Their Impact)

ژینگە: بریتییە لە هەموو ئەو دیاردە و شتانەی لە دەوروبەری مرۆڤ دەگوزەرێ، دیارە هەموو ئەو دیاردە و شتانەی دەوروبەری مرۆڤ بیت

بێگومان کاریگەری لەسەر مرۆڤ دروست دەکات، هەندێك سیفات و تایبەتمەندی مرۆڤ لە دەوروبەری فێر دەبێت و پڕۆسەی فێربوون کاریگەری تێدا هەیە لەو سیفاتانەش وەك: بیرو بۆچوون، بەهاکان، داب و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان... هتد.

ژینگە لە ڕووی دەرونیەوە:- بریتییە لە هەموو ئەو کاریگەرییانەی لە دەرەوەی مرۆڤ لە ساتە وەختی دروست بوونییەوە تاوەکو کۆچکردنی کاریان تێکردووە، کاریگەری نواندن لەسەر دوو کەس بۆ نموونە هەریەکە لە (دارا)ی تەمەن نۆ ساڵ و (بەهار)ی تەمەن شەش ساڵ وەستاون لەیەك پۆلدا و لەیەك کاتدا ناتوانین بڵێن کاریگەری ژینگەی ئەو پۆلە لەسەر هەر یەکەیان وەك یەك وایە، چونکە هەر یەکە لەو دووانە لە ژینگەیەکی دەرونیدا دەژین و خاوەن ئەزموون و تواناداری دەرونی و عەقڵییەکن، لە بارێکی تایبەتی هەڵچوونیدا دەژین، بۆیە کاردانەوەکانیان بەرامبەر بەو ژینگە وەك یەك نابێت، هەر بۆیە دواجار کاریگەری ژینگەکەش لەسەریان لە یەك ئاستدا نابێت، بە هەمان شێوە دوو برا لەیەك خێزاندا گەورە بووبن ناتوانین بڵێین لەیەك ژینگەدا ژیاون.

ژینگە و جۆرەکانی، کاریگەرییەکانی لە جیاوازییە تاکایەتییەکاندا:

یەکەم/ ژینگەی خانەیی (دەرەکی) البيئة الخلوية: یەکەم ژینگە کە کاریگەری لە گەشەی داهاتووی تاک دەکات بریتییە لە ژینگەی خانەیی (دەرەکی)، ئەم ژینگە لەگەڵ خانەکان بە یارمەتی بۆماوەکان وەک ناوەندگیرییەکی کیمیایی کارلێك دەکەن، بۆیە ئەوەی بیگۆڕێ بۆ خانەی جۆری کە لێوەی پێکهاتەی جەستەیی تاک لە داهاتوودا دروست دەکەن؛

دووەم/ ژینگەی منداڵدانی دایك: پاش ژینگەی خانەیی کاریگەرییەکانی ژینگەی منداڵدانی دایك دێت لە دروست بوونی جیاوازییە تاکایەتییەکاندا، دایکی دووگیان هەموو خواردن و خواردنەوە و و گۆڕانە هۆرمۆنییەکان و بارە هاڵچوونییەکانی و ئەو ناخۆشییانەی تووشی دەبێت کاریگەری بەجێدەهێڵێت لەسەر دروستبوونی کۆرپەکەی، ئەو دایکانەی کە بەردەوامن لەسەر کێشانی جگەرە منداڵەکانیان کێشیان کەمە و دووچاری زۆر کێشە دەبنەوە، هەروەها ئەو دایکانەی کە لەڕووی خۆراکییەوە لاوازن منداڵەکانیان پێش وادەی خۆی دەبێت یان کێشیان کەم دەبێت، هەروەها بە پێچەوانەشەوە زۆری خواردنی ڤیتامینەکان وەك (ڤیتامین D) دەبێتە هۆی دانەبەزینی کالسیۆم بۆ ئێسکەکان

لە کۆتاییدا دەگەینە ئەو باوەڕەی ژینگەی ناو منداڵدانی دایك کاریگەرییەکی زۆری لەسەر دروستبوونی تاك و جیاوازییە تاکایەتییەکان دەبێت؛

سێیەم/ ژینگەی کۆمەڵایەتی: بە لەدایکبوونی منداڵ ژینگەی کۆمەڵایەتی دەستپێدەکات، مەبەست لە ژینگەی کۆمەڵایەتی هەموو ئەو کارتێکەرە مرۆییانەیە کە لەسەر تاك دروست دەبێت، یەکەمین ئەو مامەڵە و دەستپێکەی ژینگەی کۆمەڵایەتی لای دایکەوە دەست پێدەکات ئەویش بە تێرکردنی پێداویستییە بایۆلۆجییەکانی وەك خواردن و خواردنەوە و نووستن و پاك و خاوێنی . . . پاشان پێداویستییە دەرونیەکانی منداڵ دێت بە وێنەی خۆشەویستی و

سۆزو بەزەیی . . . پاشان پێداویستییەکانی وەك ئاخافتن و ناوهێنانی شتەکان و مامەڵەکردن لەگەڵ شتەکانی دەوروبەر و چۆنییەتی خواردن و خواردنەوە.

هەروەها چەندێتی بوونی کات لەلایەن دایکەوە بۆ منداڵ کاریگەری لەسەر تواناکانی لە ڕووی ئاخاوتن و خۆگونجاندن و ڕەفتار و چارەسەری ئەو کێشانەی ڕووبەڕووی دەبێتەوە. ئەمە و باوك و برا و خوشك و باپیرە و داپیرەش ئەگەر هەبوون ئەرکی چۆنییەتی کات بەسەربردنی منداڵیان دەکەوێتە ئەستۆ، سەرەڕای هاوڕێکانی لە دراوسێکانی و قوتابخانە و یاریکردن هەموو ئەمانە بە جۆراو جۆری یان جیاوازی دەخەنە نێو هەر منداڵ و تاکێك لە وەرگرتنی ڕەفتار و هەڵسوکەوتکردنیدا.

ژینگەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەش لەڕووی بەکارهێنانی ئامرازەکانی تەکنەلۆجیا و ئابووری و زانستی لەگەڵ یاسا و ڕێسا داڕێژراوەکانی نێو کۆمەڵگە و زمانی کۆمەڵانی خەڵك و بە تایبەت بیروباوەڕ و ئاین کە مۆرکێکی چەسپاو و دینامیکییان هەیە و ئاراستەکانی تاك لەژیان و مامەڵەکردنی لەگەڵ ژینگە کۆمەڵایەتییەکە فۆرمووڵە پێدەکات، لەگەڵ بەها ئاکارییەکان کەریگەر دەبن لەسەر پەیڕەوکردنی لەلایەن تاکەوە و دروستبوونی جیاوازییە تاکایەتییەکان؛

چوارەم/ ژینگەی سروشتی: مەبەست لە ژینگەی سروشتی کەش و هەوا لە ڕووی ساردی و گەرمی و ڕادەی شێ و تۆپۆگرافیای زەوی لە ڕووی بەرز و نزمی و بیابان و شاخاوی و دەشت و ئاستی پێشکەوتنی شارستانی لە ڕووی ڕێگاوبان و تەکنەلۆجیا و سەوزایی و دارستان و باخچە و جۆرەکانی بەرهەمی کشتوکاڵی . . . هەموو ئەمانە کەریگەری لەسەر پێکهاتەی جەستەیی و دەرونی تاك بەجێدەهێڵن و جیاوازی دەخەنە نێو هەر تاکێك بە پێی ئەو ژینگە سروشتییەی تێدا گەورە بووە؛

پێنجەم/ کارلێکی نێوان ژینگە و بۆماوە: کاریگەری ژینگە لەسەر مرۆڤ لەپێش دروستبوونیەوە دەست پێدەکات، لێکۆڵینەوەکان ئاشکرایان کردوە کە ژینگە کاریگەری لەسەر بۆماوەییەکان دروست دەکات کە دواتر بۆماوەکانیش کاریگەری لەسەر کۆرپەلە دروست دەکەن، لە

ڕاستیدا دەتوانین ئەم کارلێکەی نێوان ژینگە و بۆماوە بە پڕۆسەی پێکەوەلکاندن وێنا بکەین لە بری پڕۆسەی کۆکردنەوە.

بۆ نموونە ئەگەر بۆمان ڕوون بوویەوە کە جیاوازی زیرەکی دووانەیەکی لێکچوو کە لە دوو ژینگەی جیاواز پەروەردە بووبن بریتیە لە ١٠ پلەی زیرەکی، وە دوو منداڵی نزیك لە خزمایەتییەوە لەیەك ژینگەدا ژیا بن جیاوازییەکەیان ٣٠ پلەی زیرەکییان لە کاریگەری ژینگەوە بووە و بیست پلەشیان لە بۆماوەوە بۆ بەجێ ماوە، (کارلێکی ژینگە و بۆماوە) وەڵامی ئەو پرسیارانە دەداتەوە کە ژینگە کاریگەری لەسەر دوو منداڵە خزمەکە زیاتر دەبێت وەك لە دووانە لێکچووەکە. لە ڕاستیدا ئەو دوو هۆکارەی ئاماژەمان پێدا (بۆماوە و ژینگە) کاریگەرییان لەسەر یەك هەیە و کارتێکەریشن لەسەر مرۆڤ، هەر وەك دەتوانین بڵێین ئەگەر دوو منداڵی دووانە هەموو سیفاتێکی بۆماوەییان وەك یەك بێت، بەڵام لە دوو ژینگەی جیاواز بژین و گەورەبن، ئەوا جیاوازی تاکایەتی لە نێوانیاندا دروست دەبێت، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر دووانەیەك لە ڕووی سیفاتی بۆماوەییەوە جیاوازبن بەڵام ژینگەکەیان وەك یەك بێت یان لەیەك ژینگەدا بژین ئەوا هەم دیسان جیاوازی لە نێوانیان دروست دەبێت.

ژینگەی خێزان (Family Environment):

بە شێوەیەکی نەریتی و باو دامەزراوەی سەرەکی پەروەردە، خێزانە. ئەوەی منداڵ لە منداڵیدا لە خێزاندا بەدەستی دەهێنێت، بە درێژایی ژیانی دەیهێڵێتەوە. گرنگی خێزان وەک دامەزراوەیەکی پەروەردە لەوەدایە کە منداڵ بەشێکی بەرچاوی ژیانی تێدا دەژی و لەڕووی ماوەی کاریگەرییەکانی لەسەر کەسایەتی، هیچ کام لە دامەزراوەکانی پەروەردە ناتوانرێت بەراورد بکرێن لەگەڵ خێزانەکە. بناغەکانی کەسایەتی منداڵ دامەزرێنەرەکەی خێزانە.

خێزان دەتوانێت هەم وەک هۆکارێکی ئەرێنی و هەم وەک هۆکارێکی نەرێنی لە پەروەردەکردندا مامەڵە بکات. کاریگەری ئەرێنی لەسەر کەسایەتی منداڵ لەوەدایە کە کەس جگە لە نزیکترین کەسانی ناو خێزان - دایک، باوک، باپیر، باشتر مامەڵە لەگەڵ منداڵەکەدا ناکەن، خۆشی ناوێت و ئەوەندە گرنگی پێنادات. لە هەمانکاتدا هیچ دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی دیکە

ناتوانێت ئەوەندە زیان بە پەروەردەکردنی منداڵان بگەیەنێت کە خێزانێک دەتوانێت.

ڕەفتاری گونجاو و ناتەواوی منداڵ پەیوەستە بە بارودۆخی پەروەردەکردن لە خێزانەکەدا. ئەو منداڵانەی کە خۆبەگەورەزانینیان کەمە، لە خۆیان نارازین. ئەمەش لە خێزانێکدا ڕووەدات کە دایک و باوک بەردەوام ڕەخنە لە منداڵەکە دەگرن، یان ئەرکی زۆر بەرزی بۆ دادەنێن. منداڵ هەست دەکات کە مەرجەکانی دایک و باوکی تێدا نییە. هەروەها ناتەواوی دەتوانێت بە خۆبەگەورەزانین خۆی دەربخات. ئەمەش لە خێزانێکدا ڕووەدات کە زۆرجار ستایشی منداڵەکە دەکرێت، دیاریش بۆ شتی بچووک و دەستکەوتەکان دەدرێت.

لەو خێزانانەی کە منداڵان بە خۆبەگەورەزانینی بەرزەوە گەورە دەبن، بەڵام زیادەخەملێنندراو نین، گرنگیدان بە کەسایەتی منداڵەکە لەگەڵ داواکارییەکی تەواودا تێکەڵ دەبێت. لێرەدا پەنا بۆ سزای زەلیل نابەن و ستایشی دەکەن کاتێک منداڵەکە شایەنی ئەوە بێت. ئەو منداڵانەی کە خۆبەگەورەزانینی کەمیان هەیە، لە ماڵەوە زیاتر ئازادی بەهرەمەندن، بەڵام ئەم ئازادییە، لەڕاستیدا کۆنترۆڵ نەکردنە، دەرئەنجامی بێبایکی دایک و باوکە بەرامبەر بە منداڵان و بەرامبەر یەکتر.

بەم شێوەیە بۆ زیادکردنی ئەرێنی و کەمکردنەوەی کاریگەری نەرێنی خێزان لەسەر پەروەردەکردنی منداڵ، پێویستە هۆکارە دەرونییەکانی ناو خێزان لەبیر بکرێت کە کاریگەری لەسەر پەروەردەیان هەیە:-

- بەشدارییەکی چالاکانە لە ژیانی خێزاندا بکە؛
- هەمیشە کات بدۆزەرەوە بۆ قسەکردن لەگەڵ منداڵەکەت؛
- هیچ فشارێک مەخەنە سەر منداڵەکە، بەمەش یارمەتی دەدات بۆ ئەوەی سەربەخۆ بڕیار بدات؛
- با بیرۆکەت هەبێت لەسەر قۆناغە جیاوازەکانی ژیانی منداڵ؛
- ڕێز لە مافی منداڵ بگرن بۆ بیروڕای خۆیان.

خێزان بەرپرسی یەکەم و یاسایی و سروشتی پەروەردەکردنی منداڵەکانیانن. بۆیە زۆر گرنگە، هەر لە سەرەتاوە:-

- لە پلان و پڕۆسەی فێرکاریدا بەشدار بن؛
- ماموستا و بەڕێوبەرەکان بناسن؛
- خێزانی فێرخواز و منداڵەکانی دیکە بناسن؛
- منداڵەکانی هاوپۆلی منداڵەکەی خۆیان بناسن؛
- ناوەرۆکی کتێبەکان و پڕۆگرامەکانی فێرکردن بزانن؛
- لە چالاکی وەرزشی، هونەری، فەرهانگی، گەشتەکان و کاری هەرەوەزیدا بەشدارین؛
- بە پێی توانا، لە دابین کردنی هەندێ پێداویستی ناوەندی خوێندن بەشدارین؛
- بەشداری چالاکییە کۆمەڵایەتییەکانی ناوەندی خوێندن بکەن، لە کاتی ڕودانی کارەسات و مەرگدا؛
- لە بۆنە گشتی و نەتەوەییەکاندا، وەک نەورۆز و یادی ڕاپەڕین، چالاکانە بەشدارین.

ڕۆڵی خێزان لە پەروەردەکردندا:

خێزان یان سەرچاوەی سەرەکی منداڵ بەرپرسی یەکەمی پەروەردەکردن و بەخێوکردنی منداڵە دوای ڕۆڵی ئەوان ڕۆڵی فێرگە و سیستەمی فێرکاری دێت. بۆیە زۆر گرنگە خێزانی فێرخوازان هەر لە سەرەتاوە لە پڕۆسەی فێرکاریدا بەشدارین، بیروڕا و بۆچوونیان دەربارەی پلانی فێرکاری بەهەند وەربگیرێت. بۆ ئەم مەبەستەش دیداری کراوە و میدیا دەخرێنە کار.

لەگەڵ سەرەتای ساڵی خوێندندا دەبێت، خێزانی منداڵان بانگهێشت بکرێن بۆ قوتابخانە و گشت بابەت و وانەکان و شێوازی گوتنەوەیان، چالاکی پەیوەندیدار بە وانەکانەوە، ئامانج و مەبەستی وانەکانیان، بۆ ڕوون بکرێتەوە، هەروەها دەبێت، لە ڕێگەی ئەنجوومەنی خێزانەوە نوێنەری خۆیان بۆ هەر پۆلێک هەڵبژێرن، تا بتوانێت لەگەڵ مامۆستای پۆل (مامۆستای ڕابەری پۆل) ئاشنا بن، و هەر تێبینی و پێشنیازێک و ناڕەزاییەکیان هەبێت بیگەیەنن فێرگە.

خێزانی فێرخواز دەبێت، یەکدی بناسن، منداڵانی هاوپۆلەکانی خۆیان و خێزانی منداڵەکانیش بناسن. هەر لە سەرەتای ساڵەوە لە کۆبوونەوەیەکی کراوەدا گشتیان بە یەکدی ئاشنا ببن. ئەمەش زۆر گرنگە بۆ ئەوەی بزانن منداڵەکانیان لەگەڵ کێدا هاوڕێ و هاوپۆلن، بۆ دابینکردنی کەشێکی ئاسوودە چ بۆ منداڵەکان و چ بۆ خێزان و سەرپەرشتانی منداڵەکان.

ئەرکی هەرە گرنگی خێزان و سەرپەرشتیاران لە پڕۆسەی فێرکاریدا هاوکاری منداڵەکانیانە لە وانە و بابەتەکاندا. دەبێت خێزان هەردەم، ئاگاداری پلانی قوتابخانە بن – ئەو پلانی کارەی هەفتانە دەدرێنە منداڵ، وانە و چالاکییەکانی هەفتەی تێدایە – تا بزانن منداڵ چ کارێکی (ئەرکێکی) قوتابخانەیان لەسەرە بۆ جێبەجێ کردن. دیسان دەبێت، بە پەیدا کردنی سەرچاوە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و ئامادە کردنی ڕاپۆرت، کۆمەک بە منداڵەکانیان بکەن. دەبێت ئەرک و بەشداربوونی خێزان لە پڕۆسەی فێرکاریدا، بە یاسا ڕێک بخرێت و دەستنیشان بکرێت.

مۆدێلی چوارەم/ پێوانە و هەڵسەنگاندن (Measurement and Evaluation)

پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردن وەك سەرجەم پڕۆسەکانی تر پێش ناکەوێت و گەشە ناکات، ئەگەر بەردەوام بە دواداچوون و هەڵسەنگاندن بۆ دەرئەنجامەکەی نەکرێت، واتە کاتێك مامۆستا وانە دەڵێتەوە ئەگەر هەڵسەنگاندن نەکرێت کێ دەزانێ فێرخوازەکان سوودمەند بوون یان ئایا مامۆستاکە وانەکەی بە سەرکەوتوویی گوتۆتەوە و سودی بە فێرخوازەکان گەیاندووە؟ بێگومان بە بێ پێوانە و هەڵسەنگاندن مەحاڵە بتوانرێت وەڵامی ئەو پرسیارانە بدرێتەوە هەر لەبەر ئەوەشە کە هەڵسەنگاندن و پێوانەکردن گرنگییەکی زۆری پێدراوە و بۆشاییەکی گەورەی لە پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردندا پڕکردۆتەوە.

کەواتە بەبێ پێوانە و هەڵسەنگاندن ناتوانرێت وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدرێتەوە:-

- تا چەند پڕۆگرامەکان سەرکەوتوو بە کەڵکن؟
- تا چەند ڕێگاکانی وانە وتنەوە گونجاون بۆ ئاستی فێرخوازەکان؟
- تا چەند مامۆستا وانەکەی بە سەرکەوتووانە ڕاڤە کردووە؟
- ئایا کەرەستە و ئامرازەکانی ڕوونکردنەوە ئامانجەکانی خۆیان پێکاوە؟
- تا چەند ئامانجە تایبەتی و ئامانجە گشتییەکان هاتونەتە دی؟
- پەیوەندی نێوان مامۆستا و فێرخوازەکان لە چ ئاستێك دایە؟
- تا چەند بینایە و پۆلەکان بۆ خوێندن گونجاوە؟
- ئایا بەڕێوەبەر و سەرپەرشتیارەکان لە کارەکانیاندا سەرکەوتوون؟

وەڵامدانەوەی سەرجەم ئەو پرسیارانەی سەرەوە و دەیەها پرسیاری تری پەیوەست بە پڕۆسەی پەروەردە و فێرکردن پێویستی بە پڕۆسەی پێوانە و هەڵسەنگاندن هەیە.

لێهاتووی (المهارة) (Skills): نمایشکردنی تواناداری مرۆڤە بۆ کار و کردار و گوفتارێك بە باشترین شێواز، کە ڕەنگە ئەو کرداڕە فکری بێت یان کرداڕەکی یاخود گوفتاری.

فیدباک (التغذیة) (Feed-Back): واتا زانینی دەرئەنجامی کار و چالاکییەکان و پاداشتکردن (پاڵپشتیکردن)ی وەڵام و کرداڕە ڕاستەکان و چاککردن و پێشکەشکردنی پێشنیاری گونجاو بۆ هەڵە و کەم و کورتییەکان.

پێوانەکردن (Measurement): بریتیە لە پێدانی نرخ یان بڕیاردانە لەسەر ئەو شتەی پێوانە کراوە بە پەسەندکردن یان ڕەتکردنەوە لەسەر بنەمای پێوەری دیاریکراو، یاخود وەسفکردن (وێناکردن)ی شتێک لە ڕووی جۆرێتییەوە (کوالێتییە)وە.

بەڵام **پێوانەی ناو پۆل:-** بریتییە لە کۆمەڵێك کردار و ڕێکار کە بە ژمارە یان بە هێما و بە پشت بەستن بە ڕۆڵێکی دیاریکراو دەربڕین لەسەر ڕەوشتی فێرخوازەکە دەکرێت، ئەو ڕەوشتە نیشانەی ئەنجامدانی کرداڕەکانی فێرکردنە، واتە دوور کەوتنەوەیە لە خەملاندنی هەڕەمەکی، کەواتە پێوانە وەسفێکی زۆر وردترە لە خەملاندن و بابەتییە و بەئاسانی بەراورد لە نێوانیاندا دەکرێت.

جۆرەکانی پێوانەکردن (Types of Measurement):

پێوانەکردنی ڕاستەوخۆ:

بریتییە لە پێوانەکردنی خاسییەتی شتە دیاڕەکان کە بوونی ماددیان هەیە لەگەڵ دیاردە سروشتییەکان، کە پێوانەکردنیان ئاشکرا و بەرچاوە و ئەنجامەکەیان وردتر و ڕاستترە، کە ڕاستەوخۆ بە بەکارهێنانی پێوەرێك پێوانە دەکرێن، وەك پێوانەکردنی باڵای کەسێك کە (مەتر) بۆ پێوانەکردنییان بەکاردەهێنرێت و ئەنجامەکەشی بە دڵنیاییەوە دیاری دەکرێت، و باری دەروونی و ئاڕەزووی کەسەکان کارناکاتە سەر ئەنجامەکەی.

پێوانەکردنی ناڕاستەوخۆ:

بریتییە لە پێوانەکردنی دیاردە دەروونییەکان، کە بوونی ماددیان نیە و ناتوانرێت ڕاستەوخۆ پێوانە بکرێن، وەك (شەرم و ترس و ئازایەتی و

دڵسۆزی و زیرەکی و ...هتد)، کە بەشێوەیەکی ناراستەوخۆ لەسەر دەرئەنجام و شوێنەوارەکانییان و لە ڕێگەی ڕەفتار و هەڵسوکەوتی دەرەکییەوە بڕیاریان لەسەر دەدرێت، بۆ نموونە زیرەکی ڕاستەوخۆ پێوانە ناکرێت، بەڵکو دەکرێت پشت بەستن بە تاقیکردنەوە ئاستی زیرەکی و نازیرەکی کەسەکانمان بۆ دەربکەوێت، ئەنجامەکانی ئەم جۆرە پێوانەکردنەش ورد نین، چونکە دیاردە دەروونییەکانی شتی هەست پێکراو نین و گریمانەیی و ئاڵۆزن، سەرباری ئەوەی باری دەروونی و کەسی کار لە ئەنجامەکەی دەکات.

بەراوردی نێوان پێوانەکردنی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەخۆ

پێوانەکردنی ڕاستەوخۆ	پێوانەکردنی ناڕاستەوخۆ
1. ڕاستەوخۆ بە بەکارهێنانی پێوەرێك دەپێورێت و پێوانە دەکرێت؛	1. بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ پێوانە دەکرێن؛
2. بۆ پێوانەکردنی شتە بەرجەستە و دیاردە سروشتییەکان بەکاردەهێنرێت؛	2. بۆ پێوانەکردنی دیاردە دەروونییەکان کە ئەوانەی هەست پێکراو نین و چەمکی نادیارن (زیرەکی و شەرم و ...هتد) بەکاردەهێنرێت؛
3. میزاج و باری دەروونی کاریگەری لەسەر ئەنجامەکەی نابێت؛	3. ئارەزو و میزاجی تاك کاریگەریان لەسەر ئەنجامەکان هەیە؛
4. ئەو داتا و زانیارییانەی کە بەهۆیەوە دەستمان دەکەون وردن، ئەنجامەکەی ورد و ڕاستگۆیانەیە؛	4. داتا و زانیارییەکان لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی تر، لە تاکێکەوە بۆ تاکێکی تر دەگۆڕێن، ئەنجامەکەی زۆر ورد نین و ڕێژەین؛
5. بە ئاسانتر ئەنجام دەدرێت.	5. بە ئاسانی ئەنجام نادرێت و تێچوی (ماددی و ژیری و کاتی) پێویستە.

ئاستەکانی پێوانەکردن (Levels of Measurement):

1. پێوانەی ناولێنان یان پێوانەی پۆلێنکردن:

بە سادەترین و ئاسانترین جۆری ئاستەکانی پێوانەکردن ئەژمارەدەکرێت، چونکە لەم جۆرە پێوانەکردنەدا، تەنها ناو لە شتەکان یان تاك دەنرێت، واتە بریتییە لە پۆلێنکردنی تاك و یەکە و شتەکان بۆ چەند

جۆرێك كه به‌گشتی له‌گه‌ڵ گۆڕاوه چۆنیه‌تییه‌كان به‌كارده‌هێنرێت، بۆ نموونه ژماره‌ی یاریزانان، ژماره‌ی شه‌قام، پۆلێنكردنی تاكه‌كان بۆ به‌خته‌وه‌ر و غه‌مگین...هتد، هه‌موو ئه‌و یه‌كه‌و شتانه‌ی وه‌ك یه‌كن و سه‌ر به‌یه‌ك گروپن ناویان لێده‌نرێت یان ژماره‌یان ده‌درێێ، واته له‌م جۆره هیچ پێوانه‌یه‌ك ناكرێت ته‌نها ئه‌وه نه‌بێ كه ناویان لێ ده‌نرێت یان پۆلێن ده‌كرێن، وه‌ك پێدانی ژماره (1) بۆ كورِ و ژماره (2) بۆ كچ، لێره‌دا ژماره‌كان هیچ به‌ها و نرخێكییان نیه بۆیه ئاساییه پێچه‌وانه‌شی بكه‌ینه‌وه. خه‌سڵه‌تی ئه‌م جۆره پێوانه‌كردنه ئه‌وه‌یه كه ژماره‌كان هیچ به‌ها و نرخێكییان نیه و ته‌نها بۆ ناسینه‌وه یان جیاكردنه‌وه‌ی شته‌كان به‌كارهاتوون، وه هه‌ر چوار كرداره‌كه‌ی بیركاری هیچ مانا و به‌هایه‌كییان نیه و به‌كارناهێنرێن.

پێوانه‌كردنی ناولێنان = جیاكردنه‌وه

2. پێوانه‌ی پله‌یی:

بریتییه له پۆلێنكردنی یه‌كه و شته‌كان بۆ چه‌ند گروپێكی جیاواز به‌پێی سیسته‌مێكی دیاریكراو، به‌شێوازی له سه‌ره‌وه بۆ خواره‌وه (تنازلی) وه‌ك (1،2،3،4) یان له خواره‌وه بۆ سه‌ره‌وه (تصاعدی) وه‌ك (4،3،2،1)، ئه‌مه‌ش كاتێك به‌كارده‌هێنرێت كه جیاوازی له نێوان یه‌كه و شته‌كاندا له بڕ یان چه‌ندییه‌تی و چۆنییه‌تی و ئاست و ژماره‌ی یه‌كه‌دا .. هه‌بێت. لێره‌دا دابه‌شكردنه‌كه هه‌ره‌مه‌كی نیه و ڕێزكردنی ژماره‌كان مانا و به‌هایان هه‌یه، و مه‌رج نیه یه‌كسانی له نێوان جیاوازی پله‌كاندا هه‌بێت، واته جیاوازی نێوان پله‌ی یه‌كه‌م له‌گه‌ڵ دووه‌م هه‌مان بڕی جیاوازی نێوان دووه‌م و سێیه‌م بێت، له‌به‌رئه‌وه كرداره‌كانی (كۆ، كه‌م، دابه‌ش، لێكدان) سوودی نیه و مانایه‌كی زانستی نادات به ده‌سته‌وه وه‌ك ئه‌وه بڵێین زیره‌كی یه‌كه‌م بریتییه له كۆی دووه‌م و سێیه‌م (2+3=1) له كاتێكدا له بیركاریدا ده‌كاته(5).

پێوانه‌كردنی پله‌یی = جیاكردنه‌وه + ڕێزكردن

3. پێوانەی نێوانەپی یان ناو بەناو:

هەندێك جار پێوانەی ماوە یان دووریشی پێدەوترێت، کاتێك ژمارەکان بۆ جیاکردنەوەی شتەکان و زانینی جیاوازی بڕ و بەهاکانیان و دیاریکردنی نمرە و دووری نێوان شتەکان بەکاردەهێنرێت ئەوە مانای ئەوەیە کە ئێمە جۆرێکی تر لە پێوانەکردن بەکاردەهێنین، ئەویش پێوانەکردنی ناو بە ناو یان زانینی دووری و مەودای نێوان دیاردەکانە.

لەم جۆرە پێوانەکردنەدا سەرەڕای زانینی جیاوازی نێوان پلە و بڕەکانی ئەوا درك بە جیاوازییە یەکسانەکانی نێوانیشییان دەکات، بۆ نموونە سیستەمی پێوانەکردنی پلەی گەرمایە، هەروەها پێوانەی ڕێژەی زیرەکی و بڕی فێربوونی فێرخواز.

بۆ نموونە کاتێك دەڵێین پلەی گەرمای ئەمڕۆ(25) پلەیە، بەڵام پلەی گەرمای دوێنێ (20) پلە بوو، هەروەها پلەی گەرمای پێش هەفتەیەکیش (18) پلە بوو، ئەوا ئەو ژمارانە مانای تایبەتی خۆیان هەیە و جیاوازی نێوان پلەی گەرمای سێ ڕۆژمان بۆ ڕوون دەکاتەوە، لەبەر ئەو ژمارانە زۆر شتمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، لەوانە پلەی گەرمای ئەمرۆ (5) پلە زیاترە لە پلەی گەرمای دوێنێ، وە پلەی گەرمای دوێنێ (2) پلە زیاترە لە پێش هەفتەیەك، وە پلەی گەرمای ئەمڕۆش (7) پلە زیاترە لە پێش هەفتەیەك، لێرەدا هەردوو پڕۆسەی (کۆکردنەوە و لێدەرکردن) بە ئەنجام دەگەیەنرێت، لە گرنگترین فاکتەر کە دەبێتە هۆی ئەوەی کە لە کاتی کۆکردنەوە و لێدەرکردن خاسییەتی ئەم جۆرە پێوانەکردنە وەك خۆی بمێنێ، بوونی سفری ڕێژەییە نەك ڕەهاو موتلەق، (سفر)یش وەك ژمارەکانی تر بەهای هەیە و لە ژێر سفریشەوە ژمارەی تر هەیە، و سفر مانای نەبوونی خاسییەت و سیفاتەکە ناگەیەنێت.

پێوانەکردنی نێوانەپی = جیاکردنەوە + ڕێزکردن + دیاریکردنی ماوەی نێوانیان

4. پێوانەکردنی ڕێژەیی:

ئەم جۆرە پێوانەکردنە، هەموو خاسییەت و ڕەهەندەکانی پێوانەکردنی نێوانەیی هەیە، بەڵام جیاوازی سەرەکی نێوانیان ئەوەیە لەم جۆرە پێوانەدا (سفر) ڕەهایە واتە مانای نەبوونی شتەکە دەگەیەنێت بۆ نموونە کە دەڵێین داهاتی فلانە کەس سفرە واتە هیچ داهاتێکی نییە، ئەم جۆرە پێوانەکردنە بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە چونکە ڕێژەی ژمارەکان لەگەڵ یەکتریدا مانای هەیە، بەپێچەوانەی پێوانەکانی ترەوە کە ڕێژەکانیان مانا و بەهای زانستییان نیە. لەم جۆرە (سفر) بەها و نرخی نییە و لە خوار (سفر) هیچ بەها و ژمارەی تر نییە.

لێرەدا کۆکردکردنەوە و لێدەرکردنی ژمارەیەك لە بەها و نرخی ژمارەکان دەبێتە هۆی گۆڕانکاری بەڵام جاران و دابەش دەتوانرێت ئەنجام بدرێت بێ ئەوەی هیچ خاسییەتێك لەناو بچێت.

پێوانەکردنی ڕێژەیی= جیاکردنەوە + ڕیزکردن + یەکسانی نێوان ماوەکان + دیاریکردنی ڕێژەیان

نرخاندن (Assessment):

مانای نرخاندن لە پڕۆسەی پەروەردەدا: پڕۆسەکە لە لایەن مامۆستاوە ئەنجام دەدرێت بۆ کۆکردنەوەی زانیاریی سەبارەت بە کاریگەری وانە وتنەوە و پڕۆسەی فێربوون، وە گونجاوی لە جێبەجێ کردنی پڕۆگرامی خوێندن. نرخاندن ڕۆڵێکی

سەرەکی هەیە، لەبەرئەوەی ڕێنمایی مامۆستا دەکات بۆ هەڵبژاردنی ئامرازەکانی فێربوون.

فەرمان و مەبەست لە نرخاندن (Function and Purpose of Assessment)

مەبەستی سەرەکی لە نرخاندن پێدانی زانیارییە لەسەر دەستکەوتی قوتابی و پڕۆسە و دانانی چەند ئاراستەیەکی بەردەوامی لە پڕۆسەی وانە وتنەوە و فێربووندا. هەندێک لە فەرمان و مەبەستەکانی نرخاندن بریتیین لە:-

- ✓ بۆ دیاریکردنی کارامەیی قوتابی؛
- ✓ یارمەتیدەرە بۆ فێربوون؛
- ✓ بۆ ووردبینی کردن لە کاریگەری وانە وتنەوە و فێربوون؛
- ✓ بۆ دیاریکردنی هەر لە قۆناغەکانی گەشەکردنی قوتابی؛
- ✓ بۆ دیاریکردنی هەر چەمک و کردارێک کە پێویستە دووبارە بگوترێتەوە یاخود پێداچوونەوەی بۆ بکرێت؛
- ✓ بۆ هاندان و ئاراستەکردنی فێربوون؛
- ✓ بۆ پێدانی فیدباک لەسەر قوتابیان لەسەر ئەنجامی هەر کار و کردارێکیان.

جۆرەکانی نرخاندن (Types of Assessment):

بەشێوەیەکی گشتی جۆرەکانی نرخاندن بریتیین لە:

1. نرخاندنی دەستنیشانکردن **(Diagnostic Assessment):** ئەم جۆرە نرخاندنە ناوەبردرێت بە نرخاندنی سەرەتایی، کە لە سەرەتای وانە وتنەوەدا ئەنجام دەدرێت. ئامانجی سەرەکی بۆ دیاریکردنی زانیاری، لێهاتووبی، و تێگەیشتنی قوتابی لەو بابەتەی کە هەیەتی. یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ دیاریکردنی ئەو بۆشاییەی- لاوازییەی کە

قوتابییەکە هەیەتی لە پڕۆسەی فێربووندا، بەهێزییەکان، پێویستییەکانی، وگونجاوی وانە وتنەوە بەپێی پێویستییەکانی قوتابی.

2. نرخاندنی دروستکەر/ پێکهێنەر (Formative Assessment): ئەم نرخاندنە جێبەجێ دەکرێت لە تەواوی پڕۆسەی فێربووندا. لێرەدا قوتابی هەر تاقیکردنەوەیەکی پێ دەکرێت بە مانای ئەوە نیە کەوا تەرکیز دەکرێتە سەر نمرە، بەڵکو بە پێچەوانەوە بۆ مەبەستی ئەوە دەکرێت کە ئایا قوتابی تا چەند لە بابەتەکە گەیشتووە. هەروەها یارمەتی ماموستا دەدات بۆ گونجاندنی شێوازەکانی وانە وتنەوە لەگەڵ فێربوونی قوتابی.

3. نرخاندنی کۆتایی/ سەرجەم (Summative Assessment): بە شێوەیەکی گشتی جێبەجێ دەکرێت لە کۆتایی سێمیستەری پڕۆسەی فێربووندا. لێرەدا هەڵسەنگاندنێکی سەرەتایی بۆ تەواوی قوتابی دەکرێت لەسەر ئەو بابەتانەی کەوا خوێندوویەتی.

هەڵسەنگاندن (التقويم) (Evaluation):

چەمکی هەڵسەنگاندن جیاوازە لە هەردوو چەمک و زاراوەی پێوانەکار و پێوانەکردن لە بەرئەوەی هەڵسەنگاندن بەرفراوانترو سەرتاسەریترە و هەردوو چەمکی پێوانەکردن و پێوانەکاریش لە خۆ دەگرێت واتە یەکەم جار دەبێت تێست و پێوانەکار ئامادەبکرێت دواتر لە رێگەی ئەو تێست و پێوانەکارەوە زانیاری و داتا کۆ دەکرێتەوەو پڕۆسەی پێوانەکردن بەئەنجام دەگەیەنرێت دواتر بڕیار لە سەر ئەو زانیاری و داتایانە دەدرێت و لەبەر رۆشنایی پێوەری (معیار) تایبەتی هەڵدەسەنگێندرێن.

بۆچوونی (پورندایك) هەڵسەنگاندن بریتییە لە دەرکردن و وەرگرتنی کۆمەڵێك بڕیار دەربارەی سەرکەوتنی فێرخواز و پێشکەوتنی لە خوێندن. بەڵام (گرۆنلاند) لەو بڕوایەدایە کە هەڵسەنگاندن بریتییە لە پڕۆسەیەکی رێکخراو بۆ دیاریکردنی چەندێتی سوود وەرگرتنی فێرخواز لەو ئامانجە پەروەردەییانەی کە پێشتر دانراون.

مەبەستی سەرەکی پڕۆسەی هەڵسەنگاندن لە بواری پەروەردەدا:-

- بڕیاردان لەسەر مەوداو ئاستی گونجاندنی پڕۆگرام بۆ فێرخوازەکان؛
- دیاریکردن و دەستنیشانکردنی لایەنە بەهێزو لاوازەکانی پڕۆگرام؛
- دیاریکردن و زانینی خاڵە بەهێزو لاوازەکانی فێرخواز؛
- هەڵسەنگاندن یارمەتی مامۆستا دەدات، کە توانا و حەزو و ئارەزوو ئامادەباشییەکانی فێرخواز بدۆزێتەوە؛
- هەڵسەنگاندن یارمەتیدەری مامۆستایە تا لە ڕێگەیەوە خۆی بناسێت و هەست بە خاڵە بەهێزو لاوازەکانی ڕێگا و شێوازەکانی وانە وتنەوەیی و پەیوەندییەکانی لە گەڵ فێرخواز بکات.

هێڵکاری جۆرەکانی هەڵسەنگاندن:

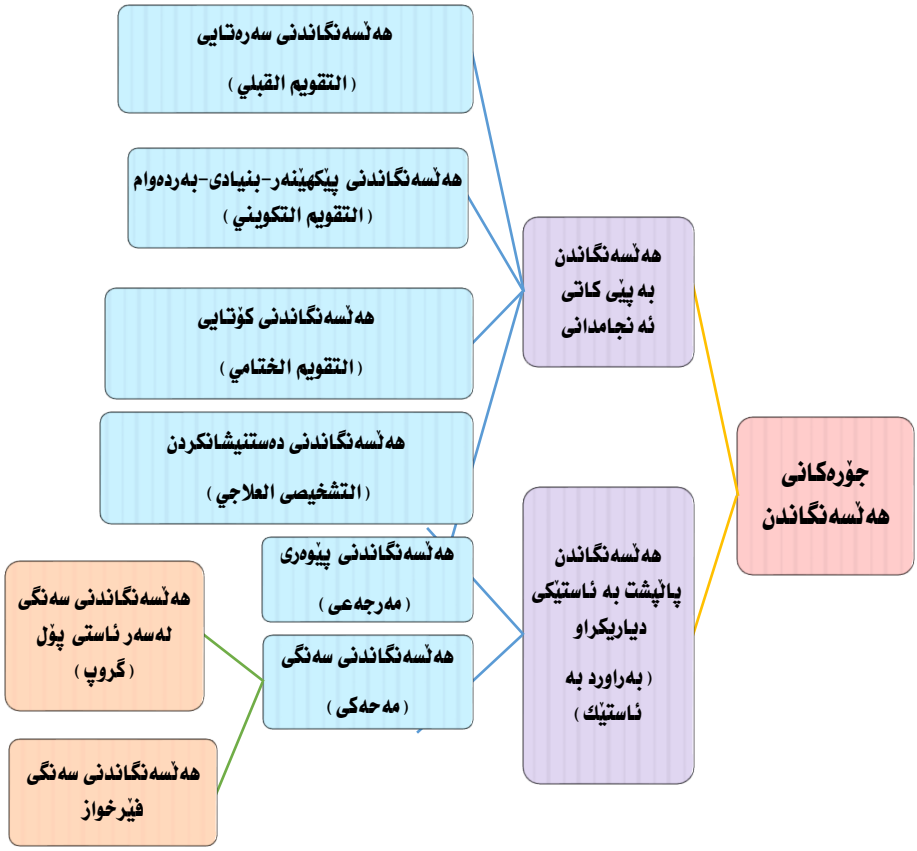
جۆرەکانی هەڵسەنگاندن
هەڵسەنگاندن بە پێی کاتی ئەنجامدانی
هەڵسەنگاندنی سەرەتایی (التقويم القبلي)
هەڵسەنگاندنی پێکهێنەر-بنیادی-بەردەوام (التقويم التكويني)
هەڵسەنگاندنی کۆتایی (التقويم الختامي)
هەڵسەنگاندنی دەستنیشانکردن (التشخيصي العلاجي)
هەڵسەنگاندن پاڵپشت بە ئاستێکی دیاریکراو (بەراورد بە ئاستێك)
هەڵسەنگاندنی پێوەری (مەرجەعی)
هەڵسەنگاندنی سەنگی (مەحەکی)
هەڵسەنگاندنی سەنگی لەسەر ئاستی پۆل (گروپ)
هەڵسەنگاندنی سەنگی فێرخواز

جۆرەکانی هەڵسەنگاندن بە گوێرەی کات و ئامانج و مەبەستی هەڵسەنگاندنەکە:-

یەکەم/ هەڵسەنگاندنی سەرەتایی (Diagnostic Evaluation):

ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە لە سەرەتای پڕۆگرام و خول و وەرشەو کارەکاندا دەبێت، بۆ ئەوەی لە ڕێگەیەوە تواناو ئاستی فێرخواز یان بەشداربوو دیاری بکرێت. سوودەکانی ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە ئەوەیە، کە دەتوانین بە پێی لێهاتوویی بەسەر گروپ و پۆلەکاندا دابەشییان بکەین، سەرەڕای ئەوەش بزانین لە کوێوە دەست پێبکەین بابەت و زانیارییەکان بە پێی تواناو لێهاتوویی ئامادە بکەین، هەروەها دوای پێدانی بەرنامەو پڕۆگرامەکە و تاقیکردنەوە و هەڵسەنگانیان، دەتوانین دەرئەنجامەکە بە دەرئەنجامی ئەم هەڵسەنگاندنە بەراورد بکەین، بۆ ئەوەی بزانین تا چەند ئەو بەرنامە و پڕۆگرامە کاریگەری هەبووە لەسەر فێرخواز و بەشداربووەکان سوودیان وەرگرتووە.

بۆ نموونە کاتێك خولێکی کۆمپیوتەر یان زمانی ئینگلیزی دەکرێتەوە سەدەها کەس داوا کاری پێشکەش دەکەن، لەو کاتەدا ناتوانرێت بەبێ هەڵسەنگاندنی سەرەتایی ئەو کەسانە پۆلێن بکرێن، بەڵام کاتێ ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنانەیان بۆ دەکرێت، ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە هەندێکیان زانیارییان زۆر کەمە، بەڵام هەندێکی تریان مام ناوەندی و ئەوانەی تر زۆر باشن، لەو کاتەدا دەتوانین دابەشییان بکەین بەسەر سێ گروپدا (گروپی سەرەتایی - گروپی مام ناوەندی - گروپی باڵا).

بەڵام کاتێك لە سەرەتای خوێندن، ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە بۆ فێرخوازەکان دەکرێت دوای وەرگرتنی زانیاری و پڕاکتیزەکردنی بەرنامەکە هەڵسەنگاندنێکی تر بۆ ئەو فێرخوازانە دەکرێت هەر دوو دەرئەنجامەکە بە یەکتری بەراورد دەکرێن، پاشان ئەگەر دەرئەنجامی هەڵسەنگاندنی دووەمجار باشتر بوو لە دەرئەنجامی هەڵسەنگاندنی یەکەمجار، ئەمە مانای ئەوەیە کە ئەو بەرنامە و پڕۆگرامە سەرکەوتوو کاریگەر بووە.

دووەم/ هەڵسەنگاندنی پێکهێنەر (بونیادی) (Formative Evaluation):

ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە هاوشانی پڕۆسەی فێرکردنە و هەر لە یەکەم هەنگاوی فێرکردنەوە تا کۆتایی کۆرس یان وەرز و ساڵەکە بەردەوام دەبێت. واتە بەردەوام مامۆستا لە ماوەی کورت کورتدا (دوای هەر وانەیەك بێت یان دوای هەر بابەت یەکەیەکی خوێندن بێت) هەڵسەنگاندن بۆ فێرخوازەکان دەکات، بۆ ئەوەی بزانێت تا چەند سوودییان وەرگرتووە، سەرەڕای دیاریکردنی خاڵە بەهێزو لاوازەکانیان. لەم جۆرە هەڵسەنگاندنەدا مامۆستا بابەتەکانی خوێندنی ئەو وەرزە یان ساڵە بەسەر چەند بەش و وانەیەکدا دابەش دەکات، دواتر دوای هەر بەش و وانەیەك هەڵسەنگاندن بۆ فێرخوازەکان دەکات. مەبەستی سەرەکی ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە دیاریکردنی خاڵە بەهێزو لاوازەکانی فێرخوازە، واتە بۆ ئەوەیە تا بتوانرێت فێرخوازەکان لە چ بەش و وانەیەکدا بەهێز یان لاواز یان مام ناوەندین.

سێیەم/ هەڵسەنگاندنی کۆتایی(کۆکراوەیی) (Summative Evaluation):

ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە لە کۆتایی هەموو کۆرس و وەرز و ساڵێکدا بە ئاکام دەگەیەنرێت، مەبەستی سەرەکی ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە وەرگرتنی بڕیارە دەربارەی گواستنەوە و دەرچونی فێرخواز لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر یان مانەوەی لە هەمان قۆناغ، واتە کاتێك ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە لە کۆتایی ساڵ یان کۆتایی وەرز دەکرێت، ئەوا بڕیار دەدرێ لەسەر چارەنووسی ئەم فێرخوازە بڕیار دەدرێت بە دەرچوون یان دەرنەچوون، بەڵام لە هەڵسەنگاندنی بونیاد و پێکهێنەر بڕیار لەسەر چارەنووسی فێرخواز نادرێت، واتە ئەگەر دەریش نەچێت ئەوا بۆی هەیە خۆی چاك بکات دووبارە هەوڵ بدات و لە تاقیکردنەوەکانی تردا دەربچێت.

لە هەڵسەنگاندنی کۆتاییدا خاڵە بەهێزو لاوازەکانی پڕۆگرام و کاریگەری مامۆستای باش یان خراپ دەردەکەوێت و دەتوانین لە ڕێگەیەوە بڕیار لەسەر باش و خراپی پڕۆگرامەکانی خوێندن و بەهێزی و لاوازی مامۆستا

و ئامرازەکانی ڕوونکردنەوە و فێربوون بدەین، هەروەها لە دەرئەنجامی ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنەدا، بڕوانامەی دەرچوون بە فێرخواز بدرێت.

چوارەم/ هەڵسەنگاندنی بەدوا داچوون (التقويم التتبعی):

ئەوانەی کە لەسەرەوە باس کران کۆتایی ڕێگاکە نەبوو، هەندێ پێیان وانییە کە ئەوە هەڵسەنگاندنی کۆتاییە کە بابەتەکە دەوروژێنێ و کاری ئەوانەی کە بە کارەکە هەڵساون تەواو بووە، بەڵام لە ڕاستیدا ئەمە پێچەوانەیە بۆیە ڕاپۆرتی پەروەردەیی ڕۆیشت بە دواییدا دەزانی کەوا لێردا هەڵسەنگاندنێکی بە دواداچوون و بەردەوام هەیە، و بە شێوەیەکە دەتوانرێت چاکسازی بکرێ لە هەندێ لە ئامرازە بەکار هاتووەکان لە هەڵسەنگاندن یان لە هەندێ لە شێوازەکانی بە دواداچوون، و لە هەمانکاتدا پێوانی ئەنجامەکان دەکات کەوا ڕوودەدات لە پڕۆگرامەکەدا.

جۆرەکانی هەڵسەنگاندن لەسەر بنەمای پێوەر:-

1. هەڵسەنگاندنی پێوەری:

لەم جۆرە هەڵسەنگاندنەدا، بەپێی پێوەری تایبەتی کە بە زۆری ناوەندی ژمێرەیی، بە بڕیار لەسەر کارو چالاکی و بەرهەمەکانی تاك دەدرێت، واتە کاتێك تاقیکردنەوە و ئەزموون بۆ کۆمەڵێك فێرخواز دەکرێت و هەریەکەیان نمرەی خۆی وەردەگرێت، دواتر هەموو نمرەکان کۆدەکرێنەوە و دابەشی سەر ژمارەی فێرخوازەکان دەکرێت، دەرئەنجامی ئەم دابەشکردنە دەبێت بە ناوەندی ژمێرەیی (پێوەر) بۆ هەموو نمرەکانی تر، واتە لە ڕێگای ئەو پێوەرە (ناوەندی ژمێرەیی) بڕیار لەسەر ئاست و باش و خراپی فێرخوازەکانی تر دەدەین.

ئینجا ئەوانەی کە نمرەکانیان یەکسان بێت بەو پێوەرە، (ناوەندی ژمێرەی) ئەوا دەڵێین مام ناوەندین، بەڵام ئەوانەی کە نمرەکانییان لە خوار ئەو پێوەرە بێت، ئەوا بڕیار دەدەین و دەڵێین ئاستی چالاکی و کارەکانیان لە خوار ناوەندەوەیە، لە کاتێکدا ئەوانەی نمرەکانیان لە سەرو ئەو پێوەرەوە

بێت، بڕیار دەدەین و دەڵێین ئاستی ئەو کەسانە لەسەرو ناوەندەوەیە، بۆ نموونە کاتێك مامۆستا (10) فێرخواز تاقیدەکاتەوە و لە ڕێگەی کۆمەڵێك پرسیارەوە ئاستی تێگەیشتنییان هەڵدەسەنگێنی و دواتر ئەو (10) فێرخوازە، ئەم نمرانە وەردەگرن.

(85،93،90،70،65،40،58،69،80،60) دوای کۆ کردنەوەی هەموو ئەو نمرانەی کە دەکاتە (710)، دوای ئەوە کۆی ئەم ژمارانە دابەشی ژمارەی فێرخوازەکان دەکەین (710 \ 10= 71)، ئەو کاتە بۆمان دەردەکەوێت کە ناوەندی ژمێرەیی یەکسانە بە (71)، ئەم ژمارەیە دەبێت بە پێوەر و سەرچاوە و (مەرجەع) بۆ هەڵسەنگاندنی ئاستی ئەو (10) فێرخوازە.

2. هەڵسەنگاندنی مەرجی و مەحەکی (التقویم المحکی):

لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکاری و پێشکەوتنەی کە لە بواری پەروەردە و فێرکردندا ڕووویدا سەرەڕای هەوڵی زانایان و توێژەرانی بواری پێوانە و هەڵسەنگاندن جۆرێکی تر لە هەڵسەنگاندن هاتە گۆڕەپانی پێوانە و هەڵسەنگاندنەوە، ئەویش هەڵسەنگانی مرجی و (مەحەکیە)یە، لەم جۆرە هەڵسەنگاندنەدا هەر لە سەرەتاوە سەنگ و مەرج و (مەحەکی) تایبەتی دیاری دەکرێن و دواتر ئاست و بەرهەم و چالاکییەکانی تاك بە ئەو مەرج و(مەحەکە) بەراورد دەکرێت و لە ڕێگەی ئەو مەرج و سەنگ و (مەحەکە)ەوە هەڵسەنگاندن دەکرێت.

واتە ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە پشت بە پێوەر و ناوەندی ژمێرەیی و چالاکییەکانی ئەندامەکانی ئەو گروپە هەڵدەسەنگێنرێ نابەستێت، بەڵکو هەر لە یەکەم جارو پێش تاقیکردنەوە و ئەزموونەکە ئاست و مەرج و (مەحەکی) تایبەت دادەنرێت و دەبێت ئەو کەسە بگاتە ئەو ئاست و مەرج و (مەحەکە) ئینجا بەسەرکەوتوو دادەنرێت- بۆ نموونە مامۆستای زمان کاتێك فێرخوازەکانی تاقی دەکاتەوە، هەر پێش تاقیکردنەوەکە ئاست و مەرج و (مەحەکی) تایبەتی بۆ فێرخوازەکان دادەنێت دەڵێت- دەبێت فێرخواز بە سەرکەوتووانە مانای (90) وشە لە کۆی (100) وشە بزانێت. واتە لێرەدا (90) وشە مەرج و سەنگ و (مەحەکە) بۆ سەرکەوتن و دەرچوونی فێرخوازەکان، ئینجا ئەگەر هەر فێرخوازێك بە سەرکەوتووانە مانای(90)

وشەی زانی و گەیشتە ئەو مەرج و ئاستە مامۆستا داینـاوە، ئەوا بە سەرکەوتوو دادەنرێ، بەڵام ئەو کەسەی کە تەنها مانای (89) وشە یان کەمتر دەزانێ ئەو ئاست و مەرج و (مەحەکە)ی مامۆستا داینـاوە ئەوا بە دەرنەچوون لە قەڵەم دەدرێت.

جیاوازی نێوان هەڵسەنگاندنی پێوەری و هەڵسەنگاندنی سەنگی

هەڵسەنگاندنی پێوەری	هەڵسەنگاندنی سەنگی
1. ئەداو دەستکەوتی فێرخواز لەگەڵ هاوپۆلەکانی بەراورد دەکرێت؛	1. ئەدای فێرخواز بەسەنگی دیاریکراو بەراورد دەکرێت؛
2. هەڵسەنگاندنەکە هەموو پرۆگرامی خوێندراو دەگرێتەوە؛	2. تەنها لە بەشێك یان بابەتێك ئەنجام دەدرێت؛
3. دەکرێت جارێك یان دوو جار لە وەرزێکدا ئەنجام بدرێت (کۆتایی وەرز و سەری ساڵ) ؛	3. چەند جار لە وەرزێکدا ئەنجام دەدرێت (لەگەڵ تەواوبوونی بەشێك یان بابەتێك) ؛
4. ئامرازەکانی هەڵسەنگاندنی کۆتاییە؛	4. ئامرازەکانی هەڵسەنگاندنی بونیادیین؛
5. بۆ هەڵسەنگاندنی ئەدای گشتی فێرخواز بەکاردەهێنرێت؛	5. بۆ هەڵسەنگاندنی چەند ئامانجێکی ڕەفتاری دیارکراوە؛
6. نمرە بۆ فێرخواز دیاریدەکرێت و پێی دەدرێت.	6. ئامانج پێدانی نمرە نییە.

جیاوازی نێوان پێوانە لە زانستە پەروەردەییەکان و زانستە سروشتییەکاندا:-

1. پێوانە لە زانستە سروشتییەکان ڕاستەوخۆیە وەك (سم، م، ...هتد)، بەڵام لە زانستە پەروەردەییەکان نا ڕاستەخۆیە و هەموو دیاردەکان گریمانەییە؛

2. پێوانە لە زانستی سروشتی هەڵسوکەوت دەکات لەگەڵ شت و مەکە بێگیانییەکاندا، بەڵام لە زانستە پەروەدەییەکان لە ڕەوشتی تاك دەکۆڵێتەوە؛

3. پێوانە لە زانستی سروشتی دیاریکراوە، چونکە ڕاستەوخۆیە، بەڵام لە زانستە پەروەردەییەکان دیاریکراو نییە، چونکە نارِاستەوخۆیە؛

4. پێوانە لە زانستە سروشتییەکان زانستێکی تەواوە و ڕێژەی هەڵە 1% تێدایە، بەڵام لە زانستە پەروەردەییەکان پێوانە تەواو نیە و ڕێژەی هەڵەی ناسراو ڕێژەکەی 5%؛

5. لە زانستە سروشتییەکان (سفر) ڕەهایە، چونکە پێوانە دیاریکراوی تەواوە. بەڵام لە زانستە پەروەردەییەکان (سفر) گریمانەییە؛

6. لە زانستە سروشتییەکان کەرستەکانی پێوانە ئامادەکراو و جێگیرە وەك (کغم، غم، سم، م، ...هتد)، بەڵام لە زانستە پەروەردەییەکان کەرستەکانی پێوانە ئامادەکراوە و جێگیریش نیە.

جیاوازی نێوان پێوانە و هەڵسەنگاندن:

پێوانەکردن	هەڵسەنگاندن
1. پڕۆسەیەکی کەم مەودا و کورتخایەنە؛	1. پڕۆسەیەکی گشتگیر و درێژخایەن و بەردەوامە؛
2. تەنها گرنگی بە چەندایەتی دەستکەوتی فێرخواز دەدات؛	2. بایەخ بە گەشەی کەسایەتی و چەندایەتی و چۆنایەتی دەدات؛
3. بایەخ بە کۆکردنەوەی داتاو زانیاری دەدات؛	3. تەنها بایەخ بەکۆکردنەوەی زانیاری نادات، بەڵکو ئامانجی پەرەپێدان و چاکسازی و چارەسەریشە؛
4. لە هەڵسەنگاندن بچوکترە و بەشێکە لە ئەو؛	4. بەرفراوانترە لە پێوانەکردن؛
5. مەرج نییە هەموو پێوانەکردنێك هەڵسەنگاندنی بەدوادابێت؛	5. پێوانەکردن مەرجە بۆ هەڵسەنگاندن؛
6. تەنها گرنگی بە ئەنجامی دەستکەوت دەدرێت و بە پێوەری دیاریکراو بەراورد دەکرێت.	6. ئاستی مەعریفی و ڕەفتاری فێرخواز بە ئاستی پێشوو یان هاوپۆل و هاوتەمەنی بەراورد دەکرێت.

هەڕەمی بلوم (Bloom's Taxonomy):

هەڕەمی بلوم بەکاردێت بۆ پۆلێنکردنی فێربوونی پەروەردەیی بە ئامانجی گۆڕینی کردارێکی ئاڵۆز بۆ کردارێکی سادە و ساکارتر. ئەم هەڕەمە لەساڵی ١٩٥٦لە لایەن(Benjamin Bloom) و هاوڕێکانی داندراوە، وە دواتر ئەم هەڕەمە لە ساڵی ٢٠٠١ لە لایەن (Anderson and Krathwohl) پێداچوونەوەی بۆ کراوە، ئامانجەکانی ئەم هەڕەمە بۆ بەرزکردنەوەی شێوەکانی بیرکردنەوە، شیکردنەوە و هەڵسەنگاندنی چەمکەکان، هەنگاوەکان، کردارەکان، لەگەڵ بنەماکان، زیاتر تەنها لە وەبیرخستنەوەی چەمک و ڕاستییەکان.

هەڕەمی بلوم (Bloom's Taxonomy)

ئاستەکانی هەڕەمی بلوم Levels of Bloom's Taxonomy:

1. **بیرخستنەوە (Remembering):** ئەم ئاستە بە نزمترین ئاستی دادەنرێت، دەبێت قوتابی لەم ئاستە توانای یادکردنەوەی زانیارییەکانی ڕابردووی هەبێت وە ئەوانەی فێریان بووە بەبیری بێنەوە. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: کەی؟ ، لە کوێ؟، بژمێرە، پێناسە بکە، باسی بکە، دیاری بکە، دووبارەی بکەوە؛
2. **تێگەیشتن (Understanding):** ئەم ئاستە لە یەکەم بەرزترە، دەبێت توانای تێگەیشتن لە بابەتەکەی هەبێت و بەشێوازێکی تر توانای دارشتنەوە و کورتکردنەوەی هەبێت، سەرنج و بۆچوونی خۆی لەسەر بدات، بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: وەسف بکە، ڕوونی بکەوە، کورتی بکەوە، دایڕێژەوە، لێکدانەوەی بۆ بکە، پۆلێنی بکە، بەراورد بکە، پەیوەندی چیە؛
3. **جێبەجێکردن (Applying):** قوتابی پێویستە توانای پراکتیزەکردنی یاساییەکی هەبێت، کە پێشتر خوێندوویەتی، لە چوارچێوەی بەش و بابەتەکانی داهاتوو یان لە ژیانی ڕۆژانەی دا توانای پیادەکردن و بەیەکەوە بەستنەوەی هەبێت و ئەنجامی بدات. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: بەکاربهێنە، وێنە بکێشە، جێبەجێ بکە، شیکار و چارەسەرییان بکە؛
4. **شیکردنەوە (Analyzing):** بە پێی ئەم ئاستەش قوتابی دەبێت توانای شیکردنەوەی بیرۆکە و بابەتەکانی هەبێت، پەیوەندی نێوان شتەکان بزانێت و توانای لێکدانەوەیانی هەبێت، تایبەتمەندییەکان بناسێتەوە و وردبینیان بکات و باسیان بکات. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: شی بکەوە، بەراوردی بکە، جیاوازی بکە، ئەنجامەکەی چییە، گرینگترین لێکچوونیان چییە، ڕێکخستنی بۆ بکە؛

5. **هەڵسەنگاندن (Evaluating):** لەم ئاستە دەبێت قوتابی لە توانایدا هەبێت بڕیار لەسەر باش و خراپی شتێک بدات بە پێی پێوەری تایبەتی هەڵسەنگاندن. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: هەڵسەنگاندنی بۆ بکە، بڕیار بدە، بۆچوونت چییە؟ ، پێداچوونەوە بکە، هۆکارەکەی بڵێ، بە بەڵگەوە بیسەلمێنە؛
6. **داهێنان (Creating):** دانانی گشت ئامرازەکان/ تۆخمەکان بەیەکەوە بۆ دروستکردنی شتێکی هاوشێوە: واتە دووبارە ڕێکخستنەوەی شتەکان بۆ نموونەیەکی نوێ یان پێکهاتەیەکی نوێ. بۆ نموونە دیارترین ئەو دەستەواژانەی بۆ ئەم ئاستە بەکاردەهێنرێن بریتیین لە: دروست بکە، دیزاین بکە، بنیادی بنێ، پلان دابنێ، گەشەی پێ بدە.

سوودەکانی هەرەمی بلوم (Bloom's Taxonomy):-

1. پلان دانان بۆ چالاکی: مامۆستا دەتوانێت دیزاینی چالاکییەکانی بکات لەسەر بنەمای ئاستی هزری، بە مەبەستی دڵنیا بوون لەسەر پەرەدان بە لێهاتوویی‌یەکانی بیرکردنەوەی قوتابیان؛
2. پلان دانان: یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ دانانی پلانی وانە وتنەوە لە زانیاری سەرەتایی (بنەڕەتی) بۆ بەرزترین پلەی لێهاتوویی بیرکردنەوە؛
3. مامۆستا دەتوانێت نرخاندنێک (Assessment) دروست بکات، کە دەتوانرێت بە وردی پێوانە بۆ دەرئەنجامی فێربوون بکات لە ئاستی هزری جیاواز؛
4. لەم ڕێگەیەوە مامۆستا دەتوانێت فیدباکێکی وورد و تایبەت بدات لەسەر ئەوەی قوتابیان لە چ بەشێک زۆر باشن یان پێویستییان بە باشترکردنی چ بەش و بابەتێک هەیە؛
5. مامۆستا دەتوانێت لە ڕێگەی هەرەمی بلوم پرسیار بۆ قوتابیان دابنێت لەسەر بنەمای ئاسان و ماناوەند و گران؛
6. بە بەردەوامی یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ باشتر کردنی ڕێگا ستراتیژ و گرنگەکانی وانە وتنەوە، کە کاریگەری تەواوی هەبێت لەسەر فێربوونی قوتابیان؛

7. هاندان بۆ لێهاتوویيەکانی وەکو: شی کردنەوە، هەڵسەنگاندن، داهێنان، کە وا لە قوتابی دەکات خۆی بگونجێنێت لەگەڵ ژینگە و بارودۆخی جیاوازدا؛
8. هەروەها بۆ پەرەپێدانی پڕۆگرامی خوێندن دەتوانرێت سوود لە هەڕەمی بلوم وەربگیرێت، بۆ دڵنیا بوون لەسەر ئەوەی کە گشت ئاستەکانی پڕۆسەی هزری ئاماژەی پێکراوە لە تەواوی پڕۆگرامەکەدا.

تاقیکردنەوەکان (Testing)

تاقیکردنەوە ئامرازێکە بەکاردەهێنرێت بۆ بڕیاردان، یان پێوەرێکە،کە بە هۆیەوە دەتوانرێت زانیاری و داتا کۆبکرێتەوە، کە لە ڕێگەی خستنە ڕووی کۆمەڵێک پرسیار بۆ بەردەم فێرخوازان و وەڵامدانەوەیان دەرخستنی ئەنجامەکانیان بڕیار لەسەر ئاستیان دەدرێت، بە بێ تاقیکردنەوە ناتوانین پێوانە و هەڵسەنگاندن بۆ قوتابیان بکەین، واتە کاتێک مامۆستا لە ڕێگەی تاقیکردنەوە توانا و لێهاتوویی قوتابیەکانی دەپێوێت، بە پێی جیاوای نمرەکانیان (بۆ نموونە: 53 ، 68، 73، 78، 45، 97، ...) بڕیار دەدات و لە ڕێگەی ئەو نمرانەوە هەڵسەنگاندن ئەنجام دەدات.

گرینگی تاقیکردنەوەکانی بەدەستهێنان (Importance of Achievement Test):

بەشێوەیەکی گشتی گرنگی تاقیکردنەوەکان بریتیین لەم خاڵانەی خوارەوە:-

1. فاکتەرێکی کاریگەر لای قوتابی دروست دەکەن، بۆ بەبایەخ سەیرکردنی پڕۆسەی خوێندن و فەرامۆش نەکردنی پڕۆگرامی خوێندراو؛
2. هەستی پێداچوونەوە و دووبارەکردنەوە و ڕاهێنان لای فێرخواز دروست دەکات، کە مەرجێکی فێربوونە؛

3. ئامرازی زانینی ئاستی فێربوونی فێرخوازان، هۆکاری دیارخەری خاڵی بەهێز و لاوازن، هاوکارە بۆ دەرخستنی جیاوازی تاکایەتی؛
4. تاقیکردنەوەکان ئامرازێکن بۆ هەڵسەنگاندنی ڕێگاو شێوازەکانی وانە وتنەوەی مامۆستا، کە تا چەند سەرکەوتوو بووە و ئاستی تێگەیاندنی قوتابیەکانی چەندە؛
5. ئامرازێکی گرینگن بۆ چەسپاندنی دادگەری لەنێو فێرخوازاندا بۆ پێدانی نمرە و جیاکردنەوەیان بەپێی ئاستییان و دابەشکردنییان بەسەر بەش و کۆلێژەکاندا؛
6. پرۆسەی فێربوونیش وەک هەر یەک لە بوارەکانی تر هەر دەبێت ئەنجامی هەبێت، تاقیکردنەوەکان سەرباری نەرێنیشیان، بەڵام باشترین و گونجاوترین ئامرازن، کە ئەنجامی کۆتای هەر قۆناغێکی خوێندن دیاری دەکەن.

هەنگاوەکانی ئامادەکردنی تاقیکردنەوەکانی بەدەستهێنان (Steps for Preparing Achievement Test)

1. دیاریکردنی مەبەستی تاقیکردنەوەکە: ئەنجامدانی تاقیکردنەوە کردەیەکی مەبەستدارە، بەڵام بە پێی ویست و مەبەستی مامۆستا لە ئەنجامدانی شێوازەکەی دەگۆڕدرێت، کە پێویستە لە هەنگاوی یەکەمدا یەکلایی بکاتەوە، کە مەبەستییەتی دەستکەوتی سااڵی خوێندن دەستنیشان بکات، بە مەبەستی بڕیاردان لەسەر ئاستی کۆتایی قوتابی گواستنەوەی بۆ قۆناغێکی نوێ؛
2. دیاریکردنی ئامانجەکانی تاقیکردنەوە: هەر بابەت و بڕگەیەک کە لە هەر پڕۆگرامێکی خوێندن دانراوە، مەبەست و ئامانجێکی لە پشتە، کە لە کۆتایی فێربوون و فێرکردندا دەبێت بێنە دی. پێویستە لە هەڵبژاردنی هەر جۆرێک لە تاقیکردنەوەکان و لەناویشیاندا هێنانەوەی هەر پرسیار و بڕگەیەک مەبەست و ئاستێک ڕەچاو بکرێت، کە مەبەستییەتی بەو پرسیارە ئەو ئاستەی فێرخواز پێوانە بکات و بزانێت، دەبێت ئەو چەمک و زانیاری و کارامەیی و بەهایانە دەستنیشان بکرێن

که دەمانەوێت وەک دەرئەنجامی فێربوون بەدەست بێن، وە نابێت تەنها یەک ئاستی ڕەفتاری لە خۆبگرن و دەبێت ڕەچاوی ئاستە جیاوازەکان و جیاوازی تاکایەتی قوتابیانی تێدا بکرێت؛

دارشتنی ئامانجەکان پێویستی بە چەند مەرجێک هەیە:

- پێویستە ئەو ئامانجە شیاوی پێوانەکردن بێت؛
- ورد و سادە و واقیعی بێت و لە ئاستی قۆناغەکە دابێت؛
- هەڵقوڵاوی ناوەڕۆکی پڕۆگرام بێت.

3. شیکردنەوەی ناوەڕۆکی بابەتەکە یان بەشە پڕۆگرامی خوێندراو: دەستنیشانکردن و شیکردنەوەی ناوەڕۆکی ئەو بەش و بابەتانەی لە پڕۆگرمدا تاقیکردنەوەیان بڕیارە تێدا ئەنجام بدرێت زۆر گرینگە، وە پێویستە خوێندنەوەیەکی ووردی بۆ بکرێت لەبەر ئەوە لەسەر ناوەڕۆکی ئەمانە ئامانجەکان دیاریدەکرێن؛
4. ئامادەکردنی خشتەی تایبەتمەندی: چەمکی خشتەی تایبەتمەندی بریتییە لە خشتەیەک کە تیایدا سەرجەم ئەو بابەتانەی کە تاقیکردنەوەی تیادا ئەنجام دەدرێت دەستنیشان بکرێت، لەگەڵ دەستنیشانکردنی کێشی ڕێژەیی و جۆر و ئاستی ئامانجە ڕەفتارییەکان، سەرباری دابەشکردنی نمرەکان بە پێی پێوەرێکی دیاریکراو.

هەنگاوەکانی ئامادەکردنی خشتەی تایبەتمەندی (Steps for preparing a Specification Table):

1. شیکردنەوەی ئەو بابەت و (بەشانە)ی کە بۆ تاقیکردنەوە دیاریکراون بە پێی پێوەرێکی دیاریکراو، کە بێگومان هەر بابەت و زانستێک پێوەری تایبەت بە خۆی هەیە؛

2. دەستنیشانکردنی کێشی ڕێژەیی هەر بەشێک لە بەشەکان بە پێی یاسای سەدی، بە دیاریکردنی کێشی بەشێک بە دابەشکردنی بەسەر گشت بەشەکاندا پاشان جارانی (١٠٠)، بەم شێوەیەی خوارەوە:

کێشی (گرینگی) ڕێژەیی بەش = بەش ÷ گشت x ١٠٠

ژ	بەش	کێشی ڕێژەیی (گرنگی)	ئاستی هەڵسەنگاندن	دارشتنی پرسیار	دانانی نمرە
١	یەکەم (٤ بابەت)	٤٥ = ١٠٠ ÷ ٩ x ٤	بیرهێنانەوە	پ١ پ٢	٢٠ نمرە ٢٥ نمرە
٢	دووەم (٣ بابەت)	٣٣ = ١٠٠ ÷ ٩ x ٣	تێگەیشتن	پ٣ پ٤	١٥ نمرە ١٨ نمرە
٣	سێیەم (٢ بابەت)	٢٢ = ١٠٠ ÷ ٩ x ٢	هەڵسەنگاندن	پ٥	٢٢ نمرە
٤	کۆی بابەتەکان (٩)	% ١٠٠			% ١٠٠

3. دیاریکردنی ئاستی پرسیارەکانی تاقیکردنەوە، کە مەبەست بۆ ئەو تاقیکردنەوەیە هەڵسەنگاندنیان بۆ بکەیت، بە پێی ئاستەکانی بلوم؛

4. دوا هەنگاو بە پێی کێشی ڕێژەیی بەشەکان نمرە بۆ پرسیارەکان دادەنرێت، بۆ نموونە ئەگەر کێشی ڕێژەیی بەشێک (٢٥ نمرە) بێت ئەوا ئەو نمرەیە بەسەر لق یان پرسیارەکاندا دابەش دەکرێت کە لەو بەشە هاتۆتەوە.

بۆ نموونە: خشتەی تایبەتمەندی بۆ بابەتی زانستی گشتی:
ڕێگەیەکی تر بۆ خشتەی تایبەتمەندی:

کێشی (گرینگی) ڕێژەیی = ژمارەی ئامانجەکانی یەکەیەک ÷ کۆی ئامانجەکان ١٠٠ x

بۆ نموونە:

ژمارەی یەکە	١	٢	٣	٤	سەجەم
ژمارەی ئامانجەکانی یەکەکە	١٠	١٤	٢١	١٥	٦٠
کێشی ڕێژەیی	% ١٧	% ٢٣	% ٣٥	% ٢٥	% ١٠٠

ئامادەکردن و دارشتنی پرسیارەکانی تاقیکردنەوە:

ئەمە هەنگاوێکی گرینگ و کرداریيە بۆ دیاریکردنی ئەو پرسیار و بڕگانەی کە بۆ تاقیکردنەوە هەڵدەبژێردرێن، کە دوای هەنگاوەکانی دەستنیشانکردنی کێشی ڕێژەیی هەر بەش و بابەتێک، لە بەرامبەر هەر ئامانجێک کە بۆ ئاستێکی مەعریفی دانراوە پرسیاری گونجاو دادەنرێت. لێرەدا چەند بنەمایەک هەن کە پێویستە بۆ هەر قۆناغێک لەبەرچاو بگیرێن، کە بریتیین:-

1. ئاستی زانستی قوتابیان، پێویستە لە دانانی پرسیارەکاندا ماموستا ڕەچاوی ئاستی فێرخوازان بکات، چ لە هەڵبژاردنی ناوەرۆکی بابەتەکان چ بۆ کاتی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان، چونکە ئەو قوناغ و گروپانەی ئاستییان بە گشتی وەک پێویست نییە کاتی زیاتریان پێویستە بۆ وەڵامدانەوە، بەڵام ئەوانەی ئاستیان باشە کاتی کەمتریان بۆ بیرکردنەوە و وەڵامدانەوە پێویستە؛
2. جۆر و ئاستی ئەو ئامانجانەی کە دەمانەوێت پێوانەیان بکەین: ئاستە نزمەکانی هەرەمی بلوم وەک بیرهاتنەوە بە بەراورد بە جێبەجێکردن و شیکردنەوە، کردەیەکی زیری ئاسانترە و بیرکردنەوەی کەمتری پێویستە لەوانی تر، ئەمەش کاریگەری لەسەر دیاریکردنی جۆری پرسیارەکان هەیە؛

3. ئەو پرسیارانەی کە وێنە و نەخشەی تێدایە، خوێندنەوەی زیاتر و کاتی زیاتریان بۆ تێگەیشتن و دروستکردن و وەڵامدانەوە پێویستە؛
4. کاتی پێویست بۆ دانانی پرسیارەکان و کاتی تەرخانکراو بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکان، چونکە دانانی پرسیاری بابەتی کاتی زیاتری پێویستە بە بەراورد بە پرسیاری وتاری، بەڵام بە پێچەوانەوە وڵامدانەوەی پرسیاری بابەتی کاتی کەمتری پێویستە و وتاری کاتی زیاتری دەوێت.

جۆرەکانی پرسیاری تاقیکردنەوە:

پسپۆڕان پرسیاری تاقیکردنەوەکانییان بە چەند جۆرێک پۆلێن کردووە:-

1. کەمترین بوار پێدانی: کە جۆری پرسیارەکانی (هەڵبژاردن، ڕاست و هەڵە، بەیەکگەیاندن) دەگرێتەوە، وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە دیاریکراوە؛
2. پەیوەستی بە وەڵامێکی دیاریکراو: وەک پرسیارەکانی (بۆشایی، ژماردن)، وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە دیاریکراوە و قوتابی پەیوەست دەکات بەو زانیاریانەی کە داواکراون وەک خۆیان بنوسن؛
3. زۆرترین بوار پێدانی: وەک جۆرەکانی پرسیاری (وتاری کورت و درێژ)، کە قوتابی سەربەست دەکرێت لە وەڵامدانەوە.

مۆدێلی پێنجەم/ تەکنەلۆجیا و AI لە پەروەردەدا (Technology Module and AI):

زیرەکی دەستکرد (Artificial Intelligence):

زیرەکی دەستکرد، یان (AI) بریتییە لە پڕۆسەی دروستکردنی ئامێرێک کە توانای کارکردنی هەبێت بە شێوەیەک کە، لەلایەن مرۆڤەوە وەک زیرەک هەست پێبکرێت. ئەمەش ڕەنگە دووبارەبوونەوەی ڕەفتاری مرۆڤ بێت یان ئەنجامدانی ئەرکی سادەتر، وەک مانەوە لە ژینگەیەکی گۆڕاودا بە شێوەیەکی داینامیکی.

بۆ هەندێک لە توێژەران دەرئەنجامی ئەم پڕۆسەیە فێربوونە، بۆ ئەوەی باشتر لە خۆمان تێبگەین. بۆ هەندێکی تریش بنەمایەکە کە، دەتوانرێت سیستەمی دەستکرد لێیەوە فێری ڕەفتارێکی زیرەک بکرێت. لە هەر حاڵەتێکدا (AI) توانای گۆڕینی جیهانی هەیە کە هیچ تەکنەلۆجیایەکی تر ئەو توانایەی ئەوی نییە.

زاراوەی "زیری دەستکرد (AI)" لە ساڵی ١٩٥٦ لە کۆلێژی دارتمۆس (ئەمریکا) داهێنراوە. وشەی زیرەکی بە واتای "توانای عەقڵانی ژیرێژ" دێت.

(AI) مامەڵە لەگەڵ لێکۆڵینەوە لە ڕەفتاری زیرەکی دەکات، لەلای (مرۆڤ و ئاژەڵ و ئامێرەکاندا) و هەوڵدەدات ڕێگایەک بدۆزێتەوە بۆ هاوشێوەکردنی ئەو جۆرە ڕەفتارانە کە، لە هەر جۆرە میکانیزمێکی دەستکرد

دروستکراون. سەرەڕای ئەوەی تەمەنی ئەم زاراوەیە زیاتر لە نیو سەدەیە، بەڵام تاکە پێناسەیەکی دیاریکراوی نییە. توێژەرانی ئەم زانستە بە شێوازی جیاواز پێناسەی دەکەن، بەپێی تێڕوانینی خۆیان بۆی، هەروەها کاردەکەن بۆ دروستکردنی سیستەمێک کە:-

- وەک مرۆڤ بیربکەنەوە؛
- بیرکردنەوەیەکی عەقڵانی (ژیری، زیرەک)؛
- وەک مرۆڤ مامەڵە بکەن؛
- بە شێوەیەکی عەقڵانی مامەڵە بکە.

سیستەمی زیرەکی دەستکرد (AI) مۆدێلێکی کۆمپیوتەرییە توانا فیکرییەکانی مرۆڤە لە گەڕانێکی ئامانجدار و شیکردنەوە و کۆکردنەوەی زانیاریی هەنووکەیی سەبارەت بە واقیعی دەوروبەر بە مەبەستی بەدەستهێنانی زانیاری نوێ لەبارەیەوە و چارەسەرکردنی ئەرک و ئامانجە گرنگە جۆراوجۆرەکانە.

پێداچوونەوەیەکی نایاب لەلایەن پسپۆڕانەوە پێشنیاز کراوە، بۆ ئاستە جیاوازەکانی خوێندن- لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە تا ڕاهێنانی پیشەیی. مۆدێلە زمانە گەورەکانی وەک GPT-3 و GPT-4 کە هێز دەدەن بە ChatGPT ی بەناوبانگ و وەشانی پێشکەوتووی ChatGPT Plus، پێدەچێت بۆ ماوەیەکی زۆر لەگەڵمان بمێننەوە. دەتوانن دەقی یەکگرتوو

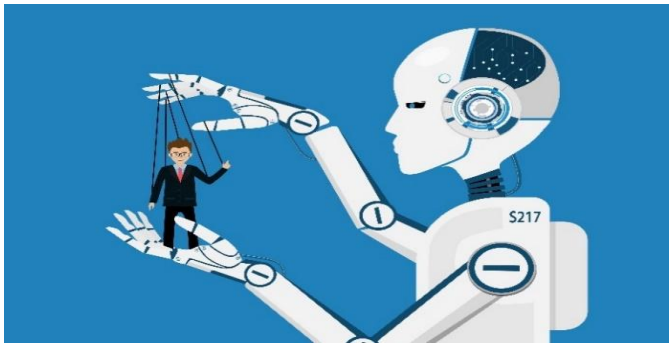

دروست بکەن و وەڵامی پرسیارەکان بدەنەوە، کۆد بنووسن و چەندین ئەرکی دیکەی پەیوەست بە زمان ئەنجام بدەن.

بۆ پەروەردە، ئەم تەکنەلۆجیایانە ئاسۆی ئومێدبەخش پێشکەش دەکەن. بەڵام بەکارهێنانیان پەیوەندی بە سنووردارکردن و مەترسییەکانەوە هەیە کە نابێت چاوپۆشی لێبکرێت. تیمێکی توێژەرانی سێ زانکۆی پێشەنگ لە ئەڵمانیا توێژینەوەیان لەسەر لێکۆڵینەوە زانستییەکان کرد لەسەر بەکارهێنانی مۆدێلی زمانی گەورە لە پەروەردەدا، هەروەها ئەزموونی پراکتیکی لەم بوارەدا. ئەمە تێڕوانینێکی گشتی گەورەی خستەڕوو، وەڵامی پرسیارەکانی دایەوە، سەبارەت بەوەی کە چۆن ChatGPT و هاوشێوەکانی بەسوودن بۆ فێرخوازان و ئەوانەی وانە دەڵێنەوە، چ کێشەیەک لە کاتی ناساندنی تۆڕە دەماریيەکان بۆ پەروەردە سەرهەڵدەدات. ئەوەی بە تایبەتی بەنرخە، زانایان پێشنیاز دەکەن لەسەر چۆنییەتی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد (AI) بە شێوەیەکی هۆشیارانە و کاریگەرانە بە مەبەستی کەمکردنەوەی مەترسییە ئەگەرییەکان. ئێمە وەشانێکی کورتکراوەی ئەم بابەتە پێشکەش دەکەین.

چۆن تۆڕە دەماریيەکان دەتوانن سوودبەخش بن بۆ فێرخوازان:

توێژەران ئاسۆی فراوان بۆ بەکارهێنانی مۆدێلی زمانی گەورە لە ئاستە جیاوازەکانی پەروەردەدا دەبینن- لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە تا ڕاهێنانی پیشەیی. لە هەمانکاتدا نووسەرانی بابەتەکە چەندین جار ئاماژە بەوە دەکەن کە زیرەکی دەستکرد (AI) توانای ئەوەی نییە جێگەی مامۆستایەکی ڕاستەقینە بگرێتەوە و تەنها دەتوانێت ڕۆڵی ئامرازێکی یارمەتیدەر لە پڕۆسەی پەروەردەدا بگێڕێت.

لە قوتابخانەی سەرەتایی:

ئەم مۆدێلە دەتوانێت نەک تەنها ڕێنووس ڕاست بکاتەوە، بەڵکو هەڵەکانی خاڵبەندی و ڕێزمان و ڕستەسازیش ڕاست بکاتەوە. بۆیە فێرخوازان دەتوانن لە ChatGPT و هاوشێوەکانی کەڵک وەربگرن بۆ پشکنینی دەقەکانیان و بەم شێوەیەش توانای ڕێنووسی خۆیان ڕابهێنن. هەروەها تۆڕی

دەماری بۆ خوێندنەوە بە پشتیوانی بەسوود دەبێت. بۆ نموونە یاریدەدەری مەجازی دەتوانێت بە دەنگی بەرز بخوێنێتەوە، فێرخوازیش دەتوانێت شوێن دەقەکە بکەوێت. هەروەها ئەرکەکانی دەق بۆ قسەکردن یان بە پێچەوانەوە نووسینەوەی قسەکردن بۆ دەق دەتوانێت فێربوون بۆ ئەو کەسانە ئاسان بکات کە کێشەی بینین و کێشەی بیستنیان هەیە.

بۆ ئاسانکاری تێگەیشتن لە دەقە درێژ و تارادەیەک ئاڵۆزەکان، تۆڕی دەماری دەتوانێت پوختە و ڕوونکردنەوە بۆ فێرخوازانی گەنجتر هەروەها بۆ فێرخوازە گەورەکان پێکبهێنێت. جگە لەوەش، ChatGPT دەتوانێت پرسیار و ئەرک بۆ دەقەکان پێکبهێنێت، کە دەتوانێت بۆ پەرەپێدانی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و ڕاهێنانی تواناکانی شیکاری زانیاری بەسوود بێت.

قۆناغی ناوەندی و ئامادەیی:

بە گوتەی توێژەران، تۆڕە دەمارییەکانی وەک ChatGPT دەتوانن یارمەتی فێرخوازان بدەن لە فێربوونی بابەتەکانی زمان، هەروەها لە نووسینی وتار لە بابەتەکانی جۆراوجۆردا - لە ئەدەبەوە تا فیزیا. ڕاستە یەکێک لە مەترسییەکانی هێنانە ناوەوەی زیرەکی دەستکرد (AI) بۆ ناو پەروەردە کە زۆرترین باسی لێوە دەکرێت، پەیوەندی بەمەوە هەیە- جیاکردنەوەی دەقێک کە لەلایەن فێرخوازێکەوە نووسراوە لە دەقێک کە بە تەواوی لەلایەن تۆڕێکی دەمارییەوە دروستکراوە، ئەستەمە.

مۆدێلی زمانی گەورە توانای دروستکردنی تاقیکردنەوە، ئەرکی کێشەدار (کە پێویستە فێرخواز چارەسەرێک بۆ کێشەیەکی وەسفکراو بخاتەڕوو)، وە بۆ پرسیارەکان دەتوانرێت ئەمە بەکاربهێنرێت بۆ یارمەتیدانی فێرخوازان بۆ قووڵبوونەوە لە بابەتێکدا و ئەوەی فێری بووە لەبیریان بێت. ئەوەی سەرنجڕاکێشترە، ChatGPT توانای ڕوونکردنەوەی لۆژیکی پشت چارەسەرکردنی ئەرکێک یان کێشەیەکی هەیە، نمونە و ئەلگۆریتمەکانی هەنگاو بە هەنگاو پیشان بدات.

لە خوێندنی باڵا و خوێندنی پیشەیی:

مۆدێلی زمانی گەورە یارمەتی فێرخوازان دەدات لە شیکردنەوەی سەرچاوەکان بە پێشکەشکردنی پوختەی ستراکتۆری دەقە زانستییەکان. هەروەها بۆ هەڵبژاردنی زانیاری لەسەر بابەتەکە و تەنانەت پێشکەشکردنی ئاراستە و پرسیاری توێژینەوە بۆ کاری زانستی سەربەخۆ لە هەر بوارێکی زانستدا. جگە لەوەش تۆڕە دەماریپەکان بەسوود دەبن بۆ ڕاهێنانی کارامەیی پیشەیی گشتی و پسپۆڕی بەرز. کەواتە، ChatGPT دەتوانێت پێشتر کۆدی بەرنامە بنووسێت، هەڵەکانی تێدا بدۆزێتەوە و چۆنیەتی چاککردنی ڕوون بکاتەوە. تۆڕی دەماری OpenAI Codex، وەک لە توێژینەوەکاندا دەرکەوتووە، توانای دروستکردنی ڕاهێنانی هەیە بۆ فێرکردنی بەرنامەسازی، لەگەڵ نموونەی چارەسەر و ڕوونکردنەوە. وە ئەگەر مۆدێلی زمانەکە لەسەر سەرچاوەکانی بوارێکی بابەتی دیاریکراو بڵێین، یاسایی، ئەندازیاری یان پزیشکی "ڕاهێنان" بکەیت، ئەوا یارمەتی فێرخوازان دەدات ڕاپۆرتی تایبەتمەند و بەڵگەنامەی دیکە بنووسن.

چۆن تۆڕە دەماریپەکان دەتوانن یارمەتی ئەو کەسانە بدەن کە وانە دەڵێنەوە:

بە گوتەی توێژەران، مۆدێلی زمانی گەورە دەتوانێت "شۆڕشێک لە فێرکردندا بکات". لێرەدا چەند بوارێک دەخەینەڕوو کە تۆڕە دەماریپەکان لە ئێستاوە ئامادەن بۆ یارمەتیدانی مامۆستایان و وانەبێژان و میتۆدۆلۆژیستەکان:-

- **پێرسێنالیەتی هەڵسەنگاندن و فیدباک:** زیرەکی دەستکرد (AI) دەتوانێت کارە نووسراوەکان و وەڵامەکانی فێرخوازان شی بکاتەوە، وە لەسەر بنەمای ئەم شیکارییە، فیدباکێکی تاکەکەسی بۆ هەریەکەیان دابڕێژێت-

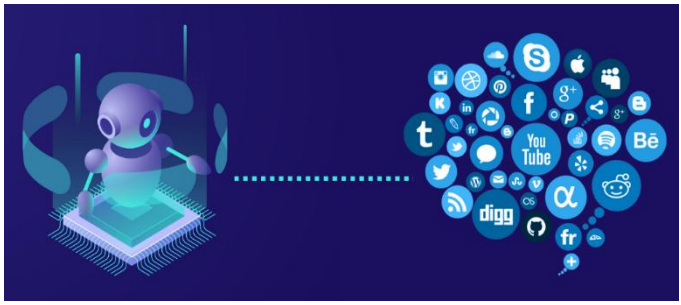

خاڵە بەهێز و لاوازەکانی کارێکی دیاریکراو چین؟ چی پێویستە دووبارە بکرێتەوە؟ چ کەرەستەیەکی زیادە پێویستە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت؟ و . . .هتد.

جگە لەوەش تۆڕی دەماری دەتوانێت وەک سیستەمێکی "دژە دزیکردن" کار بکات. هەروەها توێژەرانی زانکۆی ویلایەتی کارۆلینای باکوور مۆدێلی BERT یان تاقیکردەوە بۆ هەڵسەنگاندن و باشترکردنی کوالێتی ئەو فیدباکە، کە فێرخوازان بە یەکتری دەدەن، ئەنجامێکی ئەرێنییان بەدەستهێنا؛

- **پلاندانان بۆ وانە و محازەڕەکان:** ئەگەر بۆ نموونە لیستی سەرچاوەکان بدەیت بە تۆڕی دەمار کە لەسەر بنەمای ئەو سەرچاوانە پێویستە وانەیەک یان کۆرسێکی تەواو بنیات بنێن، ئەوا پلانێکی ستراکتۆرکراو دادەڕێژێت. جگە لەوەش، ChatGPT و هاوشێوەکانی دەتوانن پرسیار پێشکەش بکەن بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ فێرخوازان، ئەرکی پراکتیکی و تاقیکردنەوە لەسەر بابەتەکە دروست بکەن. کەواتە، زانا هۆڵەندییەکان بۆیان دەرکەوت کە مۆلیدە تاقیکارییەکان لەسەر بنەمای GPT-3 بەڕاستی کاری باش دەکەن لەگەڵ ئەم ئەرکەدا، هەرچەندە بە تەواوی نا (زۆرترین

قورسایی بۆ تۆڕە دەماریيەکان کە سەرقاڵکەری کوالێتی بەرز بخەنە ڕوو-وەڵامی هەڵەیە).

زانایان گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە تاقیکردنەوە دروستکراوەکانی ئۆتۆماتیکی هێشتا توانای ئەوەیان نییە بە تەواوی جێگەی ئەو تاقیکردنەوانە بگرنەوە کە مرۆڤ دروستی کردووە، بەڵام لە ئێستاوە دەتوانن ببنە یارمەتیدەرێک بۆ مامۆستا؛

- **فێرکردنی دیسیپلینەکانی زمان:** مامۆستایان و ئوستازانی زمانە ڕەسەن (دایک) و بیانییەکان دەتوانن تۆڕی دەمار وەک یاریدەدەرێک بۆ وەرگێڕان و کۆکردنەوەی دەقی پوختە، ڕوونکردنەوەی یاساکانی ڕێزمان و مانای وشەکان، نووسینی دیالۆگ بۆ پڕاکتیکی زمان بەکاربهێنن. بەڕێزان پلاتفۆرمەکانی EdTech کە فێڕی زمانە بیانییەکان دەکەن یەکەم کەس بوون کە ChatGPT یان لە خزمەتگوزارییەکانیاندا جێبەجێ کرد. وەک سکاینگ (Skyeng) لە ڕووسیا؛

- **گەشەپێدانی پیشەیی:** لەسەر داواکاری زیرەکی دەستکرد (AI) باسی هەر ڕێباز و شێواز و تەکنەلۆجیایەکی پێداگۆجیت بۆ دەکات، یارمەتیت دەدات سەرچاوە و کەرەستەیەک بدۆزیتەوە کە بەسوودن بۆ کارکردن یان تەنها بۆ ئەوەی ئاگاداری ڕەوتەکان بیت.

مەترسییەکانی پەیوەست بە هێنانەکایەی زیرەکی دەستکرد (AI) لە پەروەردەدا چین:

زانایان ئاماژە بەوە دەکەن کە لێکۆڵینەوەی زیاتر پێویستە بۆ بەکارهێنانی تەواو و ئاگادارانە و بەرپرسیارانەی زیرەکی دەستکرد (AI) لە پەروەردەدا. لە ئێستاوە دەتوانین چەند بواڕێکی کێشەدار دەستنیشان بکەین. هەندێکیان لە بواری بەرپرسیارێتی گەشەپێدەرانی سیستەمی زیرەکی دەستکرد

دان- بۆ نموونە کێشەی مافی چاپکردن بۆ ئەو ناوەڕۆکە کە بۆ ڕاهێنانی مۆدێلەکان بەکاردەهێنرێن. هەندێکی تریش هێشتا دوورن لە واقیعەکانی ناوچەکە بۆ نموونە تێچووی پاراستنی سیستەمەکانی زیرەکی دەستکرد (AI) کە دەخرێنە ناو تۆڕی ناوخۆیی ڕێکخراوێکی پەروەردەییەوە.

لەم بابەتەدا سەرنج دەخەینە سەر ئەو مەترسیانەی کە هەموو بەکارهێنەران کە تۆڕە دەماریيەکان لە فێربوون و فێرکردندا بەکاردەهێنن لەوانەیە ڕووبەڕوویان ببنەوە.

لەوانەیە فێرخوازان زۆر پشت بە تۆڕی دەماری ببەستن:

زیرەکی دەستکرد دەستڕاگەیشتن بە زانیاری ئاسان دەکات، وەڵامی پرسیارەکان دەداتەوە و چارەسەری کێشەکان نیشان دەدات. وە ئەگەری ئەوە هەیە کە فێرخوازان لە هەموو دەرفەتێکدا ڕوو لە تۆڕی دەماری بکەن- بۆچی بە تەنیا بەدوای وەڵامدا بگەڕێن یان بیر لە ئەرکەکە بکەنەوە، ئەگەر ئەمە بتوانرێت بە زیرەکی دەستکرد (AI) بسپێردرێت؟ بە گوتەی توێژەران، لە کۆتاییدا ئەمە دەتوانێت ببێتە هۆی تێکچوونی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و توانای چارەسەرکردنی کێشەکان.

چۆنییەتی کەمکردنەوەی مەترسییەکە:-

- گەیاندنی مەترسی و سنووردارکردنی بەکارهێنانی تۆڕە دەماریيەکان بە فێرخوازان، ئاماژە بە هەڵە و لاوازییەکانیان بکە. باشتر وایە تاقیکردنەوە لەگەڵ فێرخوازان بکرێت بۆ ئەوەی بە چاوی خۆیان بزانن کە زیرەکی دەستکرد (AI) دەتوانێت چی بکات و هێشتا ناتوانێت چی بکات؛
- پشکنینی تەواو و ڕوونکردنەوە بۆ فێرخوازان بۆ ئەو ناوەڕۆکانەی کە تۆڕی دەماری دروستی دەکات؛

- هاندانی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد (AI) بۆ پێشنیاز کردنی گریمانە و دیدگای جیاواز لەسەر پرسیارێک یان کێشەیەک، نەک بەدوای وەڵامی ئامادەکراودا بگەڕێن؛
- فێرخوازەکان فێر بکەن کە پرسیار لە وەڵامەکانی زیرەکی دەستکرد (AI) بکەن و سەرچاوەی زانیاری تر بەکاربهێنن، وەک کتێب و بابەتی زانستی تر؛
- ئەو ئەرکانەی کە ئامانجییان پەرەپێدانی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و تواناکانی چارەسەرکردنی کێشەکانە، لە مەنهەجدا بەشدارین.

پێداگۆجەکانیش، ڕەنگە دەست بکەن بە خراپ بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد (AI):

توێژەران هۆشداری دەدەن، هیچ ماددەیەکی فێرکاری دروستکراوی ئامێر ناتوانێت جێگەی کارلێکی مرۆڤ بگرێتەوە کە یارمەتی فێرخوازان دەدات، بۆ پەرەپێدانی کارامەیی نەرم و کارامەیی هەمەلایەنەی دیکە. بۆیە پێشنیاز دەکەن کە بە شێوەیەکی لۆژیکی (ژیرێژ)ی سنووردارکردن چوونە ناو تۆڕە دەماریەکان بۆ ناو پڕۆسەی پەروەردەیی.

چۆنیەتی کەمکردنەوەی مەترسییەکە:-

- تۆڕە دەماریەکان تەنها وەک زیادکردنێک بۆ ناوەڕۆکی پەروەردەیی خود دروستکردن "خۆ پەروەردەکردن" بەکاربهێنرێت؛
- بۆ خوێندن و جێبەجێکردنە پڕاکتیکییەکان بۆ بەکارهێنانی کاریگەرانەی زیرەکی دەستکرد (AI) لە پەروەردەدا، کە ڕێگە بە فێرخوازان دەدات پەرە بە داهێنان و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە بدەن؛
- گرنگیدان بە فێربوون لەسەر بنەمای کێشە و پڕۆژە بۆ ئەوەی فێرخواز بتوانێت داهێنەر و سەربەخۆ بێت، پەرە بە لێهاتوویی بدات لە گەڕان و شیکردنەوەی زانیاریدا؛

- به بەردەوامی چاودێری و هەڵسەنگاندنی بەکارهێنانی ئامرازەکانی AI زیرەکی دەستکرد (AI) بکە، کە چۆن کاریگەری لەسەر پرۆسەی فێربوون هەیە، ئایا دەیگۆڕێت بۆ خراپتر.

سەختی جیاکردنەوەی ناوەڕۆکی زیرەکی دەستکرد (AI) لەگەڵ ئەو کارەی فێرخواز کردوویەتی:

ناسینی ئەوەی کە ئایا دەقێک لەلایەن کەسێکەوە یان ئامێرێکەوە دروستکراوە، تادێت قورستر دەبێت. وە ئەمەش نیگەرانی جددی لای پەروەردەکاران و ئەوانەی بەشدارن لە سیاسەتی پەروەردەدا دروست دەکات. سەیر نییە کە لە ئێستاوە حاڵەتی قەدەغەکردنی تەواوەتی تۆڕە دەماریەکان لە پەروەردەدا هەیە بۆ نموونە لە قوتابخانەکانی نیویۆرک یان هەندێک لە زانکۆکانی ژاپۆن، هەرچەندە هەموو کەسێک پشتگیری لەو جۆرە بڕیارانە ناکات.

ڕاستە لە ئێستاوە خزمەتگوزارییەکان وا دەردەکەون کە دەقەکان دەستنیشان بکەن، کە لەلایەن تۆڕێکی دەماریەوە دروست دەکرێن بۆ نموونە- لە ڕووسیا دژە دزیکردنی زانستی کارێکی لەو شێوەیەی ڕاگەیاند، بەڵام تەنانەت گەشە پێدەری ChatGPT کە خزمەتگوزارییەکی هاوشێوەی بڵاوکردەوە، وتی کە ئامرازێکی تەواو متمانە پێکراو نییە.

چۆنیەتی کەمکردنەوەی مەترسییەکە:-

- گۆڕینی مەنهەج بە شێوەیەک، کە هاندەری بەکارهێنانی داهێنەرانە بێت لە تۆڕە دەماریەکان و بەکارهێنانیان وەک یاریدەدەرێکی زیادە، نەک بەرهەمهێنەرێکی وتار و مەقاڵە...هتد؛
- پێدانی زانیاری و ڕوونکردنەوە بە قوتابیان و خوێندکاران، کە بۆچی فێڵکردنی ئەکادیمی زیانبەخشە، هەروەها بۆ پەرەپێدانی یاساکان بۆ فێرخوازان لە کام حاڵەت و چۆن گونجاوە بۆ بەکارهێنانی تۆڕە دەماریەکان؛

- فێربە دەقی دروستکراوی ئامێر لە دەقی نووسراوی مرۆڤ جیا بکەیتەوە. تیمێکی توێژەران لە بەریتانیا چەند پێشنیازێک پێشکەش دەکەن- بۆ نموونە داوای ڕەشنووس، گرنگیدان بە وەرگێڕان و لیستی سەرچاوەکان (ChatGPT هێشتا نازانێت چۆن پەیوەندی بە سەرچاوەکانی لایەنی سێیەمەوە بکات)، هەروەها ستایل و شێوازی تێکستەکە (دەقەکە) تۆڕە دەماریپەکان ڕەچاوی کۆنتێکست و ئامانجی ئامادەبووان ناکات، بۆیە دەقی ڕۆبۆتی هەمیشە شێوازێکی ستاندارد و نادەربڕینی هەیە. هەروەها خزمەتگوزاریپەکانی گەڕانی ئاسایی دزیکردن یان چارەسەرە تایبەتمەندەکان دەتوانن یارمەتیدەر بن- بۆ نموونە کۆمپانیای GPTZero دەقەکە شی دەکاتەوە بۆ دەست تێوەردانی تۆڕە دەماریپەکان، هەرچەندە ئەنجامەکانی هەمیشە جێی متمانە نین.

تۆڕی دەماری هەڵە دەکات، هەستکردن بەو هەڵەیەش قورسە:

(ChatGPT) دەقی یەکگرتوو دروست دەکات، بەڵام ناوبەناو هەڵەی ڕاستی دەکات و زانیاری هەڵە دەدات. هەندێک جار ئەمە قسەی بێمانای تەواوە کە ئاسان هەستی پێدەکرێت، بەڵام هەندێک جار ناوەڕۆکەکەی زۆر باوەڕپێکراو دەردەکەوێت، ئەمەش دەتوانێت بەکارهێنەر بەلاڕێدا ببات.

چۆنیەتی کەمکردنەوەی مەترسی:-

- دیسانەوە- بۆ فێرکردنی فێرخوازان بۆ پرسیارکردن لە وەڵامی ئامێرەکان، شیکردنەوە و پشتڕاستکردنەوەی زانیارییەکان، ئاماژە بە سەرچاوە جۆراوجۆرەکان بکەن؛
- تێگەیشتن و لێکجیاکردنەوە لە چۆنییەتی کارکردنی زیرەکی دەستکرد، کە سنووری تواناکانی ئێستای لە کوێدا کۆتایی دێت و ئەمە بگەیەنە فێرخوازان.

لە هەر حاڵەتێکدا دەبێت دان بەوەدا بنێین کە تۆڕە دەماریيەکان ئێستا بەشێکن لە واقیعی ئێمە، ئەمەش واتە پێویستە فێربین چۆن بەکاریان بهێنین و فێری منداڵانی قوتابخانە و قوتابیان بکەین. ئەمە لە ئەمریکاش بۆ ئەم مەبەستە کۆمەڵەیەکی کۆمپانیاکانی پەروەردەیی و تەکنەلۆجی بە پاڵپشتی کۆڕبەندی ئابووری جیهانی دروستکراوە. ئەم کۆمەڵەیە بەناوی Teach AI پلانی هەیە باشترین پڕاکتیزەکان بۆ بەکارهێنانی تۆڕە دەماریيەکان لە پەروەردەدا دەستنیشان بکات و پێشنیازەکان پەرەپێبدات و ڕاهێنانی تایبەت ئەنجام بدات.

لیستی ژێدەرەکان و سەرچاوە بەکارهاتووەکان:

بەزمانی کوردی:

1. جەباری، عومەر یاسین، دەروونزانی گشتی، کۆوانە، قۆناغی یەکەم، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی- زانکۆی سۆران، ٢٠٠٩.
2. زانکۆی جیهان، خولی پێداگۆجی بۆ مامۆستایانی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٢٢.
3. ڕسوڵ ابڕاهیم ڕسوڵ، دەروازەیەک بۆ وانە ووتنەوە، هەولێر، چاپخانەی نارین، چاپی یەکەم، ٢٠١٤.
4. کەریم ئەحمەد عەزیز، بنەما گشتییەکانی ڕێگاکانی وانە ووتنەوە، هەولێر، چاپخانەی نارین، چاپی یەکەم، ٢٠١٤.
5. کەریم مستەفا، پلانی فێرکاری هاوچەرخ بۆ فێرگەی بنەڕەتی، ڕێکخراوی کۆمەک، ٢٠٠٩.
6. ڕسوڵ ابڕاهیم ڕسوڵ، پێوانە و هەڵسەنگاندنی پەروەردەیی، هەولێر، چاپخانەی نارین، چاپی یەکەم، ٢٠١٧.
7. کەریم ئەحمەد عەزیز، بنەماکانی پەروەردە دەروازەیەک بۆ پەروەردەناسی، هەولێر، چاپخانەی نارین، چاپی یەکەم، ٢٠١٧.
8. د. عەبدولڕەحمان عەدەس، د. یوسف ئەلقتامی، سایکۆلۆژیای پەروەردەیی تیۆر و پیادەکردنی سەرەکیی، و. سەڵاح سەعدی، هەولێر، چاپخانەی نارین، چاپی یەکەم، ٢٠١٣.
9. قەرەچەتانی، د. کەریم شەریف، سایکۆلۆژیای پەروەردەیی، سلێمانی، چاپخانەی پەیوەند، چاپی دووەم، ٢٠١٣.

بەزمانی ڕووسی & ئینگلیزی:

10. Толстобоков. Олег Николаевич, Современные методы и технологии дистанционного обучения, Монография – М.: Мир науки, 2020.
11. Сластенин. В. А, Исаев.И. Ф, Шиянов. Е. Н; под ред. Сластенина. В. А. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.

12. Вера Арсентьевна Ерофеева, Общие основы педагогики: Конспект лекций: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=179040 Высшее образование; Москва; 2006 ISBN 5-9692-0088-3.
13. Остроух, А.В. Введение в искусственный интеллект: монография / А.В. Остроух. – Красноярск: Научно-инновационный центр, 2020. – 250 с.
14. Боровская Е.В. Основы искусственного интеллекта: учебное собие / Е.В.Боровская, Н.А.Давыдова. Ч4ңеизд., электрон.ЧМ.:Лаборатория знаний,2020. 130с.
15. Джонс М. Т. Программирование искусственного интеллекта в приложениях / М. Тим Джонс; Пер. с англ. Осипов А. И. – М.: ДМК Пресс, 2011 – 312 с.: ил.
16. Наталья Скорнякова, Редактор направления «Образование» Skillbox Media, Skillbox, 2023.
17. Иван Павлович, Подласый Педагогика начальной школы: учебник, Гуманитарный издательский центр, Владос.
18. Фатнева Марина Николаевна, доклад "Современная дидактика" Опубликовано 13.02.2016 - 19:18.
19. Краснова О.В. Даниленко Мария, «Принципы дидактики: история и современность», Пенза, 2017.
20. Такер. Б. The Flipped Classroom - Online instruction at home frees class time for learning. //Education Next, 2012. №... С. 83 [Электронный ресурс] URL: http://www.msuedtechsandbox.com/MAETELy2-2015/wpcontent/uploads/2015/07/the_flipped_classroom_article_2.pdf (дата обращения 17.10.2024).
21. [Электронный ресурс] URL: https://te-st.ru/2015/08/11/using-videos-in-flipped-learning-environments/ (дата обращения 16.10.2024).
22. Панченко Галина Сергеевна, Технология групповой работы на уроках в начальной школе, с. Воздвиженка 2016г.

23. Институт воспитания, журнал для родителей и педагогов, семья и школа традиции воспитания с 1871г, 25.11.2024.
24. Куприна. Т.В. И Данилова. Е.А. Эффективность Применения Сторителлинга На Уроках Английского Языка, Урал, 2022.
25. Т.Д. Калистратова П.Ю. Калистратов Педагогическая Психология Учебно-Методическое Пособие. По Курсу (Электронная Версия), Саратов, 2017.
26. Выготский Л. С. Педагогическая психология/ Под ред. В. В. Давыдова. — М.: Педагогика-Пресс, 1999. — 536 с. — (Психология: Классические труды).
27. Выготский Л. С. Педагогическая психология/ Лев Выготский, под Ред В В. Давыдов – М. АСТ Астрель Хранитель, 2008 – 671 с.
28. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 1 Вопросы теории и истории психологии/Под М.Г. Ярошевского. — М.: Педагогика, 1982.— 488 с, ил. (Акад. пед. наук СССР).
29. Психология образования: современный вектор развития : [моногра- фия] / науч. ред. С.Б. Малых, Т.И. Тихомирова ; отв. ред. И.А. Ершова ; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский федеральный университет.— Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2020.— 790 с. : ил.— ISBN 978-5-7996-3101-7.— DOI 10.1582 978-5-7996-3101-7.— Текст : электронный.
30. Зеер Э.Ф. Личностно-развивающие технологии начального профес сионального образования. М.: Академия, 2010. 176 с.
31. Абрамова Г.С. Психология человеческой жизни: Исследования геронт психологии: Учеб. Пособие для студентов психол. Фак. Вузов. – М.: Изд. Центр "Академия", 2002.
32. Зубова Л. В. З 91 Психология развития и возрастная психология: учебно-методическое пособие / Л. В. Зубова, Е. В. Назаренко; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2012. - 178 с.

33. Гужбина, С. А. Социальные сети как средство психологического просвещения в системе школьного образования / С. А. Гужбина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 22 (417).
34. Назарова С. Р.Психолого-педагогические аспекты использования интернет-технологий в образовательной деятельности для коррекции интернет-аддикции подростков, статья, Москва.
35. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии / Пер. с англ. А.В. Говорунов, В.И. Кузин, Л.Л.Царук / Под ред. А.Д. Наследова. – СПб.: Изд-во «Евразия», 2002.- 532с., ил. ISBN 5-8071-0007-7.
36. Торндайк, Эдвард Ли (1874-1949). Принципы обучения, основанные на психологии / Э. Торндайк. Психология как наука о поведении / Дж. Б. Уотсон. — Москва; Назрань: АСТ, 1998. — 701 с.: ил.: 22 см — (Классики зарубежной психологии, Бихевиоризм).; ISBN 5-15-000894-X (В пер.).
37. Прихожан А. М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст / А. М. Прихожан — «Питер», 2009.
38. Мельникова, М. Л. М48 Психология стресса: теория и практика [Электронный ресурс]: учебнометодическое пособие / М. Л. Мельникова; Урал. гос. пед. ун-т; науч. ред. Л. А. Максимова. – Электрон, дан. – Екатеринбург: [б. и.], 2018.
39. Гаспарова Е. Застенчивый ребенок // Дошкольное воспитание. – 1989, — №3.
40. Бараева, Е. И. Психология развития: учеб. пособие / Е. И. Бараева, Т. Ю. Шлыкова. – Минск: РИВШ, 2016. – 222 с.
41. www. Pedsovet.org.
42. www. skillbox.ru.
43. Skyeng: https://skyeng.ru/magazine/5-stran-mira-s-prodvinutymi-sistemami-obrazovaniya/
44. https://skillbox.ru/media/education/kakie-byvayut-metody-obucheniya-ot-klassicheskikh-do-sovremennykh/

45. https://www.trainingspace.online/blog/kakie_byvayut_formy_onlajn-obucheniya.
46. https://myownconference.com/blog/ru/vidy-online-obucheniya/
47. https://industryart.ru/plyusy-i-minusy-ispolzovaniya-sovremennyx-texnologij-v-obrazovanii/
48. https://practicum.yandex.ru/blog/chto-takoe-metod-mozgovogo-shturma
49. https://rosopeka.ru/articles/2887/85912
50. https://ru.aiseesoft.com/resource/best-concept-map-maker.html
51. https://gb.ru/blog/chto-takoe-didaktika/?ysclid=m1nlw8uvhr181711605.
52. https://skillbox.ru/media/education/chto-takoe-didaktika-i-kak-ona-razvivaetsya/.
53. https://montessori-nw.org/about-montessori-education,(date accessed 23.10.2024).
54. American Psychiatric Association. DSM-V (5th ed.). Diagnostic and statistical manual for mental disorders. — Washington, 2013.
55. Bandura, A. Social foundations of thought and action : a social cognitive theory. — Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1986.
56. Khalaf, B. K., & Zin, Z. B M, Traditional and Inquiry-Based Learning Pedagogy: A Systematic Critical Review. International Journal of Instruction, (2018), 11(4), 545-564.
57. Alousque, & Negro, I. (2010). Cultural domains: Translation problems. Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas, 4(1).
58. Pilonieta, P., & Medina, A. L. (2009, October). Reciprocal teaching for elementary grades: “We can do it too!” The Reading Teacher, 63(2).
59. Ochux, L. (2003). Reciprocal teaching at work: Strategies for improving reading comprehension. Newark, DE: International Reading Association.

Extra Subjects: (Given by the teacher)

Collaborating on MS Word files using Google Docs

Collaborating on MS Word files using Microsoft OneDrive

Sharing MS Powerpoint using Google Slides and Microsoft OneDrive

Introducing Khan Academy

Introducing Zoom Online Meetings

Introducing Duolingo

Resources Link: https://bit.ly/m/pedagogy2025 open this link and you can download all resources that are used during the class as well as you can download this document as a pdf.

Extra Tools

Here are some coomon educational tools that a teacher or student can get benedit from it.

Tool	Purpose	Key Features
MagicSchool.ai	AI assistant for teachers	Generates lesson plans, assessments, IEPs, writing prompts, and more.
Khanmigo	Virtual AI tutor from Khan Academy	Provides help in math, science, and humanities with an interactive approach.
Socratic (by Google)	Homework helper and explainer tool	Solves problems via photos, explain concepts with diagrams and steps.
QuillBot	Paraphrasing and writing improvement	Rewrites sentence, summarizes text, checks grammar.
Grammarly	AI writing enhancement tool	Grammar checking, tone detection, real-time writing suggestions.
Otter.ai	Note-taking and transcription	Transcribes classes and meetings, generates summaries.
Curipod	AI-based lesson creation tool	Designs interactive presentations and activities using curriculum standards.
Edpuzzle	Interactive video lessons	Turns videos into lessons with embedded quizzes and student tracking.
Canva Magic Write	AI writing assistant in Canva Docs	Helps design visually engaging content with text generation.
Knowji	AI vocabulary learning app	Uses spaced repetition and audio-visual cues to enhance vocabulary retention.

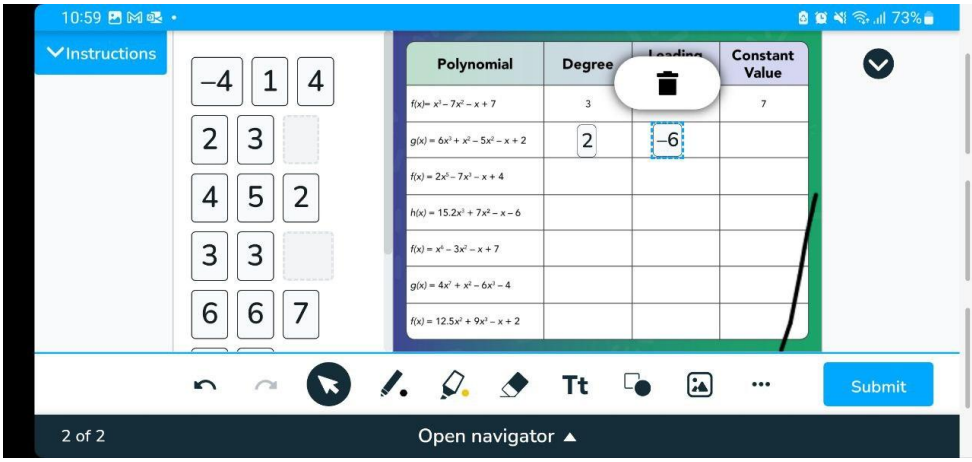

On your side at the bottom, you can see that 1 person joined the lesson and you can see how they answer.

Go to the dashboard and try to create a new lesson by yourself or start with a template.

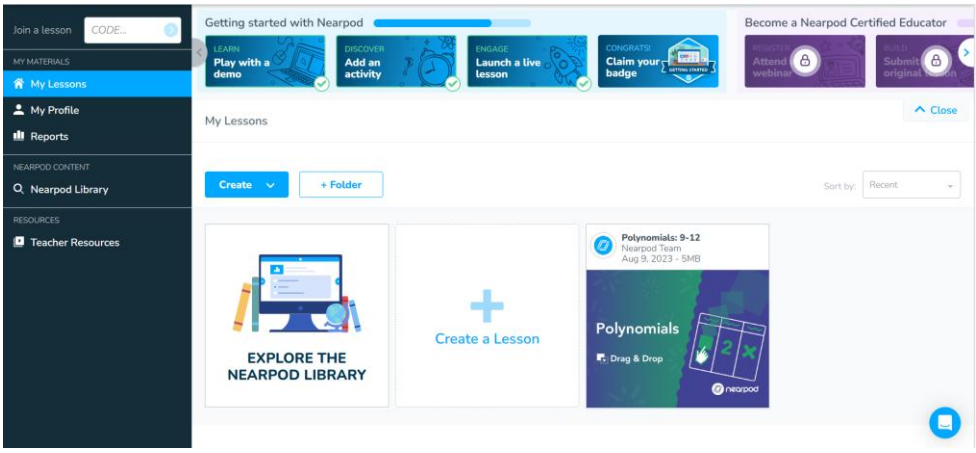

We will practice it in class and create a sample lesson.

As a Task let's create a game and try to participate in the class to see how this is working.

Let’s open it on the phone as a student and see how it looks

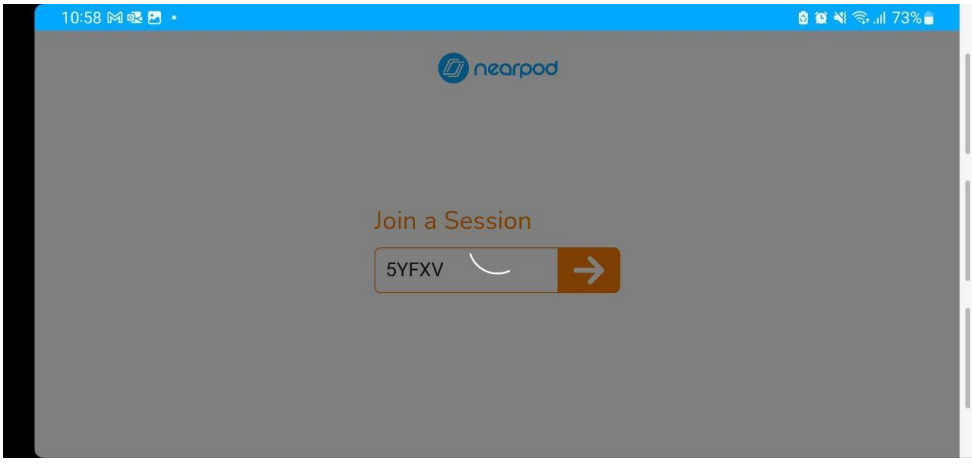

After writing the code and joining the session it will ask the student to write his name and nickname then he will enter the lesson and participate:

You can give them a quiz to answer

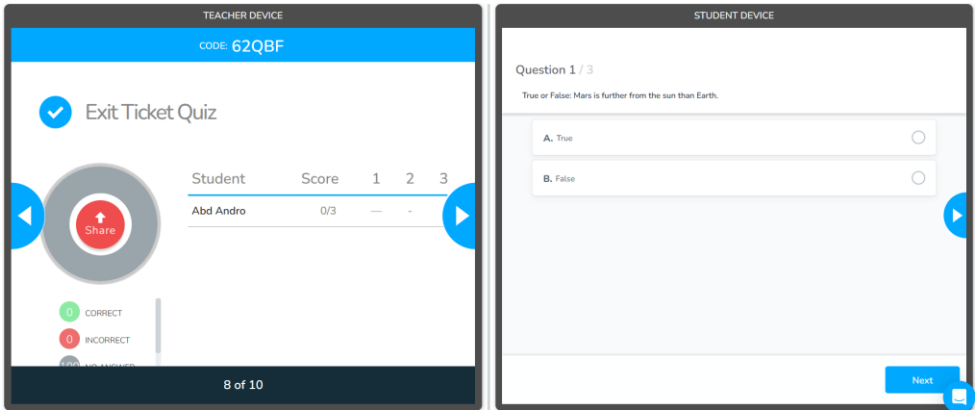

After finishing the demo click on **Next** top right corner to go to the next page:

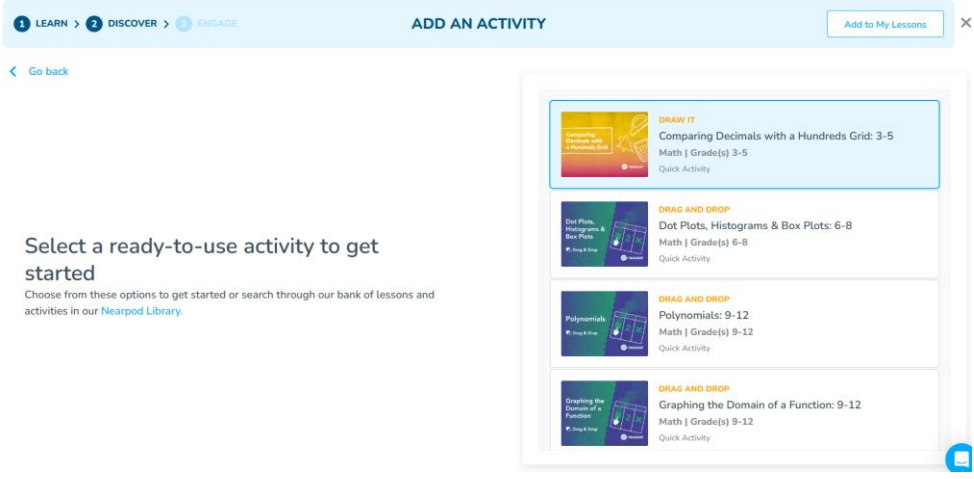
LEARN
DISCOVER
ENGAGE
ADD AN ACTIVITY
Add to My Lessons
Go back
Select a ready-to-use activity to get started
Choose from these options to get started or search through our bank of lessons and activities in our Nearpod Library.
DRAW IT
Comparing Decimals with a Hundreds Grid: 3-5
Math | Grade(s) 3-5
Quick Activity
DRAG AND DROP
Dot Plots, Histograms & Box Plots: 6-8
Math | Grade(s) 6-8
Quick Activity
DRAG AND DROP
Polynomials: 9-12
Math | Grade(s) 9-12
Quick Activity
DRAG AND DROP
Graphing the Domain of a Function: 9-12
Math | Grade(s) 9-12
Quick Activity

There are some ready-made templates you can choose from to start with, I will choose **Polynomials: 9-12** and click on **Add to My Class**. Now click on **Practice Now** to see the class code and share it.

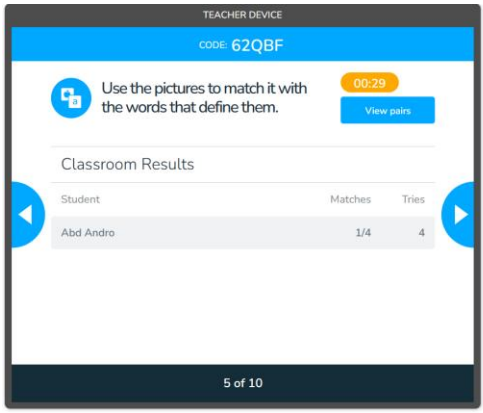

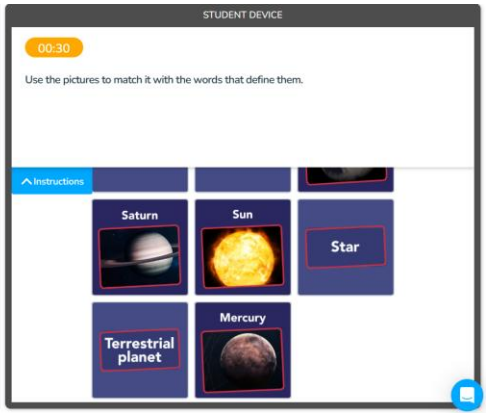

You can give them a board with a background image so they will write on it.

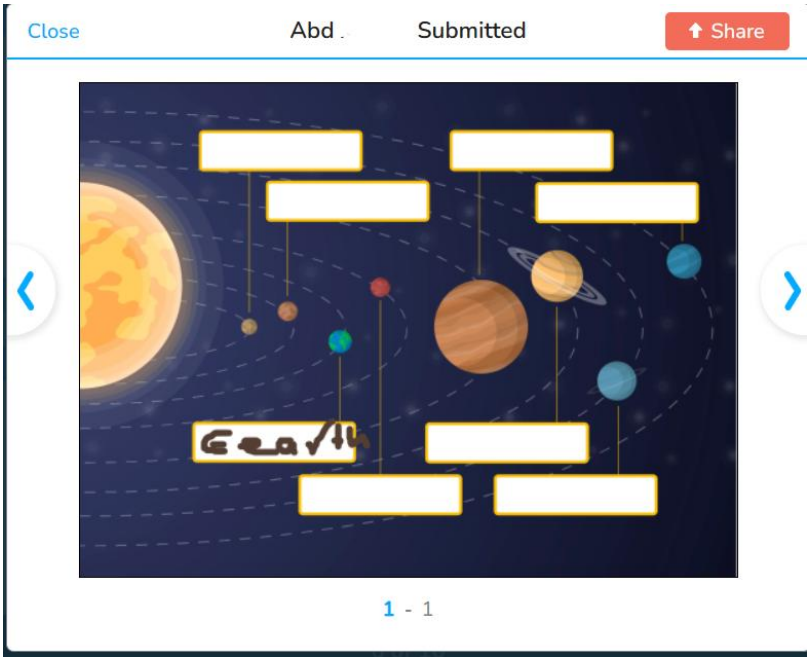

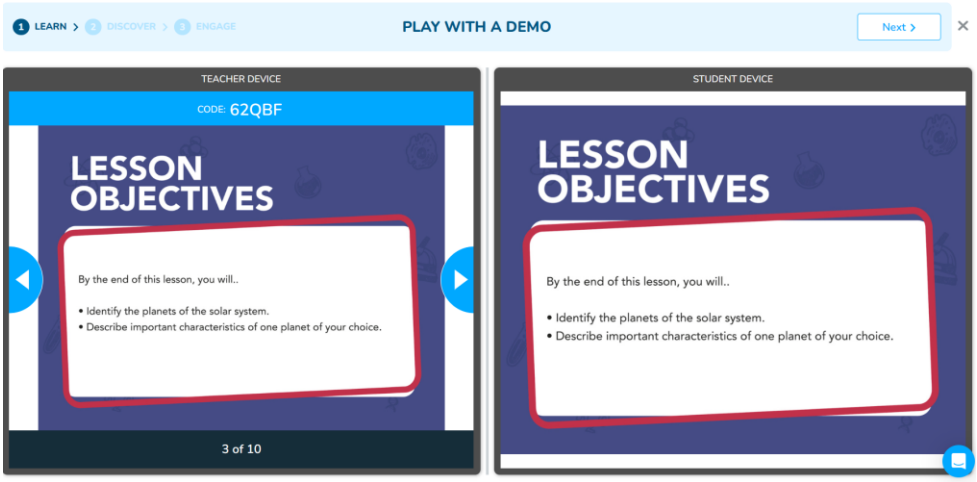
LEARN
DISCOVER
ENGAGE
PLAY WITH A DEMO
Next
TEACHER DEVICE
CODE: 62QBF
LESSON OBJECTIVES
By the end of this lesson, you will..
• Identify the planets of the solar system.
• Describe important characteristics of one planet of your choice.
3 of 10
STUDENT DEVICE
LESSON OBJECTIVES
By the end of this lesson, you will..
• Identify the planets of the solar system.
• Describe important characteristics of one planet of your choice.

Here you can see two screens one of them is for you and the other one is for the student. Go through the video and check out how the app is going to work.

You can ask questions and the students will answer:

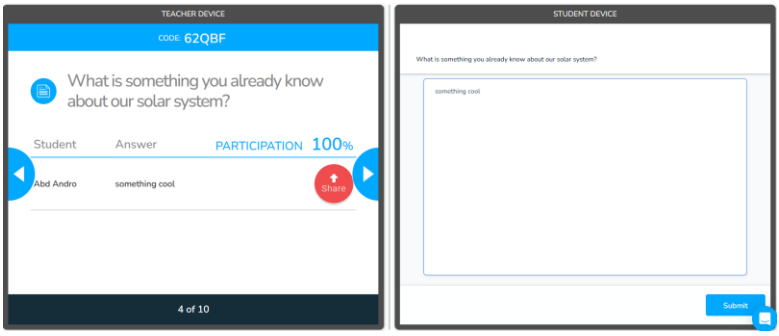

You can create activities that students can do in real-time:

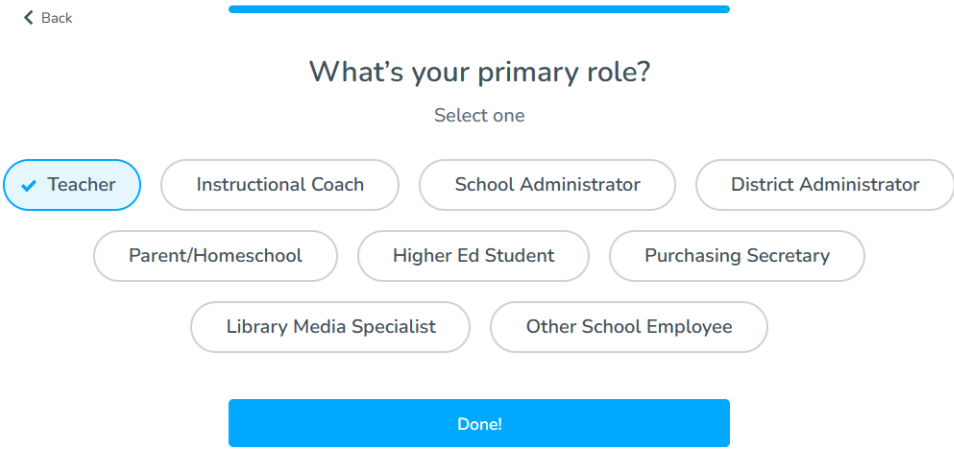

Then it will show you a process a video will come up showing you the demo on how the app is working and how you can use it also how the student will react.

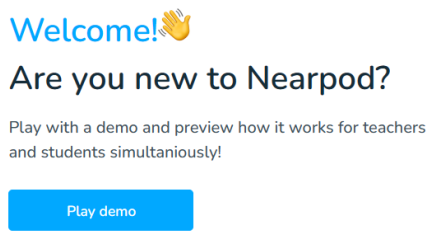
Welcome!👋
Are you new to Nearpod?
Play with a demo and preview how it works for teachers and students simultaniously!
Play demo

Click **play demo** and see how the app is working.

If the student opened the app on a web browser the first screen is written **Enter Code** as you saw in the first image of the app, the student can enter the code from there and join the class.

Now for you click **Sign up for Free** or **login** if you have an account so you can use the application. You can log in using your social media account, after finishing the login

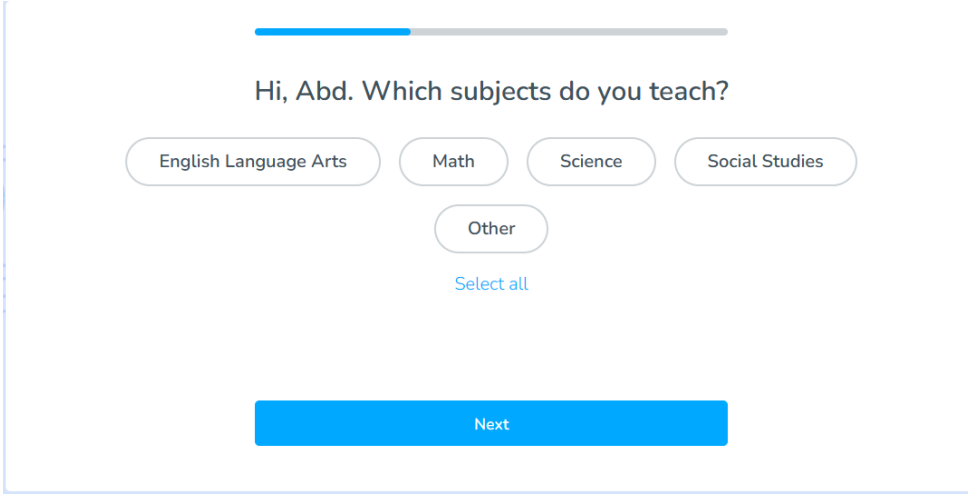

it will ask your subject choose it and click **Next** then it will ask you to choose your grades:

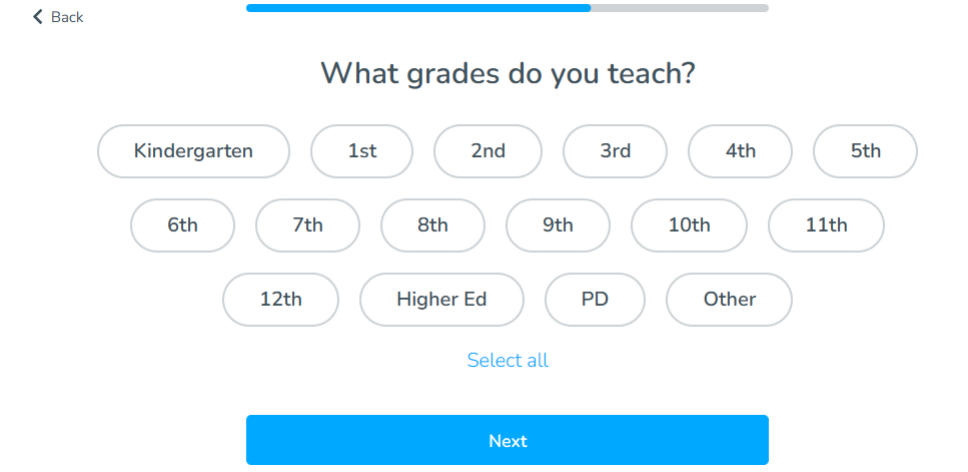

Click **Next** and choose your role as a **Teacher**

Nearpod

Nearpod is a classroom presentation platform that allows teachers to create interactive presentations with videos, images, and activities. It also uses AI to track student engagement and provide feedback.

Let's open it using this link https://nearpod.com/ and create an account:

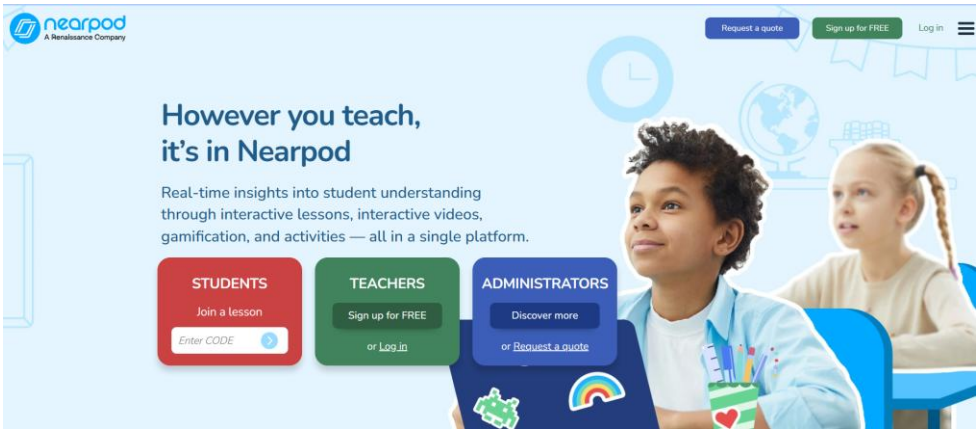

The app is available for both phone and web you can ask your students to download the app into their device. The link will be available in resources.

When the student opens the mobile app a screen will come asking him to enter a code this will be the code that you share with them.

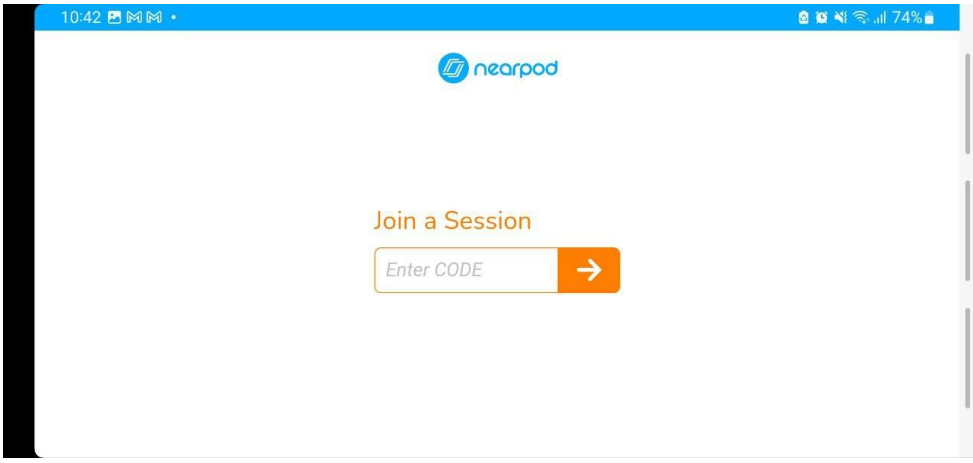

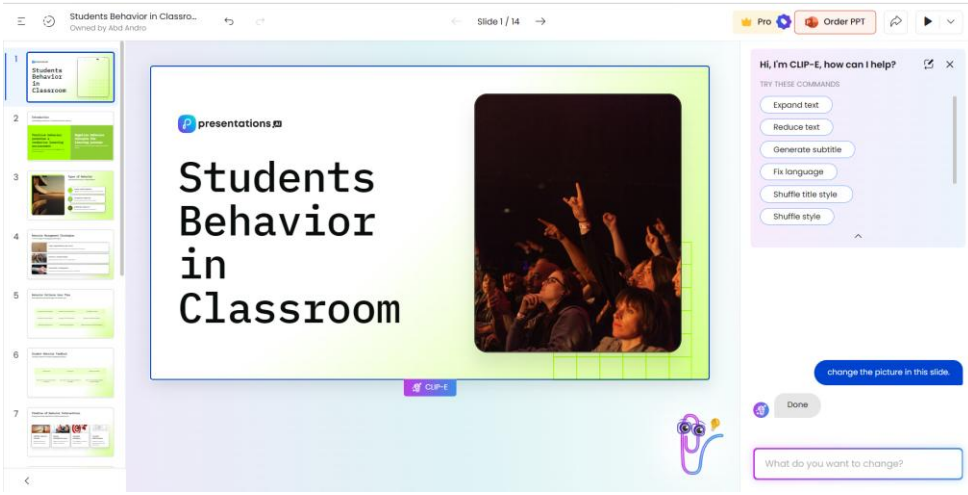

and we got a different picture, it's interesting to work around and ask it to do things for you. Of course, there are a lot of manual edits available select a part to edit and you see that you can edit things manually.

Presentations.ai

This is another platform to generate presentations using AI go to https://app.presentations.ai and as usual create your account or sign in using social media accounts. Then open https://app.presentations.ai/#/aitemplate and here you can choose the type of presentation you want to create and try to search for more results. Then write a small description of your presentation in **About** section

Click continue and a topic picker will appear, click Generate sometime the presentation will be generated and you will get a window like the following:

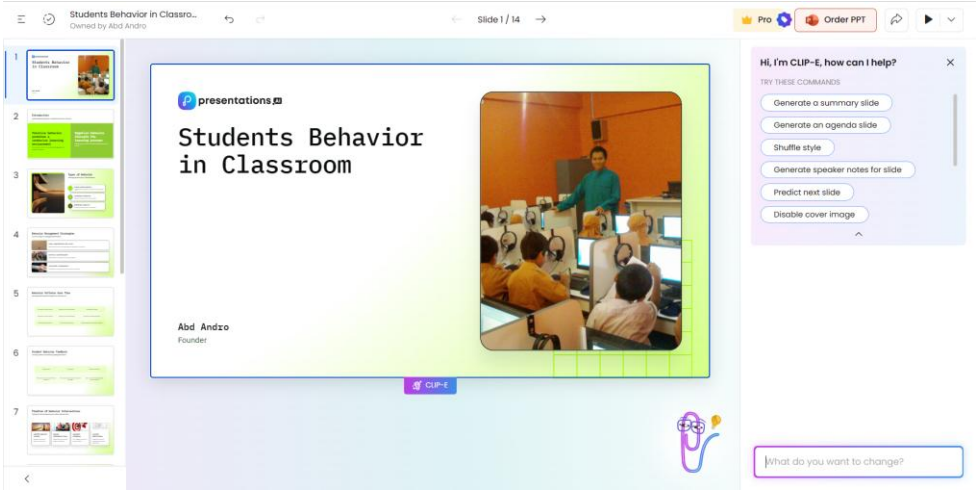

what is interesting here is that you can chat and ask to do things for you let's ask it to change the picture n this slide and see what will happen to the result.

On up

we have a comment section and quick command, the eye icon is for presenting and Share is used to share the presentation between people so you can work on it as a group, the last command is to export your presentation to your computer.

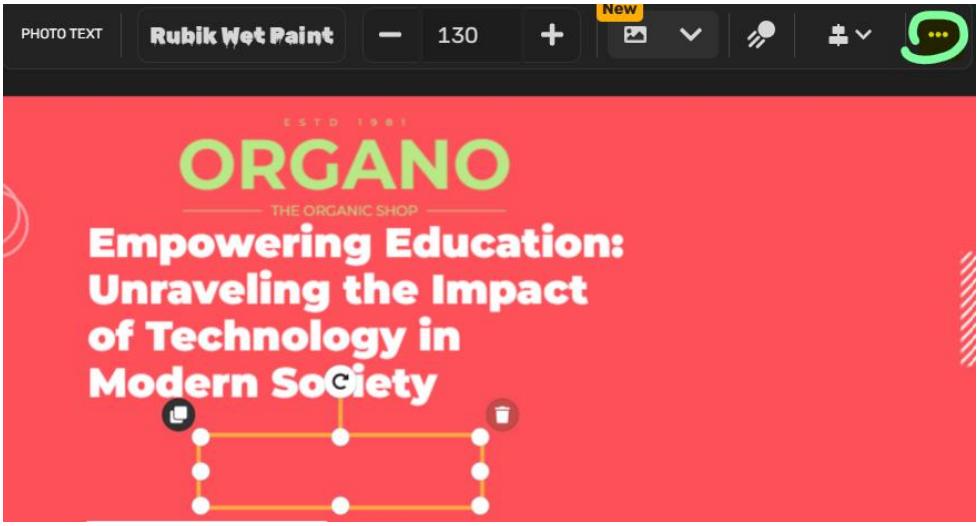

select your object and look up a toolbar will open and you can edit the property of the object here we can change the font (you can upload your font as well to use it in Arabic and Kurdish text) to open all property editors click on **More** … and look at side panel which will open and here you can edit all the properties of the object. play through the properties and try to create something like what you want. You can use **Media** and **Visuals** to import pictures and visual parts for your presentation.

The last command which is AI Images can be used to generate an image, open it and write a description for your picture Hit generate and you will see some results have been generated for you.

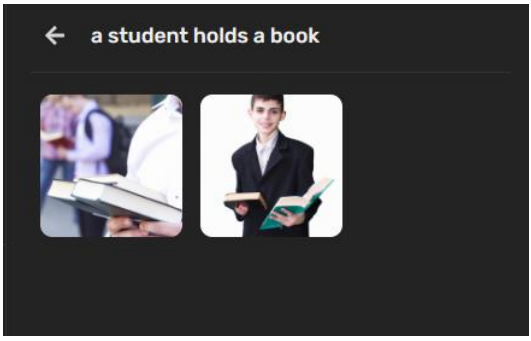

Then you can insert them into your slides (this feature is limited for free use you can check your credit before generating the image).

Generate button it will take some time and takes you to the next screen which the presentation is generated and you can edit it.

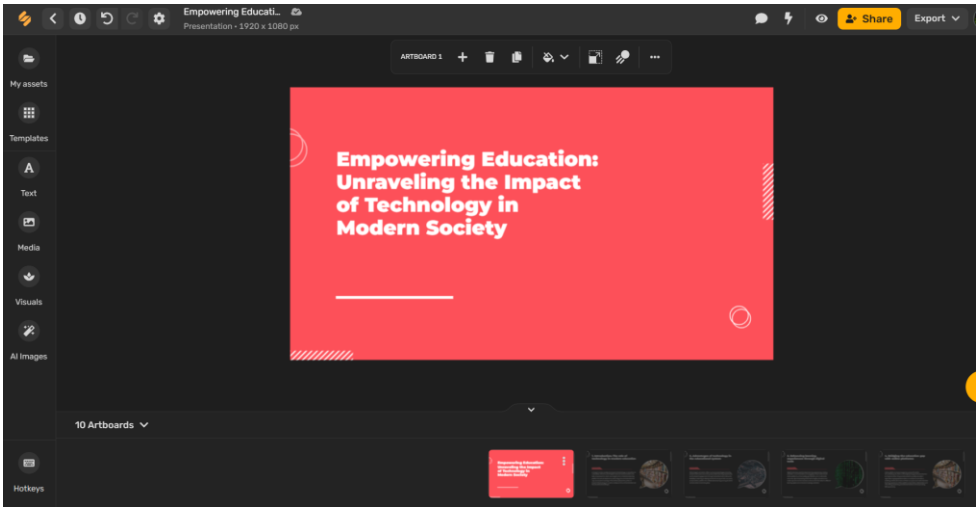

here you can check, edit show your presentation. If you don't like your presentation just choose **templates** from the left and add a new template (delete your slides). From the bottom choose the slide you want to edit, now your slide is active and try to edit it using available commands. To edit any text element on the slide you can just double-click on it and an editor will open to edit it. Whenever you are selecting an element you can resize and rotate it using the box around it. If you want to add a text to your slide click on **Text** in the left panel then choose any text style you want (Some of them won't support Kurdish or Arabic writings) or just search for it click on it and it will be added to the selected slide.

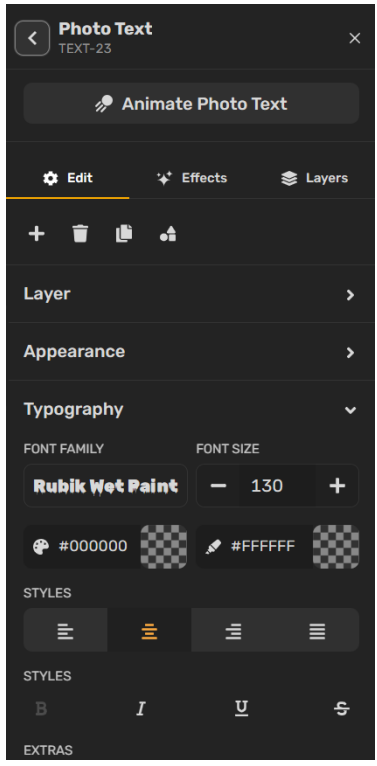

Simplified

Let's talk about this platform and see how we can generate presentations using AI, first open https://app.simplified.com/ and create an account using email or social media accounts. Goto dashboard and a screen similar to the following will appear

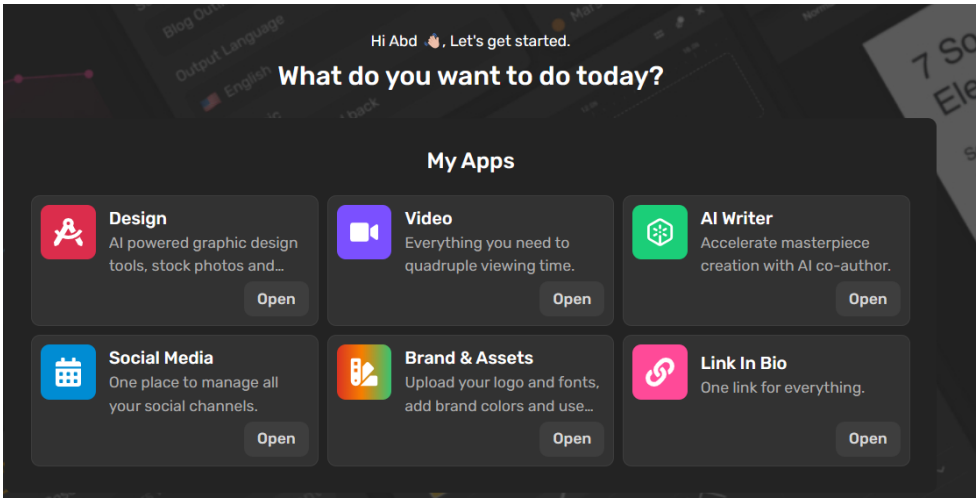

we notice that we can do a lot with this app using AI, what we are interested in is **AI Presentation** you can find it in the **Discover Simplified Apps** section. Click on it and the following screen will appear:

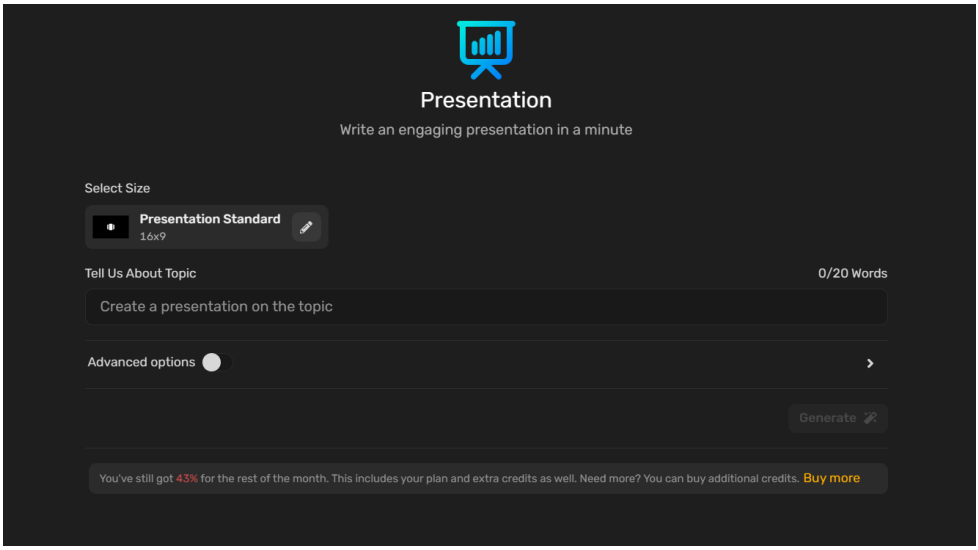
Presentation
Write an engaging presentation in a minute
Select Size
Presentation Standard
16x9
Tell Us About Topic
0/20 Words
Create a presentation on the topic
Advanced options
Generate
You've still got 43% for the rest of the month. This includes your plan and extra credits as well. Need more? You can buy additional credits. Buy more

for the size you can choose between both aspect ratios, tell us about a topic write what is your presentation about, give it a description of around 20 words and hit

Deep Seek

DeepSeek is the is a model developed by Deep Seek company which is a text-based AI. It became so popular lately for its speed and its detaailed answers using DeepThink(R1) model. Login to https://chat.deepseek.com/ using your google account ir create a new account to get started with DeepSeek.

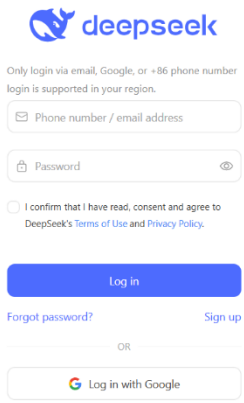
deepseek
Only login via email, Google, or +86 phone number
login is supported in your region.
Phone number / email address
Password
I confirm that I have read, consent and agree to
DeepSeek's Terms of Use and Privacy Policy.
Log in
Forgot password?
Sign up
OR
Log in with Google

Again you will get a similar view as the ChatGPT and Google Gemeni you can navigate through your conversations using left menu.

While you are chatting with there is an option called DeepThink(R1) 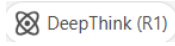

if you enable this it will take more computational power, depth of analysis, and accuracy. It supports text based files which will extract the text only and perform operations on it.

Google Gemini

Google gemini (formerly Google Bard) is the most capable large language model you can use it for generate text, images, and other forms of data, open https://gemini.google.com/ and log in using your Google account, you see something similar to ChatGPT and you can navigate and use it to generate your text.

You have something similar to ChatGPT which you cn see nd choose your converstions from left, and lso you cn choose difference models to get your answer. Gemini also supporting imge uploading and generating.

It’s not quite good as ChatGPT but since it’s still improving so we expect to have updates regularly I asked him how many languages do you know.

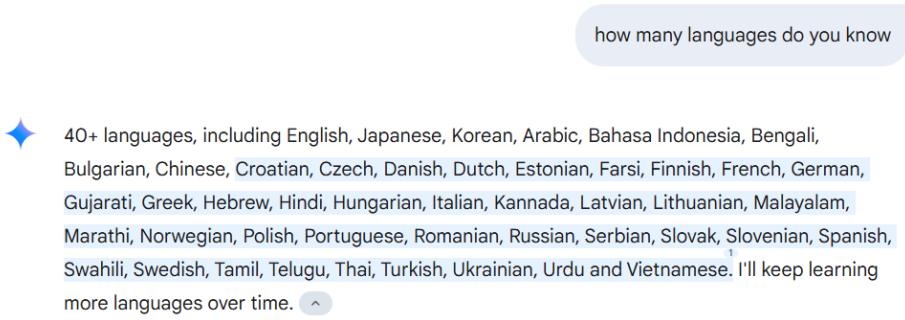
how many languages do you know
40+ languages, including English, Japanese, Korean, Arabic, Bahasa Indonesia, Bengali, Bulgarian, Chinese, Croatian, Czech, Danish, Dutch, Estonian, Farsi, Finnish, French, German, Gujarati, Greek, Hebrew, Hindi, Hungarian, Italian, Kannada, Latvian, Lithuanian, Malayalam, Marathi, Norwegian, Polish, Portuguese, Romanian, Russian, Serbian, Slovak, Slovenian, Spanish, Swahili, Swedish, Tamil, Telugu, Thai, Turkish, Ukrainian, Urdu and Vietnamese. I'll keep learning more languages over time.

Let’s ask if it knows Kurdish or not.

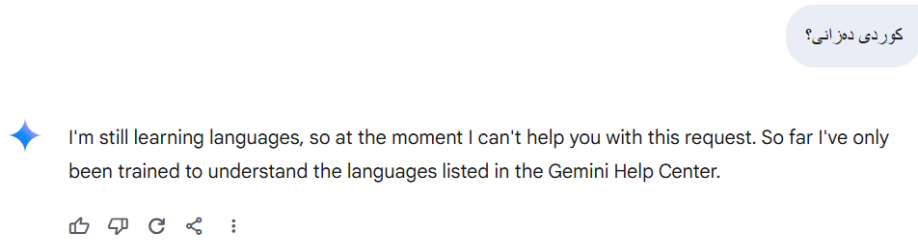
کوردی دەزانی؟
I'm still learning languages, so at the moment I can't help you with this request. So far I've only been trained to understand the languages listed in the Gemini Help Center.

You see google needs to work on it more and they will so maybe Gemini will be more restricted to use depending on your case.

As we can see we got an accurate description for the picture and it can understand well about it. You can upload PDF or any other file, ask a task and he will perform it for you. Next icon we have tools which lets you access GPT tools and use them, we have three tools as for this version:

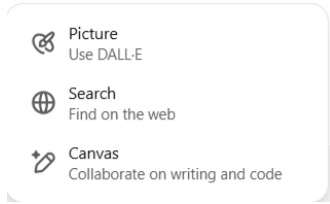

Picture: gives you access to DALLE model it's an OpenAI model to generate pictures.

Search: gives you ability to search through web for a content its like google but in smarter way (this is same third icon in the left side).

Canvas: gives ability to interact with long documents ot coding.

GPT Models

From left you an see a command Explore GPTs which gives you access to a lot of GPT Models that can customize your needs, some of them are free and some of them paid which requires you to login to a third party and subscribe. There are models like DALL·E which generates image, Sora which generates video, AI Music Generator which generates music and lyrics, Scholar GPT which helps with references to researches, Video Summarizer that summerizes and a lot of more models.

Strting with right we have which lets you use sound conversation to talk with it and it will talk back to you (it gives text version as well).

From left we have which lets you choose an attachment to interact with GPT let’s upload a picture and see his description for it.

What is this picture?

This picture depicts a stunning sunset or sunrise scene with a tree silhouetted against a vibrant sky. The sun is perfectly aligned behind the tree, creating a dramatic and visually captivating effect. The sky is filled with rich colors, such as deep reds, purples, and oranges, blending beautifully over what appears to be a body of water in the background.

It's a serene and artistic representation of nature's beauty! Let me know if you'd like more details or if you want to use this image for any specific purpose.

ئەم وێنەیە چیە؟

ئەم وێنەیە وێنەیەکی جوانە کە درەختێک دەردەخات لەناو رووبارى ئاو، بە کاتى خۆرەوى ئاوەردا یان هەڵاتن. خۆرەوەشە وەک سوورەیەکى گەورە بەڵام پەڕەوى درەختەکەى دروست دەکات. ئاسمانەکە بە ڕەنگەکان وەک سوور، شین و ڕەش پڕکراوە.

ئەمە وێنەیەکى هونەرى و ڕەقەمەکەى طبیعەتە. ئەگەر پێویستت بە زانیارى زیاتر یان چاکسازى بەم وێنەیە بکەیت، ئامادەم! 😊

Throuout this book I will be using 4o version of chat GPT you may get some different answers according to chose model, we will talk about models more later.

To start using chatGPT open https://chatgpt.com/ and create an account by clicking on Sign up create an account using email or social media accounts. Login and on the left-hand side you can see your conversation or create a new one to start chatting. Open a new chat by clicking ChatGPT and on the right start chatting, ask a question and it will answer you. ChatGpt works in several languages but mostly English is better, let's ask how many languages it knows and if knows Kurdish or not.

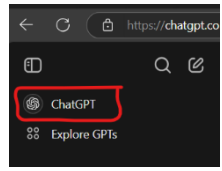

how many languages you know?

I am proficient in understanding and working with a wide range of natural and programming languages. Here's an overview:

Natural Languages

I can understand and communicate in **over 95 natural languages**, including:

زمانی کوردی دەزانی؟

بەڵی، من توانای ڕاستەوخۆ فەهمکردن و وەڵامدانەوە بە زمانی کوردی هەیە! ئەگەر هەر پرسیارێکت هەیە یان پێویستت بە یارمەتیدا، بەسەر کوردی فەرمی یان هەر بە شێوەیەکی دیکە بپرسە، و من بە باشترین شێوە یارمەتیت دەدەم. 😊

4o

as we see comapring to the last model in 4o and 4o mini kurdish language has been improved well and it can understand and answer better in kurdish.

Now chat GPT supports image and files as well, let's see what else we can do using new features.

Message ChatGPT

Artificial Intelligence (AI) in Education

AI has already been applied to education, especially in different tools and assessment systems that help in skill development. The goal is that as AI educational solutions keep evolving, they are going to fill in the gaps in learning and teaching and free up schools and teachers to achieve more than before. To provide teachers with the time and freedom to teach, AI can promote efficiency, and customization, and streamline administrative procedures. The ideal application of artificial intelligence (AI) in education is one in which instructors and computers collaborate to achieve the best results for students. Since the students of today will have to work in a world where artificial intelligence (AI) is the future, our educational institutions must expose students to it and use that technology.

Adjusting learning based on an individual student's particular needs has been a priority for educators for years, but AI will allow a level of differentiation that's impossible for teachers who have to manage 30 students in each class. There are several companies such as **Content Technologies** and **Carnegie Learning** currently developing intelligent instruction design and digital platforms that use AI to provide learning, testing and feedback to students from pre-K to college level that gives them the challenges they are ready for, identify gaps in knowledge and redirects to new topics when appropriate. As AI gets more sophisticated, it might be possible for a machine to read the expression that passes on a student's face that indicates they are struggling to grasp a subject and will modify a lesson to respond to that. The idea of customizing curriculum for every student's needs is not viable today, but it will be for AI-powered machines.

Chat GPT

ChatGPT is an AI chatbot that uses natural language processing to create humanlike conversational dialogue. The language model can respond to questions and compose various written content, including articles, social media posts, essays, code and emails. ChatGPT is a form of generative AI -- a tool that lets users enter prompts to receive humanlike images, text or videos that are created by AI.

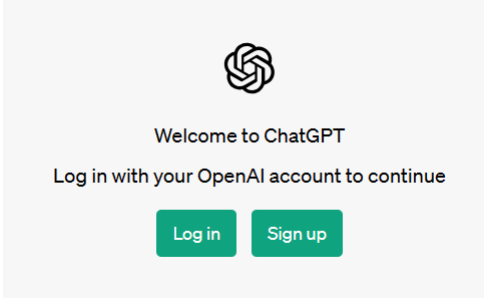

Now there the padlet settings will appear from the heading section we have:

Title and **Description**: Give a title for your padlet, when a visitor visits your tablet he/she will see this title and description

Icon: Choose an icon from an existing list for your paddlet or you can upload your icon and use it,

Wallpaper: Here you can choose a background for your padlet.

Choose between **dark** or **light** themes.

Choose your desired **font**

Here you can decide if you want to have **sections** or not, if you want to show all posts under the section you can turn it on.

How do you want to **sort** your posts

Show **who published** the post and display the **publishing date**, or hide it.

Allow users to **comment** on posts.

Which **reaction** is going to be available for posts?

If you turn this on posts **will not be published** until you **approve** them after reviewing.

Turn this on if you want to **remove** bad words (usually for English).
Who can **remake** this padlet to **copy** it for his account?
The URL to **share** this padlet with people.

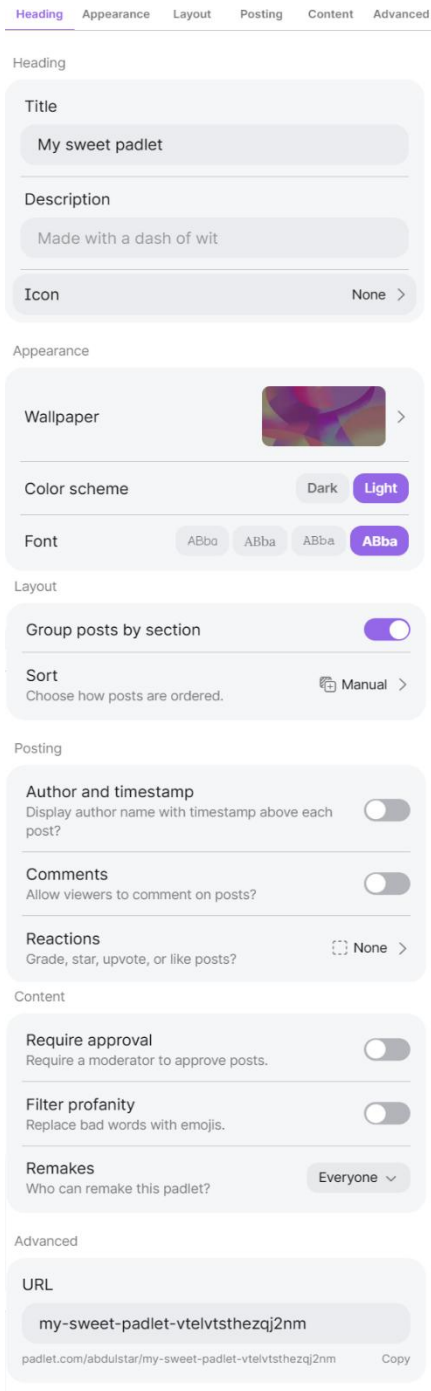

Your task is to open the padlet links and create a post.

Padlet

Padlet is a virtual wall, where people can express and share their opinions, thoughts, ideas, photos and images.

Why did we choose Padlet?

It is a simple tool and easy to use.

It makes lessons more interesting.

Posts can be written via mobiles, tablets or the computer.

Registration is free.

Using Padlet

Open www.padlet.com and create an account or sign in with one of the social media accounts, open the dashboard and you should see something like this:

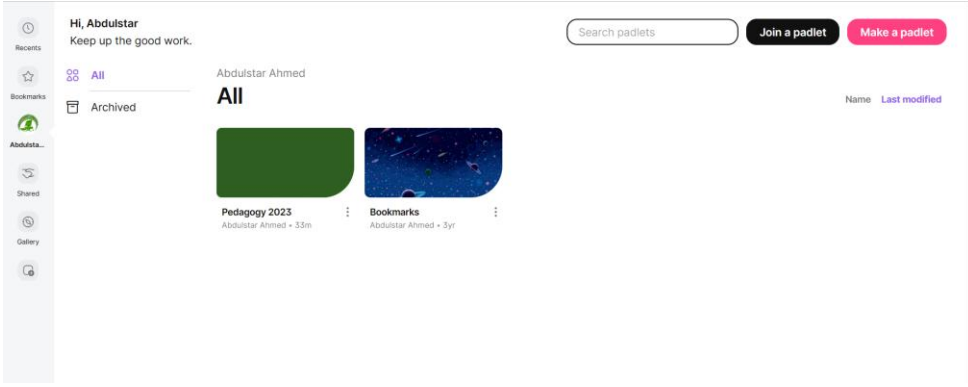

Click on **Make a Padlet** and Create panel will open choose one of the types to create we will choose Wall with Sections (Shelf) to categorize using sections, you can see a preview on your left hand to see what it looks like.

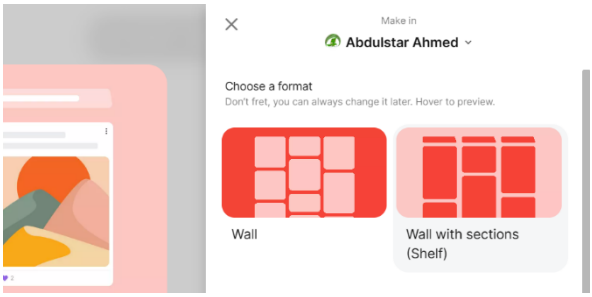

Prezi Basic Knowledge

Before we move forward with editing our first Prezi, let's get to know Prezi's interface. It probably looks different from other presentation software you may have used in the past. While Prezi is relatively simple to use, its interface has several features you'll want to become familiar with.

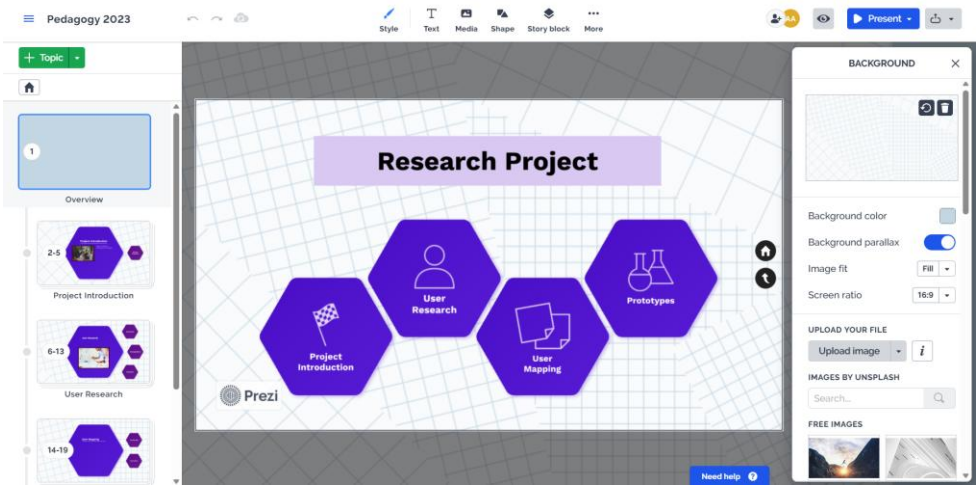

Navigate through the window and get some knowledge on editing the content. Also, you will be responsible for creating a presentation with Prezi and sharing it.

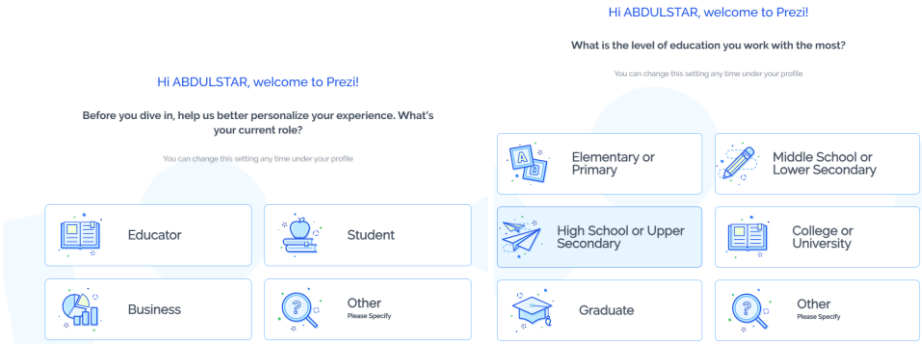
Hi ABDULSTAR, welcome to Prezi!
Before you dive in, help us better personalize your experience. What's your current role?
You can change this setting any time under your profile
Educator
Student
Business
Other
Please Specify
Hi ABDULSTAR, welcome to Prezi!
What is the level of education you work with the most?
You can change this setting any time under your profile
Elementary or Primary
Middle School or Lower Secondary
High School or Upper Secondary
College or University
Graduate
Other
Please Specify

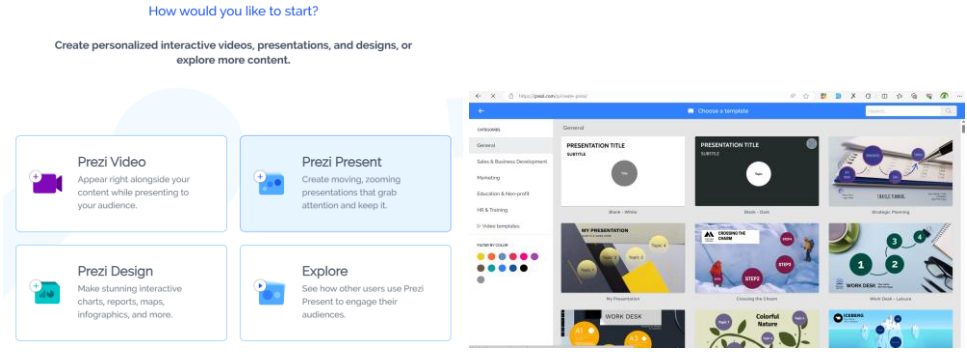
How would you like to start?
Create personalized interactive videos, presentations, and designs, or explore more content.
Prezi Video
Appear right alongside your content while presenting to your audience.
Prezi Present
Create moving, zooming presentations that grab attention and keep it.
Prezi Design
Make stunning interactive charts, reports, maps, infographics, and more.
Explore
See how other users use Prezi Present to engage their audiences.

Here you opened your Prezi account let's create our first presentation using Prezi click on **Create new Presentation**. A new tab will open with a **Choose your template** menu. Select a template you want to use, then click Use template. In our example, we'll be using the **Research Project – Light** template choose and give it a name then click **Continue** from who can see this presentation for now choose **Anyone on the web**. The Prezi editing and presenting screen will open.

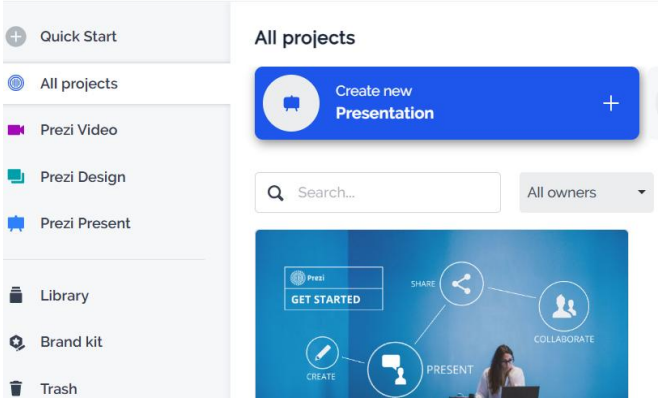

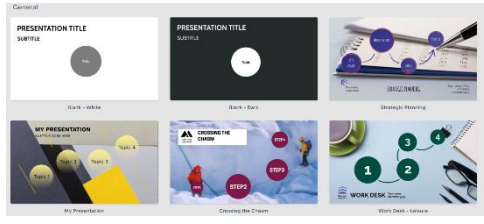

Prezi

Prezi is a web-based tool for creating presentations. It's like other presentation software like Microsoft PowerPoint, but it offers some unique features that make it a good alternative. In recent years, it has become popular in schools and businesses. If you're looking to create a presentation that's a bit more eye-catching and engaging, Prezi may be for you.

First, you need to create a Prezi account to do that open the Prezi website https://prezi.com/ and then click on **Get Started** on the top right or you can open this link https://prezi.com/signup/ it will open a page where you can sign up:

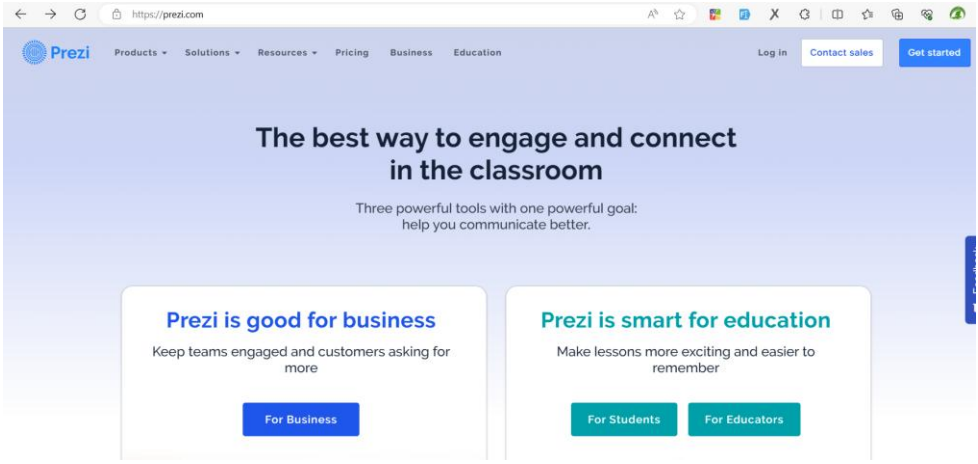

Here you can

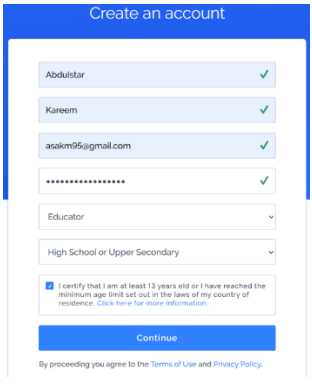

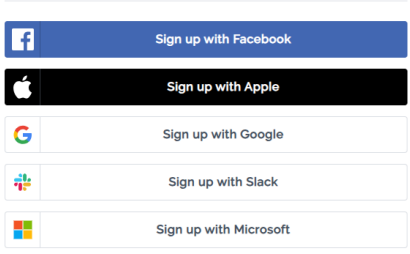

You can sign up using the info by email or you can log in using social media accounts try one of them and open your account. After opening the account go through the steps and the main dashboard will open:

Working with themes

A theme is a predefined combination of colors, fonts, and effects that can quickly change the look and feel of your entire slide show. Different themes also use different slide layouts, which can change the arrangement of your existing placeholders. Select the **Design** tab on the Ribbon, then click the More drop-down arrow to see all the available themes:

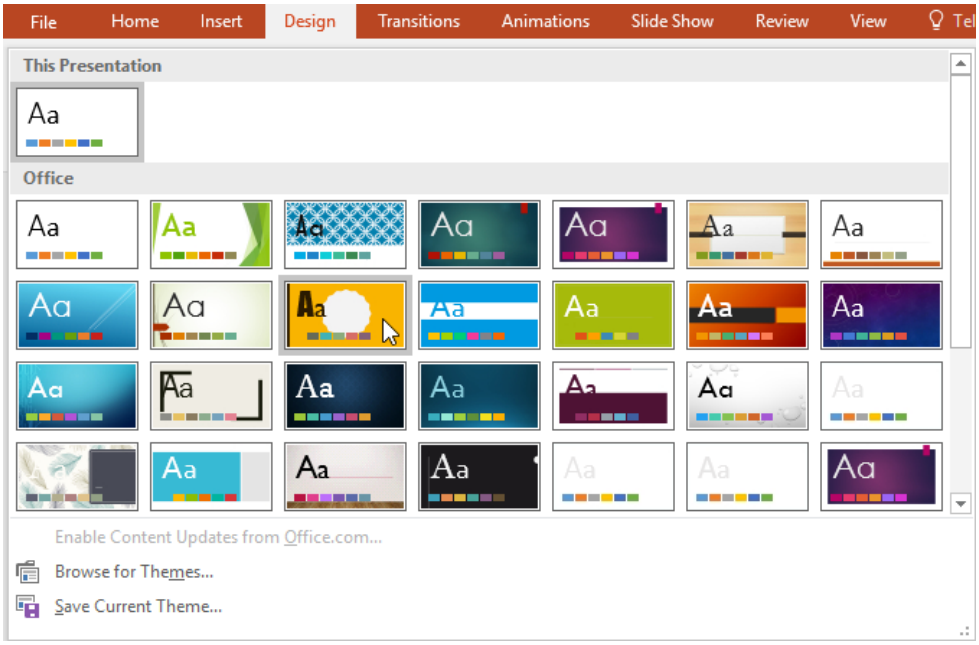

Now try to create a presentation using one of the templates given and customize it according to your need.

Customizing slides

By default, all slides in PowerPoint use a **16:9** or **widescreen** aspect ratio. You might know that widescreen TVs also use the **16:9** aspect ratio. Widescreen slides will work best with widescreen monitors and projectors. However, if you need your presentation to fit a **4:3** screen, it's easy to change the slide size to fit. To change the slide size, select the **Design** tab, then click the **Slide Size** command. Choose the desired slide size from the menu that appears, or click Custom Slide Size for more options.

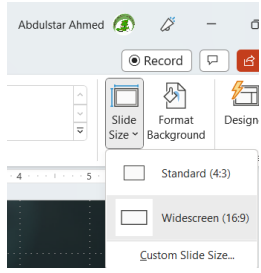

To change the slide background Select the **Design** tab, then click the **Format Background** command. The Format Background pane will appear on the right. Select the desired fill options. In our example, we'll use a Solid fill with a light gold colour. If you want, you can click Apply to All to apply the same background style to all slides in your presentation.

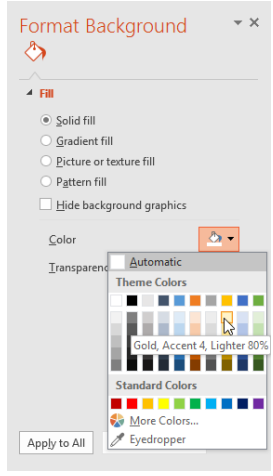

Choose the desired slide layout from the menu that appears The new slide will appear. Click any placeholder and begin typing to add text. You can also click an icon to add other types of content, like a picture or chart. To change the layout of an existing slide, click the **Layout** command, then choose the desired layout.

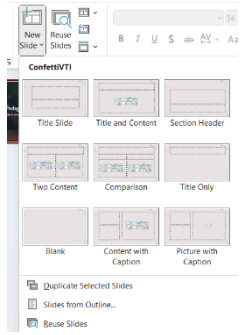

Working with Slides

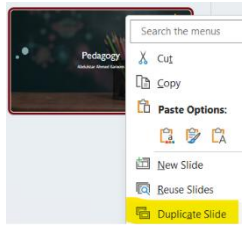

Duplicate slides: If you want to copy and paste a slide quickly, you can **duplicate** it. To duplicate slides, select the slide you want to duplicate, **right-click** the mouse, and choose **Duplicate Slide** from the menu that appears. You can also duplicate multiple slides at once by selecting them first.

Move slides: It's easy to change the **order** of your slides. Just click and drag the **desired slide** in the Slide Navigation pane to the desired position.

Delete slides: If you want to remove a slide from your presentation, you can delete it. Simply select the slide you want to delete, then press the **Delete** key on the keyboard, or **right-click** the mouse and then choose **Delete Slide**.

Working with a text box

Text can be inserted into both placeholders and text boxes. Inserting text boxes allows you to add to the slide layout. Unlike placeholders, text boxes always stay in the same place, even if you change the theme. From the **Insert** tab, select the **Text Box** command then click and drag to draw the text box on the slide:

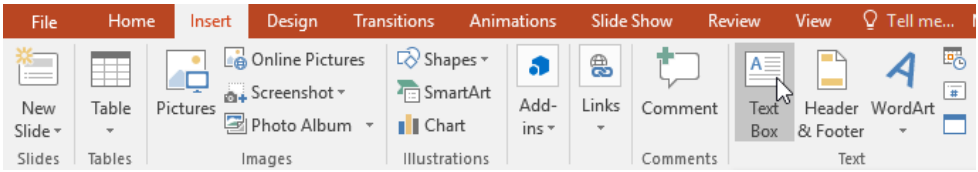

Slides and slide layouts

When you insert a new slide, it will usually have placeholders to show you where the content will be placed. Slides have different layouts for placeholders, depending on the type of information you want to include. Whenever you create a new slide, you'll need to choose a slide layout that fits your content.

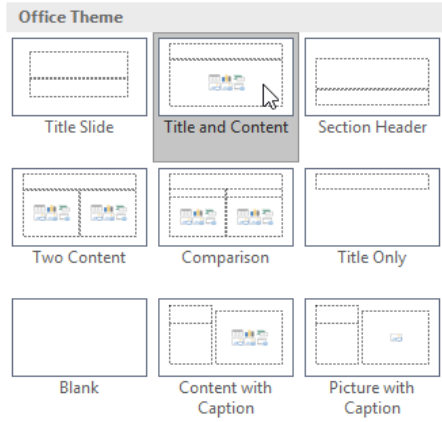

Placeholders can contain different types of content, including text, images, and videos. Many placeholders have thumbnail icons you can click to add specific types of content. In the example below, the slide has placeholders for the title and content.

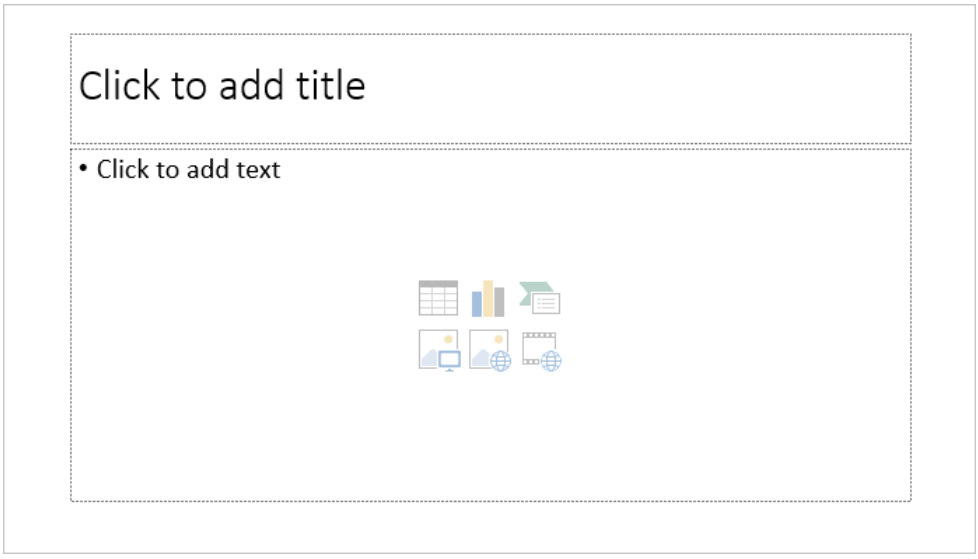

To insert a new slide in the **Home** tab, click the **bottom half** of the **New Slide** command:

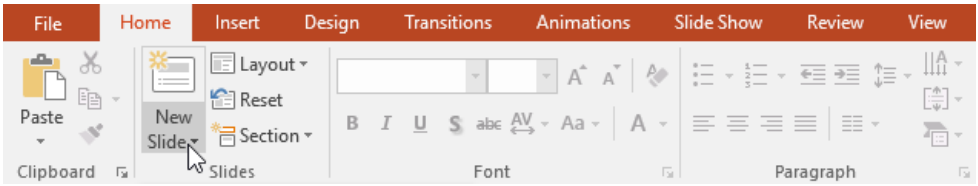

increments. The number next to the slider displays the current zoom percentage, also called the zoom level.

It's important to save your presentation whenever you start a new project or make changes to an existing one. Saving early and often can prevent your work from being lost. You'll also need to pay close attention to where you save the presentation so it will be easy to find later.

Auto Recover

PowerPoint automatically saves your presentations to a temporary folder while you are working on them. If you forget to save your changes or if PowerPoint crashes, you can restore the file using **AutoRecover**. To use AutoRecover open PowerPoint. If **autosaved versions** of a file are found, the **Document Recovery** pane will appear. Click to **open** an available file. The presentation will be recovered. By default, PowerPoint autosaves every 10 minutes. If you are editing a presentation for less than 10 minutes, PowerPoint may not create an autosaved version.

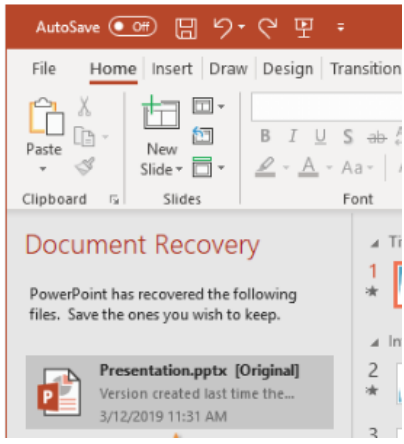

If you don't see the file you need, you can browse all autosaved files from the **Backstage view**. Just select the **File** tab, click **Manage Presentation**, then choose **Recover Unsaved Presentations**.

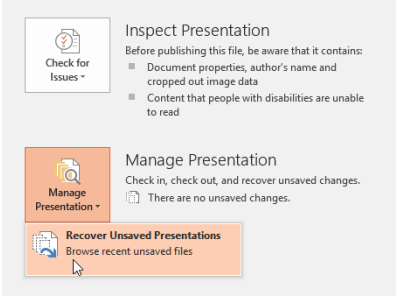
Check for Issues
Inspect Presentation
Before publishing this file, be aware that it contains:
Document properties, author's name and cropped out image data
Content that people with disabilities are unable to read
Manage Presentation
Manage Presentation
Check in, check out, and recover unsaved changes.
There are no unsaved changes.
Recover Unsaved Presentations
Browse recent unsaved files

The Ribbon is designed to respond to your current task, but you can choose to minimize it if you find that it takes up too much screen space. Click the Ribbon Display Options arrow in the upper-right corner of the Ribbon to display the drop-down menu.

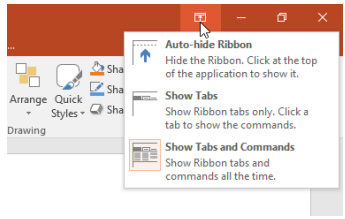
Auto-hide Ribbon
Hide the Ribbon. Click at the top of the application to show it.
Show Tabs
Show Ribbon tabs only. Click a tab to show the commands.
Show Tabs and Commands
Show Ribbon tabs and commands all the time.
Arrange
Quick Styles
Drawing

Ruler, guides, and gridlines

PowerPoint includes several tools to help organize and arrange content on your slides, including the **Ruler**, **guides**, and **gridlines**. These tools make it easier to **align objects** on your slides. Simply click the **checkboxes** in the **Show** group on the **View** tab to show and hide these tools.

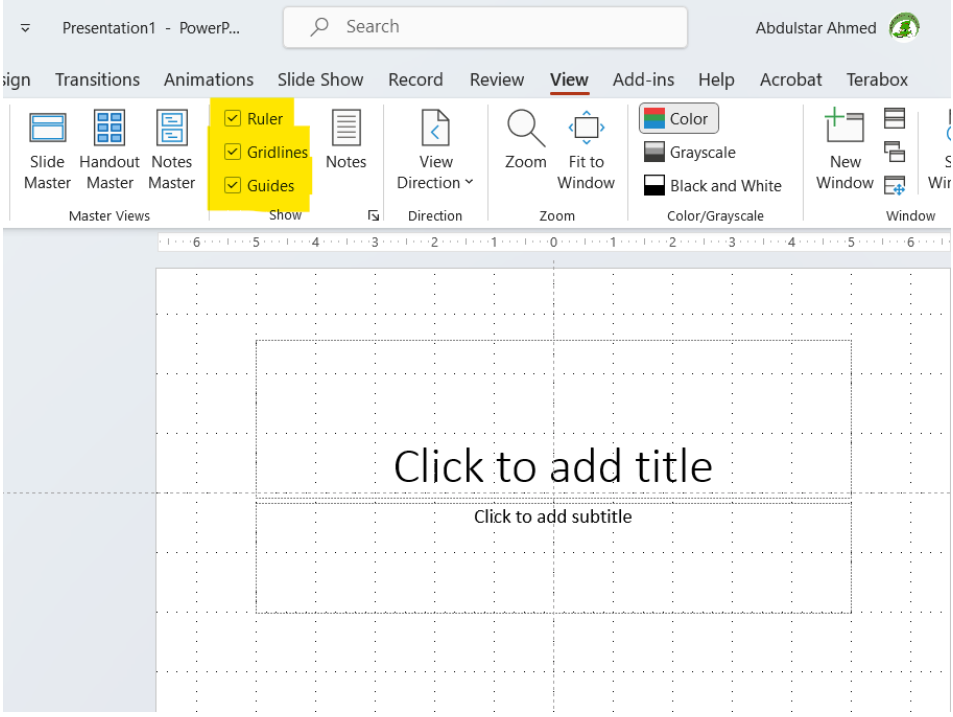

To zoom in or out, click and drag the zoom control slider in the bottom-right corner of the PowerPoint window. You can also select the + or - commands to zoom in or out by smaller

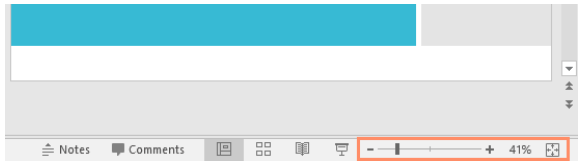

MS PowerPoint

When you open PowerPoint for the first time, the **Start Screen** will appear. From here, you'll be able to create a **new presentation**, choose a **template**, and access your **recently edited presentations**. From the **Start Screen**, locate and select **Blank Presentation** to access the PowerPoint interface.

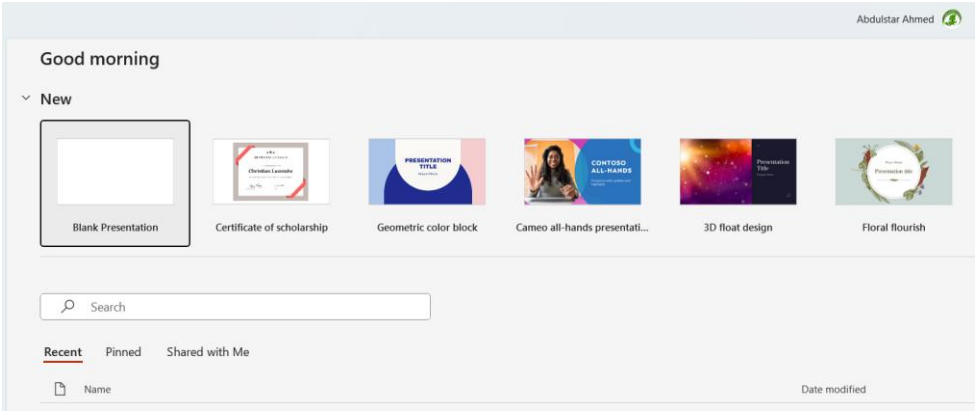

Start with a template or create a blank presentation and we will go through its features.

The Ribbon

PowerPoint uses a tabbed Ribbon system instead of traditional menus. The Ribbon contains multiple tabs, each with several groups of commands. For example, the Font group on the Home tab contains commands for formatting text in your document:

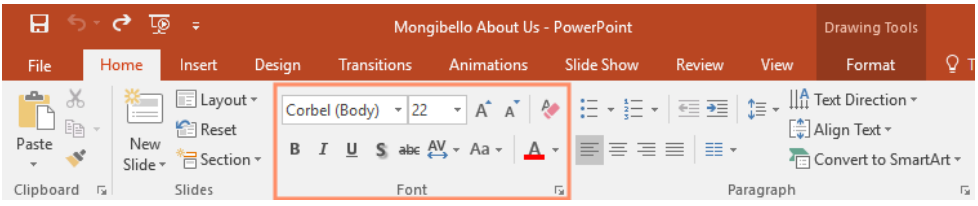

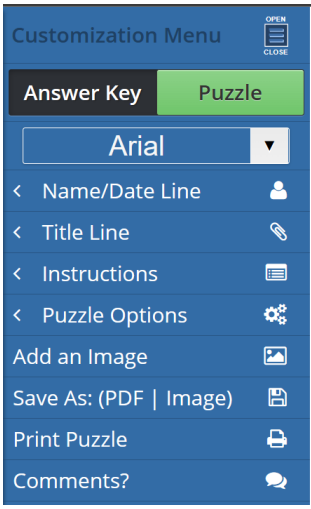

ووشە گونجاوەکان

ووشە پێنجوانەکان بە یەکتر بگەینە

1. _____	جوان	a. بجووک
2. _____	دریژ	b. ناشرین
3. _____	جوان	c. پیس
4. _____	گەورە	d. گران
5. _____	خاوێن	e. خراپ
6. _____	هەرزان	f. ناشرین
7. _____	باش	g. کورت

You can also navigate through other types of generators and generate more worksheets for your students.

To get the list of generators open https://www.tefl.net/worksheet-generator and check them out.

Second: Open https://worksheets.theteacherscorner.net/make-your-own/match-up/ and fill in all the details:

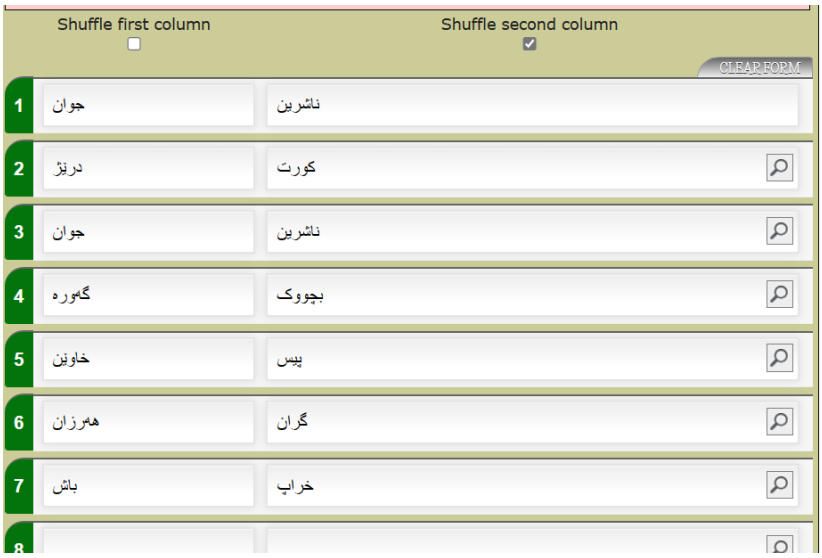

Click on and a new window will open so you can edit details in there and modify your settings.

Worksheets

Another thing we can do using Word is to create worksheets for students, A worksheet is a sheet of paper given by a teacher to students that lists tasks for the students to accomplish. Worksheets are used for all subjects (for example Mathematics, Science, … etc.). A worksheet usually concentrates on one specific area of learning and is often used to practice a particular topic that has recently been learned or introduced.

Worksheet Generators

Here we will talk about generating worksheets, let's categorize them and talk about some platforms that help us generate them:

First: Open https://www.tefl.net/worksheet-generator/matching.php and fill the form like the following, you can generate the worksheet by clicking MAKE WORKSHEET and create the answer sheet by clicking on MAKE ANSWERSHEET. And you can click on print to print your worksheet.

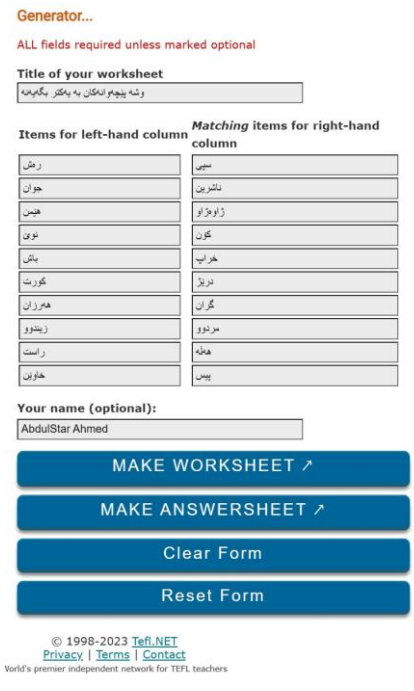

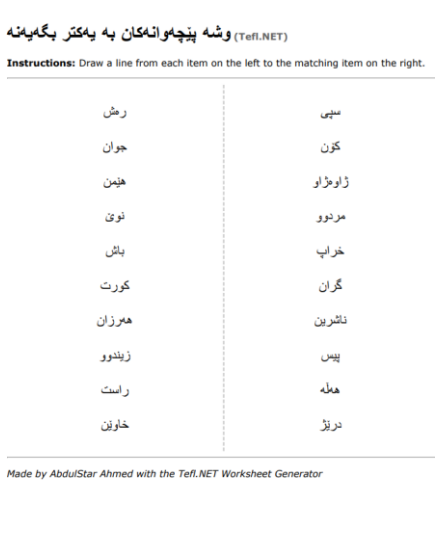

https://khatt.org/ the website like the following will appear:

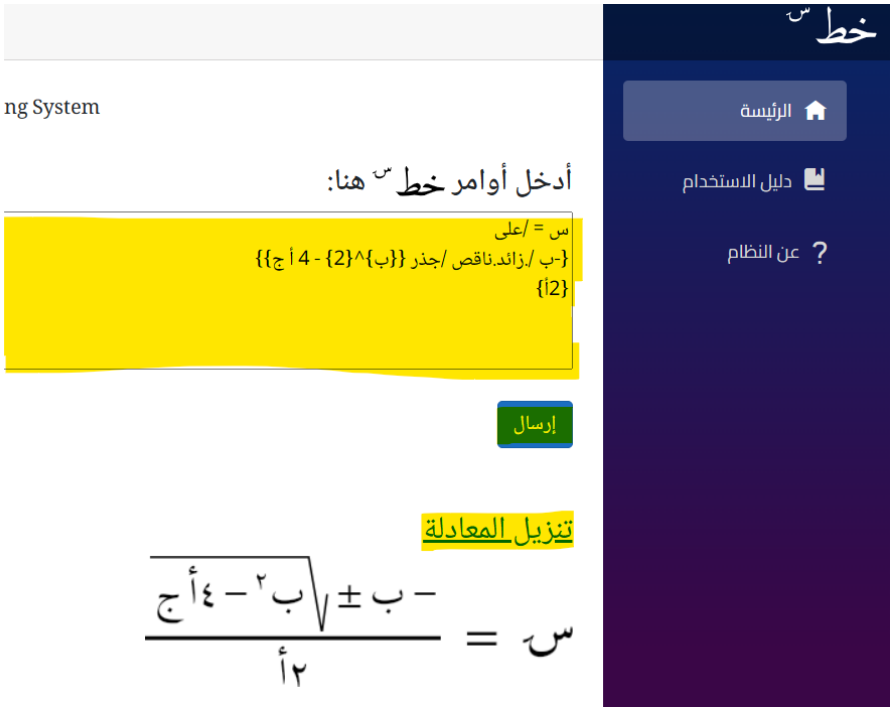

You can write equations inside the yellow area and then click on "إرسال" It will generate a preview below, now an Arabic equation will generate, and you can use this inside word as a picture by downloading or you can **Right-Click** on the picture click on **Copy Image**, go back to the word, and paste that picture.

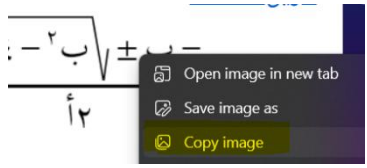

To get the codes on how to use the website you can go to "دليل الاستخدام" from the sidebar to get more help.

Equations and Symbols

One of the problems we face while writing questions is when we want to write mathematics which includes symbols and formulas, we will talk about it. First, we talk about writing English formulas then we talk about Arabic as well. Whenever you need to write any formula go to **Insert >> Equation** and a new ribbon bar will open fives you something like this on the page:

and the ribbon tab is

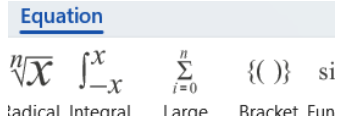

Here you can see all tools you need to write equations and formulas, navigate through them and see how much you can do using this tab while working on it I will talk about another quick way to write equations as well, some of you may be heard of TeX (Latex) which is a typesetting system used to write a document, here we can write in TeX and translate it to equation let's give some examples: if you want to write x^2 without using the ribbon bar you can write "x^2" without quotes inside the equation input and hit space it will be converted to x^2. What if I need x_2 then you can write "x_2" and it will translate to it. There are a lot of shortcuts, and you can write everything using symbols, you can search for them and find all the shortcuts you need.

Writing Arabic formulas unfortunately is hard cause by default MS Word is not supporting Arabic formulas, I will talk about two ways to write Arabic equations inside Word. First, use an extension for the word called Math Type this tool helps write math inside a Word document of course by default it supports English as well but there is another patch which translates them to Arabic, I will provide both resources you can download it and use it. This method has some problems in the latest version of Office I advise rolling back to another version if you are desired to use it. For the second method we will use a third-party tool to write Arabic equations now open

You can control the rows and columns' size by dragging lines around. Add two more text boxes at the bottom of the page and fill in the names to create something like the following:

مامۆستای ئەندام

عبدالستار احمد

مامۆستای وانە

عبدالستار احمد

That includes this paper except if we want to add a page number to it which we can do by going to **Insert >> Page Number** and choosing your desired design.

Task: Check the following design and re-create it using the skills you learned.

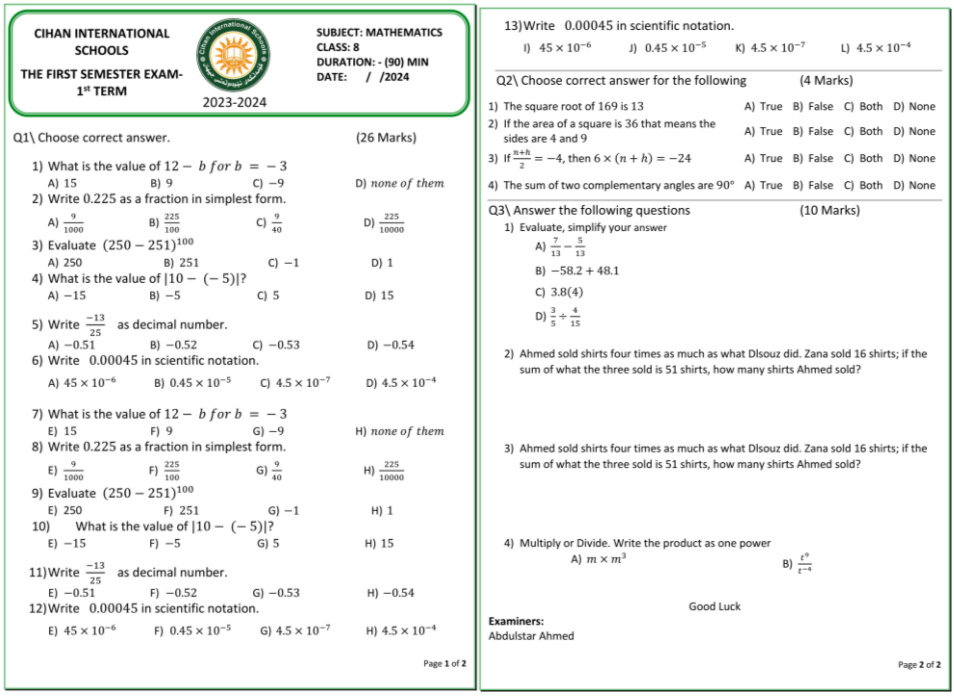

CIHAN INTERNATIONAL SCHOOLS

THE FIRST SEMESTER EXAM- 1st TERM

2023-2024

SUBJECT: MATHEMATICS
CLASS: 8
DURATION: - (90) MIN
DATE: / /2024

Q1\ Choose correct answer. (26 Marks)

1) What is the value of $12 - b \; for \; b = -3$
A) 15 B) 9 C) -9 D) *none of them*

2) Write 0.225 as a fraction in simplest form.
A) $\frac{9}{1000}$ B) $\frac{225}{100}$ C) $\frac{9}{40}$ D) $\frac{225}{10000}$

3) Evaluate $(250 - 251)^{100}$
A) 250 B) 251 C) -1 D) 1

4) What is the value of $|10 - (-5)|$?
A) -15 B) -5 C) 5 D) 15

5) Write $\frac{-13}{25}$ as decimal number.
A) -0.51 B) -0.52 C) -0.53 D) -0.54

6) Write 0.00045 in scientific notation.
A) 45×10^{-6} B) 0.45×10^{-5} C) 4.5×10^{-7} D) 4.5×10^{-4}

7) What is the value of $12 - b \; for \; b = -3$
E) 15 F) 9 G) -9 H) *none of them*

8) Write 0.225 as a fraction in simplest form.
E) $\frac{9}{1000}$ F) $\frac{225}{100}$ G) $\frac{9}{40}$ H) $\frac{225}{10000}$

9) Evaluate $(250 - 251)^{100}$
E) 250 F) 251 G) -1 H) 1

10) What is the value of $|10 - (-5)|$?
E) -15 F) -5 G) 5 H) 15

11) Write $\frac{-13}{25}$ as decimal number.
E) -0.51 F) -0.52 G) -0.53 H) -0.54

12) Write 0.00045 in scientific notation.
E) 45×10^{-6} F) 0.45×10^{-5} G) 4.5×10^{-7} H) 4.5×10^{-4}

Page 1 of 2

13) Write 0.00045 in scientific notation.
I) 45×10^{-6} J) 0.45×10^{-5} K) 4.5×10^{-7} L) 4.5×10^{-4}

Q2\ Choose correct answer for the following (4 Marks)

1) The square root of 169 is 13 A) True B) False C) Both D) None
2) If the area of a square is 36 that means the sides are 4 and 9 A) True B) False C) Both D) None
3) If $\frac{n+h}{2} = -4$, then $6 \times (n + h) = -24$ A) True B) False C) Both D) None
4) The sum of two complementary angles are 90° A) True B) False C) Both D) None

Q3\ Answer the following questions (10 Marks)

1) Evaluate, simplify your answer
A) $\frac{7}{13} - \frac{5}{13}$
B) $-58.2 + 48.1$
C) $3.8(4)$
D) $\frac{3}{5} \div \frac{4}{15}$

2) Ahmed sold shirts four times as much as what Dlsouz did. Zana sold 16 shirts; if the sum of what the three sold is 51 shirts, how many shirts Ahmed sold?

3) Ahmed sold shirts four times as much as what Dlsouz did. Zana sold 16 shirts; if the sum of what the three sold is 51 shirts, how many shirts Ahmed sold?

4) Multiply or Divide. Write the product as one power
A) $m \times m^3$ B) $\frac{t^9}{t^{-4}}$

Good Luck

Examiners:
Abdulstar Ahmed

Page 2 of 2

also for the choices it will increase too which we don't want you will get like the following:

1) کام لەمانە بۆ دروستکردنی فایلی نوێ بەکاردێت؟

Ctrl + N (A	Ctrl + S (B	End (C

2) کام لەمانە بۆ دروستکردنی فایلی نوێ بەکاردێت؟

Ctrl + N (D	Ctrl + S (E	End (F

The question number is correct, but the multiple choices should restart to do that we will **Right-Click** on the **D** letter and choose **Restart at A** this will make sure to start from the letter A and the others will update automatically.

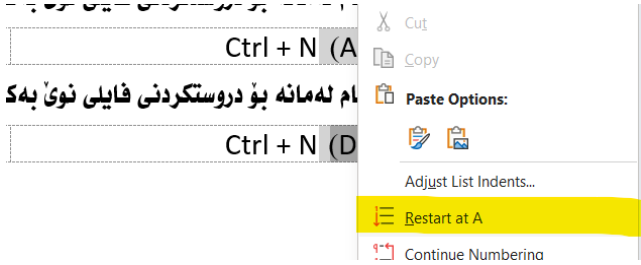

Now you can finish the first page and first question like this and when you finish adding a horizontal line as we said before or you can use write "_____" on a new line (at least 3 underscores) and hit [**Enter**] it will add a horizontal line automatically. Now practice and try to write other questions as well and see your result, after finishing the last question add a horizontal line and in the new line enter "بەهیوای سەرکەوتن" and take that line to the middle of the page choose in the home tab. Let's finish the last part by adding a table in the Insert tab and choosing a table then create a 4 by 4 table then fill in the detail. Like the following:

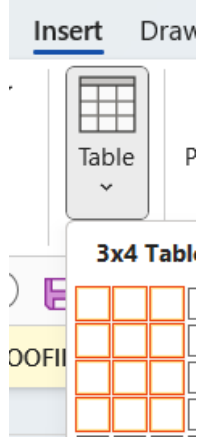

پرسیار	بەژمارە	بەنووسین	واژووی پشکنەر
پ1			
پ2			
کۆی گشتی			

use this numbering format to continue counting question numbers automatically. Write the question mark and give it some space using [Tab] now you should get something like the following:

پ1/ وەڵامی راست هەڵبژێرە. نمرە (40)

Now let's create the multiple choice questions, first start by inserting a numbering (choose your format) to count the questions, I will choose a format and format the space between content and numbering then write the question. You should get something like the following 1) کام لەمانە بۆ دروستکردنی فایلی نوێ بەکاردێت؟ to put multiple choices we talk about two ways to put and organize them first you can do it manually by writing and giving space between them using [Tab], just fix the number of tabs between options so the options will align in every row. The second option is to use a table to align them you can do that by inserting a table from Insert >> Table choose one row and 3 or 4 columns depending on your need:

here we need to do some configuration, select the table and on the ribbon bar goto **Table Design** click **Borders** command and choose **No Border** to change it to none so the borders will remove, working with a table like this is hard we need some guides, for that go to Layout (the last one beside Table) and check view Gridlines this command will enable grid line view for you to easy manage tables and it won't appear on printing the table should become like this

Now put the numbering format for the table select it and choose numbering format in Home, configure the spacing and write your multiple choices, check below:

1) کام لەمانە بۆ دروستکردنی فایلی نوێ بەکاردێت؟

Ctrl + N (A	Ctrl + S (B	End (C

Now don't do the same process again just copy these two lines with the table and paste them again the numbering should increase automatically

Let's start writing the questions, first question numbers as it's written (1پ) there are two ways to do this you can go manually and write or you can make it automatically, if you do it manually whenever you add a question in the middle you need to update the number and you must track question numbers as well but if you do it automatically you just need to define the pattern and that is it will do the rest automatically. For the manual thing, nothings need to be done just write but for the automatic, we must configure something, go to **Home >> Numbering >> Define New Number Format** the following window will open:

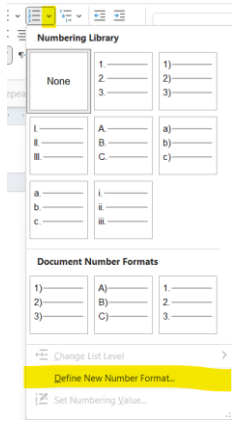

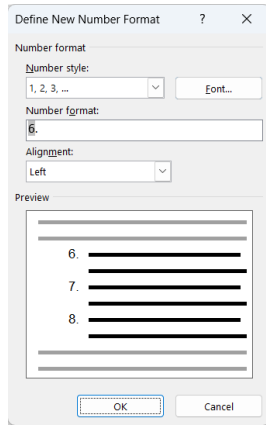

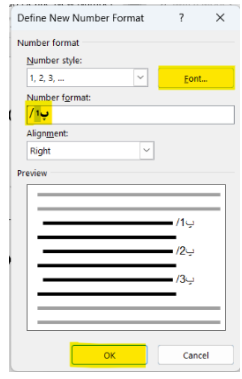

here you can define your numbering format and decide how your numbering is going to appear on the content. Choose your number style and in number format make sure it's the same as the following result for Alignment choose right since we are working on a Right to left language if you do so in the preview panel you should see your result clearly as you want it, let's give it a try and check how is it going to look. Don't forget to choose your font and size from the font panel after configuring your settings click on **OK** to apply the changes. Now you will see that with the format you wrote a numbering will be added to the list and you can use it from now on. وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە. /1پ Now if you have a problem with spacing between the content and the numbering you can fix it by using an indent (increasing or decreasing) in the Home ribbon menu it will decrease the space between numbering and content. It will give this /1پ وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە. if you still think that the space is much you can control it using **Ruler** on the top part using these two dots which indicates where the numbering and content will start. From now on we can

on Page] now you should get a result like the following:

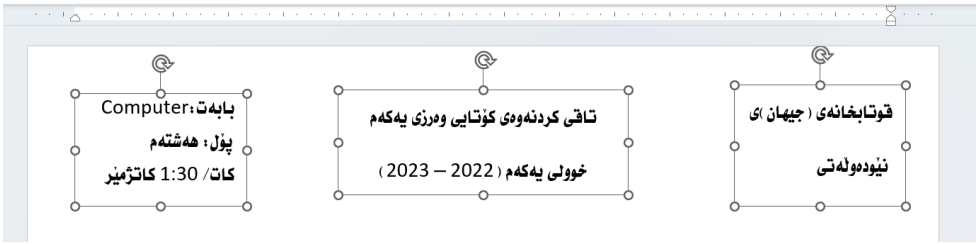

Then we will put the line of name and class section if you need it, for this we will just write a line as usual MS Word writing then give it some space but keep one important point in your mind in MS Word anywhere you want space between words you will use [Space bar] button on keyboard and if you want long space don't use [Space bar] use [Tab] button on the keyboard. Write and press the tab 8 times to separate the class section from the name now your result should be like the following:

قوتابخانەی (جیهان)ی
نێودەوڵەتی
ناو:-

تاقی کردنەوەی کۆتایی وەرزی یەکەم
خوولی یەکەم (2022 – 2023)
هۆبە:-

بابەت:Computer
پۆل: هەشتەم
کات/ 1:30 کاتژمێر

Let's create a line after this to create a line you can do it by shape or automatically to create automatically you can go to home and choose **Horizontal Line** from the **Borders** tool, this will give you a horizontal line after the line which your indicator is in it. The line will be like the following.

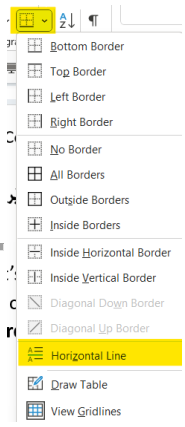

the other way to add a line is to use **Insert >> Shapes >> Line** and then so the line manually by using your mouse make sure to hold the [**Shift**] key while dragging the line to get a straight line, don't forget you can change its style from **Shape Format** ribbon tab. The result will be like the following.

(the text box should be selected). We do that so the background of the shape instead of being white will be colorless it's like there is no color on it.

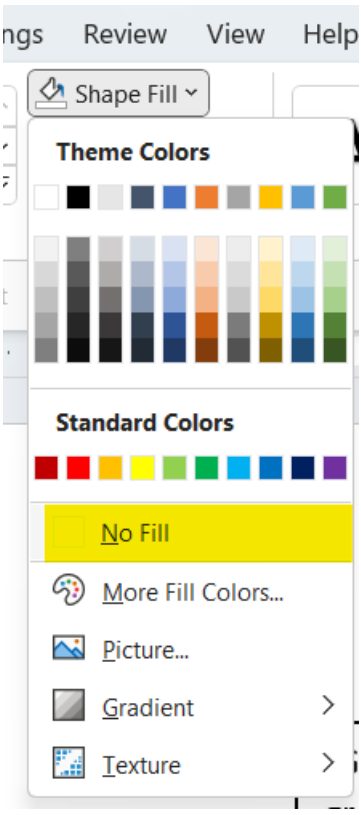

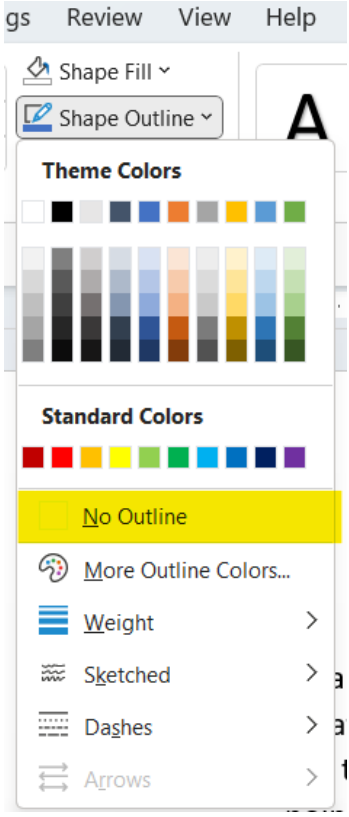

You may get into trouble if you can't move the shape to the top, for that you need to change the Wrap Text of the object which gives you the ability to control the shape choose it from the shape format menu and choose In front of Text, this will give your ability to change the shape position as you want one thing in here you need to know is [**Move with Text**] and [**Fix Position on Page**] with this two option you can decide if the shape is going to be moved while you move texts around or it should be fixed on its place since we want to be fixed on top so we choose [**Fix Position**

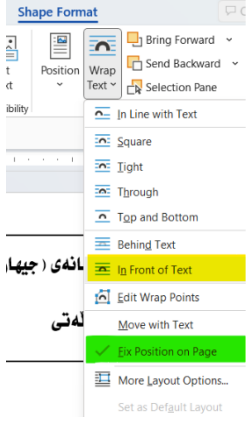

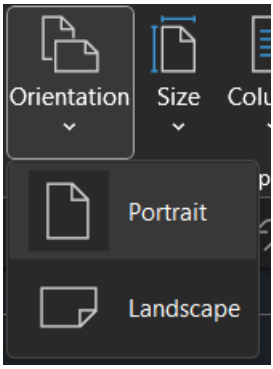

*Figure 1 Also choose A4 as size from the **layout** menu.*

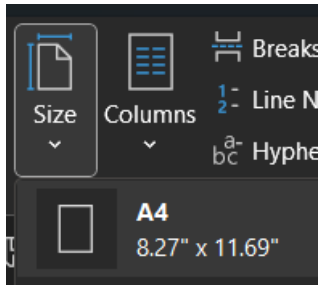

Figure 2 Choose Orientation

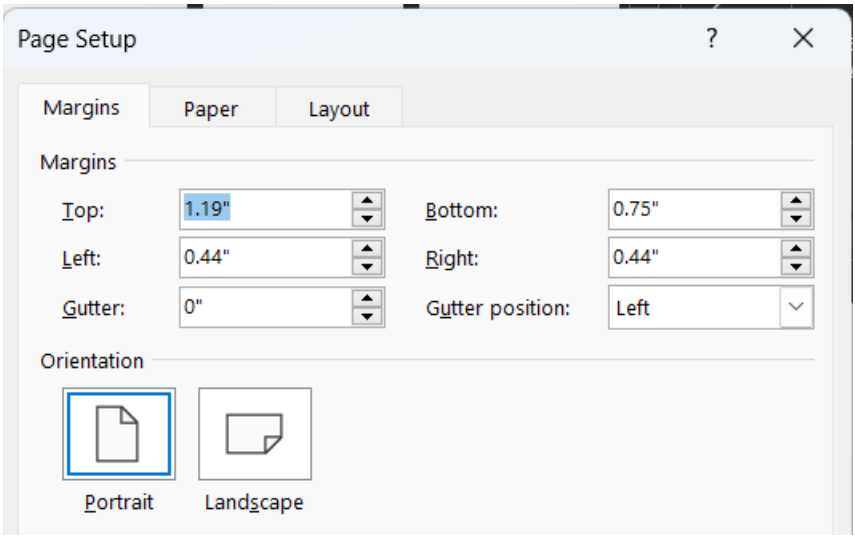

*Figure 3 Choose the margin from the **Layout** menu.*

Now our page is ready and let's start designing the page. Starting with the header (for easy purposes) we will create three text boxes insert text box from **Insert >> Text Box >> Simple Text Box** and put them on top of the paper and write what you want inside of it. For each text box format, the shape fill and shape outline should be no fill and no outline respectively, you can do that by going to **Shape Format** Shape Format in the ribbon bar on top

Writing exam paper

I will not go through MS Word commands and tools and explain them instead we will go through projects directly and work with them.

We will go through some examples and try to recreate them along the way we will explain the tools and commands we need. First, let's think as a teacher about what we need and what we will be using MS Word for in daily school life, the first thing that comes to our mind is that we write exam questions so let's start with our first project creating an exam sheet paper and we will do this by Kurdish and English.

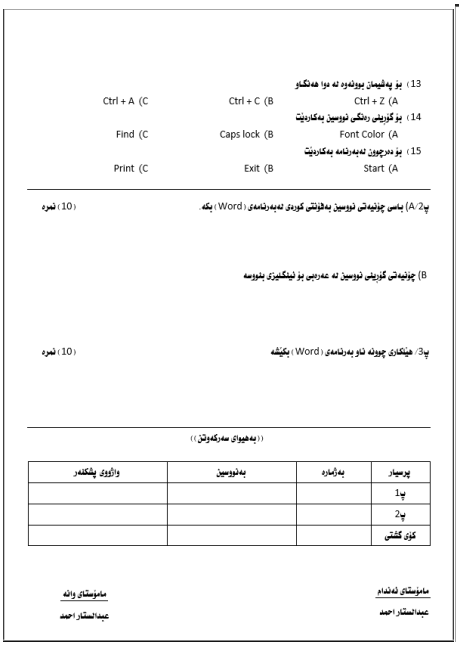

بابەت: Computer
پۆل: هەشتەم
کات: 1:30 کاتژمێر

13) بۆ پەڤینان بوونەوە لە دۆ: هەنگاو
A) Ctrl + Z B) Ctrl + C C) Ctrl + A

14) بۆ گۆڕینی ڕەنگی نووسین بەکاردێت
A) Font Color B) Caps lock C) Find

15) بۆ دەرچوون لەبەرنامە بەکاردێت
A) Start B) Exit C) Print

پ2/ A) بابەتی چۆنیەتی نووسینێ بەڤۆنتی کوردی لەبەرنامەی (Word) یەکە. (10) نمرە

B) چۆنیەتی گۆڕینی نووسینێ لە عەرەبی بۆ ئینگلیزی بنووسە

پ3/ هێنکاری چوونە ناو بەرنامەی (Word) بکێشە (10) نمرە

((بەهیوای سەرکەوتن))

پرسیار	بەژمارە	بەنووسینێ	واژووی پشکنەر
پ1			
پ2			
کۆی گشتی			

مامۆستای ئەندام
عبدالستار احمد

مامۆستای وانە
عبدالستار احمد

وەرزشگەی (جیهان) ی
ناوونیشانی نیوەدوولەتی
ناو:-

تاقیی کۆتایی وەرزی یەکەم
خولی یەکەم (2022 – 2023)
هۆیە:-

پ1/ وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە. (40) نمرە

1) کام لەمانە بۆ دروستکردنی شایلی نوێ بەکاردێت؟
A) Ctrl + N B) Ctrl + S C) End

2) Ctrl + p بەکاردێت بۆ:
A) تەکاندن B) چاپکردن C) زەخیرەکردن

3) Open لەشریتی نیشتەکان بەکاردێت بۆ:
A) داخستن B) گەڕان بەدوای شایل دا C) کردنەوەی شایلی دیاریکراو

4) کام لەم پیتانەی سەر کیبۆرد بۆ نووسینی پیتی (ژ) بەکار دێت
A) ژ B) ذ C) ض

5) Shift + ذ بەکاردێت بۆ:
A) داگرتن B) داتانی خاڵ C) شاردنەوە

6) Clear بەکاردێت بۆ:
A) ڕەتکەکردن B) سڕینەوە C) تەکاندن

7) I لەنیستی نامەزاری گونجاندن بەکاردێت بۆ:
A) تۆخ کردنی نووسین B) گەورەکردن C) لاکەردەی نووسین

8) بۆ زەخیرەکردنی شایل بەکاردێ
A) Copy B) Save C) Paste

9) Search بەکاردێت بۆ:
A) چاپکردن B) سڕینەوە C) گەڕان بەدوای شایل دا

10) U بەکاردێت بۆ:
A) ئزیککەردنەوە B) گەورەکردن C) داتانی هێڵ لەژێر نووسین

11) پیتێکی سەر کیبۆرد بۆ نووسینی پیتی (ۆ) بەکاردێت.
A) ذ B) ژ C) ض

12) بۆ پرپینی بەشی دیاریکراو بەکاردێت
A) Cut B) Undo C) Redo

Let's start with the header, one thing for sure is that there are many ways to do something you want. We will go with a simple way to make our way through and create the sample.

Let's not forget the important points we want to write exam paper; the page should be portrait, and size is A4 margins we wanted the margins like this Top: 1.19, Bottom: 0.75, Left: 0.44 and Right: 0.44 (or choose your own) choose direction **Right to left** from **Home** do like the following through the steps:

default such as Normal, No Spacing, and Heading 1 … we can use them as they interest us and if we need something else we can define our style like the following: click on the small arrow 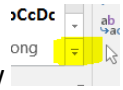

on the styles and open style menu then click on create the style 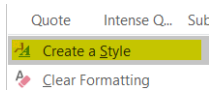

then a window will open click on modify and you should get the following:

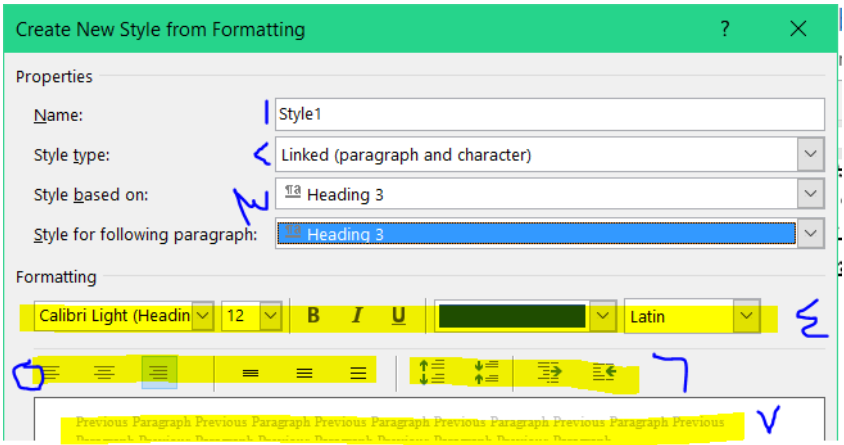

1) Give a name to the style.
2) Choose a type for the style
3) The style is based on what? Each style you create should be inherited from a base style defined by Word. Below it specifies which paragraph needs to follow by pressing the [Enter] button (usually it's normal style).
4) Choose font, size, …
5) Choose to text-align is it from right, left or center.
6) Specify the spacing after the paragraph finishing and choose an indent for the starting line.
7) Preview the result and decide if you want something like this.

Now while you write your document remember to choose styles accordingly to make sure you will be organized.

we can do that by choosing from these two icons in home section 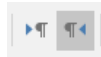 , then we need to specify the margin of the document we can do that by looking at the right and top of the page there is a bar called ruler specifies the dimensions of the page (if you don't see the ruler you can turn it on by checking ruler in **View >> Ruler**) there is a separator which separates the content from the margin 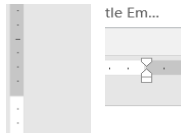

you can change the margin by dragging and dropping it from both top and sidebar. Also, you can specify the margin by going to **Layout >> Margins** and choosing desired margin format or writing a custom margin from the custom margin.

Now we need to understand how MS Word divides each part of the document, it will use three types of divides (Paragraph, Page and Section), Paragraph is the smallest which is indicated by pressing [**Enter**] while writing, whenever you press enter you will be adding a new paragraph, second we have page which is finished whenever there is no space on the page or on adding a new page break, finally we have Section which is the part that we specify while working on the document.

Styles

Style is how you see a text font, size, and color, … all of those contained in a style and word is depending on this style to format a text, let us give an example of how important this feature is. For instance, you are writing a thesis and you have 55 titles you wrote all of them in Calibri font and size 13, then you get an announcement saying that titles should be in Times New Roman font with size 14 imagine if you want to change each title one by one … that will be a disaster since it's not what computer is doing to make our work faster. Instead, if you start by using styles then it is easy to work with that situation as you can change the style, and all titles will update automatically. This is a big-time saver so let us deep into styles and know how to work with them. In **Home >> Styles** there are styles defined by

Section 2: MS Word

In general, when you want to write you need to know the keyboard well and you need to work fast writing on the keyboard. However, writing fast is not enough because you need to have good knowledge of the application that you use to write. Also, before starting to write, you need to plan and have a good plan to start with, because if you do not plan and just start writing randomly, later you will get tired of fixing or changing things around. To start typing consider the following points:-

1) What you want to write you need to decide before starting to write are you writing a book, magazine, newspaper, or Exam Paper, … this point is important as each of them needs a different plan.
2) The size of the paper is so important, and it will have a big effect on your writing (you can change it later, but planning will save you time)
3) You need to fix your Margins as you start to know where your content will break and where to continue.
4) Deciding on the font and font size for your main part of the document.
5) Have a good knowledge of choosing a style for each part of the document (we will go through styles later).
6) You need to plan how you will define your numbering format.

Considering these points will give you a good plan to work on your document and makes you more organized, also it gives you a well-structured document if you ever needed to change something.

Starting the word

After opening the MS Word first, we will choose page orientation, it is portrait or landscape you can do that by going to **Layout >> Orientation** (I will go with portrait), beside it, there is **Size** which lets you choose page size try to choose **A4** in the list. Now we have a document with A4 size and portrait orientation, next we need to specify the document direction are we writing from Right to left like Kurdish and Arabic or Left to right like English

4. Costing money

   When a new technology provides a new device, it needs to be bought from a store and this needs money, whenever there is a new technology, we need to buy it and it costs money as well, those devices will get broken or damaged to fix them it needs money … etc. Although things come with a price even if it is for education, and sometimes those costs are a lot. This is especially true when a family has more than one student. They must pay for each of them.

5. Socialization

   Technology makes people isolated, and they will not be social people, a feeling that makes a person stay alone. This is one of the disadvantages of technology in general, however, it applies to education as well.

reminders, and this will give them more freedom to create a balance between their life and study life.

5. Save more greens.

   We are talking about education and technology can help save the environment as well. Using technology lets us save items such as pens and paper, which assists in keeping the environment greener. Also saving money on photocopying and other costs that require the use of paper.

Disadvantages

1. Internet access

   The main thing you need to access most modern technology resources is the internet. You need the internet to do most of your daily life, although using the internet became something necessary in daily life and almost everyone has access to the internet, so maybe because of the high availability of it we may say that it's not a disadvantage, but the fact that it needs the internet and most of the works will stop without it it's a disadvantage point.

2. More distractions

   As the use of technology gets more distracting, we will get, in the class using a phone will distract a lot of students especially those who dislike the lesson.

3. Management and training

   Using technology is not that easy for everyone so most of the time when you want to adopt a new technology you need to train the staff to use it and how to manage it, making sure that the staffs and students are familiar with that new technology by giving them training courses. On the other hand, there are managing and supporting problems as there are many problems that staff cannot fix so they need support from IT staff.

Advantages and Disadvantages

Everything we use in our lives has advantages and disadvantages. Depending on how we use it, it may benefit us or harm us, and it will harm others around us as well. Here we will discuss some advantages and disadvantages of technology in education. However, that does not mean it is unwise to use technology, discussing the disadvantages is for avoiding them as much as possible and trying to fix them.

Advantages

1. Excited learning

   Technology leads to exciting learning for students as most people enjoy technology in their lives. This makes the lessons more interesting and makes the students love the lessons more.

2. Future preparation

   We can see that the world is moving to an electronic age and the future is for technology. There is no better way to make children get used to technology from an early age. This will make him more familiar with technology and prepare him for the technological future.

3. More resources

   By using technology, the student has access to all technology around the world. He can get information about every subject he likes and is interested in it. Through new technology, he can access a variety of resources without even needing someone or a teacher to explain them.

4. More organized.

   Sometimes even grownups will get in situations where they cannot schedule their work and tasks, or they forget it. As technology is used, it will also help students get more organized in their daily lives. By using technology, they will not forget their homework and tasks, they can set

has a problem with something or struggles to understand their homework, they can talk with the teacher to get some advice or help. They can do a lot by collaborating, they can do that without the technology but that is hard and not dependable since not all the parents can go to school regularly or the teacher cannot go to every student's home to check on them. Using technology, it takes minutes to do that with an excellent outcome.

Monitoring students' knowledge is another challenge for parents to keep up with, especially about participating in the class. The latest class management platforms make that easy to do as the teacher updates the system daily and the parents can see how their student is progressing.

Modern Technology in High School

When people grow up more they get to use technology more and more in their life, in education is the same when a student advances to the next stage he will utilize technology in his life more of course that could affect education as well, especially that age is sensitive for a student he needs to choose his future path when he graduates, that decision will be a decision to his future career. Here comes the rule of technology giving a bright and clear path for a decision. However, before getting into that let us talk about technology at that stage in general. Of course, anything that is used by primary schools is available here as well but let us talk about new things that we can use at this stage.

Every student, especially at this age, needs resources and more learning materials than what he gets in class. The teacher will give him some subjects and he needs to focus on studying them using available technology. He can communicate with the teacher directly or use available resources online to look for a different way of explaining to make it easier to understand. Preparing for an exam is another difficult task and most students want to check their skills before taking an exam. Here technology gives an option for online exams, the student can take the online exams and see their progress and result so he will get a good idea about his level.

but if we use modern technology, we will ensure that all children enjoy what they are doing and learning.

At this stage, we can take advantage of that device and make it useful to study, but to do so we need to know how to utilize that device. Let me explain this by an example let's say that a teacher has a lesson today and he wants to show the number "1" to the children, now let's assume that the part of explaining that number is finished and now he wants to discuss the writing if we try the old way and tell them to write the number on a paper maybe most of the children will get bored in it. But if we use their tablets and give them some of the educational games that will benefit our goals then the teacher can say open that game and open the number "1" assignment then solve it, which makes the children play while learning, they want to try to pass that level or screen by writing down the number which makes them writing the number and learn it without even noticing it, this method won't make the child bored in the class and it is kind of self-learning he will try to do it by himself and try to pass other levels as well.

When a teacher wants to teach them, he can do that by talking to them, or he can show them. This is much easier if we have a projector inside the classroom and the teacher can show them through simple animation.

Modern Technology in Primary School

At this stage, the student will start the learning process in detail. He will have different and more lessons, and he will be responsible for some simple assignments as well, which makes using technology even more. At this stage, we can use technology to make students enjoy learning.

Teachers can use available resources to explain the lesson, and usually showing something makes it simpler and more understandable. Using games and progress achievement inside the class makes the students more attractive to the class and their will to participate will be enhanced. At this stage of the study, collaboration between teachers and the student's family will be necessary and technology makes this easy. Teachers when seeing something unusual can talk with their parents and discuss it. When a parent

Section 1: Technology in Education

Today, technology has become one of the most important and used things in our world. Right now, the advancement and development of technology are unstoppable; it is at its apex right now, and every day we will see new advances and improvements that make life easier for us. That improvement includes every field in our life: economy, management, lifestyle, … education is one of those fields affected by technology. Depending on which field of technology will affect it. For some the effect is simple and for some, the effect is big. Education is one of them. Technology has made a significant difference. We can say that education after technology is completely different from the one before technology.

Modern Technology in Education

Most of our life sectors are affected by technology, education is one of them as each day technology will develop our needs for it will be more. And that development parallelly affects all sectors every day we see new technology and new tools, using this technology in education will make it more accessible, and more fun that makes students get interested in each stage. Nowadays we see a lot of changes in education by technology providing more tools to use in study. Here I will divide each stage of education separately and explain the impacts of each stage one by one.

Modern Technology in Kindergarten

The basic study of a child begins with kindergarten. Here he will learn how to start counting, work with basic letters and read them. A child's interest in a study is determined at this critical stage. Therefore, we need to see how we can make it more fun for them. We know that at this stage the most significant thing for a child is to enjoy what he is doing. This will differ from one child to the next. In the old way, starting with a board, pen, and paper would not be convenient for all children and they would get bored quickly,

Contents

Section 1: Technology in Education 1

Modern Technology in Education 1

Modern Technology in Kindergarten 1

Modern Technology in Primary School 2

Modern Technology in High School 3

Advantages and Disadvantages 4

Section 2: MS Word 7

Starting the word 7

Writing exam paper 10

Equations and Symbols 18

Worksheets 20

MS PowerPoint 23

The Ribbon 23

Auto Recover 25

Slides and slide layouts 26

Working with Slides 27

Prezi 30

Padlet 33

Artificial Intelligence (AI) in Education 35

Chat GPT 35

Google Gemini 39

Deep Seek 40

Simplified 41

Presentations.ai 45

Nearpod 47

TECHNOLOGY MODULE AND AI

Abdulstar Ahmed Kareem

2025
CIHAN UNIVERSITY